

OUTI HÄGG

Yrittäjyysvalmennus
ja
yrittäjäidentiteetti

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Tampereen yliopiston
kasvatustieteiden yksikön johtokunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Tampereen yliopiston
ammattikasvatuksen tutkimus- ja koulutuskeskuksessa,
Korkeakoulunkatu 6, Hämeenlinna,
22. päivänä kesäkuuta 2011 klo 12.

English abstract

TAMPEREEN YLIOPISTO

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Tampereen yliopisto
Kasvatustieteiden yksikkö

Myynti
Tiedekirjakauppa TAJU
PL 617
33014 Tampereen yliopisto

Puh. 040 190 9800
Fax (03) 3551 7685
taju@uta.fi
www.uta.fi/taju
<http://granum.uta.fi>

Kannen suunnittelu
Mikko Reinikka

Acta Universitatis Tamperensis 1618
ISBN 978-951-44-8461-2 (nid.)
ISSN-L 1455-1616
ISSN 1455-1616

Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1079
ISBN 978-951-44-8462-9 (pdf)
ISSN 1456-954X
<http://acta.uta.fi>

Kiitokset

Tutkimukseni kontekstina on luovan alan yrittäjyysvalmennus. Ammattialoilla, joilla persoonallinen minä on ilmaisun välineenä, ammatillinen identiteetti on vahva ja kokonaisvaltaisesti ihmisen toimintaan vaikuttava tekijä. Ammatillisuuden ja yrittäjyyden yhdistämisen ongelmallisuutta on pyritty sivuuttamaan toteamalla, että yrittäjyys on tapa organisoida elämää. Yrittäjyyttä ei ole yhdistetty ammatti-identiteetin kehittymisen prosessiin. Kokeukseni yrittäjyysvalmentajana ovat kuitenkin osoittaneet, että ongelman sivuuttaminen on este yrittäjyysvalmiuksien kehittymiselle. Tästä paradoksisista syttyi kipinä tutkimukseen, jonka tavoitteena on ymmärtää identiteetin muutosprosessia täydennyskoulutuksena tarjottavassa yrittäjyysvalmennuksessa ja kehittää valmennusta tutkimuksen myötä syntyvän uuden tiedon valossa. Tutkimukseni kontribuutiona on substanssialan teorettinen malli *yrittäjäidentiteetin kehittyminen rituaalisessa prosessissa*.

Lämpimät kiitokset tutkimukseni ohjauksesta esitän työni ohjaajille professori Pekka Ruohotielle ja professori Paula Kyrölle. Kiitän heitä saamastani avusta ja kannustuksesta tutkimusmatkani aikana. Professori Pekka Ruohotietä kiitän erityisesti ytimekkäistä ja osuvista kysymyksistä sekä tarkkuudesta käsitteiden suhteen. Professori Paula Kyröä haluan kiittää työni alkuvaiheen ohjauksesta. Professori Kari Korpelaista kiitän huolellisesta paneutumisesta työhöni. Häneltä sain arvokkaita neuvoja työni viimeistelyssä. Kiitän työni esitarkastajia professori Matti Koirasta ja professori Ulla Hyttiä kannustavasta ja rakentavasta palautteesta.

Haluan esittää kiitokseni Aalto-yliopiston taideteollisen korkeakoulun entiselle rehtorille professori Yrjö Sotamaalle ja YTM, viestintäjohtaja Teppo Turkille mahdollisuudesta kehittää täydennyskoulutuksena toteutettavaa yrittäjyysvalmennusta taideyliopistokontekstissa. Kiitän lämpimästi tiedonantajiani, yrittäjyysvalmennukseen osallistuneita opiskelijoita, jotka ovat ennakkoluulottomasti osallistuneet tutkimukseeni. Kiitos teille Potkurit, Arbuisit, Prendrepoo ja Arcanus. Esitän kiitokseni kollegoilleni Aalto-yliopistossa sekä kaikille

asiantuntijoille, suunnittelijoille ja kouluttajille, jotka tutkimusvuosieni aikana ovat olleet kanssani kehittämässä yrittäjyysvalmennusta.

Valmennuksen kehittämisestä ansaitsee erityiskiitokset kollegani KTM Bengt Forsström. Kiitän häntä yhteisistä keskusteluista, joissa kasvatustieteilijä ja kauppatieteilijä ovat kohdanneet innostavalla ja kehittäväällä tavalla. Kiitän TaM Piritta Kantojärveä. Hänen vilpityn halunsa kehittää luovia menetelmiä yrittäjyysvalmennuksen tarpeisiin on ollut arvokasta. Kiitän myös KM Kati Peltosta osuvista kommentteista ja vertaistuesta.

Tutkimukseni graafisten kuvien suunnittelusta ja toteutuksesta kiitän TaM Sannaliina Kuussaarta Design Kuu Oy:stä sekä julkaisusuunnittelija Sari Nyrhistä. Tietoteknisestä avusta kiitän Kristiina Sälveä. Kielentarkastuksesta kiitän HuK Pia Saloa ja kääntäjä Virginia Mattilaa.

Kiitän nykyistä työnantajaani Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulun Pienyrityskeskusta suopeasta suhtautumisesta tutkimustyöhöni myöntämällä minulle opintovapaata viime hetkien ponnistuksiini. Työskentely tutkimusapurahan turvin kahden vuoden ajan on mahdollistanut työni valmistumisen. Tästä osoitan lämpimät kiitokseni Jenny ja Antti Wihurin rahastolle. Kiitän myös Yrjö Uiton säätiötä matka-apurahasta, joka mahdollisti osallistumiseni European Summer University ESU2008 -konferenssiin ja tohtorikouluun Norjassa elokuussa 2008. Työni eri vaiheiden esittely kansainvälisillä areenoilla on merkinnyt minulle paljon. Saamani vertaisarviointi tutkijatapaamisissa on vienyt työtäni aina askeleen eteenpäin, ja samalla olen päässyt tutustumaan kansainväliseen yrittäjyyden ja yrittäjyyskasvatuksen tiedeyhteisöön sekä osallistumaan ajankohtaisiin keskusteluihin. Tutkijaiden-titeettini kehittyminen on saanut tukea näissä tapaamisissa.

Suuret kiitokset haluan esittää Hämeen Ammattikorkeakoulun ylemmän ammattikorkeakoulun yksikön johtajalle yliopettaja KL Birgitta Varjoselle, joka aikoinaan johdatteli minut akateemiselle uralle. Ilman häntä tämä polku olisi jäänyt käymättä. Tieteelliset pohdinnat ovat ensisijaisesti siivittäneet viime vuosien keskustelujamme japanilaisen puutarhataiteen ohella.

Haluan kiittää erityisesti puolisoani Christeriä. Hän on jaksanut kuunnella esitelmiäni, tieteensivistä pohdintojani ja kysymyksenasettelujani. Ilman häntä, ymmärtävää ajatusteni peiliä, olisi moni ajatusrakennelma jäänyt keskeneräiseksi.

Yrittäjyyskasvatus tutkimusalana on monitieteistä ja moniäänistä. Sosiaalipsykologiaa tieteenalana on sen alkumetreillä verrattu jättimäisiin kangaspuihin. Tekstiilialan ammattilaisena itseäni viehättää tämä vertaus. Se sopii mainiosti yrittäjyyskasvatukseen, jossa kutojia on vielä niukalti. Sidosopillisesti yrittäjyyskasvatuksen kankaassa lienee kysymys vähintään kolminkertaisesta kuviollisesta ontelosta, jossa erilaiset sidorakenteet, paradigmat, vaihtelevat. Kudontaosuuteni olen tällä erää päättänyt ja viimeistellyt kankaani niin hyvin kuin olen taitanut. On aika vapauttaa kangas pingottimen paineesta, löysätä loimi ja asettaa työ kritiikin kohteeksi.

Omistan tämän työni edesmenneille isälleni ja äidilleni kiitokseksi siitä, että minua on aina kannustettu yrittämään parastani. Äitini jaksoi tukea, innostaa ja kannustaa minua aina päivien loppuun saakka. Hänen unelmansa olla väitöksessä mukana ei valitettavasti ehtinyt toteutua.

Kirkkonummella Tallbackenin kartanossa toukokuussa 2011

Outi Hägg

Tiivistelmä

Yrittäjyysvalmennus on perinteisesti keskittynyt yritystoiminnan kehittämiseen, ja valmennuksessa inhimillisen toimijan näkökulma on jäänyt taustalle. Yrittäjyyttä on pidetty näihin päiviin saakka enemmänkin taloudellisena kuin inhimillisenä ja kulttuurisena käyttäytymisen muotona. Tämä näkemys on heijastunut yrittäjyysvalmennukseen, jota taloustieteellinen paradigma on dominoinut. Näin ollen pohdinnat yrittäjäidentiteetistä ja sen kehittymiseen vaikuttavista tekijöistä yrittäjyysvalmennuksen kontekstissa ovat jääneet vähäiselle tarkastelulle.

Tutkimukseni tarkoituksena on tuottaa teoreettinen malli yrittäjäidentiteetin kehittymisestä yrittäjyysvalmennuksessa. Tutkimuksen tehtävänä on ymmärtää yrittäjäidentiteetille annettuja merkityksiä. Tutkimuksen kohteena ovat 1) yrittäjäidentiteetti käsitteenä, 2) yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessi ja 3) yrittäjäidentiteetin kehittymistä tukeva yrittäjyysvalmennus. Tutkimuksessani olen käyttänyt eksploratiivista tutkimusotetta ja straussilaiseen näkemykseen nojaavaa Grounded Theory -menetelmää. Tutkimuksessa toteutettiin neljä perättäistä tapaus-tutkimusta (*case study*) vuosina 2005–2008, joiden aikana teoreettisen mallin muodostuminen vaihe vaiheelta tapahtui.

Tutkimuksen mukaan yrittäjäidentiteetti on emergenttinen, omin ehdoin kehittyvä, jatkuvasti laajentuva ja muuttuva. Yrittäjäidentiteetin kehittyminen osoittautui sykliseksi oppimisprosessiksi. Tulokset osoittavat, että yrittäjäidentiteetti on työstämisen tulosta. Tämä työstäminen puolestaan tapahtuu identiteettineuvottelussa, jota käydään sekä yksin että sosiaalisessa vuorovaikutuksessa merkityksellisten toisten ja ympäristön kanssa. Yrittäjäidentiteetti ei siten ole staattinen vaan vaatii jatkuvaa uudelleentyöstämistä hetkestä ja situaatiosta toiseen. Tutkimuksen mukaan rituaalisuutta hyödyntävä pedagogiikka voi tehokkaasti tukea yrittäjäidentiteetin kehittymistä yrittäjyysvalmennuksessa. Rituaalisten vaiheiden, riittien ja symboleiden kokemisen merkitys tulee esiin siinä, että ne herättävät minäidentiteetin kehittymisen intentionaalisen prosessin, jonka lopputuloksena on emergenttinen yrittäjäidentiteetti. Yrittäjäidentiteetin kehittymistä tukeva yrittäjyysvalmennus yhdistää yrittäjämäisen pedagogiikan perusperiaatteet ja rituaalisuuden.

Tutkimus tuotti kolme tekijää, jotka ovat keskeisiä yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessissa yrittäjyysvalmennuksen kontekstissa: 1) *rituaalipedagogiikka*, 2) *identiteettineuvottelu* ja 3) *minäidentiteetin kehittymisen intentionaalinen prosessi*. Tutkimustulokset osoittavat, että nämä kolme tekijää huomioivalla yrittäjyysvalmennuksella voidaan edistää ja tukea yrittäjäidentiteetin kehittymistä. Tutkimukseni tuottama kontribuutio yrittäjyyskasvatustutkimukselle on substanssialan teoreettinen malli *yrittäjäidentiteetin kehittyminen rituaalisessa prosessissa*.

Avainsanat: identiteetti, yrittäjäidentiteetti, yrittäjämäinen pedagogiikka, rituaalipedagogiikka

Abstract

Traditionally entrepreneurial training has focused on developing enterprises, not entrepreneurs as human actors. Until recently, entrepreneurship has neglected the person while emphasizing the substance. Entrepreneurship has been seen more as an economic than a human and cultural phenomenon. This view has so far motivated entrepreneurial training, which has been dominated by the economic paradigm. Therefore the discussions on entrepreneurial identity as also the factors of identity development have been little studied in the context of entrepreneurial training. However, entrepreneurial training is gradually becoming aware of questions of identity.

The aim of my study is to develop a theoretical model of entrepreneurial identity development in entrepreneurial training. The research objective is to understand the meanings attached to entrepreneurial identity. The foci of the study are 1) identity as a concept 2) the process of entrepreneurial identity development and 3) entrepreneurial training supporting entrepreneurial identity. I have used an explorative approach and Straussian Grounded Theory. Four consecutive case studies were carried out during the years 2005-2008. The theoretical model was constructed case by case during these years.

The study shows that entrepreneurial identity is emergent, developed on its own terms, and constantly expanding and changing. Entrepreneurial identity development proved to be a cyclic learning process. The findings demonstrate that entrepreneurial identity is an outcome of working. This working takes place in an identity negotiation, both alone and through significant others and the environment in social interaction. Entrepreneurial identity is not static; it demands reworking from one moment and situation to another. According to the study pedagogy utilizing rituality is able to effectively support the process of entrepreneurial identity development. The meaning of experiencing ritual phases, rites and symbols appears in initiating the intentional process of self-identity development. The outcome of this process is an emergent entrepreneurial identity. Entrepreneurial training

which is able to support entrepreneurial identity development combines the main principles of entrepreneurial pedagogy and rituality.

The study identified three issues crucial to the process of entrepreneurial identity development in the entrepreneurial training context: 1) ritual pedagogy 2) identity negotiation and 3) intentional self-identity development. The findings show that entrepreneurial training which includes these three factors is able to promote and support entrepreneurial identity development. The contribution of my study to entrepreneurship education is a substantial theoretical model of entrepreneurial identity development in a ritual process.

Key words: identity, entrepreneurial identity, entrepreneurial pedagogy, ritual pedagogy

Sisällys

Kiitokset	3
Tiivistelmä.....	6
Abstract	8
1. Johdanto	15
1.1 Yrittäjyysvalmennuksen uudet haasteet	15
1.2 Tutkimuksen tehtävä ja tutkimuskysymykset	16
1.3 Tutkimuksen kulku.....	17
2. Yrittäjyysvalmennus tutkimuksen kontekstina	20
2.1 Yrittäjäidentiteetin kehittyminen yrittäjyysvalmennuksessa aikaisemman tutkimuksen valossa.....	20
2.2 Yrittäjyysvalmennuksen lähtökohdat ja tavoitteet	23
2.3 Yrittäjyysvalmennuksen tarve luovalla alalla	30
2.4 Luovien alojen Arabus-yrittäjyysvalmennukset 2000–2008.....	33
3. Tutkimuksen toteuttaminen.....	36
3.1 Metodologiset valinnat	36
3.2 Grounded Theory tutkimuksen lähestymistapana ja menetelmänä	44
3.3 Aineiston keruu	52
3.4 Aineiston analysointi.....	56
3.5 Jatkuvan vertailun periaate ja eksploratiivinen tutkimusprosessi	57
4. Dynaaminen identiteetti	63
4.1 Identiteetin käsite.....	63
4.1.1 Identiteetti ja sen lähikäsitteet	64
4.1.2 Ihminen tajullisena ja tietoisena olentona.....	66
4.2 Staattisesta dynaamiseen identiteettikäsitteeseen	68
4.2.1 Jälkiteollinen yhteiskunta ja mahdolliset minät.....	68
4.2.2 Identiteetti oppimisprosessina	77
4.3 Ammatillinen identiteetti.....	79
4.3.1 Ammatti uudelleen muotoilun kohteena.....	79
4.3.2 Ammatillinen identiteetti luovalla alalla.....	81
4.4 Yrittäjäidentiteetti.....	86

4.4.1 Yrittäjäidentiteetin kehittyminen aikaisemman tutkimuksen valossa	86
4.4.2 Yrittäjyys- ja liiketoimintavalmiudet yrittäjäidentiteetin kehittämisessä.....	92
5. Identiteetin muutosprosessi	96
5.1 Identiteettimuutosta edistävät elementit yrittäjyysvalmennuksessa.....	96
5.1.1 Yrittäjyysvalmennuksen paradigman muutos.....	97
5.1.2 Sosiaalinen vuorovaikutus identiteettimuutoksessa	97
5.1.3 Rituaalisuus yrittäjäidentiteetin jäsentäjänä.....	102
5.2 Yrittäjäidentiteetti neuvottelun kohteena	106
5.2.1 Identiteetti työstämisen kohteena	107
5.2.2 Itsesäätelyvalmiudet identiteetin muutoksessa	114
5.3 Intentionaalinen käsitteellinen muutos identiteetin työstämisessä	123
6. Tulokset.....	129
6.1 Identiteettineuvottelu rituaalisessa prosessissa.....	129
6.1.1 Pedagogiikka ja didaktiikka.....	132
6.1.2 Rituaalisuus.....	138
6.1.3 Identiteettivertailu.....	144
6.1.4 Itsesäätely	151
6.1.5 Ohjaavat hahmot.....	158
6.1.6 Ryhmädynamiikka	163
6.1 Identiteettiprosessit profiileittain.....	171
6.1.1 Identiteettiprofiilit ja -prosessit.....	172
6.1.2 Rituaalisten vaiheiden ilmentyminen identiteettiprosessissa.....	178
6.1.3 Yrittäjäidentiteetin työstäminen rituaalisissa vaiheissa	181
6.2 Intentionaalinen yrittäjäidentiteetin kehittäminen	187
6.1 Tulosten ehdollisuus.....	190
6.2 Tulosten yhteenveto.....	195
6.3 Yrittäjäidentiteetin kehittyminen rituaalisessa prosessissa – substanssialan teoreettinen malli	202
7. Pohdinta ja johtopäätökset	207
Lähteet.....	227
Liitteet	240

Taulukot

Taulukko 1. Tutkimuksen filosofiset sitoumukset	39
Taulukko 2. Ammattialojen kuvaus	53
Taulukko 3. Aineistot, aineistojen keruuajankohdat ja -menetelmät	55
Taulukko 4. Aineistojen laajuus	55
Taulukko 5. Yrittäjyysvalmennus yrittäjäidentiteetin kehittämisessä - tutkimuksen eksploratiivisia asetelmia I–IV koskevat käsitteet ja niihin integroituvat teoreettiset keskustelut sekä esimerkkejä koodatuista ilmaisuista	62
Taulukko 6. Yrittäjyyteen liitettävät ominaisuudet, yrittäjämäinen käyttäytyminen ja yrittäjyystaidot	91
Taulukko 7. Kategoriat ja sitaatit avoimessa koodauksessa	131
Taulukko 8. Pedagogiikka ja didaktiikka -kategoria ja alakategoriat	132
Taulukko 9. Oppimiskäsitys-alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet	132
Taulukko 10. Oppimismenetelmät-kategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet	133
Taulukko 11. Oppimisympäristö-alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet	134
Taulukko 12. Valmennusohjelman laatu -alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet	135
Taulukko 13. Valmentajien ja kouluttajien pedagoginen pätevyys -alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet	136
Taulukko 14. Esimerkkejä Pedagogiikka- ja didaktiikka -kategoriaan koodatuista ilmaisuista	138
Taulukko 15. Rituaalisuus-kategoria ja alakategoriat	139
Taulukko 16. Rituaaliset vaiheet -alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet.....	139
Taulukko 17. Yrittäjyyden riitit ja symbolit –alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet	141
Taulukko 18. Esimerkkejä Rituaalisuus-kategoriaan koodatuista ilmaisuista	143
Taulukko 19. Identiteettivertailu-kategoria ja alakategoriat	144
Taulukko 20. Nykyinen minä-alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet	144
Taulukko 21. Mahdollinen yrittäjämikä -alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet	146
Taulukko 22. Yrittäjäkompetenssit -alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet	148
Taulukko 23. Esimerkkejä Identiteettivertailu-kategoriaan koodatuista ilmaisuista	151
Taulukko 24. Itsesäätely-kategoria ja alakategoriat	152

Taulukko 25. Affektiiviset, konatiiviset ja kognitiiviset itsesäätelyprosessit - alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet	152
Taulukko 26. Reflektointi-alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet	155
Taulukko 27. Itsensä johtaminen -alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet	156
Taulukko 28. Esimerkkejä Itsesäätely-kategoriaan koodatuista ilmaisuista	158
Taulukko 29. Ohjaavat hahmot -kategoria ja alakategoriat	159
Taulukko 30. Merkitykselliset toiset yrittäjyyden ikoneina -alakategoria ja ominaisuudet	159
Taulukko 31. Minäkäsitykseen vaikuttaminen -alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet	160
Taulukko 32. Esimerkkejä Ohjaavat hahmot -kategoriaan koodatuista ilmaisuista	162
Taulukko 33. Ryhmädynamiikka-kategoria ja alakategoriat	163
Taulukko 34. Ryhmytyminen-alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet.....	163
Taulukko 35. Ryhmäkoheesio-alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet	165
Taulukko 36. Esimerkkejä Ryhmädynamiikka-kategoriaan koodatuista ilmaisuista	167
Taulukko 37. Ydinkategoriat ja alakategoriat	168
Taulukko 38. Identiteetti-profiilit ja rituaalisten vaiheiden kokeminen	173
Taulukko 39. Identiteetti-profiilien jakauma	177
Taulukko 40. Esimerkkejä ilmauksista identiteetti-profiileittain	178
Taulukko 41. Rituaalisten vaiheiden ilmentyminen identiteetti-profiileittain.....	181
Taulukko 42. Esimerkkejä Minäidentiteetin kehittymisen intentionaalinen prosessi -kategoriaan koodatuista ilmaisuista	190
Taulukko 43. Teoreettisen mallin muodostuksen pääkäsitteet.....	197

Kuvat

Kuva 1. Tutkimuksen kulku	19
Kuva 2. Yrittäjyyskasvatuksen käsitteen viitekehys	25
Kuva 3. Angloamerikkalainen ja kontinentaalinen lähestymistapa yrittäjyyskasvatukseen	26
Kuva 4. Tutkimuksen konteksti	35
Kuva 5. Eksploraatiivinen tutkimusprosessi tutkijan näkökulmasta	43
Kuva 6. Interventiot 2005–2008 ja jatkuvan vertailun periaate	60
Kuva 7. Avoimen koodauksen tuottamat ydinkategoriat alakategorioineen.....	170
Kuva 8. Yrittäjäidentiteetin kehittymisen aktivoiva mekanismi	186
Kuva 9. Ydinkategoriat ja alakategoriat ominaisuuksineen.....	189
Kuva 10. Tulosten ja koodausvaiheiden yhteenveto	196
Kuva 11. Yrittäjäidentiteetin rakentumisen voimakentät.....	198
Kuva 12. Yrittäjäidentiteetin kehittymisen integratiivinen malli.....	203
Kuva 13. Yrittäjäidentiteetin kehittymistä tukevat rituaaliset vaiheet ja prosessit	206

1. Johdanto

1.1 Yrittäjyysvalmennuksen uudet haasteet

Yrittäjyyttä on näihin päiviin saakka pidetty enemmän taloudellisena kuin inhimillisenä ja kulttuurisena ilmiönä. Tämä näkemys on heijastunut yrittäjyysvalmennukseen, jota taloustieteellinen paradigma on dominoinut. Yrittäjyyden tutkimus sai uuden suunnan Gartnerin (1989) ehdottaessa, että tutkijoiden tulisi nähdä yrittäjyys käyttäytymisen muotona. Kaksikymmentä vuotta myöhemmin Gartner (2008) on edelleen varoittanut kutistamasta yrittäjyysilmiötä pelkäksi taloudelliseksi valinnaksi tai älylliseksi kysymykseksi. Hänen mukaansa yrittäjyyttä tulisi ajatella inhimillisenä käyttäytymisenä, taidon ja taiteen lajina. (Gartner 2008, 361–368.)

Yrittäjyyden tutkimus on pitkään pyrkinyt persoonallisuus- ja piirreteorioiden avulla etsimään vastausta kysymykseen: millainen on yrittäjän persoona (Gartner 1989, 47–67; Huuskonen 1992, 44–50; Rae 2000, 147). Yrittäjyyden tutkimukset ovat kuitenkin päätyneet piirreteorioiden kanssa umpikujaan pyrkiessään selittämään, että yrittäjäksi ikään kuin valikoidutaan. 1990-luvun alussa huomio siirtyikin yrittäjän olemuksen tarkastelusta yrittäjyysprosessin ymmärtämiseen (Bygrave & Hofer 1991; Rae 2000).

Yrittäjyyteen identifioitumisen prosessia samastumisen merkityksessä on tutkittu niukasti. Pohdinnat yrittäjäidentiteetistä ja sen kehittymiseen vaikuttavista tekijöistä ovat jääneet taka-alalle yrittäjyyskasvatuksen tutkimuksessa. Niinpä kysymys yrittäjäidentiteetin olemuksesta on edelleen tutkimuksen kohteena. Yrittäjäidentiteetin kehittyminen on sinänsä monimutkainen ja vähän tutkittu ilmiö. Erityisesti yrittäjyysvalmennuksen yhteydessä sitä ei ole tutkittu juuri lainkaan. Yrittäjyysvalmennusta on pääsääntöisesti toteutettu taloustieteen viitekehyksessä usein kasvatukselliset näkemykset unohtaen. Lähtökohtana on usein ollut kognitiivinen näkökulma ja behavioristinen oppimisorientaatio. Kokemukseni mukaan tulokset ovat olleet heikot. Yrittäjyyskasvatustutkimus otti 2000-luvun alkupuolella ensim-

mäisiä askelia kysymyksissä, jotka koskevat yrittäjyyteen ja yrittäjämäiseen käyttäytymiseen oppimista.

Diensberg (2008, 3–4) esittää, että yrittäjyyden edistämiseksi tulisi kehittää entistä parempia valmennusohjelmia (ks. myös Fiet 2000). Tutkimusmatkani alkoi yrittäjyysvalmennusten ihmettelynä ja havaintojen keruuna vuonna 2005, kun yrittäjyyskasvatustutkimuksen piirissä alettiin pohtia, miten yrittäjyyttä tulisi opettaa. Matkani aikana yrittäjyyskasvatustutkimus on edennyt kysymykseen yrittäjämäisestä oppimisympäristöstä ja yrittäjämäisestä opettajasta. Samanaikaisesti talouselämä on muuttunut rajusti edellyttäen Aaltion (2007) mukaan yrittäjiltä uudenlaisia toimintamalleja. Tämän päivän yrittäjä on sosiaalinen toimija monimutkaisissa ja alati muuttuvissa verkostoissa. Nämä haasteet ovat nostaneet esiin *identiteetikysymykset*, joissa koulutuksella ja valmennuksella on nähty olevan keskeinen rooli. (Aaltio 2007, 63–65.) Tutkimukseni sijoittuu näiden ajankohtaisten kysymysten keskelle. Tutkimusilmiössäni on kyse kahdesta rinnakkaisesti kehittyvästä juonteesta: *yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessista ja sitä tukevasta yrittäjyysvalmennuksesta*.

Yrittäjäidentiteetin omaksumisessa on viime kädessä kysymys muutostilasta, jossa ihminen jättää tavalla tai toisella entisen sosiaalisen asemansa yhteiskunnassa, liittyy yrittäjiksi kutsuttuun joukkoon ja oppii yrittäjämäisen tavan kommunikoida ja toimia. Yrittäjäksi ryhtymisessä on kysymys muutoksesta, joka realisoituu uudenlaisen työn ja työnäyttämön luomisena, siirrytään yrittäjäksi sitten palkkatyöntekijästä, opiskelijasta, freelancerista, työttömästä, perheenäidistä tai muusta asemasta.

Yrittäjyysvalmennuksella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa perusopinnojen jälkeistä *ammattillista täydennyskoulutusta*, jonka tavoitteena on valmentaa omistajayrittäjyyteen.

1.2 Tutkimuksen tehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni *tehtävänä* on ymmärtää, millaisen sisällön luovan alan yrittäjiksi aikovat antavat yrittäjäidentiteetille ja millainen on sen kehittymisen prosessi yrittäjyysvalmennuksen kontekstissa, sekä kuvata millainen yrittäjyysvalmennus tukee yrittäjäidentiteetin kehittämisen prosessia.

Tutkimuksen oletuksena on, että yrittäjyysvalmennusta voidaan kehittää vain tuntemalla identifioitumisen prosesseja. Tutkimus pyrkii vastaamaan kolmeen kysymykseen:

- 1) *Millaisen sisällön luovan alan yrittäjiksi aikovat antavat yrittäjäidentiteetille?*
- 2) *Millainen on yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessi yrittäjyysvalmennuksessa?*
- 3) *Millainen yrittäjyysvalmennus tukee yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessia?*

Lähestyn tutkimuksessani identiteetin kehittymisen ilmiötä monitieteisesti ja useasta näkökulmasta. Eri tieteenalat määrittelevät identiteetin käsitettä ja identiteetin kehittymisen prosessia eri tavoin ja antavat tähän tutkimukseen monia näkökulmia syventäen aiheen ymmärrystä. Yrittäjyyskasvatustutkimus on ihmistieteellistä tutkimusta ja olemukseltaan monitieteistä. Tutkimuksessani lähestyn tutkimusilmiötä kasvatustieteen, psykologian, sosiaalipsykologian, antropologian sekä yrittäjyys- ja yrittäjyyskasvatustutkimuksen näkökulmista.

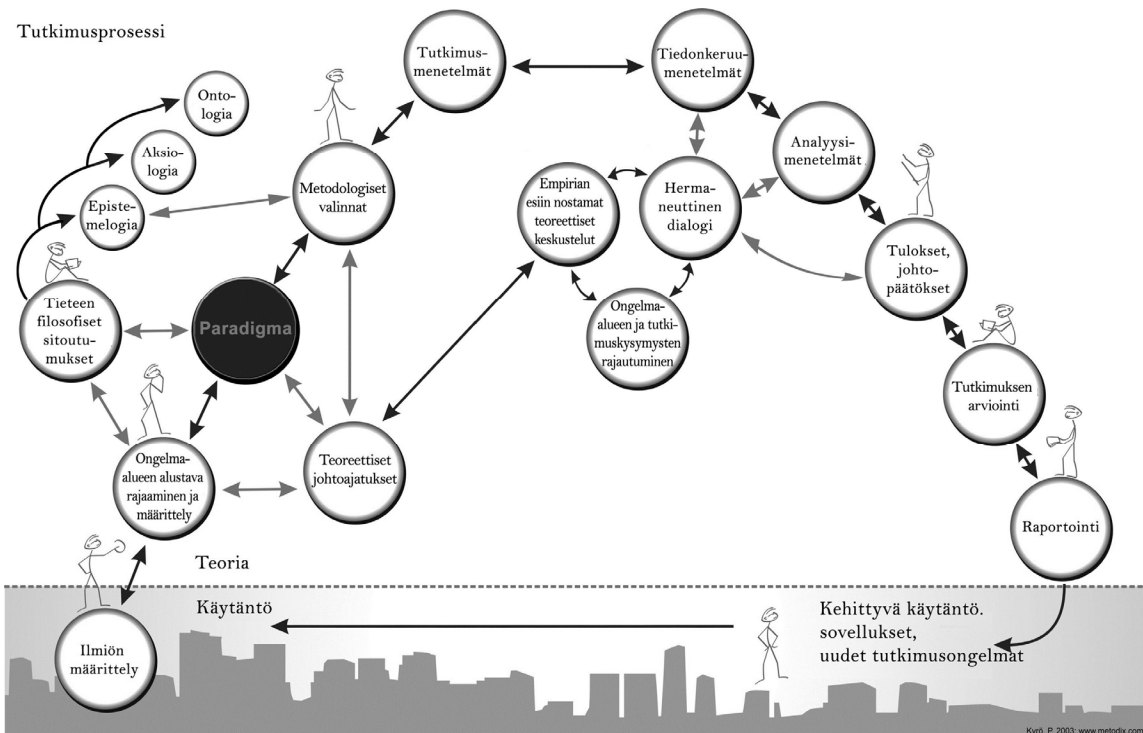
1.3 Tutkimuksen kulku

Tutkimuksessani olen käyttänyt eksploraatiivista tutkimusotetta (*exploration for discovery*) ja straussilaiseen näkemykseen nojaavaa Grounded Theory -menetelmää. Eksploraatiivinen tutkimusote ja siihen perustuva Grounded Theory soveltuvat sellaisiin tutkimuskohteisiin, joista ei vielä ole olemassa teoreettista ja jäsentynyttä tietoa mutta joista sellaista tarvitaan, kuten tässä tutkimuksessa yrittäjyysvalmennusten tuloksellisuuden parantamiseksi.

Tutkimuksessani on kysymys autenttisesta elämän näytelmästä, josta kehkeytyy pedagoginen draama. Pedagoginen draama merkitsee osallistujien draamaa, tutkittavien ja tutkijan yhteistä näytelmää. Tämän näytelmän juonta, joka on rakentunut pala palalta vuorovaikutuksessa aineiston ja aikaisempien teoreettisten keskustelujen kanssa, voidaan pitää tutkimuksen tuottamana teoriana. Draama metaforana kertoo tutkimuksessa raportoitujen tapahtumien luonteen. Draaman juoni on rakentunut valmennettavien puhunnoista ja kirjallisista selonteista sekä tutkijan havainnoista. Tutkijana olen nähnyt niissä yhtymäkohtia aiheeseen liittyviin tieteellisiin keskusteluihin. Peirce (1839–1914) on kutsunut tätä prosessia abduktioksi, jossa argumentaation logiikka rakentuu siten, että aineisto ehdottaa joitakin väittämiä, jotka sitten kiinnittyvät teoreettisiin keskusteluihin (ks. Siitonen 1999). Kysymys on hermeneuttisesta dialogista aineiston ja teorian kanssa. Nämä keskustelut auttavat

kokoamaan hajallaan olevaa palapeliä yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Tutkijana minun tehtäväni on ollut kutoa yhteen yksittäiset episodit juonelliseksi ja yhtenäiseksi kokonaisuudeksi (ks. Golden-Biddle & Locke 1993; Hatch & Yanow 2008). Päätelyn logiikkaa kuvaa hermeneuttinen kehä, jossa kokonaisuus ymmärretään osiensa kautta ja osat kokonaisuuden kautta (Gadamer 2005, 29–39; Puolimatka 1999, 143). Ymmärtämisen kehäliike on merkinnyt ennakko-oletusten työstämistä ja uudelleen luonnostelemista läpi koko tutkimuksen.

Tutkimuksen rakenne perustuu tutkimuksen itsensä tuottamaan juoneen ja sen autenttiseen kulkuun. Sen vuoksi olen raportoinut tutkimuksen kulun ja siihen vaikuttaneet tekijät kaikine käänteineen. Tutkimuksen luotettavuuden kannalta on tärkeää, että lukija voi seurata tutkijan päätelyn ketjua. Eksploratiiviselle tutkimukselle on tyypillistä, että sitä ei voida suunnitella yksityiskohtaisesti etukäteen. Tutkimus ei etene lineaarisesti vaan syklistä, mikä on tutkimuksen raportoinnin kannalta haasteellista. Syklisyyteen kuuluu tutkijan jatkuva oppiminen, joka tapahtuu hermeneuttisessa kehässä. Tutkija oppii jatkuvasti sekä aineistosta että itse tutkimusprosessista. Tutkijana olen elänyt läpi oppimisprosessin, jossa tutkimus on rakentunut pala palalta, kierros kierrokselta tuoden esiin aina uusia näkökulmia. Jokainen kierros on korjannut edellistä. Korjaavuus on ilmentynyt käsitysten jatkuvana muutoksena ja kehittymisenä. Tutkimuksen kulkua voisi verrata palapelin rakentamiseen, jossa kuvio on aluksi epämääräinen ja samanmuotoisia taivas- ja meripaloja tuntuu olevan aivan liikaa. Jotkut osat pelistä rakentuvat helposti mutta eivät heti löydä yhteyttä toisiinsa. Tutkija voi hairahtua luulemaan todellisuutta sen näköiseksi kuin ensimmäiset paikalleen osuvat palaset osoittavat. Tämän vuoksi olen esitellyt keskeneräistä tutkimustani vuosina 2006–2010 useissa tieteellisissä konferensseissa ja kirjoittanut artikkeleita tutkimuksen eri vaiheista saadakseni kriittistä palautetta työstäni. Jokainen saamani palaute, erityisesti vertaisarvioinnit, ovat olleet työni kannalta hedelmällisiä vieden tutkimustani eteenpäin. Stebbins (2001, 5) ei turhaan korosta sitä, että eksploratiivisen tutkijan perustaito on nähdä olennainen. Tutkimusmatkani varrella olen monesti tuntenut kadottaneeni tarinan juonen, mikä on aiheuttanut epävarmuutta. Vähitellen juoni on eheytyntä ja kokonaisuus löytänyt hahmonsaa. Kuvassa 1. olen kuvannut tutkimukseni kulkua.

Kuva 1. Tutkimuksen kulku

(Lähde: Kyrö 2004, 2006b ja Kyrö & Kansikas 2005; kirjoittajan muokkaamana)

Grounded Theory on eksploraatiivinen tutkimusstrategia, joka edellyttää sitoutumista tietynlaiseen etenemiseen. Käyttämäni eksploraatiivinen tutkimusote määrittelee tutkimuksen kulkua alusta loppuun saakka ja vaikuttaa tutkimuksen raportointitapaan (Czarniawska 2004, 569–570). Tutkimuksen seurattavuuden helpottamiseksi esitän ensin kappaleissa 4 ja 5 aineistosta nousevia käsitteitä ja niihin liittyviä teoreettisia keskusteluja. Tuodakseni esiin empirian ja teorian vuoropuhelua viittaan tekstissä valmennettavien autenttisiin sanallisiin ilmaisuihin. Näin pyrin antamaan lukijalle työvälineitä ymmärtää kappaleessa 6 esittämiäni tuloksia. Eksploraatiivinen tutkimusote johdattaa mielenkiintoiselle tutkimusmatkalle, jonka aikana etsitään ja löydetään yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessiin liittyvät perusominaisuudet ja toimintalogiikat.

2. Yrittäjyysvalmennus tutkimuksen kontekstina

2.1 Yrittäjäidentiteetin kehittyminen yrittäjyysvalmennuksessa aikaisemman tutkimuksen valossa

Yrittäjäidentiteetin kehittymistä on kaiken kaikkiaan tutkittu vähän. Yrittäjäidentiteetin käsite on toistaiseksi heikosti määritelty, ja useimmiten se on ikään kuin annettu käsite ilman, että sitä on tarkemmin avattu. Aikaisemmissa yrittäjäidentiteettiä koskevissa tutkimuksissa (ks. esim. Hytti 2003; Rae 2004b; Lindgren & Packendorff 2008) tutkimuksen kohteena ovat olleet yrittäjinä toimivat henkilöt. Tutkimukset ovat siten tarkastelleet retrospektiivisesti identiteetin rakentumisen prosessia yritystoiminnan kontekstissa

Ristimäen (2004) väitöskirja on niitä harvoja tutkimuksia, jossa tutkimus kohdistuu identiteetin kehittymisen tarkasteluun ennen yrittäjyyttä. Tutkimus on toteutettu yliopiston perusopiskelijoiden keskuudessa. Ristimäen lähestymistapa on fenomenologishermeneuttinen ja keskittyy yksilön kokemukseen maailmasta ja merkityksenannoista. Ristimäen mukaan miehet identifioituvat naisia useammin omistajayrittäjyyteen. Hän arvelee tämän johtuvan tarjolla olevasta yrittäjyyden kuvasta. Tutkimusaineiston perusteella yrittäjyyden kuva on sankarillinen tapa tehdä työtä. (Ristimäki 2004, 169; Ristimäki 2007, 36.) Toisaalta moniin ammattiryhmiin liitetään vastaavanlainen sankarimyytti, kuten opetusalan, hoiva-alan tai luovan alan ammatteihin, mikä on tutkimukseni kannalta mielenkiintoista (ks. Hänninen 2003; Lindgren & Packendorff 2008; Hytti 2005, 594–611).

Yrittäjäidentiteetin kehittymistä yrittäjyysvalmennuksessa ei tiettävästi ole lainkaan tutkittu tieteellisesti, kun valmennuksella tarkoitetaan perusopetuksen jälkeistä ammatillista täydennyskoulutusta. Monet tutkijat ovat olleet kiinnostuneita yrittäjyysopetuksen ja valmennuksen kehittämistä, kun yrittäjyyskasvatustutkimus (*research of entrepreneurship education*) on saanut enemmän huomiota osakseen. Yrittäjyyskasvatuksen tutkimusta vaikeut-

taa käsitteiden sekavuus. Aikaisemmat yrittäjyyden tutkimukset ovat pääsääntöisesti käyttäneet käsitettä yrittäjyysopetus, jonka rinnalle on ilmaantunut yrittäjyysvalmennuksen käsite (mm. Diensberg 2008). Käsitteitä ei kuitenkaan ole määritelty tarkemmin, ja niitä on käytetty toistensa synonyymeina.

Garavan ja O’Cinneide (1994) ovat arvioineet yrittäjyyskasvatusta ja yrittäjyysvalmennuksia aikaisemman tutkimuskirjallisuuden valossa. Heidän tutkimuksensa nostaa esiin 1990-luvun alussa esiintyneitä valmennusohjelmien ongelmia, joita ei vielääkään ole kyetty voittamaan. Suurimmaksi ongelmaksi tutkijat nimeävät epätasapainon valmennusten sisällöissä. Valmennuksissa on painotettu liiketoimintatiedon jakamista ja kiinnitetty liian vähän huomiota yrittäjyyskompetenssien kehittämiseen. Kritiikki on kohdistunut oppimisparadigmaan ja sen myötä seuranneisiin pedagogisiin ratkaisuihin. Tutkijat toivat esiin sen, että valmennusohjelmia ja niiden tehokkuutta oli arvioitu hyvin vähän. (Garavan & O’Cinneide 1994, 3–12.) Tämän vuoksi näyttöä valmennusohjelmien merkityksestä yrittäjyyskompetenssien kehittymiselle ei liiemmästi ole.

Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen on Akolan ja Heinosen (2007) raportoima tutkimus, jossa tarkastellaan yrittäjämäistä oppimista koulutusohjelmien valossa 2000-luvulla. Akolan ja Heinosen (2007) kiinnostuksen kohteena on yrittäjän oppiminen. Tutkimus tarkastelee oppimista yrittäjille tai potentiaalisille yrittäjille suunnattujen koulutusohjelmien yhteydessä viidessä eri Euroopan maassa. Kyseisten koulutusohjelmien tavoitteena on ollut edistää yrittäjänä toimimista. Tutkimuksessa ei tarkastella identiteetin rakentumista; siitä huolimatta yrittäjyyskoulutusohjelmien arviointi tarjoaa mielenkiintoista tietoa myös omalle tutkimukselleni. Koulutusohjelmissa on useita kohderyhmiä ja useita tavoitteita sekä useita oppimismenetelmiä. Tutkimus osoittaa, että kohderyhmien tavoitteet ovat hyvin erilaiset. Aloittava yrittäjä tarvitsee paitsi konkreettista tietoa, myös tukea yrittäjyyteen kasvussaan. Toimiva yrittäjä puolestaan tarvitsee liiketoiminnan johtamiseen liittyvää tietoa ja tukea, koska yrittäjyysprosessi on hänellä jo käynnissä. Tutkimuksen perusteella yrittäjien oppiminen tapahtuu soveltamisen, itse tekemisen, kokeilun, esimerkin ja virheiden tekemisen kautta, mikä vastaa nykyistä käsitystä yrittäjämäisestä oppimisesta. Tutkimus osoittaa, että yrittäjän oppiminen on kokonaisvaltainen prosessi. (Akola & Heinonen 2007, 279–288; ks. myös Rae 2005; Kyrö 2001, 2006a; Kyrö, Kauppi & Nurminen 2008.)

Pittaway ja Cope (2007) puolestaan ovat lähestyneet yrittäjämäistä oppimista (*entrepreneurial learning*) yhdistämällä kokemuksellisen ja yhteistoiminnallisen oppimisorientaation. Heidän tutkimuksensa keskittyy liiketoimintavalmiuksien oppimisprosessin tutkimiseen simuloinnin avulla. Tutkimuksessa etsitään pedagogisia ratkaisumalleja rakentamalla yrittäjämäisiä oppimisympäristöjä. Tutkimuksen narratiivinen aineisto, joka käsittää opiskelijoiden reflektiot (N = 64), kerättiin uuden yrityksen suunnittelukursseilta (*New venture planning*). Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten kurssit edistävät yrittäjämäistä oppimista tilanteessa, jossa opiskelijat ovat perustamassa omaa yritystä. Tutkimus osoittaa, että haluttuun tavoitteeseen ei päästä perinteisillä pedagogisilla ratkaisulla, kuten luentojen ja seminaarien avulla. Yrityksen perustamiseen liittyvän prosessin opettamista tärkeämpää on mahdollistaa harjaantuminen liiketoimintavalmiuksiin kokemuksellisen toiminnan kautta. Oppiminen simuloituissa olosuhteissa merkitsee mahdollisuutta oppia työskentelyä epävarmuudessa ja epäjatkuvuudessa. Oppiminen tapahtuu yhteisöllisesti ja yhteistoiminnallisesti vuorovaikutuksessa toisten oppijoiden kanssa. Tutkimus tukee toimintaorientoitunutta käyttäytymistä. Pittawayn ja Copen (2007) simuloimat yrittäjyyskurssit eivät poikenneet sisällöllisesti perinteisistä yrittäjyyskursseista, mutta tutkimus osoittaa, että liiketoimintavalmiuksien oppiminen on tuloksellisempaa, jos pedagogiikkaa korostaa oppimisen sosiaalista, emotionaalista ja kokemuksellista luonnetta. Tutkijat eivät tarkastele yrittäjämäistä oppimista identiteettikysymyksenä. Tutkimuksessa kuitenkin simuloidaan yrittäjän roolin ottamista (*taking on an entrepreneurial persona*), mikä auttoi tiedostamaan omia vahvuuksia ja heikkouksia suhteessa yrittäjyyteen. (Pittaway & Cope 2007, 211–233.)

Tutkimuksessani oletan, että yrittäjyysvalmennuksella voidaan vaikuttaa myönteisesti yrittäjäidentiteetin kehittymiseen. Aikaisemmat empiiriset yrittäjyystutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, että perusopetuksessa annettava yrittäjyyden opetus ei ole kyennyt tukemaan yrittäjäidentiteetin kehittymistä edeltävää yrittäjyysintention kehittymistä (ks. esim. Pihkala 2008). Useat tutkijat ovat arvelleet syyn löytyvän harjoitetusta *pedagogiikasta* (Carrier 2005; Kyrö 2005; 2006a; Rae 2000; 2005; Pihkala 2008; Diensberg 2008). Perinteiset yrittäjyysvalmennukset ovat toteuttaneet behavioristista oppimiskäsitystä, jossa ihminen on ollut lähinnä ulkoisiin ärsykkeisiin vastaava olento ja tiedon vastaanottaja. Muutosta on enteillyt se, että kansainvälinen keskustelu yrittäjyyden opetuksessa ja valmennuksessa on siirtynyt sisältökysymyksistä opetus- ja oppimisprosesseihin. Carrier (2005) korostaa, että yrittäjyyden opetuksessa on tarve muuttaa paradigmoja. Hän kutsuu yrittäjyy-

den tutkijoita ja toimijoita kehittämään ja testaamaan uudenlaisia lähestymistapoja ja menetelmiä sekä jakamaan tulokset toisten kanssa. (Carrier 2005, 151–152.) Diensberg (2008) yhtyy Carrierin ajatukseen ja väittää puolestaan, että yrittäjyyden edistäminen yrittäjyysvalmennuksen avulla olisi tuloksellisempaa, jos voitaisiin kehittää valmennusohjelmia, joissa yksilön persoonallisuuden kasvu otettaisiin entistä paremmin huomioon. (Diensberg 2008, 3–4). Rae (2005) puolestaan korostaa, että valmennuksen paradigmoja on uudistettava, mikäli edelleen oletamme, että valmennuksella voidaan vaikuttaa myönteisesti yrittäjyysintention ja yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessiin (Rae 2005, 323–324). Tähän kysymykseen tutkimukseni haluaa olla osaltaan etsimässä vastausta.

2.2 Yrittäjyysvalmennuksen lähtökohdat ja tavoitteet

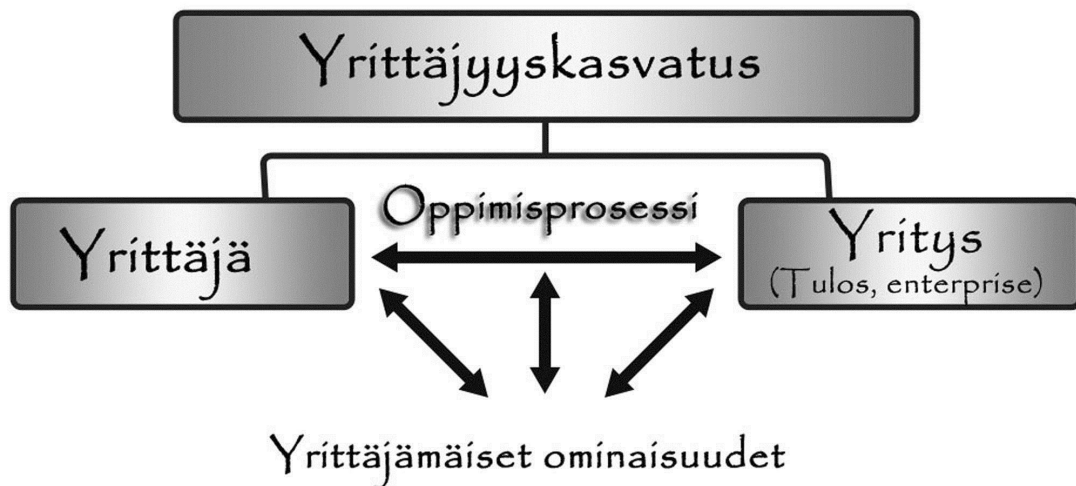
Olen rajannut tutkimukseni kontekstin koskemaan perusopetuksen jälkeisenä ammatillisena täydennyskoulutuksena toteutettavaa yrittäjyysvalmennusta ja käytän sen vuoksi johdonmukaisesti *valmennuksen* käsitettä. Hämäläisen (2008) mukaan valmennuksen käsitteelle ei ole olemassa selkeää määritelmää, mutta sille on ominaista yksilön kokonaisvaltainen kohtaaminen, jossa korostuvat valmentajan vuorovaikutustaidot (Hämäläinen 2008). Valmennuksen käsitettä on käytetty tieteessä puhuttaessa esimerkiksi urheiluvalmennuksesta tai henkilöstövalmennuksesta organisaatioissa. Valmennuksessa on kysymys paitsi yrittäjyyden asiantuntemuksesta, myös valmennettavien motivoinnista, kannustuksesta, ohjaamisesta, tutoroinnista ja mentoroinnista. Valmennus on usein jaettu tietojen ja taitojen valmennukseen sekä henkiseen valmennukseen. Valmennuksessa korostuvat siten oppimisen ja oppimisympäristön sekä valmentajien ja oppijoiden välinen suhde. Hämäläinen (2008) korostaa, että valmennuksen keskeisiä kivijalkoja ovat valmentajien omaksumat käsitykset ihmisestä, maailmasta, arvoista ja tiedon luonteesta. Nämä tekijät luovat puitteet valmennukselle.

Gibb on tehnyt pioneerityötä yrittäjyyskasvatuksen ja yrittäjyysvalmennusten kehittämiseksi vuodesta 1985 alkaen. Hänen näkemyksensä mukaan yrittäjyudessa ei pohjimmiltaan ole kyse liiketoiminnasta, eikä se siten muodosta yrittäjyyden ydintä. Gibb kritisoi perinteisiä valmennusohjelmia siitä, että niiden suunnittelussa uskotaan, että yrittäjyyden tiedollisen ymmärryksen luominen olisi parannuskeino yrittäjyyden kohtaamiseen. Tähän hän itse ei kuitenkaan usko. Ongelmallista on, että yrittäjyyttä on katsottu liiketalouden para-

digmasta käsin ja koulutuksessa on käytetty liiketalouden käsitteitä ja metodeja. (Kajanto, Kyrö & Saarelainen 2001; ks. myös Fayolle & Gailly 2008, 569–593.)

Viimeaikainen yrittäjyyskasvatustutkimus on etsinyt ratkaisua yrittäjyysvalmennuksen laadun parantamiseen yrittäjämäisen opettamisen ja oppimisen (*entrepreneurial teaching and learning*) avulla. Yrittäjämäisen oppimisen käsite alkoi esiintyä yleisemmin 1990-luvun lopun tieteellisissä artikkeleissa (ks. Young & Sexton 1997; Deakins & Freel 1998), ja aihe on kiehtonut siitä lähtien yrittäjyyden tutkijoita (ks. esim. Rae & Carswell 2001; Minniti & Bygrave 2001; Rae 2000; Rae 2004a, Rae 2004b, 2005; Politis 2005; Harrison & Leitch 2005). Tällä hetkellä yrittäjyyskasvatustutkimus pohtii erityisesti, millainen on yrittäjämäinen opettaja ja millaiset oppimisympäristöt edistävät yrittäjämäistä toimintaa ja käyttäytymistä (ks. esim. Pittaway & Cope 2007).

Kyrön (2006a) mukaan yrittäjyyskasvatuksen käsitteistössä vallitsee kulttuurinen hämmennys. Kyrö korostaa, että käsitteet ovat historiallisesti ja kulttuurisesti muotoutuneita ja siten jatkuvassa muutoksessa. Yhdysvalloissa ja Kanadassa termi *entrepreneurship education* viittaa liiketoimintaan, oman yrityksen luomiseen ja johtamiseen. Britanniassa yrittäjyyskasvatuksen käsite (*enterprising education*) puolestaan viittaa yrittäjämäisiin prosesseihin, käyttäytymiseen ja kompetensseihin. Kuitenkin nämä molemmat käsitteet ovat olleet määrittelemässä yrittäjyyskasvatuksen käsitettä. Yrittäjyyskasvatus on ymmärretty yläkäsitteeksi, joka kattaa sekä yrittäjän että yrityksen toiminnan ja niiden väliset prosessit. (Kyrö 2006a, 97–98; ks. myös Bridge, O’Neill & Cromie 2003, 21–43.) Kuvassa 2. käsitteet yrittäjä ja yritys on ymmärrettävä laaja-alaisesti eikä pelkästään liiketoiminnan harjoittamisen näkökulmasta. Yrittäjä on henkilö, joka ajattelee ja käyttäytyy yrittäjämäisesti. Yrittäjyys voi näyttäytyä siten missä tahansa organisaatiossa, eikä pelkästään liikeyrityksessä.

Kuva 2. Yrittäjyyskasvatuksen käsitteen viitekehys

(Kyrö 2006a, 98)

Nämä kaksi edellä mainittua lähestymistapaa ovat vaikuttaneet myös yrittäjämäisen pedagogiikan ja didaktiikan käsitteisiin luoden kaksi erilaista ajattelutapaa. Kuvassa 3. Kyrö (2006a) kuvaa, kuinka angloamerikkalainen määritelmä yrittäjyyskasvatuksesta on keskittynyt kysymyksiin *mitä* ja *kuinka*: oppimisen ja opettamisen malleihin, pedagogiikkaan sekä oppimisen ja opettamisen käytäntöihin. Sen sijaan angloamerikkalainen näkemys on väheksynyt kysymystä *miksi*. Kontinentaalinen lähestymistapa yrittäjyyskasvatukseen on kiinnostunut nimenomaan tästä kysymyksestä eli yrittäjyyden ontologisista, aksiologisista ja epistemologisista juurista. (mt. 104–106.)

Kuva 3. Angloamerikkalainen ja kontinentaalinen lähestymistapa yrittäjyyskasvatukseen

(Kyrö 2006a, 106)

Tutkimukseni ponnistaa yrittäjämäisen pedagogiikan filosofisista lähtökohdista. Ontologiset, aksiologiset ja epistemologiset keskustelut ovat Kyrön (2006a, 105–106) mukaan harvinaisia tieteellisiä keskusteluja yrittäjyyskasvatuksessa. Kuitenkin ymmärtämällä filosofiset juurensa yrittäjämäinen pedagogiikka ja didaktiikka voivat löytää ainutlaatuisuutensa. Ontologia viittaa ajatukseen, miten todellisuus on ymmärrettävä. Kyrön (1997) mukaan va-

listuksen aika kuvasi yrittäjän ainutlaatuisena ja vapaana yksilönä, jolla on oikeus vaikuttaa oman elämänsä kulkuun ja asemaansa yhteiskunnassa. Kyrö (1997) määrittelee yrittäjän paitsi ainutlaatuisena vapaana olentona, myös riskejä ottavana, luovana ja vastuullisena toimijana, joka elää läheisessä yhteydessä ympäristönsä, kulttuurin ja luonnon kanssa. Yrittäjyyden ontologia perustuu siten holistiseen maailmankuvaan ja ihmiskäsitykseen, jossa ihminen nähdään intentionaalisenä, tahtovana ja toimivana olentona. (Kyrö 1997; Kyrö, Kauppi & Nurminen 2008.) Yrittäjyyden ontologinen kuvaus on tärkeä, kun määrittelemme yrittäjyyden olemusta.

Aksiologia viittaa arvoihin, jotka liittyvät sekä ontologiaan että epistemologiaan. Ontologiassa määrittelemme sen, mikä on arvokasta maailmassa, ja ihmisen eksistenssin. Ihmiskäsitys on läheisessä suhteessa sekä ontologiaan että aksiologiaan. Aksiologia nostaa esiin eettiset kysymykset. Yrittäjyydessä ymmärretään, että ihminen on arvokas ainutlaatuisena olentona. Yrittäjyydessä tieto on jatkuvasti rakentuvaa, ja se on ymmärrettävä kontekstissaan. Epistemologia kertoo, mistä tieto on peräisin ja miten sitä luodaan. Yrittäjyyden epistemologia merkitsee sitä, että tieto syntyy toiminnasta ja yksilöiden ja ympäristön välisestä vuorovaikutuksesta. Yrittäjyyden epistemologia perustuu siten pragmatismiin. Pragmatismi nojaa puolestaan empirismiin ja määrittelee, että merkitykset perustuvat kokemukseen ja käytäntöön, kuten tiedon hyödynnettävyyteen ja toimivuuteen (Niiniluoto 2002). Yrittäjyyden juuret ovat pragmatismissa, koska sillä on aina pragmaattinen tarkoitus (Kyrö & al. 2008, 124). Tieto on siten arvokasta, jos se on hyödynnettävissä ja toimii käytännössä.

Koironen ja Ruohotie (2001) näkevät vastaavasti, että yrittäjyysvalmennuksen peruslähtökohtana on pidettävä holistista ihmis-, yrittäjyys- ja yrittäjäkäsitystä. Heidän mukaansa kasvatuksellinen ideaali olisi se, että yrittäjyydestä tulisi ihmiselle luonteva osa elämää. Huomio olisi kiinnitettävä yrittäjämäiseen pedagogiikkaan, yrittäjyyden kannalta hyödyllisiin oppisisältöihin sekä yrittäjyyttä edistävien arvojen ja asenteiden kehittymiseen. Kognitiivinen lähestymistapa ei ole siten riittävä, vaan yrittäjyyteen oppiminen olisi nähtävä myös konatiivisten ja affektiivisten valmiuksien kehittämisenä, mikä ei kuitenkaan tarkoita kognitiivisten valmiuksien vähättelemistä. (Koironen & Ruohotie 2001, 102–103, 109; ks. myös Kyrö 2005.) Rae ja Carswell (2001) yhtyvät näihin ajatuksiin ja kuvaavat, että inhimilliset, sosiaaliset ja käyttäytymiseen liittyvät aktiviteetit ovat yrittäjyyden ilmiön keski-

össä. Tärkein instrumentti yrittäjyydessä on ihminen itse. Niinpä on ymmärrettävä yrittäjyyden olemusta ja sitä, minkälaiseen maailmankuvaan ja ihmiskäsitykseen se perustuu.

Diensberg (2008, 3) väittää, että mikäli asetamme yrittäjyysvalmennuksen tavoitteeksi yksilöllisen kasvun, teemme oikeutta myös yrittäjämäiselle pedagogiikalle. Kyrö (2001) ehdottaa puolestaan, että yrittäjämäisen pedagogiikan perusteet olisi johdettava yrittäjyyden olemuksesta (*essence of entrepreneurship*) (Kyrö 2001, 95; Kajanto & al. 2001, Gibb 2005a).

Yrittäjyys-käsitteen etymologinen tausta avaa näkökulman *yrittäjyyden olemukseen*. Kyrö (1997) on kuvannut, että ranskan kielessä yrittäjyys on merkinnyt tekemistä, eteenpäin menemistä ja aloitteen ottamista. Englannin kielessä käsite on merkinnyt jännittävää ja tuntematonta kokemusta. (Kyrö 1997, 98; Kyrö et. al 2008, 120.) Shanelle ja Venkatamaranille (2000, 220–224) yrittäjyys merkitsee mahdollisuuksien havaitsemista (*discovering opportunities*) tai mahdollisuuksien luomista (*creating opportunities*), niihin tarttumista ja niiden toteuttamista (*exploitation*). Yrittäjyyden olemus merkitsee Gibbille kykyä elää päivästä toiseen monimutkaisuudessa ja epävarmuudessa luottavaisesti ja vähitellen itsevarmasti huolehtimatta tulevasta (Kajanto & al. 2001).

Carrier (2005) on tuonut esiin tarpeen muuttaa *oppimisparadigmoja* yrittäjyysvalmennuksessa. Gibb (Kajanto & al. 2001, Gibb 2005a; Gibb 2005b) painottaa puolestaan, että yrittäjämäinen pedagogiikka ja didaktiikka, oppiminen ja opettaminen, perustuvat omanlaisensa oppimisparadigmaan (*learning paradigm*). Tämä paradigma perustuu yrittäjyyden olemukseen ja filosofisiin sitoumuksiin sekä yrittäjämäiseen toimintaan ja käyttäytymiseen (Kyrö 2001, 95, 173–175; ks. myös Kyrö & al. 2008, 121; Shane & Venkatamaran 2000; Delmar 2005, 55; Mead 1934; Dewey 1938).

Yrittäjyysvalmennuksen haasteena on löytää ja luoda sellaisia yrittäjämäisiä menetelmiä, jotka auttavat oppijoita ymmärtämään yrittäjyyden olemusta. Diensberg (2008) painottaa, että yrittäjyysvalmennuksessa olisi pyrittävä pois perinteisestä luento-opetuksesta. Sen sijaan yrittäjyysvalmennuksen tulee käyttää menetelmiä, jotka tukevat kokemuksellisuutta, kokeilevuutta, luovuutta, valppautta, kriittistä ajattelua, vuorovaikutuksellisuutta ja aktiivista toimintaa (Diensberg 2008; ks. myös Collins, Smith & Hannon 2006).

Gibbin (2005b) mukaan yrittäjämäinen oppiminen merkitsee oppimista toiminnan kautta. Oppiminen ei ole siten pelkästään tiedon vastaanottamista vaan kokemuksellista ja kokeilevaa, yhteistoiminnallista ja tekemällä oppimista. Kokemuksellinen oppiminen on jatkuva prosessi, joka perustuu kokemuksiin, kokeiluihin sekä niiden reflektointiin ja analysointiin. Oppimisprosessi on syklinen, ja onnistunut oppimisprosessi tuottaa jatkuvasti uutta sovellettavaa tietoa ja uusia reflektoitavia kokemuksia. Vuorovaikutus yksilön ja ympäristön välillä on oleellista. Yhteistoiminnallinen oppiminen on löytänyt juurensa Deweyn oppimiskäsityksistä. Se nojaa sosiokulttuurisen oppimisen teorioihin, jossa tietojen ja taitojen oppiminen perustuu todelliseen toimintaan ja vuorovaikutukseen toisten kanssa. Yhteisö auttaa tulkitsemaan maailmaa erilaisista näkökulmista. (Gibb 2005a; Gibb 2005b; Kyrö 2005; Collins, Smith & Hannon 2006.) Fayolle (2007, 60) korostaa vastaavasti yrittäjämäisen pedagogiikan ytimen olevan tekemällä oppimisessa (*learning by doing*).

Yrittäjämäinen pedagogiikka ja didaktiikka perustuvat edellä kuvattuihin yrittäjyyden peruslähtökohtiin, tieteenfilosofisiin sitoumuksiin ja oppimisparadigmaan. Kyrö et al. (2008, 120) ovat määritelleet yrittäjämäisen pedagogiikan peruseriaatteen seuraavasti: 1) elämä ja tieto syntyvät toiminnan kautta, oppija on aktiivinen toimija, 2) oppijalla on kokonaisvaltainen suhde ympäristöönsä, 3) oppijalla on kokonaisvaltainen suhde itseensä ja omaan toimintaansa, 4) oppija on ainutlaatuinen, vapaa ja vastuullinen omasta toiminnastaan ja sen seurauksista.

Scott, Rosa ja Klandt (1998) ovat jakaneet yrittäjyyteen oppimisen kolmeen osa-alueeseen: 1) oppimiseen yrittäjyydestä (*learning about entrepreneurship*), 2) oppimiseen yrittäjyyttä varten (*learning for entrepreneurship*) ja 3) oppimiseen yrittäjyyden kautta (*learning through entrepreneurship*). Nämä kolme erilaista osa-aluetta ovat johtaneet erilaisiin lähestymistapoihin ja pohdintoihin siitä, kuinka oppia ja opettaa ja millaisia menetelmiä olisi hedelmällistä käyttää kussakin tapauksessa. (Scott, Rosa & Klandt 1998.) Yrittäjämäisiä oppimismenetelmiä ja oppimateriaaleja ei ole tutkittu juuri lainkaan. Carrier (2005, 148–151) rohkaiseekin kehittämään ja kokeilemaan erilaisia lähestymistapoja, menetelmiä ja materiaaleja sekä jakamaan tulokset toisten kanssa. Carrier on itse muun muassa käyttänyt onnistuneesti luovien prosessien menetelmiä.

Akolan ja Heinosen (2007) tutkimuksen perusteella voidaan päätellä, että monipuoliset oppimismetodit ovat saamassa yhä enemmän jalansijaa yrittäjyysvalmennuksessa. Kuitenkin tutkijat toteavat, että menetelmien laaja-alainen käyttö ei ratkaise oppimisen ongelmaa, mikäli ne eivät palvele asetettuja tavoitteita. Tutkijat peräänkuuluttavatkin valmennusohjelmien räätälöintiä ja parempaa kohdentamista. Kohdentamiseen liittyvät kiinteästi henkilökohtainen ohjaus ja mentorointi. Tämä vaatimus puolestaan asettaa haasteita yrittäjyyden kouluttajille, joissa tulisi yhdistyä paitsi yrittäjyyden sisällöllinen, myös pedagoginen osaaminen. (Akola & Heinonen 2007, 298.)

Yrittäjämäisen oppimisympäristön luominen on haaste didaktiikalle. Opettajien tulisi kyetä tarjoamaan oppimisympäristö, jossa oppijat voivat oppia uusia tapoja tehdä, tuntea, nähdä, kommunikoida, organisoida ja oppia asioita ja asioista. (Kyrö & Carrier 2005, 25; Gibb 2005, 49–50.) Kyrö & al (2008) näkevät, että oppimisympäristöä rakennettaessa on nojauttava vapaaseen, kokonaisvaltaiseen ja yhteistoiminnalliseen oppimiseen. Yrittäjämäisen oppimisen tulisi tarjota yhteistoiminnallisuutta toisten oppijoiden kanssa. Yhteistoiminnallisuuden avulla on mahdollista luoda uutta todellisuutta ja uusia merkityksiä toisten toimijoiden kanssa. (Kyrö & al. 2008, 121.) Näin ollen oppimisympäristö ei ole vain fyysinen tila vaan yhtäläillä psykologinen ja sosiaalinen oppimisympäristö.

Yhteenvetona voidaan sanoa, että yrittäjyyskasvatuksen keskusteluun ovat nousseet yksilön oppiminen ja kasvu yrittäjyyteen sekä yrittäjämäisen pedagogiikan käyttö yrittäjyysvalmennuksessa. Nämä teoreettiset keskustelut ovat olleet tutkimukseni esiyymmärryksenä olettaessani, että yrittäjyysvalmennuksella voidaan vaikuttaa myönteisesti yrittäjäidentiteetin kehittymiseen.

2.3 Yrittäjyysvalmennuksen tarve luovalla alalla

Luova ala edustaa alaa, jossa perinteiset ammatti- ja työnkuvat ovat kriisissä. Vastaavanlainen kriisi leimaa monia ammattialoja. Oletuksenani on, että tutkimukseni tuottamat tulokset saattaisivat olla hyödynnettävissä myös muilla vastaavaa muutosta elävillä ammattialoilla.

Kauppa- ja teollisuusministeriön Luovien alojen yrittäjyyden kehittämisstrategian 2015 mukaan luovan alan yrittäjyys on kasvava yritystoiminnan alue. Luova ala (*creative industries*), joka suomen kielessä on viime vuosina vakiintunut yksikkömuotoiseksi, on käsitteenä uusi ja monitulkintainen ja siten vaikeasti määriteltävissä. Luovasta alasta käyty keskustelu näyttää hakevan jatkuvasti suuntaansa, ja aika muuttaa käsitteen sisältöjä ja määritelmää (Nikula, Penttilä, Kupi, Urmas & Kommonen 2009). Kehittämisstrategian 2015 mukaan luovalla alalla tarkoitetaan toimintaa ja ammatteja, jotka pohjautuvat yksilölliseen luovuuteen, taitoihin ja lahjakkuuteen. Luova ala luo arvoa ja työllisyyttä käyttämällä hyväksi immateriaalisia oikeuksia. Luovaan alaan lasketaan yleensä kuuluviksi taide, arkkitehtuuri, mainonta, media- ja kustannusala, muotoilu, käsityö, musiikki, teatteri ja ohjelmistotuotanto (Luovien alojen yrittäjyyden kehittämisstrategia 2015), mutta toisenlaisiakin luokituksia on esitetty.

Hallin (1999) mukaan nyky maailman muutokset rappeuttavat vanhoja identiteettejä. Näin on käynyt myös luovalla alalla. Tämä ammatillisen minäkäsityksen muutos näyttäisi avaavan uusia mahdollisuuksia luovalle alalle, jos niihin vain uskalletaan tarttua. Yrittäjyyden tuominen luovalle alalle on haastava tehtävä. Lagerströmin ja Mitchellin (2005) mukaan yrittäjyyden kuva on vanhentunut stereotypia, ja moderni yrittäjäkuva vaatii kirkastamista, jotta ala houkuttelisi toimijoita. Yrittäjyyteen orientoitumista puoltavat omintakeisuus, monialaisuus, joustavuus, innovatiivisuus, kyky yhdistää uusia asioita ja toteuttaa omaileimaisia palveluja ja tuotteita. (Lagerström ja Mitchell 2005, 108–112, 127.)

Luovalla alalla elinkeinorakenteen muutos merkitsee osaamistarpeiden ja toimintatapojen muutosta. Nikula & al. (2009) korostavat, että luovaa alaa on tarkasteltava kokonaisuutena ja osana laajempaa taloutta, ei erillisinä toimialoina. Luovan alan mahdollisuudet nähdään eri alojen kohtaamisten ja rajapintojen hyödyntämisessä. (Nikula & al. 2009.) Suomessa luovan alan liikevaihto ja jalostusarvo kasvoivat vuosien 2000 ja 2005 välillä 15 prosenttia, kun samaan aikaan elektroniikkateollisuuden jalostusarvo pieneni seitsemän prosenttia ja metsäteollisuuden 38 prosenttia (Luovien alojen yrittäjyyden kehittämisstrategia 2015). Nikula & al. (2009) painottavat, että luovaa alaa ei pidä jättää marginaaliin yhteiskunnan ja kilpailukyvyyn kehittämisessä.

Lagerströmin ja Mitchellin (2005) tutkimus osoittaa, että luovan työn ja perinteisen kulttuurituotannon liitto on murtumassa ja taiteiden sekä taideteollisen alan jatkojalostus on suuntautumassa muualle eli osaksi liike-elämää palvelevia osaamisintensiivisiä palveluja. Tämä muutos saattaa tarkoittaa esimerkiksi muotoilun muuttumista osaksi teollista tuotantoa ja taidekäsityön muuttumista osaksi palvelusektoria. Näin ollen luovan alan yrittäjyyden kehittämisen kautta Suomi voi olla vahvistamassa muiden toimialojen ja koko maan kilpailukykyä. Toisaalta perinteisten taiteilija-ammattiryhmien, kuten kuvataiteilijoiden, näyttelijöiden, dramaturgien ja kirjailijoiden, työllistyminen taiteen ja kulttuurin aloille on yhä kireämpää. (Lagerström & Mitchell 2005, 194.) Tämä kehitys haastaa alan ammattilaiset toimimaan totutusta poiketen muuttuvassa toimintaympäristössä.

Kanerva ja Lehikoinen (2007) näkevät, että luovalla alalla on kysymys näkökulman muutoksesta, mikäli taiteilijoiden luovaa osaamista halutaan hyödyntää uudella tavalla. Muutos merkitsee substanssiosaamisen päivittämistä ja syventämistä sekä kykyä soveltaa osaamistaan eri konteksteihin. (Kanerva & Lehikoinen 2007, 5, 108–112, 127.) Tämä kehitys raivaa tietä yrittäjyydelle luovalla alalla mutta haastaa myös perinteisen tavan toteuttaa yrittäjyysvalmennusta. Pelkkä liiketoimintatiedon jakaminen ei riitä, vaan valmentajien on kuunneltava kohderyhmäänsä ja löydettävä uusia lähestymistapoja saavuttaakseen luovan alan toimijat. Valmentajien perehtyneisyys luovan alan erityiskysymyksiin on edellytys valmennuksen onnistumiselle.

Yrittäjyyden kuvan laajentaminen merkitsee yrittäjyyden olemuksen syvällistä ymmärtämistä ja irrottamista taloustieteellisestä viitekehyksestä, mikä ei merkitse taloustieteen väheksymistä. Yrittäjyys on kuitenkin nähtävä olemuksellisesti laajempaan ajattelu- ja toimintatapana (ks. esim. Koironen 1993; Gibb 2005b). Moderni yrittäjyyskäsitys haastaa yhtä lailla niin alan toimijat kuin yhteiskunnalliset päättäjät. Luovan alan toimijoilla on uuden tiedon tuottajina merkittävä tehtävä myös esimerkiksi omistajayrittäjyyden käsitteen monipuolistajana.

Yrittäjäksi ryhtymisen kynnys on luovan alan ammattilaisille korkea, mikä johtuu yrittäjyyden kapea-alaisesta ymmärtämisestä ja arvojen vastakkaisasettelusta. Taustalla ovat kielteiset asenteet yrittäjyyttä kohtaan, koska yrittäjyyden ja sen myötä tulevan osaamisen tuotteistamisen koetaan tukahduttavan luovan ilmaisuuden. Keskeiseksi esteeksi yrittäjäksi

ryhtymisen prosessissa näyttää muodostuvan kysymys identiteetistä: kuinka sovittaa yhteen taiteilija- ja yrittäjäidentiteetti. Luovalle alalle on tyypillistä keskittyminen oman osaamisen varjeluun. Raja-aitojen rikkoutuminen merkitsee uutta suhtautumista ammattiin. Näin ollen yrittäjyyden omaksuminen koskettaa sekä yksilötasolla että ammattikuntatasolla ammatillista identiteettiä. Ongelma on pyritty sivuuttamaan toteamalla, että yrittäjyys on tapa organisoida toimintaa, eikä sillä oleteta olevan vaikutusta identiteettiin. Kokemukseni yrittäjyysvalmentajana ovat kuitenkin osoittaneet, että ongelman vähättely tai kieltäminen ei tarjoa ratkaisua.

2.4 Luovien alojen Arabus-yrittäjyysvalmennukset 2000–2008

Suomessa on perusopetuksessa toteutettavan yrittäjyysopetuksen rinnalla elänyt moninainen täydennyskoulutuksena toteutettu yrittäjyysvalmennus, jonka tuloksia ei kuitenkaan ole tiettävästi tieteellisesti tutkittu. Akolan ja Heinosen (2007, 298) toivomaa yrittäjyysvalmennusten alakohtaista räätälöintiä on selvitetty muun muassa luovalla alalla. Uudenmaan työvoima- ja elinkeinokeskuksen hallinnoiman Sisältöalan liiketoiminnan kehittämisprojekti SILE:n toimeksiannosta on tuotettu selvitys *Luovien alojen liiketoimintaan ja yrittäjyyteen liittyvä koulutus Suomessa 2007*. Selvitys antaa kuvan senhetkisestä yrittäjyysvalmennuksen tilanteesta luovalla alalla. Kulttuuriviennin koulutustarjonta Suomessa -selvityksen mukaan kauppatieteellistä täydennyskoulutusta oli keväällä 2007 tarjolla yhteensä 147 kurssia, joista kuitenkin ainoastaan Taideteollisen korkeakoulun ja Teatterikorkeakoulun koulutus- ja kehittämisinstituutti IADEn yrittäjyysvalmennus oli suunnattu luovien alojen yrittäjyys- ja liiketoimintaosaamisen kehittämiseen. (Luovien alojen liiketoimintaan liittyvä koulutus Suomessa 2007.)

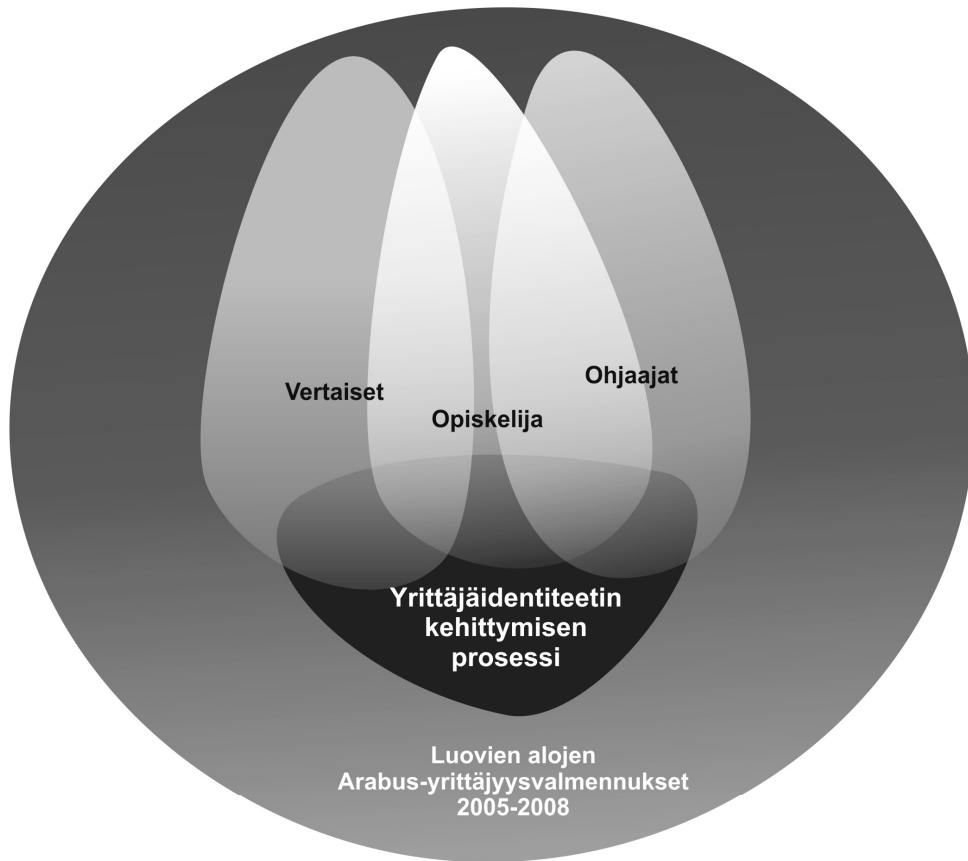
SILE:n selvityksessä todetaan valmennustarjonnan heterogeenisuus ja pirstaleisuus. Valmennusten käytännön toteutus todetaan ongelmalliseksi. Selvityksen mukaan valmennukset ovat liian teoriapainotteisia, vaikka luovan alan ihmiset oppivat parhaiten tekemällä. Selvityksessä todetaan, että tarve luovan alan yrittäjyyteen liittyvien valmennusjärjestelmien ja niiden rakenteiden kehittämiseen on olemassa. Selvitys päättyy suosittelemaan luovan alan lähtökohdista toteutettavaa valmennusta, jossa lähtökohdaksi otetaan yrittäjäksi kas-

vaminen ja kehittyminen. (Luovien alojen liiketoimintaan ja yrittäjyyteen liittyvä koulutus Suomessa 2007.)

Taideteollinen korkeakoulu on järjestänyt Luovien alojen yrittäjyysvalmennusta vuodesta 2000 alkaen. Valmennuksen yhtenä tavoitteena on ollut rekrytoida yrittäjiä Luovien alojen yrityshautomo Arabukseen. Valmennukset ovat olleet Uudenmaan työvoima- ja elinkeinokeskuksen hankkimaa Yrittämisestä työtä 2000 -hankekokonaisuuteen liittyvää työvoimapolitiittista valmennusta. Työvoimapolitiittinen valmennus on suunnattu ensisijaisesti työttömille tai työttömyysuhan alaisille henkilöille. Lisäksi valmennukseen on voitu hyväksyä juuri yrityksen perustaneita henkilöitä. Yrittäjyysvalmennukset ovat olleet perustutkinnon jälkeistä ammatillista täydennyskoulutusta, ja valmennuksiin on osallistunut vuosina 2000–2008 yhteensä noin 180 luovan alan ammattilaista.

Vuosina 2000–2004 Taideteollisessa korkeakoulussa toteutetut Luovien alojen Arabus-yrittäjyysvalmennukset ovat keskittyneet sisällöllisesti liiketoiminnan ja liiketoimintavalmiuksien kehittämiseen. Valmennukset on toteutettu pääsääntöisesti luento-opetuksena. Valmennusten keskeisiksi sisällöiksi olivat kehittyneet seuraavat aihealueet: liikeidean kehittäminen, liiketoimintasuunnitelman laatiminen, yrityksen strateginen johtaminen, myynti ja markkinointi, markkinaselvitys osana liiketoiminnan suunnittelua, yrityksen laskenta-toimen perusteet, yritysmuodot, yrittäjän sosiaaliturva, yritys juridiikan perusteet, tekijänoikeudet ja niiden suojaaminen, budjetointi ja kannattavuuslaskelmat ja alkavan yrityksen rahoitusmahdollisuudet.

Tutkimukseni kontekstina ovat Luovien alojen Arabus-yrittäjyysvalmennukset, jotka on toteutettu vuosina 2005–2008. Luovalla alalla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa taideyliopistojen ja -korkeakoulujen tarjoamia koulutusaloja. Taideyliopistoissa annettava opetus liittyy monipuolisesti teatteriin, tanssiin, kuvataiteisiin, musiikkiin, muotoiluun, taidekasvatukseen, visuaalisiin taiteisiin, mediaan ja sisällöntuotantoon. Laajemmin käsitettynä luovilla aloilla tarkoitetaan osaamisintensiivisiä aloja (*knowledge intensive business services*). Valmennuksiin 2005–2008 on voitu hyväksyä myös sellaisia hakijoita, joiden yritysidea liittyy luovaan alaan tai joiden edustama ammattiala on luettavissa osaamisintensiivisiin aloihin (*kibs*), kuten toimittaja tai kääntäjä. Tällaisten valmennettavien osuus on aineistossa alle kahdeksan prosenttia. Tämän tutkimuksen osallisia ovat opiskelijat ja ohjaajat.

Kuva 4. Tutkimuksen konteksti

3. Tutkimuksen toteuttaminen

3.1 Metodologiset valinnat

Fenomenologis-hermeneuttinen paradigma

Filosofisesti tutkimukseni pohjautuu aristoteeliseen ajatteluun, joka ilmenee monien fenomenologisen, hermeneuttisen ja kriittisen filosofian edustajien ajattelussa (ks. esim. Husserl 1995; Heidegger 1979; Gadamer 2005; Habermas 1979). Tutkimuksessani on kysymys käytännön toiminnasta, praksiksesta, jossa kokemus ilmenee. Praksis tarkoittaa filosofiassa käytäntöä teorian vastakohtana eli käytännön toimintaa tai käytännöllisiin tarkoituksiin tähtäävää tietoa puhtaan teoreettisen tiedon vastakohtana. (Hetemäki 1999, 166.)

Tutkimukseni nojaa *fenomenologis-hermeneuttiseen* paradigmaan, jonka *ontologiana* on, että ihmisen todellisuus rakentuu erilaisista merkityksistä. Kakkuri-Knuutilan (2004) mukaan yksi todellisuuden luonnetta kuvaavista käsitteistä on *kontekstualismi*. Fenomenologia ja hermeneutiikka ovat kiinnostuneita merkitysten selvittämisestä, ja kummankin filosofian taustalla on kontekstuaalinen merkitysteoria, mikä tarkoittaa, että merkitys määrittyy asiayhteydestä. (Kakkuri-Knuutila 2004, 24, 389–390.)

Puolimatka (2005) korostaa, että tieteellinen ajattelu voi tapahtua joko konstruktivistisessä tai realistisessa, ontologisessa ja epistemologisessa viitekehyksessä. Kysymyksessä ovat tällöin tutkimuksen *aksiologiset* eli arvoteoreettiset valinnat. Realismin perusmerkitys on ontologiassa, mikä tarkoittaa käsitystä, jonka mukaan todellisuus on riippumaton ihmismielestä (Puolimatka 2002, 15). Realistinen tutkimus pyrkii siten totuuteen, jota voidaan luonnehtia jonkinlaisena vastaavuutena todellisuuden kanssa.

Konstruktivismi puolestaan nojaa käsitykseen, jonka mukaan ei ole olemassa oikeaa ja väärää tietoa vaan ainoastaan erilaisia käsityksiä ja merkityksiä. Konstruktivismi korostaa, että ihmisen on luotava oma todellisuutensa. Konstruktivistinen ontologia olettaa, että tunnettu maailma on osittain ihmisen konstruoima; toisin sanoen ihmiset elävät osittain eri to-

dellisuuksissa. Vastaavasti konstruktivistinen epistemologia olettaa, että ihminen ei voi saada tietoa siitä, millainen maailma todellisuudessa on, koska yksilö voi tuntea maailman vain sellaisena, millaiseksi hän on sen rakentanut (Puolimatka 2002, 375). Puolimatka (2002) lieventää realismin ja konstruktionismin välistä eroa toteamalla, että realistinen lähestymistapa ei hylkää kokonaan rakentamisen metaforan käyttöä. Konstruktivismissa on olennaista, että ihminen luo oman todellisuutensa, kun taas realismissa olennaista on, että ihminen saa jotakin selville. (Puolimatka 2002, 21.) Konstruktivistisessa tutkimuksessa ulkomaailman pohtiminen on merkityksetöntä, eikä siinä pyritä etsimään yhtä ainoaa totuutta, joka pohjautuisi universaaleihin lakeihin. Konstruktivistisessa Grounded Theory -lähestymistavassa, jota tutkimukseni edustaa, on taustaoletuksena symbolinen interaktionismi. Tutkimukseni arvoteoriana on konstruktivismi: tutkimuksen tieto rakentuu merkityksistä, ja tieto on ymmärrettävä kontekstissaan.

Grounded Theory (GT) voi toteutua molemmissa mainituissa arvoteoreettisissa viitekehkeissä näkökulman ja käytetyn GT-sovelluksen mukaan. Glaserilainen GT edustaa parhaiten realismia, kun taas Straussilainen lähentelee konstruktivismia. Konstruktivistinen Grounded Theory -lähestymistapa korostaakin ajatusta, jonka mukaan näkijä (*viewer*) on osa havaittua (*viewed*), ei sen erillinen osa. Suuntaus pyrkii etsimään yhtäältä sekä tutkittavien että tutkijan antamia merkityksiä. Pyrkimyksenä on tuoda monipuolisesti esiin erilaisia ääniä, näkökulmia ja visioita, joilla tulkitaan tutkittavien ja tutkijan elettyjä kokemuksiaan. (ks. Charmaz 2000, 523–525.)

Fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen *epistemologia* perustuu tutkittavien selontekoihin. Fenomenologis-hermeneuttisen filosofian ihmiskäsitys korostaa subjektiivisuutta: ihminen on aktiivinen toimija, jonka todellisuus määräytyy omien tulkintojen ja merkitysten kautta.

Kakkori (2009, 274) on kuvannut fenomenologian ja hermeneutiikan välistä jännitettä seuraavasti: ”Fenomenologian päämääränä ja pyrkimyksenä on löytää asioiden olemus, kun taas hermeneutiikan mukaan asiat ovat mitä ovat kielen ja tulkinnan kautta.” Tiedostan fenomenologian ja hermeneutiikan erilaiset perinteet ja juuret. Kuitenkin tässä tutkimuksessa sekä fenomenologialla että hermeneutiikalla on annettavaa toisilleen.

Hermeneutiikan välttämättömyys tässä tutkimuksessa perustuu siihen, että ihmisen käyttäytymistä ei voida ymmärtää, ellei tunneta ihmisen omalle kokemukselleen antamia tulkintoja. Ihmisen kokemus ilmenee kertomuksissa ja julkilausutuissa tulkinnoissa. Ihminen ikään kuin tulkitsee elämäänsä kertomusten välityksellä, ja tarinan osat saavat merkityksensä siitä kokonaisuudesta, johon ne liittyvät. (Hänninen 2003, 25.) Hermeneutiikassa korostetaan käsitteitä tulkinta, ymmärrys ja merkitys. Ihminen tulkitsee ja ymmärtää maailmaa jatkuvasti. Ymmärtäminen tapahtuu siten yksilökohtaisesti aina jollakin erityisellä tavalla. (Raatikainen 2004, 94–95.)

Modernin hermeneutiikan kehittäjänä pidetään Gadameria (1900–2002). Gadamerin mukaan kaikki tulkinta sisältää ennakkokäsityksen, eikä hermeneuttinen prosessi etene ilman sitä. Tutkija tutkii kohdetta ja muodostaa hermeneuttisen kehän sen kanssa. Ymmärryksen kehä avaa vuoropuhelun tulkitsijan ja tulkinnan kohteen välille. *Hermeneuttinen kehä* on tässä tutkimuksessa ymmärtämisen ontologinen, rakenteellinen elementti ja kuvaa tutkimuksen *argumentaation logiikkaa*. Hermeneuttisessa kehässä osat ymmärretään kokonaisuuden kautta ja kokonaisuus osiensa kautta. Gadamer (2005) korostaa dialogin ja soveltamisen osuutta ymmärtämisen vaikuttimena. Ymmärtäminen ei merkitse yksiselitteistä totuutta, sillä hermeneuttinen tutkija tulkitsee tekstiä aina omasta horisontistaan käsin sulauttaen sen yhteen tekstin horisontin kanssa. (Gadamer 2005, 29–39.)

Fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen *selittämisen menetelmä* on *intentionaaliteleologinen*, mikä tarkoittaa sitä, että ihmisen toiminnalle on oleellista johonkin tarkoitukseen suuntautuminen ja että ihmisen toiminta voidaan selittää tarkoitusten avulla (Hetemäki 1999, 94, 201). Fenomenologis-hermeneuttisessa tutkimuksessa *kausaliteetilla* tarkoitetaan *teleologiaa*. Teleologia tarkoittaa oppia tarkoituksesta tai tarkoituksesta. (Puolimatka 2005; Hetemäki 1999, 201–202.) Koskiahon (1990, 39) mukaan ihmisen käyttäytymistä voidaan ymmärtää ja selittää vain, jos tunnetaan tutkittavana olevan ihmisen näkökulma. Selittämisen lähtökohtana on toimijan intentio, aikomus tai tarkoitus. Siten ei ole olemassa yleispätevää mallia, jonka avulla ihmisen käyttäytymistä voitaisiin neutraalisti kuvata (Puolimatka 1999).

Tutkimuksessani tarkastelen empiiristä maailmaa, yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessia yrittäjyysvalmennuksessa, valmennettavan kokemana ja tulkitsemana. Tutkimukseni *analyysiyksikkönä on yksilö*.

Fenomenologia perustuu ihmisen kokemukseen. Fenomenologisuus tarkoittaa sitä, että ihmisen kokemus on aktiivista toimintaa, jossa uudet kokemukset tulevat tulkituksi aiemmin muotoutuneen merkitysjärjestelmän pohjalta ja integroituvat sen osiksi. Fenomenologia määrittellään siten opiksi ilmiöistä, mikä tarkoittaa yleisessä merkityksessään jonkin asian kuvailevaa tutkimusta sellaisena, kuin se ilmenee ihmisen tietoisuudelle. Hermeneutiikka liittyy tutkimukseeni ymmärtämisen ja tulkinnan tarpeen myötä (ks. Tuomi & Sarajärvi 2003, 35). Hermeneuttisuus tarkoittaa tässä tutkimuksessa ihmisen kokemuksilleen antamien merkitysten ymmärtämistä ja tulkintaa. Fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen *teoreettinen arvo* on tulosten *merkitsevyydessä* (Puolimatka 2005).

Taulukko 1. Tutkimuksen filosofiset sitoumukset

Fenomenologis-hermeneuttinen paradigma	
Ontologia	Todellisuus on merkityksiä
Aksiologia	Konstruktivismi
Epistemologia	Tutkittavien selonteot
Argumentaation logiikka	Hermeneuttinen kehä
Selittämisen menetelmä	Intentionaalis-teleologinen
Analyysiyksikkö	Yksilön kokemus ja hänen kokemukselleen antama merkitys
Kausaliteetti	Teleologia
Teoreettinen arvo	Merkitsevyys
Auktoriteetit	Schleiermacher (1768–1834), Dilthey (1833–1911), Heidegger (1889–1976), Gadamer (1900–2002), Ricoeur (1913–2005)

Glaser ja Strauss (1967, 3–5) asettavat aineistolähtöisen teorian vastakkain loogis-deduktiivisen teorian kanssa, joka on menettänyt kosketuksensa tavallisen ihmisen tavalliseen maailmaan ja inhimilliseen kokemukseen. He ovat sitä mieltä, että teorian pätevyyttä ei voida erottaa siitä prosessista, jossa se on tuotettu. Grounded Theory nojaa *fenomenologiaan*, joka palaa ikään kuin juurilleen palauttaessaan inhimillisen toiminnan kuvauksen ymmärrykseemme maailmasta.

Tuomi ja Sarajärvi (2003) painottavat, että fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen tarkoituksena on käsitteellistää tutkittava ilmiö eli kokemuksen merkitys. Olen pyrkinyt tutkimuksessani nostamaan tietoiseksi ja näkyväksi sen, minkä tottumus on häivyttänyt huomaamattomaksi. (ks. Tuomi & Sarajärvi 2003, 35.)

Tutkimuksen sitoutuminen pragmatismiin

Tutkimukseni sitoutuu filosofisesti paitsi fenomenologiaan ja hermeneutiikkaan myös pragmatismiin. Yrittäjyyskasvatustutkimuksessa on olettamuksena se, että ihminen on toimiva olento. Yrittäjämäinen toiminta on paitsi sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tapahtuvaa myös tietyssä kontekstissa tapahtuvaa. Pragmatistinen orientaatio merkitsee tässä tutkimuksessa sitä, että *todellisuus ymmärretään toiminnan kautta*. Pragmatismissa tieto syntyy toiminnasta ja saa oikeutuksensa seuraamustensa kautta (Dewey 1951). Yrittäjyyskasvatustutkimusta ei voi tarkastella ilman pohdintaa pragmatismista, koska sen olemukseen kuuluu pragmaattinen tarkoitus. Yrittäjyyden epistemologia nojaa pragmatismiin; tieto syntyy toiminnasta.

Pragmatismien juuret ulottuvat 1800-luvun lopulle Harvardin yliopistoon, ja sen keskeisiksi kehittäjiksi luetaan Peirce (1839–1914), James (1842–1910), Dewey (1859–1952) ja Mead (1863–1931). Kreikan kielessä *pragma* tarkoittaa toimintaa. (Niiniluoto 2002, 111,118; Hetemäki 1999, 166.) Näin ollen pragmatismissa korostuu toiminnan merkityksen rooli inhimillisten ongelmien ratkaisussa. Merkitykset syntyvät tulkinnan kautta erilaisissa konteksteissa, joilla on tietty tarkoitus, ja ne muuttuvat aina suhteessa toimintaan. Niiniluoto (2002, 118) toteaa, että pragmatismi on keino selvien ideoiden saavuttamiseksi.

Pragmatismien läpimurto tapahtui Jamesin ja Deweyn ansiosta. Dewey toimi myös kiinteässä yhteistyössä Meadin kanssa. Deweyn filosofiassa kokemus muodostaa kehittyvän ja kokonaisvaltaisen ykseyden, ja mitään jyrkkää eroa tiedon objektin ja subjektin välillä ei voida tehdä. Deweyn mukaan yksi luonnon ilmenemisen tasoista on inhimillisen kokemuksen taso, johon kuuluvat kieli, kommunikaatio ja sosiaalinen toiminta. Deweyn mielestä tieto liittyy aina ihmisen aktiiviseen toimintaan kokemuksen järjestämisessä ja tosiasioiden perustelemisessa. Näin ollen tutkimus tapahtuu aina jossakin kontekstissa, jossa tieto, taito, teoria ja käytäntö kytkeytyvät toisiinsa. (Niiniluoto 2002, 124–127.) Puolimatkan mukaan

Deweyn praktinen totuusteoria merkitsee käsitysten käyttökelpoisuutta ja hyödyllisyyttä (Puolimatka 2002, 61).

Pragmatismissa esiintyy erilaisia traditioita ja painotuksia, jotka vaihtelevat aikakauden ja auktoriteetin mukaan. Pragmatismilla on esimerkiksi ollut suuri vaikutus konstruktivistisen tieto- ja oppimiskäsityksen muodostumiseen. Pragmatistinen eli toimintateoreettinen konstruktivismi on alkanut lähestyä yrittäjyyden perustaa, toiminnan kytkemistä oppimiseen. Pohdinnan kohteena on toiminnan ja tietämisen suhde. (Kyrö 2004.)

Tutkimuksen sitoutuminen symboliseen interaktionismiin

Konstruktivistisessa Grounded Theory -tutkimuksessa, jollaiseksi tämä tutkimus lukeutuu, symbolinen interaktionismi (Mead 1934) on fenomenologisen reduktion ohella menetelmän toinen taustaperiaate, jossa keskeinen käsite on interaktio. Symbolisen interaktionismin juuret sijoittuvat 1900-luvun alkuun, ja ne henkilöityvät Meadiin. Varsinaisesti symbolisen interaktionismin systemoi ja otti käyttöön käsitteenä Blumer (Helkama, Myllyniemi & Liebkind 2001, 70).

Meadin (1934) perusväite on, että mieli ja minä tulevat esiin sosiaalisessa interaktiossa, jossa käytetään samoja merkitseviä symboleja kuin muussakin kommunikaatiossa. Näin merkitys voidaan määritellä sosiaalisten tekojen välisenä suhteena, ja merkitykset voivat olla olemassa ilman, että niitä tiedostetaan. Meadin teorian keskeinen käsite on interaktio, mikä tarkoittaa sitä, että yksilölliset teot ovat sosiaalisia tekoja, jotka vaikuttavat ryhmän muihin jäseniin. Yksilön toiminnan ymmärtämisessä keskeinen asema on ryhmällä, jonka jäsen yksilö on. (ks. Rauhala 1995, 45–47.) Symbolisen interaktionismin mukaan yksilö suhtautuu asioihin sen perusteella, mitä ne hänelle merkitsevät. Tämä sisältää aina toiminnan tulkitsemisen. Symbolisessa interaktionismissa erilaisten tilanteiden tulkinta ei ole pelkästään tutkijoiden tehtävä. Yhtä tärkeitä ovat kohderyhmän henkilöiden itse tekemät tulkinnat. Tässä prosessissa tulkinta ja merkityksenanto ovat keskeisiä ja jatkuvia prosesseja, jotka tapahtuvat sosiaalisessa kontekstissa. Ihminen vertaa asioita ja tilanteita toisiinsa punniten samalla toiminnan etuja ja haittoja. Harkinnan perusteella ihminen muotoilee käsityksiään. Symbolisen interaktionismin mukaan kulttuuri muokkaa ihmisen käyttäytymistä merkittävästi (Tynjälä 2000, 53).

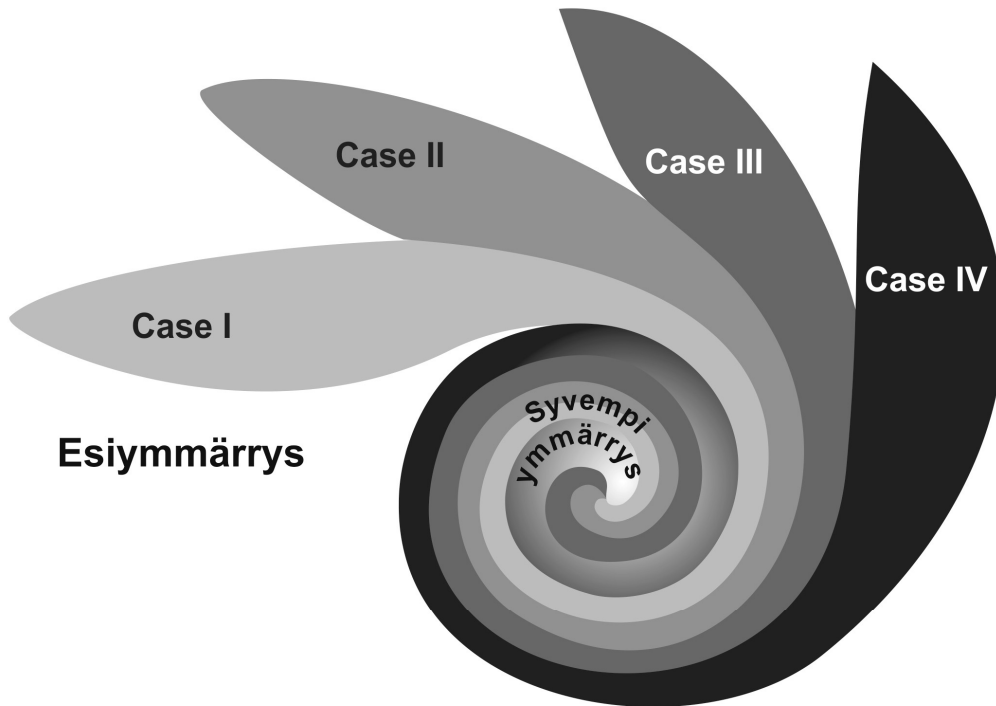
Symbolisella interaktionismilla on tärkeä rooli konstruktivistisessa Grounded Theory - tutkimuksessa. Se on sopiva lähestymistapa esimerkiksi silloin, kun on kysymys tietyssä kontekstissa ja toimintaympäristössä tapahtuvasta merkitystenannosta sekä kokemusten tulkinnasta ja ymmärtämisestä kuten tässä tutkimuksessa. Yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessista yrittäjyysvalmennuksessa on kysymys kontekstuaalisesta oppimisesta, jossa ryhmän merkitys on olennainen.

Eksploratiivinen tutkimusote

Tieteellisessä tutkimuksessa käytetään tavallisimmin joko eksploratiivista, deskriptiivistä tai kausaalista tutkimusotetta. Eksploratiivinen tutkimus soveltuu sellaisten ilmiöiden tutkimukseen, joista on vain vähän tietoa ja joista ei ole olemassa aikaisempaa teoriaa tai mallia (Stebbins 2001; Routio 2007). Tutkimukselle on ominaista uusien ilmiöiden etsiminen, kartoittaminen ja löytäminen sekä teorian muodostaminen. Tutkija pyrkii näin ollen ymmärtämään jonkin ilmiön perusominaisuudet ja toimintalogiikat. Tutkimus on joustavaa, strukturoimatonta ja useimmiten laadullista. Tapaustutkimus (*case study*) on tyypillinen eksploratiivisen tutkimuksen menetelmä. Stebbins (2001) on jakanut eksploratiivisen tutkimusotteen ominaisuuksien perusteella neljään luokkaan (*investigative exploration, innovative exploration, limited exploration ja exploration for discovery*), joista kehittyneintä muotoa hän kutsuu käsitteellä *exploration for discovery*. Anttila (2006) on käyttänyt käsitteestä suomenkielistä vastinetta *etsinnällinen tutkimusote*.

Tässä tutkimuksessa käytän eksploratiivista tutkimusotetta etsinnällisessä merkityksessä (*exploration for discovery*), vaikka sitä on käytetty hyvin vähän yrittäjyystutkimuksissa. Kyrö, Hägg ja Peltonen (2009) väittävät, että yrittäjyystutkimuksissa on pääsääntöisesti luotettu deskriptiiviseen tai kausaaliseen tutkimusotteeseen. Eksploratiivinen tutkimusote on ymmärretty vajavaisesti useimmilla tieteenaloilla, eikä se juuri ole saanut suosiota osakseen. Yhtenä syynä voisi nähdä sen, että eksploratiivinen tutkimus on varsin aikaa vievä lähestymistapa ja toisaalta sen tieteellisyydestä on oltu monta mieltä. Kleiningin ja Wittin (2001) mukaan deduktiivisen tutkimuksen ylivalta on syynä eksploratiivisen tutkimusotteen vähättelyyn. Eksploratiivinen tutkimusote sopii erityisen hyvin tutkimukseen, jossa ilmiö on monimutkainen ja moniulotteinen, kuten tutkittaessa ihmisen käyttäytymistä. (Kyrö, Hägg ja Peltonen 2009.) Kuva 5 kuvaa tämän tutkimuksen eksploratiivista tutkimuspro-

sessia tutkijan näkökulmasta. Kuvaan näitä tutkimusprosessin vaihteita tarkemmin kappaleessa 3.5.

Kuva 5. Eksploraatiivinen tutkimusprosessi tutkijan näkökulmasta

Eksploraatiivisessa tutkimuksessa tutkija oppii koko ajan aineistoltaan (Stebbins 2001; Routio 2007). Aineiston kanssa eläminen näyttää sen suunnan, mistä uutta tietoa on hankittava. Tietäyssä vaiheessa aineiston analysointi osoittaa, että uutta tietoa ei enää ilmaannu ja että tieto on saturoitumassa. Stebbinsin (2001) ja Roution (2007) mukaan eksploraatiiviselle tutkimukselle on tyypillistä, että ilmiö elää koko tutkimuksen ajan. Tutkijan kiinnostuksen kohde saattaa vaihtua tutkimuksen aikana niin, että lopulliset tutkimuskysymykset tarkentuvat vasta tutkimuksen loppuvaiheessa.

Parhaimmillaan, kuten Czarniawska (2004, 570) ilmaisee, tutkimuksen teko voi olla taidetta. Varsinkin eksploraatiivisessa tutkimuksessa se kuitenkin useimmiten merkitsee epävarmuutta ja edellyttää joskus epävarmuuden sietämistä läpi koko tutkimuksen. Yrittäjyyskasvatustutkimuksessa tällainen tutkijan kokema epävarmuus on ainoastaan hyvä asia, koska

se vie häntä lähemmäksi tutkittavien elämismaailmaa. Näin tutkijalle syntyy kokemus tutkittavien kanssa samassa veneessä olemisesta. Kuten Gibb on korostanut, yrittäjyyden olemus on kykyä toimia monimutkaisuudessa ja epävarmuudessa luottavaisesti ja vähitellen itsevarmasti (Kajanto & al. 2001). Eksploratiiviselta yrittäjyyskasvatustutkijalta kysytään näitä ominaisuuksia.

Yrittäjyyskasvatustutkimus on alue, jossa inhimillinen toiminta ja käyttäytyminen ovat tutkimuksen keskeisiä kohteita. Eksploratiivinen ote tarjoaa uusia mahdollisuuksia ja tuoreita näkökulmia yrittäjyyskasvatustutkimukselle. Stebbinsin (2001) mukaan eksploratiivisen tutkimusotteen toivat esiin ensimmäisen kerran Blumer (1969) symbolisen interaktionismin yhteydessä ja Glaser and Strauss (1967) Grounded Theoryn yhteydessä. Blumer korostaa, että ymmärtääkseen ja kyetäkseen tutkimaan ihmisten symbolista maailmaa, tarvitaan avointa, läheistä ja suoraa vuorovaikutusta tutkittaviin kohteisiin (Patton 2002, 112, 125–127).

Gartner (2008) puolestaan painottaa, että yrittäjyystutkimus ei ole rutiininomaista, vaan leikkimielisyys, uteliaisuus ja intohimo ovat sen voimavaroja. (Gartner 2008, 362, 364–365). Tässä eksploratiivisessa tutkimuksessa nämä elementit ovat olleet läsnä koko tutkimuksen ajan.

3.2 Grounded Theory tutkimuksen lähestymistapana ja menetelmänä

Grounded Theory on Glaserin, Straussin ja Corbinin sosiologisen tutkimuksen käyttöön kehittämä aineistolähtöinen metodologia. Se syntyi vastareaktiona perinteiselle deduktiiviselle tutkimusperinteelle. (Charmaz 2000.) Glaser ja Strauss väittivät, että teorioita on mahdollista ja hyväksyttävää rakentaa induktiivisesti empiiristä havainnoista (Strauss & Corbin 1990). Glaserin ja Straussin näkemykset eriytyivät 1990-luvun alussa metodologian peruskysymyksissä kahdeksi koulukunnaksi (Siitonen 1999). Glaser on pysynyt uskollisena alkuperäiselle induktiivisen päättelyn vaatimukselle ja jopa tiukentanut siinä otettaan. (ks. Glaser 1992.) Sen sijaan Strauss on luopunut induktiivisen aineistopohjaisuuden vaatimuksesta: hänen näkemyksensä ovat kehittyneet induktiivis-deduktiiviseen suuntaan. Ero Glaserin ja Straussin metodologisessa ajattelussa on tutkijan kannalta olennainen. Strauss

ja Corbin (1994) väittävät, että molempia päättelyn logiikkoja tarvitaan. He ovatkin päätyneet käyttämään induktiivisen ja deduktiivisen päättelyn yhdistelmää. Heidän ajattelunsa mukaan olemassa olevat teoriat ovat väistämättä läsnä tieteellisessä tutkimuksessa.

Simmons ja Gregory (2003) mukaan Grounded Theoryn voima ja paremmuus muihin menetelmiin verrattuna tulivat selvästi esiin jo sen luomisvaiheessa, koska Grounded Theory kuvaa muita paremmin oikean elämän konteksteja. Glaser ja Strauss (1967) perustivat uuden metodinsa oikeutuksen sille, että sen avulla on mahdollista tutkia sitä, mitä tietynä hetkenä on tapahtumassa eri tapahtumakonteksteissa. Grounded Theory on transformatiivinen metodi. Se pitää sisällään prosessin, jossa jatkuvasti havaitaan, löydetään, opitaan, arvioidaan uudelleen ja opitaan uudelleen. Toimintavaiheessa reflektoidaan jatkuvasti teoriaa, toimintoja ja tuloksia. (Simmons & Gregory 2003, 8.)

Grounded Theory on yhteistoiminnallisiin prosesseihin kohdistuva metodi. Glaser ja Strauss (1967, 3–5) korostavat, että Grounded Theoryn lähtökohtana olevan aineistolähtöisen teorian luominen on keino saavuttaa sellainen teoria, joka *soveltuu sen oletettuun käyttötarkoitukseen*. Näin ollen tutkijat korostavat Grounded Theory -menetelmän kontekstuaalisuutta. Yrittäjäidentiteettitutkimus on myös olemuksellisesti kontekstuaalista tutkimusta, jossa merkitykset määrittyvät suhteessa itseen, toisiin ja maailmaan. Näin todellisuuden osat voidaan määrittää vain asiayhteydessään.

Glaser and Strauss kuvaavat kirjassaan *The Discovery of Grounded Theory* menetelmän ja lähestymistavan eksploratiivista luonnetta. Grounded Theoryn tarkoituksena on pikemminkin luoda uutta teoriaa kuin testata jotain olemassa olevaa. Grounded Theory -tutkimuksen tulokset tulee voida ankkuroida empiriaan. (Patton 2002, 112, 125–127.) Hirsjärvi ja Hurme (2001) ovat suomentaneet Grounded Theoryn *ankkuroiduksi teoriaksi*. Termi kuvaa sitä yleisperiaatetta, miten Grounded Theory on menetelmä teorian kehittämiseen. Teoria kehittyy tutkimuksen aikana aineiston keruun ja analyysin jatkuvassa vuoropuhelussa. Kehittyvä teoria ankkuroituu siten systemaattisesti koottuun ja analysoituun aineistoon. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 164.)

Grounded Theoryn päättelyn logiikka on tämän tutkimuksen keskeinen kysymys, joka herättää monia ajatuksia. Kyrön (2001) mielestä Siitonen (1999) on tuonut uutta tieteelliseen

tutkimukseen käyttäessään väitöstutkimuksessaan sekä induktiivista että induktiivis-deduktiivista päättelyn logiikkaa. Siitonen (1999) näkee monia yhteisiä piirteitä Peircen loogisen päättelyn ja Grounded Theoryn jatkuvan vertailun koodausprosessin välillä. Peircen (1839–1914) päättelyn logiikan mukaan kattavassa tutkimuksessa tarvitaan deduktiota, induktiota ja abduktiota. Peircen mukaan abduktio luo, deduktio kehittää ja induktio verifiioi. (Siitonen 1999, 8; Niiniluoto 2002, 116.) Kyrö (2001) toteaa, että yrittäjyysilmiön ydin sitoutuu abduktiiviseen päättelyyn. Myös Strauss ja Corbin (1990) ovat monessa yhteydessä painottaneet luovuuden tarvetta analyyseissa.

Straussilainen induktiivis-deduktiivinen suuntaus

Straussilainen induktiivis-deduktiivinen Grounded Theory (Strauss & Corbin 1990; 1994) on teorian kehittämisen yleinen metodologia. Teoria kehittyy tutkimuksen aikana systemaattisen aineiston keruun ja jatkuvan teoreettisen analyysin vuorovaikutuksen kautta. Straussilaiseen näkemykseen nojaavaa Grounded Theory -lähestymistapa tarkoittaa aineistolähtöistä teorian muodostusta siten, että analysoinnin taustalla hyväksytään esiyymmärryksenä teoreettisia esioletuksia tai johtoajatuksia (ks. Strauss & Corbin 1990, 41–47).

Grounded Theory -menetelmässä aineiston analysoinnissa pyritään löytämään siinä oleva käytännön logiikka. Analysoinnin pohjana on oletus siitä, että aineistossa ilmenee luokkia ja luokkien välisiä suhteita. Aineistoa ositetaan, ja eri osia vertaillaan koko tutkimuksen analysointiprosessin ajan. Koodausprosessin myötä analyysi etenee kohti abstraktimpaa astetta. Teoria rakentuu luokittelun tuloksena syntyneiden abstraktien kategorioiden välisistä suhteista. Analysoinnin tavoitteena on esittää käsitteellisesti se, mitä aineisto heijastaa empiirisesti. Teoria perustuu aineiston sisäiseen juoneen, ja se tulee ymmärtää aineistosta ilmentyvänä abstraktiona. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 165.)

Grounded Theoryn mukaisesti aineiston analyysi etenee koodausten kautta, joiden avulla tutkija pukee ajattelunsa sanoiksi. Tutkijalla on samanaikaisesti monta asiaa mielessään, ja tutkimus etenee spiraalimaisesti, ei lineaarisesti. Tutkimusprosessissa tutkijan apuna ovat muistiinpanot, jotka pitävät analyysiprosessin hallinnassa. Muistiinpanot ovat sekä substantiivisia eli aineistoon liittyviä että teoreettisia, muodostettavaan teoriaan liittyviä. (Anttila 1996b, 309–312.)

Strauss kehitti yhdessä Corbinin kanssa analyysimallin, jonka keskeinen elementti on koodausparadigmaksi kutsuttu työskentelyohje. Grounded Theoryn analyyseissa termiä *koodaus* on käytetty tarkoittamaan menetelmiä, mukaan lukien toimintoja, joilla aineisto on pilkottu, käsitteellistetty ja yhdistetty uudella tavalla (Strauss & Corbin 1990, 57, 158–164). Straussin ja Corbinin (1990) mukaan aineiston koodaus ja tulkinta tapahtuu koodausparadigmaan nojautuen kolmessa vaiheessa, joita ovat avoin koodaus, aksiaalinen koodaus ja selektiivinen koodaus.

Avoin koodaus (*open coding*) on vaihe, jossa pyritään tuottamaan käsitteitä sekä antamaan nimiä tapahtumille ja ilmiöille. Avoin koodaus tehdään analysoinnin alkuvaiheessa. Avoimessa koodauksessa aineisto pilkotaan osiin, jotka koodataan niiden yhtäläisyyksien ja erilaisuuksien pohjalta. Koodaus tapahtuu tekemällä jatkuvia vertailuja ja esittämällä kysymyksiä aineistolle ja aineistosta. Anttila (2006, 380) painottaa, että tutkijan on välttämätöntä itse koodata oma aineistonsa, koska koodaus tuottaa ideoita. Koodaus voi tapahtua lukemalla kerätty aineisto (haastattelut, kirjoitetut kertomukset, havainnointiaineisto jne.) huolellisesti rivi riviltä, sana sanalta tai kohdistamalla koodaus kokonaisuun kappaleisiin tai kokonaisuun dokumentteihin. Koodien avulla pyritään löytämään ilmiöille yhteinen nimittäjä ja muodostamaan koodiperheitä asioiden yhteensopivuuden mukaan. Koodit ovat ikään kuin otsikoita, joilla tapahtumien ominaisuudet nimetään. Näin muodostuneet kuvaukset (*concepts*) ovat analyysin perusyksikköjä. Koodauksen aikana pohditaan, mitä ymmärrettäviä kategorioita teksti sisältää. Konseptit johtavat kategorioiden muodostumiseen. Kategoriat ovat siten korkeamman tason käsitteellisyyksiä. (Strauss & Corbin 1990, 61–74.)

Sealen (1999) mukaan aksiaalisessa koodauksessa (*axial coding*) ei ole kysymys koodauksesta samassa mielessä kuin avoimessa koodauksessa, vaan aksiaalisen koodauksen tarkoituksena on luoda yhteys avoimen koodauksen tuottamien kategorioiden välille. Tutkijan tehtävänä on siten nostaa esiin ilmiöalueeseen liittyvät yhteydet.

Aksiaalisessa koodauksessa tutkija ryhmittelee aineistoa jälleen uudella tavalla. Tutkija tunnistaa keskeisen ilmiön; löytää kausaalisia ehtoja ja pyrkii erittelemään strategiat (esimerkiksi toiminnot tai interaktiot, jotka ovat seurausta keskeisestä ilmiöstä), tunnistaa kontekstin ja väliin tulevat olosuhteet sekä kuvaa seuraukset. Voidaankin sanoa, että aksiaalisella koodauksella aineisto järjestetään uudelleen etsimällä yhteyksiä kategorioiden välille.

Aksiaalisessa koodauksessa kiinnitetään huomio kontekstiin: siihen, missä ilmiö esiintyy, miten ilmiötä käsitellään ja mitä käsittelystä seuraa. Aksiaalisessa koodauksessa aineistolle esitetään kysymyksiä, jotka koskevat käsitteiden välisiä suhteita – eroja ja samankaltaisuuksia. (Strauss & Corbin 1990, 96–115.)

Selektiivinen koodaus (*selective coding*) tarkoittaa sitä, että tutkija tunnistaa kertomuksen juonen ja kirjoittaa yhtenäisen kertomuksen, jossa aksiaalisessa koodauksessa esiin nousseet kategoriat liitetään yhteen. Tässä vaiheessa esitetään ehdolliset väitteet tai hypoteesit. Analyysin tavoitteena on saatavien hypoteesien (käsitteiden välisten selvitysten ja suhteiden) verifioiminen läpi tutkimusprosessin. (Strauss & Corbin 1994, 274.) Voidaan esimerkiksi viitata siihen, miksi tietty syy vaikutti keskeiseen ilmiöön tai miksi se vaikutti tietyn strategian käyttämiseen. Selektiivisessä koodauksessa integroidaan koko materiaali analysoimalla sitä yleisemmällä tasolla. Tulkinta kohdistuu aineiston kertoman tarinan juonen löytämiseen. (Strauss & Corbin 1990, 116–148; Hirsjärvi & Hurme 2001, 165–166.) Straussin koodausparadigma ei ole pelkkä tekninen koodausohjelma, vaan sen lähtökohhtana on ihmisen toiminnan merkityksellisyys sosiaalisen todellisuuden rakentumisessa.

Creswell (1998) luonnehtii Grounded Theory -tutkimusta siksak-prosessiksi. Haverisen ja Martikaisen (1999) mukaan aineiston analysoinnissa noudatetaan straussilaista koodausparadigmaa siten, että ensimmäisen aineiston analysoinnin avulla nimetään käsitteitä, joiden avulla siirrytään laajempaan aineiston keruuseen. Tietyissä vaiheissa saavutetaan teoreettinen saturaatio, jolloin katsotaan, että lisäaineisto ei todennäköisesti tuo enää uusia näkökulmia. Aineiston kerääminen, analysointi ja teoria ovat vastavuoroisessa vaikutusyhteydessä keskenään. Tällöin kyseessä on systemaattinen jatkuvan vertailun periaate (*constant comparative method*). (Haverinen & Martikainen 1999, 44.) Jatkuvan vertailun periaate on aineistopohjaisen teorian löytämisen päästrategia. Glaser ja Strauss (1967, 101–115) kuvaavat strategiaa nelivaiheisena prosessina: jokaiseen luokkaan sopivien tapausten vertailu, luokkien ja niiden ominaisuuksien integrointi, teorian rajojen määrittäminen ja teorian kirjoittaminen.

Ehdollisen matriisin (*conditional matrix*) avulla esitetään keskeisten olosuhteiden tai seurausten vaikutus ydinilmiöön tutkimuksen aikana. Toisaalta ehdollinen matriisi on harvoin

esitetty Grounded Theory -tutkimuksessa (Karvinen 2004, 35–36). Viimeisenä vaiheena portaikossa on teorian tuottaminen ja sen kirjoittaminen tutkimusraportiksi.

Glaserilainen induktiivinen suuntaus

Glaserilainen induktiivinen Grounded Theory (Glaser 1978; 1992) on aineiston keräämisen ja analyysin yleinen metodologia, jossa käytetään systemaattisesti erilaisia menetelmiä tuottamaan *induktiivista teoriaa* substantiiviselta alueelta (Glaser 1992, 16, 101). Aineistopohjaisesti tuotettu teoria voidaan laajentaa formaaliksi teoriaksi esimerkiksi integroimalla ydinkäsitteen ympärille aineksia olemassa olevista teorioista (Glaser 1978, 142–149). Teorioiden muunneltavuus on keskeinen luotettavuuden kriteeri sopivuuden, toimivuuden ja relevanttiuden ohella.

Glaserilainen suuntaus painottaa aineistosta nousevien havaintojen ja ideoiden ohjaavaa vaikutusta käsitteellistämässä, samoin ydinkäsitteen ympärille rakentuvan teorian kehittämisessä (Glaser 1992, 75). Glaser luottaa siihen, että aineiston keräämisen, analysoinnin ja tulkinnan jatkuvan vertailun prosessissa tutkija löytää keskeisiä perussosiaalisia prosesseja. Aihealueen kirjallisuutta lukemalla tutkija voi laajentaa ymmärrystään aineistosta nousseista luokitelluista havainnoista. Glaser tähdentää, että tietyn aihealueen kirjallisuuden lukeminen etukäteen on turhaa, koska tutkija ei voi tietää etukäteen, mitä ilmiöitä aineistosta tulee esiin. Tutkijan on siten varauduttava aineiston keräämisen ja analyysiprosessin aikana etsimään olemassa olevaa tietoa aineistosta nousseista käsitteistä. (Siitonen 1999, 47–48.)

Straussilaisen ja glaserilaisen suuntauksen väliset kiistakysymykset

Glaserin ja Straussin metodologisen kiistan pääkysymys koskee sitä, onko teorian muodostamisessa kyse emergenssistä vai pakottamisesta. Tämä kysymys tulisikin olla tutkijalla tiedostettuna, kun hän rakentaa teoriaa. Emergenssi tarkoittaa tässä avoimuutta tilanteesta nouseville huomioille. (Siitonen 1999, 36, 41.) Glaser (1992, 22) kritisoi straussilaisuutta siitä, että etukäteen valittu tutkimusongelma johtaa aineiston pakottamiseen, joka voi kyllä tuottaa hyvän sosiologisen kuvauksen mutta rajoittuu usein esioletuksiin. Etukäteen valittu ongelma tekee tutkimusprosessista raskaan (Glaser 1992, 81, 101), koska tutkija joutuu varmistamaan, että valittuun ongelmaan löytyy riittävästi löydöksiä aineistosta. Etukäteen valittuun ongelmaan keskittymällä saatetaan ohittaa todelliset ongelmat.

Charmaz (2000) erottaa glaserilaisen straussilaisesta ajattelutavasta filosofisten taustaole-
tusten pohjalta. Hänen mielestään Glaserin Grounded Theory tulee lähelle realistista onto-
logiaa oletuksillaan tutkimuskohteesta ja ulkopuolisesta todellisuudesta sekä tutkijasta
neutraalina havainnoijana, joka löytää aineistosta pelkistyneitä tutkimusongelmia tulkitse-
malla objektiivisesti tutkimusaineistoa. Sen sijaan straussilainen Grounded Theory nojaa
pikemminkin konstruktivistiseen ontologiaan. Charmazin (2000, 510) mukaan Strauss ja
Corbin (1990) ehdottavat tiettyjä teknisiä menettelytapoja ja aineiston tiettyä käsittelyjär-
jestystä hyväksyen myös tulosten verifiointin. Verifioimiseen suhtautuminen ja käsitteen
käyttäminen näyttäisi jakavan koulukuntia. Glaser (1992) on tietoisesti jättänyt pois verifi-
ointi-käsitteen käytön koodausprosessin yhteydessä teoksessaan *Basics of Grounded Theo-
ry analysis*. Siitonen (1999, 36), joka on omassa väitöstutkimuksessaan käyttänyt molem-
pia lähestymistapoja, näkee kuitenkin, että straussilaisessa ja glaserilaisessa suuntauksessa
kyse on enemmänkin koulukuntien profiloitumisesta kuin todellisesta eroavaisuudesta ai-
neiston keruussa ja analysoinnissa.

*Straussilaisen Grounded Theory -sovellus tämän tutkimuksen lähestymistapana ja mene-
telmänä*

Tämä tutkimus ei ole puhtasoppinen straussilainen Grounded Theory -tutkimus. Tutki-
muksessani olen *soveltanut* eksploraatiivista straussilaista Grounded Theory
-lähestymistapaa ja -metodia siten, että olen sallinut teoreettiset johtoajatukset ja aiheeseen
liittyvän kirjallisuuden ajattelun välineinä käydessäni dialogia empirian kanssa. Olen nou-
dattanut tutkimuksessani abduktiivista, keksivää päättelyn logiikkaa, kuten olen aiemmin
kuvannut kappaleessa 1.3. Pyrkimyksenäni on ollut noudattaa Peircen loogisen päättelyn
järjestelmää soveltuvin osin: abduktio luo, deduktio kehittää ja induktio verifioi (Siitonen
1999, 38).

Tutkimuksessani en ole missään vaiheessa testannut olemassa olevia teorioita sellaisenaan,
vaan aikaisemmat *teoreettiset keskustelut* ja niiden tarjoamat *käsitteet* ovat toimineet uuden
teorian luomisessa keskustelukumppaneinani paljastaessani, mistä tutkittavassa ilmiössä on
kysymys. Olen pyrkinyt välttämään ennakkoon tehtyä käsitteellistämistä (ks. Charmazin
2005, 507–508). Jatkuva vuoropuhelu valmennettavien kanssa on ollut tutkimuksessani
tärkeällä sijalla. Näin ollen en ole tehnyt päätelmiäni yksin, vaan valmennettavat ovat toi-

mineet tiedon kanssatuottajina. Empiirinen tutkimus on vaatinut itseltäni tutkijana luovuuden, luovan alan ja luovan alan toimijan syvällistä tuntemista, jotta olen voinut päästä käsiiksi tutkittavien elämismaailmaan. Tässä minua on auttanut oma luovan alan ammatillinen taustani.

Tutkimuksessa jatkuvan pohdinnan kohteena ovat olleet yrittäjäidentiteetti sekä sen kehitymisprosessi ja suhde toteutettuun valmennukseen. Olen kehittänyt valmennusta kierroskierrokselta eksploratiivisessa prosessissa valmennettavilta saadun palautteen pohjalta. Analysointivaiheessa olen käyttänyt straussilaista koodausparadigmaa, kuitenkin luovasti teoreettista herkkyyttä vaalien. Olen pyrkinyt tutkimuksessani teoreettisesti valveutuneeseen tiheään kuvaukseen (*thick description*). Teoreettinen herkkyys auttaa tutkijaa käyttämään henkilökohtaista ja ammatillista kokemusta sekä kirjallisuutta luovasti (Stebbins 2001, 53). Teoreettinen herkkyys merkitsee kykyä nähdä, mikä aineistossa on oleellista, ja kykyä antaa sille merkitys niin, että ilmiöstä syntyy ymmärrys (Dey 2004; Koskennurmi-Sivonen 2008). Olen pyrkinyt olemaan avoin autenttisista tilanteista nouseville huomioille. Olen varonut pakottamasta aineistoa tiettyihin luokkiin. Aineiston laajuus ja neljä vuotta kestänyt keruuvaihe ovat varjelleet minua tekemästä päätelmiä liian nopeasti. Aineisto on ikään kuin saanut rauhassa kypsyä ja saturoitua pala palalta. Kriittinen reflektio on ollut tärkein työvälineeni koko tutkimusprosessin ajan.

Grounded Theoryn lähtökohtana oleva aineistolähtöisen teorian luominen on keino saavuttaa sellainen teoria, joka soveltuu sen oletettuun käyttötarkoitukseen (Charmaz 2005, 510). Glaserin ja Straussin näkemykset teoria-käsitteen käytöstä poikkeavat toistaan. Glaser puhuu mieluummin käsitteellisestä mallista, ja hänelle Grounded Theory -tutkimuksen tulos on vain hypoteesi. Strauss ja Gorbin puolestaan perustavat teorian sen verifiointiin. Glaser syyttääkin Straussia juuri teorian testaamisesta. (Koskennurmi-Sivonen 2008.) Tämän tutkimuksen lopputuloksena on teoreettinen malli, joka on kehittynyt substanssialan teoriana (*substantial theory*). Substanssialan teoreettinen malli tarkoittaa jollekin spesifille alueelle, kuten tässä tutkimuksessa yrittäjyysvalmennukseen, suuntautuvaa teoriaa. Teoreettinen malli liittyy siihen ilmiöön, jonka parissa aineisto on kerätty (ks. Koskennurmi-Sivonen 2008). Substanssialan teoriaa käsitteellisesti abstraktimpi ja laajempi on formaaliteoria, joka sopii monelle alueelle. (Siitonen 1999). Tämän tutkimuksen teoreettinen malli yrittä-

jäidentiteetin kehittymisen prosessista on tuotettu luovien alojen yrittäjyysvalmennuksen kontekstissa, eikä sitä ole testattu muissa ympäristöissä.

3.3 Aineiston keruu

Tutkimuksen tiedonantajiksi valitsin luovan alan ammattilaisia, jotka olivat ryhtymässä yrittäjiksi tai toimivat yrittäjinä. Näytteen valitsin harkinnanvaraisesti, koska kiinnostus kohdistuu tässä tutkimuksessa erityisiin tapauksiin, jotka voivat antaa paljon tietoa tutkimusongelmaan (Maxwell 1996, 243). Nämä henkilöt olivat vapaaehtoisesti hakeutuneet Luovien alojen Arabus -yrittäjyysvalmennukseen. Valmennukseen osallistuneista henkilöistä käytän käsitettä *valmennettavat*. Toiseksi näytteen valinnassa oletin, että valmennettavilla on valmiutta analysoida omaa toimintaansa ja kykyä antaa merkityksiä kokemuksilleen.

Valmennuksen opiskelijavalinnat tehtiin vuosina 2005 ja 2006 yhteistyössä työvoimaviranomaisten kanssa. Valmennukseen hakeneista haastateltiin potentiaaliset hakijat. Vuosina 2007 ja 2008 valintakoe järjestettiin tutkijan toimesta käyttäen apuna Four Sight -tyyppistä menetelmää (Puccio 2002), jonka avulla pyrittiin tunnistamaan, millaisia tunnistettavia rooleja osallistujat ottivat ryhmässä: selkeyttäjä (*Clarifier*), keksijä (*Ideator*), kehittäjä (*Developer*) ja toteuttaja (*Implementer*). Menetelmän avulla pyrittiin löytämään toimiva ryhmä, jossa voitiin hyödyntää ihmisten erilaisuutta. Valintatilanteessa kiinnitin huomiota osallistujien yrittäjyysintention ja realistisiin mahdollisuuksiin toimia yrittäjänä. Liitteissä 1 ja 2 olevissa taulukoissa olen kuvannut valmennuksiin 2005–2008 (tapaukset I–IV) osallistuneiden (N = 77) demografiset tiedot: sukupuolen, iän, koulutustaustan ja työmarkkina-aseman.

Valmennukset olivat naisvaltaisia; naisten osuus oli 74 prosenttia. Valmennukseen osallistuneista 74 prosenttia edusti ikäluokkia, jotka ovat aktiivisessa työiässä. Osallistuneista 66 prosenttia oli korkeakoulutauksia. Liitteessä 2 olevassa taulukossa olen kuvannut osallistujien asemaa työmarkkinoilla. Taulukon tulkinnassa on huomattava, että luovalla alalla on tavallista toimia ammatissaan freelancer-periaatteella. Taulukossa tällaisessa asemassa olevat on kirjattu työttömiksi, koska tämä on valmennuksen aikana ollut heidän asemansa työmarkkinoilla. Vastaava tilanne on pätkä- ja osa-aikatyössä toimineilla. Tällaiset työsuh-

teet ovat luovalle alalle hyvin tyypillisiä. Muu tilanne tarkoittaa puolestaan esimerkiksi opinto-, vuorottelu-, äitiys- tai vanhempainvapaata. Alla olevassa taulukossa 2 olen kuvannut valmennuksiin osallistuneiden ammattialat väljästi. Luovalle alalle on tyypillistä, että henkilöillä on useita ammatteja kuten muotoilija-graafinen suunnittelija, näyttelijä-ohjelmatuottaja, kulttuurintuottaja-kääntäjä jne. Oheinen taulukko antaa siten vain yleisen kuvan osallistujien edustamista ammattialoista. Osallistuneiden koko joukosta (N = 77) kolmella ei ole ollut luovan alan tutkintoa, mutta heidän yritysideoinsa ovat liittyneet luovaan alaan. Laajan käsityksen mukaan luoviin aloihin voidaan liittää kirjoittava toimittaja, kääntäjä ja arkkitehti, vaikka nämä eivät edusta taideyliopistojen tai taidekorkeakoulujen koulutusaloja. Joidenkin osallistujien anonymiteettiä on suojeltu sillä, että osallistuja on sijoitettu yleisempään ammattialaan tunnistuksen välttämiseksi.

Taulukko 2. Ammattialojen kuvaus

2005–2008	Ammattiala	lkm
	Kuvittaja, kirjoittaja-kuvittaja	2
	Muotoilija, suunnittelija-toteuttaja, alan opettaja	27
	Sisällöntuottaja (media-ala, kulttuuriala)	7
	Lavastaja, lavastemaalari	2
	Kirjoittava toimittaja	3
	Graafinen suunnittelija, graafikko	6
	Elokuvatuottaja, elokuvaohjaaja	2
	Kustannustoimittaja	2
	Taidekasvattaja, taideterapeutti	3
	Valokuvaaja	5
	Näyttelijä, esittävä taiteilija, teatteriohjaaja	7
	Arkkitehti, sisustusarkkitehti	2
	Kuvataiteilija	4
	Artesaani	2
	Muu kuin luova ala	3
Yhteensä		77

Dey (2004, 80) painottaa, että Grounded Theory vaatii tutkijalta herkkää mielenlaatua empiiristä aineistoa kohtaan, jotta tämä pystyy paljastamaan (*discover*) aineistosta, miten ilmiö on maailmassa ilman, että hän tarjoaa omia ennakkokäsityksiään. Aineistoa kerätään koko

tutkimuksen ajan ja tiedon lähteet valitaan joustavasti teoreettisen relevanssin perusteella luomalla vertailuasetelmia ja jalostaen ideoita pikemminkin kuin pyrkimällä yleistyksiin jonkin tietyn ryhmän kohdalla. (Dey 2004, 80). Aineistossa laatu on määrää tärkeämpi.

Aineiston keruussa painotin rikkaan aineiston saamista ja sen vuoksi olen käyttänyt Grounded Theoryn periaatteiden mukaisesti useita eri keruumenetelmiä. Grounded Theory on ohjannut koko tutkimusprosessia siten, että tutkijana olen kerännyt, koodannut ja analysoinut aineistoa koko ajan uudelleen arvioiden, mitä tulee kerätä seuraavaksi.

Tutkimusaineiston muodostavat valmennettavien sanalliset palautteet, videoaineistot, yksilö- ja ryhmäreflektiot, yksilö- ja ryhmähaastattelut sekä muistiinpanot, jotka perustuvat kollegani kanssa käymiini keskusteluihin sekä teoreettiseen ja osallistuvaan havainnointiin. Yksilöreflektioilla tarkoitetaan opiskelijan valmennuksen aikana pitämää reflektiopäiväkirjaa. Ryhmäreflektiot ovat valmennuksen loppuvaiheessa pienryhmissä kirjoitettuja reflektioita. Ryhmähaastattelut olen toteuttanut valmennuksen lopussa kahdessa eri ryhmässä (N = 15) ja yksilöhaastattelut valmennuksen päättyttyä. Kirjalliset sähköiseen järjestelmään annetut palautteet olen kerännyt valmennuksen päätöspäivänä. Palautteista olen käyttänyt aineistona ainoastaan vapaamuotoiset sanalliset palautteet. Tutkijan osallistuva havainnointi on tarkoittanut havaintojen tallentamista videonauhoille ja muistiinpanoihin. Videoaineistojen tuottamat sanalliset aineistot olen litteroinut ja havainnot olen kirjannut muistiinpanoihin.

Olen kerännyt aineistoa tutkimuksen analysoinnin edetessä, jolloin aineiston keruu ja aineiston analysointi ovat kietoutuneet toisiinsa tutkimuksen alusta loppuun saakka. Tämän vuorovaikutteisen prosessin tuloksena on syntynyt substanssialan teoreettinen malli sekä käsitys siitä, millaisen sisällön luovan alan yrittäjiksi aikovat antavat yrittäjäidentiteetille, millainen on yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessi yrittäjyysvalmennuksen kontekstissa ja millainen valmennus tukee yrittäjäidentiteetin kehittymistä.

Taulukko 3. Aineistot, aineistojen keruuajankohdat ja -menetelmät

Keruuajankohta	Tiedonantajat	Aineistot ja keruumenetelmät
22.8.–20.10.2005	22	Havaintomuistiinpanot (memot) Reflektiopäiväkirjat (N = 8) Ryhmäreflektiot (N = 4) Kirjalliset palautteet (N = 22)
4.9.–1.12.2006	17	Havaintomuistiinpanot (memot) Ryhmähaastattelut (N = 15) Kirjalliset palautteet (N = 17)
4.9.–8.11.2007	18	Havaintomuistiinpanot (memot) Reflektiopäiväkirjat (N = 17) Yksilöhaastattelut (N = 6) Kirjalliset palautteet (N = 18)
21.1.–4.4.2008	20	Havaintomuistiinpanot (memot) Reflektiopäiväkirjat (N = 19) Kirjalliset palautteet (N = 20)
Yhteensä	77	

Taulukko 4. Aineistojen laajuus

Reflektiot	Merkkejä	Sanoja	Sivuja
2005 yksilö + ryhmä	68 211	9 733	35
2007 yksilö	264 758	37 414	135
2008 yksilö	245 917	34 564	125
Haastattelut			
2006 ryhmä	30 133	5 162	19
2007 yksilö	67 295	11 320	41
Sanalliset palautteet			
2005 yksilö	10 523	1 412	5
2006 yksilö	5 745	780	3
2007 yksilö	4 678	596	2
2008 yksilö	6 677	903	3
Havaintoaineistot (memot)			
2005	37 444	3 979	14
2006	42 421	5 465	15
2007	261 960	23 507	85
2008	80 067	16 921	52
YHTEENSÄ	1130 829	151 762	534

3.4 Aineiston analysointi

Aineiston analysoinnissa olen käyttänyt teknisenä apuna Atlas/ti 5.2 -tietokoneohjelmaa tutkimusaineiston laajuuden vuoksi. Ohjelman taustalla on Grounded Theory -tutkimusmenetelmä. Näin ollen ohjelman logiikka noudattelee tutkimukseni etenemislogiikkaa. Tietokoneohjelma on toiminut aineiston jäsentäjänä helpottaen aineiston hallintointia, koodaamista ja kategorioiden sekä niiden välisten suhteiden hahmottamista. Ohjelma on lisäksi helpottanut käsitekarttojen luomista tutkimuksen eri vaiheissa. Ohjelma ei itsessään kykene minkäänlaiseen analyysiin tai teorianmuodostukseen, vaan nämä jäävät tutkijan tehtäväksi. Tutkimuksen alkuvaiheessa tein muistiinpanoja ja käsitekarttoja ensin manuaalisesti ymmärtääkseni, kuinka kehittää eksploratiivisia asetelmia ja edetä aineiston keruussa. Aineistojen kasvaessa tietokoneohjelman käyttöönotto oli välttämätöntä. Ohjelma on ollut hyvä apuväline ja helpottanut aineiston järjestelyä ja hahmottamista.

Peruseriaatteena Grounded Theory -analysoinnissa on, että tutkija ei testaa muiden tuottamia teorioita vaan luo omaansa. Teoria syntyy vähitellen vuorovaikutuksessa aineiston kanssa. Analysoinnin aikana, straussilaisen perinteen mukaisesti, minulla on ollut joitakin teoreettisia johtoajatuksia lähestyessäni aineistojani. Tällaisia teoreettisia aiheita ovat olleet käsitykset yrittäjämäisestä opettamisesta ja oppimisesta. Grounded Theory -menetelmän mukaisesti olen voinut seurustella muiden tutkijoiden tuottamien teorioiden kanssa kehittäen samanaikaisesti omaani. Tutkimuksessani aineisto on nostanut esiin teemoja ja väittämiä, jotka ovat johdattaneet minut tutkimaan tarkemmin, mitä aiheesta tiedetään ennalta. Kappaleessa 6 esitän tutkimustulokset ja tarkastelen niitä dialogissa teoreettisten keskustelujen kanssa. Olen pyrkinyt koko tutkimuksen ajan säilyttämään ihmettelevän mielen, jolloin uusia, yllättäviä ja ennakoimattomia seikkoja on voinut tulla esiin.

Tämän tutkimuksen aineistot on kerätty kappaleessa 3.3 kerrotulla tavalla. Nauhoitin haastatteluaineistot ja kirjoitin ne sanasta sanaan. Reflektointipäiväkirjat ovat pääsääntöisesti olleet valmiiksi sähköisessä muodossa, mutta muokkasin ne Atlas/ti 5.2. -ohjelman vaatimaan muotoon, mikä edellytti aineistojen läpilukemista ennen ohjelmaan viemistä ja tallennusta. Käsinkirjoitetut päiväkirjat olen kirjoittanut sähköiseen muotoon sanatarkasti ja vienyt ne sen jälkeen ohjelmaan. Videomateriaaleista litteroin autenttiset puhunnat sanatarkasti ja laadin havainnoista muistiinpanot (*memot*), jotka tallensin ohjelmaan. Kirjalliset palautteet olivat valmiiksi sähköisessä muodossa. Litteroinnin tarpeellisuudesta ollaan

Grounded Theory -tutkijoiden keskuudessa montaa mieltä. Päädyin kuitenkin aineiston litterointiin, koska se käynnisti intensiivisen ajattelutyön välittömästi. Aineistojen kirjoittaminen ja muokkaaminen ohjelman vaatimaan muotoon mahdollisti tapahtumien peilaamisen ja alustavien kategorioiden pohdinnan.

Stebbins (2001) puhuu käsitteestä eksploraatiivisen tutkimuksen analyttinen elämäntapa (*analytic lifestyle of exploratory research*), millä hän tarkoittaa sitä, että eksploraatiivinen tutkija ei voi mentaalisesti olla irrallaan tutkimustyöstään tutkimusprosessin aikana. Stebbinsille tutkijan oma henkilökohtainen kokemushistoria on arvokas apuväline analysointityössä. (Stebbins 2001, 53.) Litterointityössä tutkijan ajattelu virittyy ja herkistyy aineistolle etsien saman tien yhteyksiä olemassa oleviin teorioihin. Tutkimuksessani aineiston omakohtainen litterointi johdatteli minut muun muassa antropologisiin keskusteluihin nostaten mieleeni kolmenkymmenen vuoden takaiset kulttuuriantropologian opintoni rituaalisuudesta ja siirtymäriiteistä. Koin tutkijana käänteentekevän hetken, kun löysin tutkimusaineiston yhteyden rituaaliteorioihin. Tämä oivallus puolestaan sai minut tutkimaan, ovatko muut tutkijat kenties löytäneet samanlaisia yhteyksiä ja millaisissa konteksteissa.

Aineiston analysoinnissa sovelsin Straussilaista kolmivaiheista koodausparadigmaa. Analysoinnissa tavoitteenani oli löytää siinä oleva käytännön logiikka. Hirsjärven ja Hurmeen mukaan (2001) analysoinnin tavoitteena on esittää käsitteellisesti se, mitä aineisto heijastaa empiirisesti. Teoria perustuu aineiston sisäiseen juoneen, ja se tulee ymmärtää aineistosta ilmentyvänä abstraktiona. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 165.) Tutkimuksen analysointi eteni koodausprosessin myötä kohti abstraktimpaa astetta. Teoreettinen malli rakentui luokitellun tuloksena syntyneiden abstraktien kategorioiden välisistä suhteista.

3.5 Jatkuvan vertailun periaate ja eksploraatiivinen tutkimusprosessi

Grounded Theory -tutkimuksessa aineiston kerääminen, analysointi ja teoria ovat vastavuoroisessa vaikutusyhteydessä keskenään, eli periaatteena on systemaattinen jatkuvan vertailun periaate (*constant comparative method*) (Haverinen & Martikainen 1999, 44). Jatkuvan vertailun periaate on aineistopohjaisen teorian löytämisen päästrategia.

Jatkuvan vertailun periaate on ohjannut minua sekä tutkimukseni aineiston keruussa että sen analyysissä. Tutkijana olen joutunut huomaamaan, että aineisto opettaa tutkijaa (ks. Stebbins 2001, 16). Tutkimuksen alkuvaiheessa olen kyennyt näkemään aineistosta vain karkeita suuntaviittoja. Myöhemmin, kun ymmärrykseni on kasvanut, tämä sama aineisto on näyttäytynyt paljon rikkaampana. Näin olen joutunut palaamaan ikään kuin lähtöasetelmiin ja pohtimaan ilmiötä uudelleen teorian peiliin katsoen. Jatkuvan vertailun periaate on analyysissä tärkeää, koska tutkimuksen tuottaman teoreettisen mallin tulee olla riittävän yleinen toteutuakseen erilaisissa konteksteissa, vaikkakin substanssialan mallina eli yrittäjävalmennukseen liittyvänä.

Grounded Theory -tutkimuksessa vertailu tarkoittaa sitä, että tutkija vertailee aineistonsa jostaista osaa toiseen pohtien, kuuluuko ilmiö aiemmin analysoitujen käsitteiden alle vai ei (Koskennurmi-Sivonen 2008). Vertailu on tarkoittanut tutkimuksessani ennen muuta käsitteellistä vertailua aineistojen sisällä, mutta myös niiden välillä. Vasta ymmärrettyäni ensimmäiset soinnut teorian muodostuksessa oli aineiston keruu rakenteeltaan systemaattisempaa. Näin ollen aineiston teoreettinen relevanssi on ollut ohjaavana tekijänä niin aineiston keruussa kuin sen analysoinnissakin.

Glaser ja Strauss (1967, 101–115) kuvaavat jatkuvan vertailun periaatetta nelivaiheisena prosessina: jokaiseen luokkaan sopivien tapausten vertailu, luokkien ja niiden ominaisuuksien integrointi, teorian rajojen määrittäminen ja teorian kirjoittaminen.

Tässä tutkimuksessa jatkuvan vertailun periaate on toteutunut aineiston koodauksessa seuraavasti:

- 1) interventiokohtaisten aineistojen (I–IV) *avoin koodaus (I)* kunkin intervention jälkeen ja keskeisten teemojen ilmentyminen ja käsitteiden kytkeytyminen aikaisempiin teorioihin
- 2) koko aineiston *avoin koodaus (II)* yhtenä kokonaisuutena ja kategorioiden ilmentyminen (N = 77)
- 3) *aksiaalinen koodaus (I)* kahteen ydinkategoriaan valmennettavakohtaisesti valitulla joukolla (N = 43)

- 4) *aksiaalinen koodaus (II)* syntyneen ymmärryksen syventämiseksi sekä profiili- ja prosessikuvausten tuottamiseksi tarkoin valitulla joukolla (N = 10)
- 5) tutkimuskontekstin ja niiden toimijoiden vertailu olosuhteiden ja seurausten suhteen *selektiivisenä* koodauksena.

Kategorioiden vertailu toteutettiin seuraavasti:

- 1) interventioiden tuottamat teemat ja niiden vertailu tapausten sisällä ja niiden välillä
- 2) aineistojen tuottamien kategorioiden vertailu ja yhteyksien tunnistaminen
- 3) kategorioiden keskinäisten suhteiden hahmottaminen käsittekartan avulla
- 4) kahden ydinkäsitteen löytyminen
- 5) koodauksen tuottamien profiili- ja prosessikuvausten vertailu ydinkategorioittain
- 6) kolmannen ydinkäsitteen löytyminen ja ydinkäsitteiden syventäminen aikaisempien tutkimusten valossa
- 7) substanssialan teoreettisen mallin kuvaaminen ja kirjoittaminen.

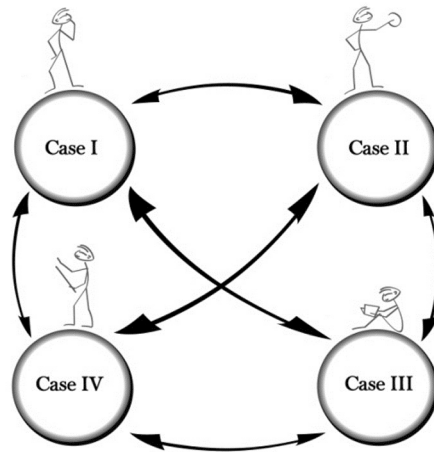
Ehdollisen matriisin (*conditional matrix*) esittäminen Grounded Theory -tutkimuksessa ei ole kovin yleistä. Vaikka en ole laatinut tässä tutkimuksessa varsinaista matriisia, olen kuitenkin esittänyt keskeisten olosuhteiden ja seurausten vaikutuksen ydinilmiöön tutkimuksen aikana. Olen halunnut tarkastella esimerkiksi valmennettavien situaatiota suhteessa ilmiöön.

Olen aikaisemmin kuvannut kappaleessa 3.1 eksploraatiivisen tutkimusotteen peruseriaatteita. Kuvaan seuraavaksi, mitä eksploraatiivinen tutkimusprosessi on käytännössä merkinnyt tässä tutkimuksessa.

Olen Straussin ja Corbinin hengessä testannut kehittyvää teoriaa interventio interventiolta. Jokaisen intervention jälkeen olen tarkistanut eksploraation tuottaman aineiston kokonaisuuden huolellisesti ja lukenut kaikki tekstit tarkasti ja useaan kertaan läpi. Lukiessani olen kiinnittänyt huomiota siihen, mitä tutkimustehtävääni sisältyviä ilmaisuja ja niistä muodostuvia käsitteitä teksti sisältää ja laatinut käsittekarttoja. Näin olen luonut tutkittavasta ilmiöstä alustavan karkean määritelmän. Jokainen kierros on tuonut esiin sen, miten valmennusta tulee muuttaa ja korjata seuraavaa tapausta varten. Syklisyys on merkinnyt sitä, että teoreettinen malli korjaa itseään kierros kierrokselta. Tämä korjaavuus ei kuitenkaan ole

ollut lineaarista tai automaattista, vaan se on merkinnyt jokaisen toteutetun intervention kriittistä pohdintaa.

Stebbinsin (2001, 12–17) mukaan eksploratiiviselle tutkimukselle on hyödyksi, jos tutkimus voidaan toteuttaa usean tapaustutkimuksen sarjana (*concatenated exploration*). Tutkimusaineistoni käsitti neljä erillistä tapausta (*case*), joissa toteutin neljä interventiota. Tapaustutkimusten välinen aika on merkinnyt minulle tutkijana kerätyn aineiston analysointia ja pohdiskelua sekä kytkösten etsimistä olemassa oleviin teoreettisiin keskusteluihin. Pohdinnan tuloksena on syntynyt aina seuraava eksploratiivinen tapaustutkimus (*case*). Näin tutkimukseni on edennyt syklisesti kierros kierrokselta jatkuvan vertailun kautta.

Kuva 6. Interventiot 2005–2008 ja jatkuvan vertailun periaate

(Lähde: Kyrö 2004, 2006b ja Kyrö & Kansikas 2005, kirjoittajan muokkaamana.)

Eksploratiivisten tapaustutkimusten kehittelyn tarkoituksena oli tuottaa tutkimusaineistoa (*theoretical sampling*) aineiston ohjaamalla tavalla eli hankkia teorian kehittämiseksi tarvittavaa tietoa. Grounded Theory -tutkimuksessa tutkijan oletetaan voivan omilla reaktioiltaan vaikuttaa lopputulokseen. (ks. Anttila 2006, 377.)

Alkuvaiheessa minulla oli tiedossani vain teema *yrittäjyyteen liittyvä identifioitumisen prosessi*, josta olin kiinnostunut, mutta minulla ei ollut olemassa valmiita kysymyksiä. Kaksi ensimmäistä eksploraatiota olivat tunnustelevia. Ymmärsin *aineistoista*, että ilmiössä on kysymys yrittäjyyteen identifioitumisesta *samastumisen* merkityksessä.

Olen koodannut jokaisen tapauksen tuottaman aineiston *avoimen koodauksen* tasolla heti kunkin valmennuksen päätyttyä. Analysoinnin tarkoituksena on ollut hahmottaa keskeiset *käsitteet*, jotka liittyvät tutkimusilmiöni. Käsitteet ovat johdattaneet minut aiheeseen liittyviin teoreettisiin keskusteluihin. Aineisto on nostanut esiin väittämiä, jotka ovat määritelleet tutkimuskysymykseni. Aineiston nostamat käsitteet ja niihin liittyvät teoreettiset keskustelut ovat johtaneet seuraavien eksploraatiivisten asetelmien kehittelyyn. Seuraavassa taulukossa 5 esitän tapauskohtaisesti käsitteet, jotka kustakin aineistosta ovat nousseet esiin uutena suhteessa edelliseen tapaukseen, ja teoreettiset keskustelut, joihin käsitteet ovat kytkeytyneet. Lisäksi esitän esimerkit koodatuista ilmaisuista.

Tutkimukseni on ilmiökeskeinen, ja aikaisemmat teoreettiset keskustelut eivät ole olleet tutkimukseni lähtökohtana. En ole missään vaiheessa pakottanut aineistoani taipumaan johonkin olemassa olevaan teoriaan. Näin ollen aineiston tuottama teoria ei rakennu aineistoa mekaanisesti seulomalla, vaan se täytyy keksiä (ks. Töttö 1997). Olen pyrkinyt aineiston ja sen nostamien teorioiden dialogissa ymmärtämään syvemmin, mistä ilmiössä teorian valossa on kysymys.

Tämän kappaleen tarkoituksena on antaa lukijalle *työkaluja* ja auttaa lukijaa ymmärtämään kappaleissa 4 ja 5 esittämiäni teoreettisia keskusteluja, jotka ovat olleet joko tutkimukseni esiymmärryksenä tai jotka aineisto on nostanut esiin eksploraatio eksploraatiolta. Aikaisempi tutkimuskirjallisuus on ollut keskustelukumppanini läpi tämän tutkimuksen.

Taulukko 5. Yrittäjyysvalmennus yrittäjäidentiteetin kehittämisessä -tutkimuksen eksploratiivisia asetelmia I–IV koskevat käsitteet ja niihin integroituvat teoreettiset keskustelut sekä esimerkkejä koodatuista ilmaisuista

Interventio I / Aineisto I	Käsitteet	Teoreettiset keskustelut	Esimerkkejä koodatuista ilmaisuista
Kirjalliset palautteet Reflektiopäiväkirjat Tutkijan memot	Pedagogiikka ja didaktiikka Affektio	Yrittäjämäinen pedagogiikka Affektiiviset, konatiiviset ja kognitiiviset itsesäätelyvalmiudet yrittäjyydessä	Opetusta olisi muutettava toiminnalliseen suuntaan, pois luento-opetuksesta. (YP11.1:38) Tunteesta pääsee eteenpäin käytännöllisyyteen. (YP10:7:13)
Interventio II / Aineisto II			
Kirjalliset palautteet Ryhmähaastattelut Tutkijan memot	Yrittäjyys Identiteetti Ryhmädynamiikka	Laaja-alainen yrittäjyyskäsite Dynaaminen identiteetti Ryhmäprosessit	Siinä kyllä menee kouluttajien rahat hukkaan, jos yrittäjyyttä ei nähdä kokonaisuutena. Se on asenne- ja psyykkisyys viime kädessä. (KP3:62:206) Ja se, että mä oon freelancer, niin täällä mä oon oppinu ajattelee itseäni yrittäjänä ja oppinu sitä, mikä on kaikkeest vaikeinta, se itensä myymine. (KP3:81:259) Kuitenkin se ryhmä oli se, mikä teki sen, mitä se sitten oli. (KP15:42:77)
Interventio III / Aineisto III			
Kirjalliset palautteet Yksilöhaastattelut Reflektiopäiväkirjat Tutkijan memot	Rituaalisuus Reflektointi Itsensä johtaminen	Rituaalit muutoksen jäsentäjinä Itsesäätelyvalmiuksiin oppiminen	Mä ajattelin, että milloin tapahtuu elämässä isoja asioita, et tulee tavallaan se uus rooli. Jos ajattelee ylioppilaaksi pääseminen ja sen jälkeinen elämä, opiskelu, työelämä, parisuhteet, perheet ja kaikki, ne on isoja ratkaisuja ja tää on sitten samaa kaliberiluokkaa tää yrittäjäksi ryhtyminen. (EP51:45:94) Sen identiteetin kannalta tosi tärkeitä keskusteluja, on ne arvokeskustelut eli myynkö itseni, jos ryhdyn yrittäjäksi. (EP15:55:95) Toisaalta oivalsin varmasti itsestäni paljon sellaisia asioita ja käyttäytymismalleja mitkä olivat ennen olleet osa tiedostamatonta minäkuvaani. (EP14:76:110) On aika aloittaa pohjatyo yritykselle! (EP23:172:426)
Interventio IV / Aineisto IV			
Palautteet Reflektiopäiväkirjat Tutkijan memot	Liminaalisuus Tutorointi	Siirtymäriitti Valmentajien rooli	Väliillä tuntuu kuin olisi vuoristoradassa. (NP3:48:105) Kursilla olen kuin alasti, minulle tärkeän asian äärellä. (NP3:5:5) Minun on opittava kuitenkin sietämään näitä välitiloja. (NP13:51:68) Valmentajan kanssa laskettiin teoreettiset luvut ja näytti suorastaan hämmästyttävän toteuttamiskelpoiselta tämä toiminta. Rajausta, fokuksointia ja oleelliseen keskittymistä ei varmaan voi liikaa korostaa. (NP6:24:51)

4. Dynaaminen identiteetti

4.1 Identiteetin käsite

Tutkimukseni on *aineistolähtöinen*. Tutkija on kuitenkin aina sidottu jonkinlaiseen esiyymmärrykseen tutkittavasta ilmiöstä. Vaikka käsitteitä luodaan aineiston pohjalta, tutkijan tulkinta perustuu aineiston ohella olettamuksiin elämän luonteesta, aikaisemmista tutkimuksista, tieteellisestä kirjallisuudesta, teorioista ja keskusteluista. Kyseessä on jatkuva vuorovaikutus aineiston ja teorian välillä. (Strauss & Corbin 1990; 1994.)

Tutkimukseni alkuvaiheessa olin kiinnostunut tutkimaan *yrittäjyyteen identifioitumisen prosessia* valmennettavien kohdalla. Identifioitumisen prosessin ymmärsin ensisijaisesti liiketoimintamahdollisuuksien tunnistamiseksi. Kaksi ensimmäistä eksploraatiota olivat tunnustelevia. Valmennettavien mukaan yrittäjyyteen identifioitumisen ilmiössä on kuitenkin ennen muuta kysymys identifioitumisesta *samastumisen* merkityksessä. Identiteettikysymystä ei voida ohittaa yrittäjyysvalmennuksessa, kuten erään valmennettavan reflektiopäiväkirjamerkintä osoittaa:

Ammatti-identiteetin ja yrittäjäidentiteetin törmäyskurssista voi tulla tuskallinen projekti (NP9:8:20).

Tämä havainto johdatti minut tutkimaan, miten identiteetin käsitettä on määritelty ja mitä identiteetin kehittymisen prosessista tiedetään aikaisempien tutkimusten perusteella. Avaan seuraavaksi identiteetin käsitettä ja sen lähikäsitteitä eri tieteenalojen näkökulmista. Seuraavaksi tarkastelen ihmisen tietoisuuden kokemusta suhteessa identiteettiin.

4.1.1 Identiteetti ja sen lähikäsitteet

Identiteetti on moni-ilmeinen, vaikeasti määriteltävä, kiistelty ja paljon keskustelua herättävä, abstrakti psykologinen käsite. Bendle (2002) väittää, että identiteetin käsite ja identiteettiteoriat ovat ajautuneet kriisiin, kun ne ovat muuttuneet kovin monitulkinnallisiksi. Bendle kaipaa identiteettikäsitteen määrittelyyn kuralaisuutta, koska käsite on ymmärretty eri tieteenaloilla hyvin ristiriitaisesti. (Bendle 2002, 1-6, 17.) Bendlen ajatuksiin voi yhtyä siinä mielessä, että identiteetin käsitteelle ei ole olemassa yhtenäistä määritelmää, mutta toisaalta identiteettiteorioiden moninäkökulmaisuus on luonnollista seurausta maailman pirstaloitumisesta. Tästä voi päätellä, että identiteetin käsite ja sitä seuraavat teoriat ovat aikaansa sidottuja ja siten jatkuvasti muuttuvia.

Ensimmäisiä identiteettiteorioita esitti yhdysvaltalainen psykologi, filosofi ja pragmaatikko James (1842–1910) teoksessaan *The Principle of Psychology* (1890) kappaleessa *The Consciousness of Self*. Tässä minuutta käsittelevässä artikkelissa James (1890, 292–293) erottaa materiaalisen, sosiaalisen ja henkisen minän sekä egon. Jamesin teoriaa kehitti edelleen Mead (1863–1931) klassisessa teoksessaan *Mind, Self and Society* (1934) luoden käsitteet subjekti- ja objekti-minä. Myös Freudilla (1856–1939) on ollut suuri vaikutus 1900-luvun ihmisen psyykettä koskeviin käsityksiin (Schellenberg 1988). Kuitenkin kehityspsykologi Eriksonia (1902–1994) pidetään yhtenä merkittävimmistä identiteettitutkijoista. Hän loi muun muassa käsitteen identiteettikriisi (Erikson 1950). Hänen työnsä on inspiroinut muun muassa kehityspsykologi Marciaa (1966, 551–558). Identiteetin lähikäsitteisiin voidaan lukea minuus, minäkuva, minäkäsitys ja subjektiviteetti.

Minuuden käsite on keskeisessä asemassa, kun pyritään kuvamaan kunkin ihmisen ainutlaatuisuutta sellaisena, kuin ihminen sen itse kokee ja käsitteellistää. Länsimaisessa kulttuurissa korostuvat yksilöllisyys ja yksilön tietoisuus. Minuuden ja minän käsitteitä käytetään usein rinnakkaisina ilmaisemaan itseyyttä, jossa olennaista on minuuden kokeminen. Minuuden kokemisessa on keskeistä perusasenne omaan itseä kohtaan, joka tulee ennen kokemusta toisiin. Minuus koostuu paitsi itseä koskevista ajatuksista myös mielikuvista omasta itsestä suhteesta toisiin. Minuutta voisi kuvata ihmisen elämismaailmana. Tämä sisäinen malli, jota

kutsutaan myös *minäkuvaksi* tai *minäkäsitykseksi*, on hyvin merkityksellinen monissa elämän tilanteissa, koska se sisältää käsityksen itsestä fyysisenä, psyykkisenä ja sosiaalisena olentona. Ihminen tarkastelee maailmaa ja tekee tulkintoja minäkäsityksen suodattamana. Samoin hän ennakoii ja tekee valintoja, jotka hän perustaa käsitykseensä omista toimintatavoistaan ja mahdollisuuksistaan. (Lord, Brown & Freiberg 1999, 167–169; Ruohotie 2006, 118.) Ahon ja Laineen (1997) mukaan minäkäsitys määrää ihmisen odotuksia ja tulevaisuuden suunnitelmia. Minäkäsitys sisältää itsensä tiedostamisen, itsensä tuntemisen ja itsensä arvostamisen. Myönteisen käsityksen itsestään omaava henkilö suhtautuu yleensä optimistisesti tulevaisuuteensa ja asettaa realistisia tavoitteita tulevaisuutta varten. Ihmisen minäkäsityksestä voidaan siten jossain määrin ennustaa hänen käyttäytymistään. (Aho & Laine 1997, 16.)

Minäkäsitykseen liittyvät erottamattomasti itsetunnon, itsearvostuksen ja itseluottamuksen käsitteet, joita Keltikangas-Järvinen (1998) on tutkinut laajasti. Itsetunto näyttäytyy hänelle itsenäisyytenä, riippumattomuutena toisten mielipiteistä ja kykynä tehdä omia valintoja ja ratkaisuja elämässään. Hyvän itsetunnon omaava henkilö sietää myös epäonnistumisia ja pettymyksiä ilman, että se vaurioittaa hänen käsityksiään itsestään. Identiteetin kehittyminen on puolestaan yhteydessä hyvän itsetunnon muodostumiseen. Samastuessaan ihminen omaksuu samastumiskohteen mielipiteitä, ihanteita ja käyttäytymismalleja, jolloin hän kokee itsensä samanlaisiksi kuin ihailemansa ihmiset. Tämä on identiteetin rakentumisen kannalta tärkeä kehitystapahtuma. (Keltikangas-Järvinen 1998, 17–23, 112–113, 224–229.)

Subjektiviteetin käsite on nähty identiteettiä laajempänä käsitteenä ja siten lähekkäisenä minuuden käsitteen kanssa siinä mielessä, että kaikkea ei välttämättä anneta toisten tietoon. Billett (2006) näkee *subjektiviteetin* yksilön itsensä rakentamana konstruktiona minästä. Billetin (2006, 15) mukaan subjektiviteetti voidaan ymmärtää autonomisena (*autonomous self*), alistettuna (*subjugated self*), yritteliäänä (*enterprising self*) ja avoimena, refleksiivisenä ja toimivana poststruktuuraisena (*post-structural self*) käsityksenä minästä. Yritteliäs minä, joka on kiinnostava tänä tutkimuksen kannalta, merkitsee Billetille (2006, 14–15) yksilöä, joka

kykenee säätelemään omaa toimintaansa ja sopeutumaan olemassa oleviin sosiaalisiin rakenteisiin vastaamalla työssään erilaisiin roolivaatimuksiin.

Helkama, Myllyniemi ja Liebkind (2001) valottavat, että minäkäsitystä on tutkittu usein myös minäidentiteetin tai egon käsitteiden avulla (Eriksson 1950; Marcia 1980). Egon käsite on esiintynyt erityisesti psykoanalyttisen koulukunnan keskuudessa. Eurooppalaisessa keskustelussa on identiteetin käsitettä käytetty enemmän kuin minuuden käsitettä. Identiteetin on nähty edustavan sosiaalisempaa ja tilannesidonnaisempaa käsitettä (Deaux, Dane & Wrightsman 1993). Minäkäsitys ja identiteetti liittyvät läheisesti ryhmäjäsennyksiin. Jo Mead totesi 1930-luvulla, että ryhmäjäsennydet toimivat sosiaalisen identiteettimme lähteinä. Sosiaalisen identiteetin teoria väittää tämän vaikuttavan myös ryhmien väliseen käyttäytymisen (Deaux 1992, 12–13; Helkama, Myllyniemi & Liebkind 2001, 312.) Identiteettitutkimus ja minuuden tutkimus ovat kuitenkin lähentyneet toisiinsa viime vuosina ja niitä käytetään usein toistensa synonyymeina.

Tässä tutkimuksessa käytän esiyymmärryksen mukaisesti minäidentiteetin käsitettä. Minäidentiteettiin liitän Jokisen (2002, 273) määritelmän mukaisesti kolme ulottuvuutta: persoonallisen, sosiaalisen ja ammatti-identiteetin. Ammatti-identiteetti minäidentiteetin ilmentymänä sisältyy siten yksilön persoonalliseen ja sosiaaliseen ulottuvuuteen.

4.1.2 Ihminen tajullisena ja tietoisena olentona

Rauhalan (1995) mukaan *tajunta* kokemisen kokonaisuutena on ollut kiinnostuksen kohteena siitä saakka, kun ihminen on alkanut ihmetellä ja pohtia omaa olemassaoloaan. Kuitenkin oma kokemus on ollut ihmiselle toisaalta kiehtovaa ja toisaalta arvoituksellista tietoa. Kokemus antaa perspektiivin elettyyn menneisyyteen ja laajentaa ajattelua tulevaisuuden pohtimiseen. Ihmiselle on kehittynyt *tietoisuus* siitä, että hän voi suunnitella ja vaikuttaa oman elämänsä kulkuun. Näin ihmisestä on kehittynyt itsestään tietoinen persoona. Tietoisuuden synty on yksi ihmiskunnan suuria kysymyksiä. (Rauhala 1995, 9.) Rauhala (1995) tuo esiin

Kailan (1952) tekemän perusjaon tajuttoman ja tajuisuuden käsitteisiin. Kailan mukaan tajuton tarkoittaa niitä ihmisen orgaanisia prosesseja, joihin ei liity elämyksiä. Tajunta on puolestaan kokemisen kokonaisuus, jonka peruslaatu on elämyksellisyys. Tajunnassa voidaan lisäksi erottaa tietoinen ja tiedostamaton. Tajunta on yhtä kuin kokemuksen kokonaisuus, joka on ohjelmoitu toimimaan aivojen avulla. Rauhala (1995) korostaa, että vaikka kokemus on aivosidonnaista, se ei ole kuitenkaan pelkkää aivofysiologiaa. Rauhala suhtautuu kriittisesti sellaiseen kognitiotieteelliseen tapaan selittää tajunnallisuutta neurotieteen avulla, jossa aivotutkimus nähdään riittävänä ihmisten henkisten toimintojen käsittämiseksi ja selittämiseksi. (Rauhala 1995, 25, 31, 41–43.)

Rauhala (1995) näkee neurotieteellisen selittämisen vaarana odotukset siitä, että aivoja manipuloimalla voitaisiin säädellä ihmisen maailmankuvaa (Rauhala 1995, 31). Neurologi Damasio (2000) on keskeisiä viimeaikaisia ihmisen tietoisuuden aivotutkijoita. Hänen käsityksensä mukaan tietoisuus on täysin yksityinen, yksilön ensimmäisen persoonan ilmiö. Tietoisuus on osa mielen prosessia. Neurologiset kokeet paljastavat monia mielenkiintoisia asioita myös tämän tutkimuksen kannalta, kuten esimerkiksi sen, että tietoisuutta ja emootioita ei voida erottaa toisistaan. Damasion häkellyttävien ajatusten lienee se, että tietoisuus alkaa tunteena. Tästä tietoisuuden tunteesta syntyy ihmisen olemassaolon draama, joka ei kuitenkaan välttämättä ole tragedia, koska tietäminen auttaa olemassaoloa. (Damasio 2000, 23, 281, 284; ks. myös Puolimatka 2004, 19–32.)

Tietoisuuden yksinkertaisinta muotoa Damasio (2000) nimittää *ydintietoisuudeksi*, joka antaa yksilölle itsen aistimuksen tiettyinä aikana ja tietyssä paikassa. Ydintietoisuus on tässä ja nyt, ilman menneisyyttä ja tulevaisuutta. Tietoisuuden monimutkaisempaa lajia sanotaan *laajentuneeksi tietoisuudeksi*, joka antaa ihmiselle hienostuneemman itsen aistimuksen, kuten persoonallisuuden ja identiteetin. Tällä tasolla ihminen on tietoinen menneisyydestään ja odotettavissa olevasta tulevaisuudestaan ja tunnistaa ympärillä olevan maailman. Damasion mukaan laajennettu tietoisuus luo juuri ne tietämisen tasot, joihin ihmisen luovuus perustuu. Näitä kahta tietoisuuden tasoa Damasion ajattelussa vastaa kaksi itsen lajia, *ydinitse* ja *omaelämäkerrallinen* itse. Ydinitse on ohimenevä tila, joka luodaan jokaisessa vuorovaikutuksellisessa hetkessä uudelleen. Omaelämäkerrallinen itse pe-

rustuu omaelämäkerralliseen muistiin, joka koostuu muistoista ja ennakoidusta tulevaisuudesta. (Damasio 2000, 23, 26–27, 161.)

Edellä esitettyä kuvausta tietoisuudesta ja identiteetistä voidaan pitää modernina neurotieteellisenä kuvauksena. Damasio on sekä kiiteltä että kiistelty hahmo tietoisuuden aivotutkimuksen piirissä. Neurotiede on kuitenkin alati kehittyvä tiede, ja se voi tarjota myös kiinnostavan näkökulman tietoisuuden tutkimukseen ja sen myötä identiteettitutkimukseen.

4.2 Staattisesta dynaamiseen identiteettikäsitteeseen

Valmennettavat havahtuivat pohtimaan omaa identiteettiään rakentamisen metaforasta käsin. Miten liittyy yrittäjäyys osaksi ammatillista identiteettiä? Valmennettavat jakavat yleisesti seuraavan ajatuksen, johon sisältyy identiteettimuutoksen mahdollisuus:

Taide on pyhä. Jos sitä myy, myy itsensä. Vaan kunpa pääsisin tuosta huoraamisen pelosta! (KP3:138:10.)

Nämä pohdinnat nostivat esiin keskustelut dynaamisesta identiteetistä. Tarkastellen seuraavaksi dynaamisesta identiteetistä käytyjä keskusteluja eri tieteenaloista käsin sekä identiteetin omaksumista oppimisprosessina.

4.2.1 Jälkitekollinen yhteiskunta ja mahdolliset minät

Identiteettiä on lähestytty monien eri tieteenalojen näkökulmista, kuten neurologian, psykologian, sosiaalipsykologian ja sosiologian tieteenaloista käsin (ks. esim. Damasio 2000; Marcia 1966; Mead 1934; Harré 1983; Burr 1995, 2004; Castells 1997). Näille identiteettikuvauksille ovat yhteisiä muun muassa seuraavat piirteet: Identiteetti nähdään jatkuvasti muuttuvana, ja se on oppimisen tulos. Identiteetti rakentuu episodisista muistoista, nykyhetkestä ja ennakoidusta tulevaisuudesta. Se ilmenee interaktiossa toisiin ihmisiin ja tarvitsee aina näyttämön, kontekstin, tullakseen julki. Yhteistä dynaamisille identiteettikäsitteille on se,

että identiteetti on jatkuvassa liikkeessä, jolloin se hylkää perinteisen psykologisen näkemyksen identiteetin muuttumattomuudesta.

Identiteetikysymysten pohdinta on ajankohtaista johtuen yhteiskunnallisesta murroksesta, joka puolestaan murtaa aikaisempia käsityksiä identiteetin pysyvyydestä. Tällaista jatkuvaa murrosta elämme muun muassa ammatillisesti, kun vanhat ammattikuvat muuttuvat pätemättömiksi ja opiskelu kestää läpi elämän, tai sosiaalisissa suhteissamme, kun esimerkiksi ydinperheet häviävät ja korvautuvat uusperheillä. (ks. esim. Hall 1999; Fadjukoff 2007; Almiola 2008.) Yhtä lailla työelämän rakennemuutokset vaikuttavat identiteettiin siirryttäessä esimerkiksi palkkatyöstä yrittäjäksi, joko pakon sanelemana tai vapaaehtoisen valinnan seurauksena. Nämä muutokset koskettavat identiteettiämme, ja joudumme yhä uudelleen pohtimaan ”Kuka minä olen?”. Fadjukoffin (2007, 57) mukaan identiteetin uudelleen muotoutuminen ja oman identiteetin jatkuva aktiivinen työstäminen on tullut yhä tärkeämmäksi yksilöllisyyttä korostavassa yhteiskunnassa. Vaikka identiteetistä on olemassa lukuisia erilaisia määritelmiä, se ei kuitenkaan tarkoita, että kyseessä olisi käsitteellinen ristiriita, vaan kysymys on pikemminkin näkökulmaeroista (ks. Lord, Brown & Freiberg 1999; Lord & Brown 2004; Berglund 2006; Fadjukoff 2007). Identiteetti käsittää siten aina ihmisten läsnäolon ja ilmenee suhteessa toisiin ihmisiin (ks. Mead 1934). Eräs valmennettava pohtii identiteetin kontekstisidonnaisuutta seuraavasti:

Käsittelimme myös rooleja joihin asetumme. Uskon, että roolimme vaihtuvat viitekehyksen eli ympäristön ja ryhmän mukaan. Statuksemme eli tiedostamamme paikka ryhmässä vaikuttaa rooleihimme. (NP3:12:18.)

Viimeaikaisissa identiteetikeskusteluissa on havaittavissa käsitteen laajentuminen persoonallisesta sosiaaliseen ja sosiaalisesta kollektiiviseen identiteettiin. Samalla keskustelu on johdatellut staattisesta dynaamiseen identiteetikäsitykseen. Yksi tämän hetken identiteetikeskusteluja yhdenmukaistava tekijä on, että nykyinen pirstaleiseksi muuttunut maailma asettaa pohdinnat yhtenäisestä minäkäsityksestä ja identiteeteistä uuteen valoon. Kulttuurintutkija Hall (1999) on päätenyt siihen, että vanhat identiteetit, jotka vakauttivat pitkään sosiaalista todellisuutta, ovat rappeutumassa. Hallin mukaan muutokset antavat tilaa uusille identiteeteille, mutta samalla ne horjuttavat ja sirpaloittavat yksilöä yhtenäisenä

subjektina. Tämä identiteettikriisi on osa suurempaa muutosprosessia ja horjuttaa niitä tukipisteitä, joita yksilöllä on ollut sosiaalisessa maailmassa. (Hall 1999, 19–20.) Tämä Hallin esittämä ajatus on todentunut muun muassa vanhojen ammatti-identiteettien murtumisena, mitä voisi kutsua ammatillisen minäkäsityksen paikaltaan siirtymiseksi. Puolimatka (1999) luonnehtii jälkimodernismia pyrkimyksenä nähdä ja arvostaa erilaisuutta ja toiseutta, epäluottamuksena niin sanottuihin suuriin kertomuksiin ja pyrkimyksenä vastustaa totalisoivia ratkaisumalleja. Jälkimodernismin tarkoituksena on hajottaa itsestään selvinä pidettyjä uskomuksia. (Puolimatka 1999, 72–73, 80.) Nykyistä käsitystä identiteetistä määrittää jälkimoderni ihmiskäsitys.

Hall (1999) on erottanut kolme erilaista käsitystä identiteetistä, jotka kuvastavat identiteettikäsityksen historiallista muuttumista. Ensiksi hän puhuu valistuksen subjektista, joka perustui individualistiseen käsitykseen ihmisestä jatkuvana ja itsensä kanssa identtisenä olemisesta koko olemassaolonsa ajan. Tämä käsitys edustaa perinteistä valtavirtapsykologian käsitystä, jota on viime aikoina kritisoitu voimakkaasti (ks. Damasio 2000; Gergen 1985; Burr 1995, Gergen 2009). Toiseksi Hall puhuu sosiologisesta subjektikäsityksestä, jossa yksilön identiteetti muodostuu suhteessa *merkityksellisiin toisiin* (ks. Mead 1934). Näin *todellinen minä* tulee näkyväksi suhteessa muihin, ja oma identiteetti tunnistetaan eron kautta. Eräs valmennettava heräsi pohtimaan omaa ammatillista osaamistaan yrittäjyyden peruspilarina peilaamalla itseään vertaiseen. Hän kirjoittaa reflektiopäiväkirjassaan:

Se kirkastui eron kautta, kun mä vertasin esimerkiksi X:ään [yrittäjä-vertainen] ja sen juttuihin. Siinä on selkeesti se, ettei voi itseään sellaiseksi sanoa. (EP27:8:14.)

Identiteetti ilmentyy erilaissa siirtymissä. Ihminen määrittelee siten itsensä suhteessa toisten kertomuksiin. Hallin mukaan minuus rakentuu poissa ja läsnä olevassa kiistasuhteessa johonkin muuhun, johonkin toiseen, todellisen minään, joka on sekä paikalla että poissa. (Hall 1999, 11–13.) Muun muassa Mead ja Blumer sekä muut symboliset interaktionistit ovat niitä auktoriteetteja, jotka työstivät tätä interaktiivista käsitystä identiteetistä ja minästä (Hall 1999, 21–22; ks. Schellenberg 1988, 43–45, 53). Kolmanneksi Hall nostaa esiin postmodernin subjektin,

jolla ei ole kiinteää, olemuksellisesti pysyvää identiteettiä, vaan jonka identiteettistä tulee liikkuva siinä mielessä, että yksilö ottaa erilaisia identiteettejä eri aikoina. Nämä erilaiset identiteetit eivät kuitenkaan ryhmitä yhtenäiseksi kokonaisuudeksi jonkin eheän minän ympärille, vaan yksilön sisällä on eri suuntiin tempoilevia identiteettejä. Yksilön identifikaatio vaihtelee siten jatkuvasti. (ks. Gergen 1985; Burr 1995; Markus & Nurius 1986; Ibarra 1999, Gergen 2009.) Hall toteaaakin sarkastisesti, että ne suuret kertomukset, jotka laskivat perustan puheelle minästä yhtenäisenä kokonaisuutena, eivät ”pidä kutiaan”, ja täysin yhtenäinen, loppuunsaatettu, varma ja johdonmukainen identiteetti on fantasiaa. Kuitenkin Hall muistuttaa, että tosiasia ei ole niin, että pelkät ”minimalistiset minät” kuljeskelsivat ”nokat pystyssä” vailla minkäänlaista yhteyttä toinen toisiinsa. (Hall 1999, 16, 22–23.) Gergen (2009) väittää vastaavasti, että minä tai minuus on erilaisissa suhteissa olemisen tuotos. Tällä hän tarkoittaa sitä, että ihminen on pikemminkin *moniolevainen (multi-being)* kuin jokin koherentti johdonmukainen minä (Gergen 2009).

Markus ja Nurius (1986) ovat esitelleet käsitteen mahdolliset minät (*possible selves*), joka on inspiroinut monia tutkijoita heidän jälkeensä (ks. Markus & Wurf 1987; Lord, Brown & Freiberg 1999; Ibarra 1999, 2003, 2005; Lord & Brown 2004; Ruohotie 2004a, 2006; Korotov 2005). Markuksen ja Nuriuksen (1986) mukaan mahdolliset minät edustavat yksilön ideoita ja ajatuksia siitä, mikä hänestä voisi tulla, millaiseksi hän haluaisi tulla ja millaiseksi hän pelkää tulewansa. Eräs valmennettava pohtii piilossa olevia mahdollisia minuuksia ja kertoo haastattelussa:

Sen valmennuksen aikana tuli selkeeksi se yrittäjän ja taiteilijan yhdistäminen tai erillään pitäminen. Kyllähän mä löysin itsestäni sen, että vois käyttää sitä osaamista kaupallisesti tai yrittäjän pitäis myydä sitä, ettei vaan tee jotain niin subjektiivista, ettei se kelpaa kenellekään. (EP27:4:9.)

Tutkijat korostavat, että mahdolliset minät tarkoittavat kognitiivisia tekijöitä ja niiden välisiä dynaamisia suhteita. Tällaisia tekijöitä ovat muun muassa toiveet, pelot, tavoitteet ja uhkat, jotka antavat minuudelle sen erityisen muodon, merkityksen, järjestyksen ja suunnan. Mahdolliset minät liittyvät siten minäkäsitykseen ja motivaatioon. Minäkäsitys heijastaa mahdollisuutta kasvaa ja muuttua ja viit-

taa siten käsitteeseen työstävä minäkäsitys (*working self-concept*) pikemminkin kuin ainutkertaiseen käsitykseen minuudesta. Johtopäätöksenä Markus ja Nurius (1986) korostavat, että päätöksentekotilanteet ovat areena, jossa mahdolliset minät voivat vaikuttaa, koska monet päätöksentekotilanteet vaativat kykyä kuvitella itsensä erilaisissa vaihtoehtoisissa identiteeteissä. (Markus & Nurius 1986, 954–966.)

Burr (1995) edustaa sosiaalista konstruktionismia, jossa persoonallinen, sosiaalinen ja kollektiivinen identiteetti ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa ikään kuin sulautuen yhteen. Burr (1995) haastaa perinteisen käsityksemme ihmisestä yksilönä ja maalailee perinteisestä psykologisesta ja sosiologisesta näkemyksestä poikkeavan viitekehyksen yksilönä olemiselle ja siten myös identiteetin rakentumiselle. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan persoonallisuudesta kyseenalaistaa ihmisen erillisenä olentona, jonka persoonallisuus rakentuisi yksilöllisistä tunteista ja välittömistä sisäisen minän ilmaisuista. Lähtökohtana on, että ihmisen persoonallisuus rakentuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa kielen kautta uudelleen kerta toisensa jälkeen erilaisissa konteksteissa. Näin ihmisen minuus on alituisesti liikkeessä ja muuttuu tilanteesta toiseen, toisin kuin perinteisessä näkemyksessä, jossa ihmisen on ajateltu olevan vakaa ja muuttumaton persoona. Oleellista sosiaalisen konstruktionismin mukaan on ymmärtää, että persoonallisuus ei sijaitse ihmisen sisällä vaan ihmisten välisessä kanssakäymisessä. (Burr 1995, 3-8, 17, 22–27.) Burrin (1995) teoria asettaa kriittisesti pohdittavaksi, onko identiteettiä olemassa yksilön ominaisuutena, vai saako se oikeutuksensa vasta interaktiossa.

Burr (2004) väittää, että ihmisen minuus ja käsitys minästään rakentuu sosiaalisesti. Hän korostaa, että ihminen ei ole pelkästään olento, johon sosiaaliset tekijät vaikuttavat vaan että ihminen on sosiaalisesti juurtunut. Tällä Burr tarkoittaa sitä, että monet teoreettiset työkalut, kuten esimerkiksi normit, toimivat paremmin yhteisön kuin yksilön tasolla. Ihmistä määrittää hänen suhteensa muihin ihmisiin, jolloin keskeinen asema on roolin käsitteellä. Näin ollen ihmisen identiteetti riippuu niistä erilaisista ryhmistä ja sosiaalisista luokista, joihin ihminen kuuluu. Identiteetit voivat olla hyvin monenlaisia, mutta kaikkia niitä yhdistää se, että ne määräytyvät sosiaalisesti. Ne eivät siten synny joidenkin geneettisten ominai-

suuksien seurauksena vaan inhimillisessä vuorovaikutuksessa toisten kanssa. (Burr 2004, 63, 87.)

Burr (2004) on päätyneet käsitykseen, että ihmisellä ei ole yhtä tosi minuutta vaan useita minuuksia, jotka ovat yhtä lailla todellisia kaikki. Huolimatta tästä ihminen voi tuntea joskus olevansa yksi ainoa (*single*) minä. Burr (1995) selittää tämän tunteen sillä, että ihmisen johdonmukaisuuden ja jatkuvuuden kokemukset omasta yksilöllisestä minuudestaan selittyvät muistoilla. Se, minkä koemme persoonallisuudeksemme, onkin seurausta muistoista ja kokemuksillemme antamis-
tamme merkityksistä (ks. myös Damasio 2000, 202–205, 209). Ydinasia on se, että ihminen luo identiteettinsä haluamansa laiseksi. Näin ollen identiteetissä on pikemminkin kysymys ihmisen päämääristä ja tavoitteista kuin eräänlaisesta olemuksellisesta minuudesta (*nature of self*). Burrin mukaan ihmisen minuuks on moninainen, pirstaleinen, vaihtuva ja alati kulttuurisesti ja historiallisesti määrittyvä. (Burr 1995, 29–31.)

Harré (1983) tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman identiteetin kehittymisprosessiin puhumalla sosiaalipsykologina yksilön *persoonallisesta* ja *sosiaalisesta identiteettiprojektista*. Hän korostaa, että jokaisen yksilön tavoitteena on saavuttaa tunnustettu ja arvostettu asema omassa yhteisössään. Sosiaalinen identiteettiprojekti, joksi Harré (1983, 273–280) tätä pyrkimystä kutsuu, edellyttää onnistuessaan, että yksilön on tultava esiin ja tuotava julki omia sitoutumisiaan, saavutuksiaan ja vakaumuksiaan. Yksilön on kyettävä vakuuttamaan yhteisönsä, johon hän on liittymässä, omasta kelpoisuudestaan ja pätevydestään. Sosiaalisen identiteetin saavuttamisen kannalta tämä on välttämätöntä. Sosiaalisessa identiteettiprojektissa on kysymys sosiaalistumisesta johonkin tiettyyn yhteisöön. Puhues-
saan yksilön persoonallisesta identiteettiprojektista Harré (1983) tarkoittaa yksilön pyrkimystä rakentaa omaa erityistä, muista poikkeavaa suhdetta yhteisöönsä. Yksilö ei pelkästään omaksu yhteisönsä kulttuurista perimää vaan myös muuntaa ja muokkaa sitä omasta ainutlaatuisesta ja erityisestä tulkintaperspektiivistään. Persoonallisessa identiteettiprojektissa yksilö luo siten yksilöllistä kädenjälkeään, joka erottaa hänet muista saman yhteisön jäsenistä. Samalla yksilöllisiä muunnoksia julkisesti muille esittäessään yksilö tuo uusia aineksia yhteisön elämään ja pitää osaltaan kulttuuria liikkeessä. Persoonallisessa identiteettiprojektissa on

oleellista, että yksilö voi ottaa etäisyyttä kulttuurisesta perimästä, jopa asettua vastarintaan. (Harre 1983, 273–280, 283; Ylijoki 1998, 277–278; Ylijoki 2003, 132–153.) Harrén esittämät piirteet sosiaalisesta ja persoonallisesta identiteettiprojektista tarjoavat tässä tutkimuksessa yrittäjäidentiteettiprojektille mielenkiintoisia näkökulmia. Erään valmennettavan kuvaa identiteettipohdintaa suhteessa itseensä ja ammattikuntaansa seuraavasti:

Ketä mitaan, miksi mitaan? Eli mihin vertaan itseäni ja miksi? Millä passilla haluan liikkua - ja missä maastossa - yrittäjämaastossa? Mikä olisi pahinta? Varmaankin taiteilla yrittäjänä tai yrittää taiteilla! Voiko olla proyrittäjä ja protaiteilija samassa persoonassa? (NP9:19:59.)

Viimeaikaisessa keskustelussa identiteetti narratiivina on saanut tukea, eikä vähiten yrittäjyystutkijoiden joukossa (ks. Hytti 2003; Rae 2000, 2005; Billett 2006; Aaltio 2007; Lindgren & Packendorff 2008). Ylijoelle (2003) tarinallisuus on keskeinen inhimillisen ymmärryksen muoto. Hän toteaa, että tarinoissa ei ole kysymys tapahtumien ja ilmiöiden tulkitsemisesta irrallisina merkityksinä. Tarinoiden merkitys on niiden juonellisessa kokonaisuudessa. Tarina auttaa yksilöä hahmottamaan yksittäisistä merkityksistä kokonaisuuksia, ja toisaalta yksilö julkistaa omia elämänvalintojaan kertoessaan tarinaansa muille. Tästä on kysymys Harrén (1983) persoonallisessa ja sosiaalisessa identiteettiprojektissa.

Tarinat, narratiivit, eivät siten ole ainoastaan ihmisen tuottamia merkitysrakenteita, vaan ne ovat myös yksilön keino organisoida ja hallita elämäänsä. Niiden avulla yksilö voi liittää yhteen elämänsä eri alueita luodakseen elämästään eheän kokonaisuuden (Linde 1993; Lindgren & Wåhlin 2001). Identiteettikriisit on nähty seurauksena siitä, että ihminen on kadottanut tarinallisen juonensa omassa elämässään (Hall 1992; Ibarra 2003, Ibarra 2010). Tarinallinen identiteetti rakentuu menneisyydestä, nykyhetkestä ja tulevaisuudesta. Eräs valmennettava pohtii menneisyyden merkitystä suhteessa yrittäjyyteen ja kirjoittaa:

Olen yrittänyt vähentää puheitani menneisyydestä, mutta 15 vuotta on pitkä aika. Edellisestä [työstä] on kehittynyt keskeinen tekijä identiteettini rakennuksessa. Ammatillinen kompetenssini nojaa paljolti juuri noille vuosille. Ne on vain osattava hyödyntää. (EP23:107:298.)

Damasio (2000) korostaa, että identiteetti ja persoonana oleminen edellyttävät omaelämäkerrallista muistia ja sen toteutumista omaelämäkerrallisessa itsessä. Persoonallisuus on riippuvainen monista tekijöistä kuten temperamentista. Temperamentti muodostuu piirteistä, jotka ovat tunnistettavissa jo syntymän aikoihin. Keltikangas-Järvinen (2009) on tutkinut temperamenttia vuosia. Hän määrittelee temperamentin joukoksi synnynnäisiä taipumuksia tai valmiuksia, jotka voidaan nähdä eräänlaisena raakamateriaalina, josta erilaiset ympäristön vaikutukset muokkaavat persoonallisuuden. (Keltikangas-Järvinen 2009, 36–44.)

Toisen persoonallisuuden tärkeän tekijän muodostavat ainutlaatuiset vuorovaikutussuhteet, joihin ihminen joutuu fyysisessä, sosiaalisessa ja kulttuurisessa ympäristössä. Damasion (2000) mukaan identiteetin aistimuksen taustalla on tällainen ainutlaatuisista henkilökohtaisista episodeista muodostuva identiteettimuistojen joukko. Identiteetti perustuu siten vuosikausien aikana suodattuneisiin ja yhä uudelleen luokituttuihin omaelämäkerrallisiin muistoihin. Nämä muistot ovat käynnissä, käynnistettävissä ja käytettävissä hetkestä toiseen. Identiteetti on siten jatkuvan uudelleen muotoilun kohteena. Tämä ei kuitenkaan merkitse ainoastaan eletyn menneisyyden uudelleen muokkaamista vaan myös ennakoitun tulevaisuuden esittämistä ja uudelleen muotoilua. Damasiolle (2000) omaelämäkerrallinen itse on aivojen tila, johon ihmiskunnan kulttuurihistoria on vaikuttanut eniten. Menneisyys muokkautuu tarinassa suodattaen ja järjestäen omaelämäkerrallisia, episodisia muistoja yhtä lailla kuin esittäen ja muokaten ennakoitua tulevaisuutta. (Damasio 2000, 202–205, 209.)

Identiteetti ei siten ole vain olemisen tila, vaan yhtä lailla tulemisen ennuste sellaisena kuin ihminen sen kertomisen hetkellä haluaa nähdä. Kertoessaan omaa sisäistä tarinaansa, jonka päähenkilö hän itse on, luo hän samalla omaa persoonallista myyttiään, kuten Ylijoki (2003) asian ilmaisee. (Hänninen 2003, 61; Ylijoki 2003, 145–152.) Samalla kun tarinan kautta kerromme, mitä olemme, kerromme myös millaiseksi haluaisimme tulla.

Ne [esimerkkiyrittäjien tarinat] oli hirveen hyviä. Ne auttoi identifioitumisessa. Kun näki, että ne oli oikeita yrittäjiä. Wow! Ne kävijätkin tekevät näkyväksi sitä omaa yrittäjyyttään ja se on kuin myyntiharjoitus. (EP25:72:186.)

Aaltio (2007) vakuuttaa, että vaikka identiteetti on sosiaalisesti konstruoitunut, se on myös toisista ihmisistä riippumaton ja se saavutetaan yksilön oman tietoisuuden kautta. Hän näkee narratiivisuuden roolin tärkeänä identiteetin rakentumisessa, koska identiteetti prosessoituu kertomuksilla ja kertomalla, ei vain analysoimalla. (Aaltio 2007, 67.) Lord ja Brown (2004) puhuvat myös episodisesta muistista ja painottavat, että ihminen on ainutlaatuinen siinä mielessä, että hän voi tehdä aikamatkoja menneisyyteensä, nykyhetkeen ja tulevaisuuteen. Tämä kyky on merkityksellinen identiteetin uudelleen rakentumisen kannalta, koska ihminen kykenee ylittämään nykyisyyden raja-aidat ja aikamatka tulevaisuuteen sallii hänen pohtia muita mahdollisia minuuksia ja verrata niitä aikaisempiin minuksiin. Episodinen muisti luo ajallisen perspektiivin tapahtumille. (Lord & Brown 2004, 9, 13; Hyönä 2002; Tulving 2002.) Eräs valmennettava kuvaa yrittäjyyttä identiteettinsä eheyttäjänä reflektiopäiväkirjassaan seuraavasti:

Huomaan, että ajatus yrittäjänä olemisesta sopii minulle. Jotenkin se kokoaa identiteettini eheäksi ja selkeäksi. Pidän siitä. Tiedän, että soveltuisin siihen rooliin, elämään ja työhön hyvin (NP2:36:117).

Teoria mahdollisista minuuksista (*possible selves*) lähestyy yrittäjyyden ydintä. Viimeaikainen yrittäjyystutkimus painottaa, että yrittäjyyden ydin on mahdollisuuksien havaitsemisessa ja luomisessa (*discovering / creating opportunities*) sekä niiden toteuttamisessa (*exploitation*). Yrittäjyystutkimuksessa, jota tehdään pääsääntöisesti taloustieteellisestä viitekehyksestä käsin, mahdollisuuksien havaitsemisella tarkoitetaan liiketoimintamahdollisuuksien havaitsemista ja luomista. Tässä tutkimuksessa mahdolliset minuudet merkitsevät itsensä näkemistä uusissa konteksteissa, kuten omistajayrittäjän roolissa. Tällöin myös liiketoimintamahdollisuuksien luominen ja havaitseminen ovat prosessissa erityisen tärkeitä. Ne muodostavat kuitenkin vain osan yrittäjyyteen identifioitumisen prosessista, jossa ihminen on kokonaisuutena uudelleen muotoilun kohteena.

4.2.2 Identiteetti oppimisprosessina

Yrittäjäidentiteetti ei ilmeisesti synny yhdessä yössä ja se hämmentää (EP23:7:13).

Dynaamisen identiteetikäsityksen omaksuminen merkitsee sitä, että oppiminen on minuuden ja identiteetin kehittymisen keskeisin prosessi (ks. Ropo & Gustafsson 2006, 51, 55). Wenger (1998) on luonut sosiaalisen oppimisen teorian, jossa oppiminen nähdään käytännön yhteisöissä yhteisön jäsenyyden ja osallistumisen kautta tapahtuvana identiteetin rakentamisena. Osallisuus merkitse paitsi toimimista myös kuulumista johonkin. Osallistuminen vaikuttaa yksilön tapaan ajatella ”kuka minä olen” ja ”miten tulkitseen tekemisiäni”. Sosiaalisen oppimisen teorias-
sa yhdistyvät neljä komponenttia: merkitys (*oppiminen kokemuksena*), käytäntö (*oppiminen tekemisenä*), yhteisö (*oppiminen kuulumisena johonkin*) ja identiteetti (*oppiminen joksikin tulemisena*). Oppimisteorian eri ulottuvuudet ovat kiinteässä ja erottamattomassa suhteessa toisiinsa. (Wenger 1998, 3-5; Eteläpelto & Vähäsantanen 2006, 39–40.) Tämä näkökulma on tutkimukseni kannalta merkittävä ja herättää kysymyksen, millainen yrittäjyysvalmennus voisi toimia sellaisena yrittäjyysidentiteetin rakentumisen näyttämönä, jossa edellä mainitut neljä komponenttia voisivat toteutua.

Ruohotie (2003) on tuonut suomalaisen ammattikasvatuksen keskusteluun Mentkowskin tutkijaryhmän teorian integratiivisesta ammatillisen kasvun mallista, jonka nämä ovat esittäneet teoksessaan *Learning That Lasts*. Mentkowskin (2003, 181) integratiivisessa ammatillisen kasvun mallissa yhdistyvät oppiminen, kehittyminen ja suoritus. Tämän päivän oppimistavoitteena pidetään kykyä käsitellä elämässä eteen tulevia yllättäviä haasteita ja tapahtumia. Tämä malli näyttäisi soveltuvan myös yrittäjyyteen kasvun malliksi aloilla, joilla ammatillisuus kulkee käsi kädessä yrittäjyyden kanssa.

Mentkowskin (2003) integratiivisessa kasvumallissa ovat ratkaisevia transformaatiiviset oppimissyklit, jotka mahdollistavat monipuolisen kehittymisen ammatillisen kasvun eri osa-alueilla. Mentkowski (2003) esittää kolme transformatiivista oppimissykliä: metakognitiivisten strategioiden soveltaminen, itsearviointiin pe-

rustuva roolisuoritus ja sitoutuminen erilaisiin näkökulmiin ja aktiviteetteihin. (Mentkowski 2003, 189–193, 209; ks. myös Ruohotie 2003.)

Metakognitiivisten strategioiden soveltamissyklin peruskysymys on: ”Mitä minä osaan ja kuinka sovellan osaamistani?” Oppimissyklin kehällä ovat kasvun eri alueet: mallin tai esikuvan tunnistaminen, ajattelu suorituksen aikana, kehysten ajattelemisen ja tiedon konstruointi. Näin ajattelun ja toiminnan vuoropuhelu luo oppijalle mielikuvan siitä, mitä hän osaa ja kuinka hän soveltaa osaamistaan. Tällainen vuoropuhelu vaatii usein harjaantumista. Ammatillisen kompetenssin perustana on uppoutuminen ammattispesifisen alueen ajatteluun ja käytäntöön. (Mentkowski 2003, 193.)

Toisen syklin peruskysymys on: ”Mitä osaan tehdä eri ympäristöissä ja kuinka voin parantaa suoritustani?” Tämän oppimissyklin kehällä kasvun alueina ovat mielikuva roolisuorituksesta, roolisuorituksen tarkkailu, itsearviointi ja reflektiivinen oppiminen. Yhdistämällä suorituksen ja itsereflektion aktiivinen oppija ymmärtää, mitä hän osaa tehdä eri ympäristöissä ja miten hän voi parantaa suoritustaan. Näin oman suorituksen tarkkailun, itsearvioinnin, reflektiivisen oppimisen ja roolisuorituksen mallintamisen avulla oppija ottaa vähitellen oppimisen omiin käsiinsä. Tässä prosessissa ovat tärkeitä usko omiin kykyihin, joka puolestaan luo oppijalle positiivisen asenteen uusia haasteita kohtaan. (mt. 193.)

Kolmannen syklin kysymys on: ”Kuka minä olen ja millaiseksi minun pitäisi tulla?” Tämän syklin kehällä on kysymys sitoutumisesta erilaisiin lähestymistapoihin, näkökulmiin ja aktiviteetteihin, ja kasvun alueina ovat itsenäinen oppiminen, todellisuuden uudelleen konstruointi, eri näkökulmien arvostaminen ja laaja-alainen oppiminen. Tässä prosessissa on tärkeää syvälinen itsereflektio, jossa kohteena ovat henkilökohtaiset uskomukset ja oletukset, arvot ja identiteetti. Näin oppija kasvaa tietoiseksi omasta itsestään maailmassa. (mt. 193.)

Kaikki nämä kolme oppimisen sykliä ovat tämän tutkimuksen kannalta keskeisiä, koska ne liittyvät yksilön identiteettiin, oman osaamisen arviointiin ja sen arvoon. Tässä yrittäjyyden ja ammatillisuuden yhdistämisprosessissa on kysymys yksilön halusta kasvaa ja uudistua ammatillisena.

Valmennettavat kokevat yrittäjäidentiteetin kehittymisen henkilökohtaisen kasvun prosessina, kuten seuraavista esimerkeistä voi ymmärtää:

Tämän kurssin kasvatuksellinen prosessi on saanut minut uskomaan itseeni (EP14:83:116).

Musta tuntuu, että se kurssi teki muhun niin suuren identiteettimuutoksen myös (EP15:3:13).

Mentkowskin (2003) mukaan integratiivisessa kasvumallissa on kysymys muutosprosessista. Tämä prosessi vaatii transformatiivista oppimista, mikä tarkoittaa uskomuksista, asenteista, arvoista ja oletuksista poisoppimista ja vastaavien uusien oppimista. Ihmiselle on luonteenomaista vastustaa muutosta, mutta ammatillisessa kasvussa jatkuvan muutoksen hyväksyminen on kasvun edellytys. (mt. 189–215.) Mentkowskin integratiivinen kasvumalli kokoaa yhteen ne elementit, joista ammatillinen osaaminen ja yrittäjyys versovat.

4.3 Ammatillinen identiteetti

Hall (1990) on tuonut esiin *subidentiteetin* käsitteen, jolla hän tarkoittaa ihmisen samastumista erilaisiin ympäristön herättämiin roolivaatimuksiin. Ruohotie (2004a) katsoo ammatti-identiteetin ja yrittäjäidentiteetin kuuluvan subidentiteettien joukkoon. (Ruohotie 2004b, 7.) Aineisto nosti esiin pohdinnan, mieltävätkö luovan alan yrittäjiksi aikovat ammatillisen identiteetin ja yrittäjäidentiteetin subidentiteeteiksi. Tarkastelen seuraavaksi ammatillisen identiteetin käsitettä ja ammatillisen identiteetin oppisprosessia aikaisemman tutkimuksen valossa. Lisäksi tarkastelen luovan alan ammatillisuuteen liitettäviä erityspiirteitä.

4.3.1 Ammatti uudelleen muotoilun kohteena

Identiteetti eli kysymys siitä, kuka olen tai kuka tunnen olevani ja miksi haluan tulla, on inspiroinut suuria joukkoja tutkijoita eri tutkimusaloilta, kuten edellä olen pyrkinyt kuvaamaan. Ammatillinen identiteetti ja yrittäjäidentiteetti sekä

niiden kehittymiseen liittyvät oppimisprosessit ovat sen sijaan jääneet paljon vähemmälle tarkastelulle (ks. esim. Ropo & Gustafsson 2006, 50; Hoang & Gimeno 2005). Varsinkin viime aikoina, kun työelämän muutokset ovat olleet voimakkaita ja vaatimus jatkuvasta ammatillisesta uudistumisesta ja laaja-alaisuudesta on tullut realiteetti, keskustelu ammatti-identiteetistä vaikuttaa häipyvän marginaaliin. Työelämän muutokset ovat merkinneet kollektiivisten ammatti-identiteettien murtumista monilla aloilla. Palkkatyö on muuttunut yhä yrittäjämäisemmäksi ja sen myötä yksilölliseksi vastuuksi omasta toiminnastaan. Toisaalta ammatillinen identiteetti ei määriy irrallaan ulkopuolisesta maailmasta yksilön sisäisenä kokemuksena, vaan se on aina suhteessa ja vuorovaikutuksessa ympäristöönsä. Näin ollen ammatillinen identiteetti on elävä ja muuttuva käsite ajasta ja tilanteesta toiseen. (ks. Eteläpelto & Vähäsantanen 2006, 26–27; Tuominen & Wihersaari 2006, 122–123.)

Eteläpelto ja Vähäsantanen (2006) ymmärtävät ammatillisen identiteetin perustuvan ihmisen elämänsä historiaan ja hänen käsityksiinsä ammatillisena toimijana. Näihin kuuluvat muun muassa käsitykset siitä, millaiseksi ihminen ymmärtää itsensä kyseisellä hetkellä suhteessa työhön ja ammatillisuuteen ja millaiseksi hän ammatillisesti haluaa tulla. Ammatillisen identiteetin elementteihin kuuluvat myös työtä koskevat arvot, tavoitteet, uskomukset ja ammattieettiset kysymykset sekä käsitykset siitä, mihin ihminen haluaa samastua. (Eteläpelto & Vähäsantanen 2006, 26–27.) Valmennettaville arvokeskustelut ovat tärkeitä, kuten seuraava esimerkki osoittaa:

Sen identiteetin kannalta tosi tärkeitä keskusteluja on ne arvokeskustelut eli myynkö itseni, jos ryhdyn yrittäjäksi (EP7:15:77).

Eteläpelto ja Onnismaa (2006) väittävät, että ammatillisuus ja ammatillinen kasvu merkitsevät tänä päivänä oman osaamisen jatkuvaa kehittämistä, johon sisältyy oman ammatillisen ja persoonallisen identiteetin jatkuva uudelleen määrittely erilaisissa tilanteissa. Hallin (1999, 19) mukaan vanhat identiteetit, jotka vakauttivat sosiaalista todellisuutta, ovat rappeutumassa. Tällaisiin elämä vakauttaviin tekijöihin on liitetty ammatillisuus ja sen tuoma status yhteiskunnassa ja yksilön elämässä.

Onnismaa (2006) tähdentää, että ammatillisesti tärkeänä seikkana on koettu yhteinen kieli ja sen myötä ammatilliset keskustelut sekä solidaarisuus omaa ammattikuntaa kohtaan (ks. Eteläpelto & Onnismaa 2006, 15). Tämä perinteisten ammattikuvien murtuminen on merkinnyt vanhojen ammatti-identiteettien transformaatiota ja välttämätöntä muutosta suhtautumisessa omaa ammattia kohtaan. Vanhojen identiteettien rappeutuminen avaa kuitenkin tietä uusille identiteeteille, mikä merkitsee itsensä uudelleen määrittelyä ja näkemistä monina mahdollisina minuuksina. Hallin (1999) mielestä tämä käynnissä oleva identiteettikriisi on osa laajempaa muutosprosessia, joka horjuttaa niitä kehikkoja, jotka ovat antaneet yksilöille vakaita tukipisteitä sosiaalisessa maailmassa (Hall 1999, 19). Tämä ajattelu synnyttää mielenkiintoisen kysymyksen siitä, miten ammatillinen identiteetti kehittyy tässä ennakoimattomassa ajassa, kun identiteetin, myös ammatillisen identiteetin, on nähty syntyvän jatkuvuudesta, menneisyyden saattamisesta yhteen ennakoidun tulevaisuuden kanssa (ks. Eteläpelto & Onnismaa 2006, 13). Ammattikuva määrittyy yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutuksessa. Ammatillinen identiteetti ei siten synny pelkästään ihmisen sisäisessä elämässä, riippumattomana sen ulkopuolisesta elämästä, vaan ihmisen itsensä kautta tämän toimiessa vuorovaikutteisessa suhteessa ympäröivään maailmaan. Tämä päättely johtaa siihen, että ammatti ja sen myötä ammatillinen identiteetti ovat jatkuvasti ajassa uudelleen muotoutuvia käsitteitä. (Tuominen ja Wihersaari 2006, 118, 121–122; Ropo ja Gustafsson 2006, 53; ks. Berglund 2006.) Ammatillisen identiteetin omaksuminen oppimisprosessina on varsin vähän keskusteltu alue. Ropo ja Gustafsson (2006, 51, 55) olettavat, että oppiminen on minuuden ja identiteetin kehittymisen keskeisin prosessi ja myös tärkeä osa ammatillista kasvua.

4.3.2 Ammatillinen identiteetti luovalla alalla

Luovalla alalla ammatillinen identiteetti on koulutuksen myötä syvälle juurtuva ammatillinen käsitys itsestä yksilönä ja ammatillisen kollektiivin jäsenenä. Luovalla alalla identiteetti ei ole pelkkä rooli, vaan sillä on sekä yksilölle että koko ammattikunnalle syvempi merkitys. Luovalla alalla ammatillisen identiteetin elementteihin liitetään muun muassa persoonan luovuus, taiteellisuus, innovatiivisuus ja taitavuus (ks. esim. Tuominen & Wihersaari 2006, 293). Ammatillisen

identiteetin peruspilarina on tunnistettu luovuus, joka ilmenee myös kokonaisvaltaisena ajattelu- ja toimintatapana luovan alan ammattiteissa. Luovalla alalla ammatillisen identiteetin kehittymisen kannalta tärkeää on myös tiettyjen arvojen ja asenteiden, kuten taiteen itseisarvon, ekologisuuden, produktien funktionaalisuuden ja yhteiskuntavastuullisuuden, omaksuminen. Valmennettavat vakuuttavat, että luovuus on erottamaton ja kiinteä osa heidän minäkäsitystään toteamalla:

Taiteilijaminää on kovin vaikea erottaa muusta minästä (NP9:24:68).

Ammattieettiset kysymykset ja arvot ovat keskeinen osa luovan alan ammatillisuutta. Samoin ammattikunnan historialla, ihanteilla, tavoitteilla ja samastumiskohteilla on suuri painoarvo identiteetin rakentamisessa. Taiteen itseisarvo on luovan alan ammattilaisen identiteetin ytimessä. Taiteellisuus (*artistry*) on erottamaton osa luovan alan toimijan minäkäsitystä ja ammatti-identiteettiä. Taiteellisuus tarkoittaa yksilön itseilmaisua. Sutinen (2003) on tutkinut Meadin kasvatustilfilosofiaa, jossa Mead (1919–1911) puhuu ihmisen kolmesta ulottuvuudesta: emotionaalisesta, esteettisestä ja analyttisestä ulottuvuudesta. Taide on prosessi, jonka tarkoituksena on tuottaa esteettisiä objekteja. Meadin mukaan taiteellisessa ilmaisussa yksilö ikään kuin pysäyttää suhteensa ulkomaailmaan (Sutinen 2003, 31–52.) Tästä näkökulmasta tarkasteltuna taiteellisuuden näkeminen itseisarvona on ymmärrettävää. Luovalla alalla kietoutuvat persoonallinen ja ammatillinen identiteetti, niin yksilöllisellä kuin kollektiivisellä tasolla, erottamattomasti toisiinsa. Eteläpelto ja Vähäsantanen (2006) tuovat esiin, että Mead (1934) näkee persoonallisen minän tarpeelliseksi lähinnä taiteilijalle, koska taiteilijan odotetaan esittävän jotain uutta ja murtautuvan ulos konventionaalisesta sosiaalisesta minästään. Eräs valmennettava kuvaa taiteilijaidentiteetin menettämisen mahdollisuutta yrittäjäksi ryhtyessään seuraavasti:

Olen puhunut joillekin tuttavilleni tällaisesta yritystoimintamahdollisuudesta. Ensimmäinen reaktio on ollut epäilevä. Syy siihen on ollut se, että voi joutua yritystoiminnan vangiksi. Jotta yritys pysyy hengissä, joutuu mahdollisesti tuottamaan kukkamekkografiikkaa. Siihen voi jumittua, koska se menee kauaksi. (NP11:54:296.)

Eteläpelto ja Vähäsantanen (2006) painottavat, että *persoonallinen minä* on keskeinen käsite luovassa työssä ja tunnetyössä, joissa omien tunteiden tunnistami-

nen ja käyttö on tärkeää. Tällöin tarvitaan myös erityisesti persoonallista kasvua. (Eteläpelto ja Vähäsantanen 2006, 36, 28.)

Luovuus on perimmiltään oivalluskykyä. Se on alkuvoima, jonka avulla on mahdollista luoda uusia tuotteita ja palveluja, ajattelu- ja toimintatapoja. Csiksentmihályin (1994, 48; 2005) mukaan luovan prosessin onnistumisen tärkeimpiä elementtejä ovat yksilön halu ja kyky suunnata energiaansa tiettyyn kohteeseen. Luovaa prosessia kuvataan usein nelivaiheisena: ongelman löytäminen, hautominen, oivallus ja ratkaisun hyväksyminen tai hylkääminen. Luovaan prosessiin sisältyy epämääräisyyttä, ja työskentelyn tavoitekin saattaa olla epäselvä. (Uusikylä & Piirto 1999, 63; Anttila 1996a; Florida 2002, 33.) Floridan (2002) mukaan luova toimintatapa perustuu kurinalaisuuteen, keskittyneisyyteen ja vahvaan sitoutuneisuuteen ammattialaan. Se on yhtä aikaa yksilöllinen ja sosiaalinen prosessi. (Florida 2002, 22–23, 33.)

Amabilen (1996) mukaan luovuustutkimukset ovat viime vuosikymmeninä keskittyneet luovan yksilön persoonallisuuden ja luovien piirteiden tutkimukseen. Amabilen (1996) tutkimusten perusteella sosiaaliset ja ympäristötekijät ovat yhtä lailla keskeisiä luovuuden ilmenemisessä. Sosiaalisten tekijöiden merkitys tulee toistuvasti esiin luovan alan ammattilaisten merkityksellisissä kokemuksissa, joissa ulkopuolisten antama palaute ja tunnustus ovat palkitsevia ja mielihyvää tuottavia.

Amabile (1996) väittää, että luovuudessa etusijalla on yksilön sisäinen kontrolli ja motivaatio ulkoisen sijaan. Sisäinen motivaatio edistää luovuutta. Tämä ilmenee esimerkiksi siinä, että sisäisesti motivoituneet ovat kiinnostuneita toimimaan luovasti omasta halustaan, kun taas ulkoisesti motivoituneet toimivat toisten asettamien tavoitteiden vuoksi. Luovuus ilmenee kokeilevina ratkaisuinä tilanteissa ja tehtävissä, joissa ei ole olemassa selvää ennalta tunnistettavaa ja suoraviivaista ratkaisupolkua, toisin kuin sääntöjä seurailevassa toimintatavassa, jossa polku on jo olemassa. Näin ollen ongelman löytäminen ja tunnistaminen ovat tärkeä osa luovaa toimintaa. Vaikka sisäisesti motivoituneet ovat osoittaneet olevansa luovempia kuin ulkoisesti motivoituneet, on luonnollisesti olemassa myös poikkeuksia. Amabile pitää joka tapauksessa sisäisen motivaation syntymistä erittäin tärkeänä.

keänä. Hänen mukaansa sosiaalisilla tekijöillä ja sosiaalistumisella luovaan toimialaan on suuri merkitys sisäisen motivaation synnyttämisessä. (Amabile 1996, 3–6, 15, 35–36, 83.) Sisäisen motivaation käsite on kulmakivi Amabilen luomassa luovuuden sosiaalipsykologiassa.

Amabile (1996) kuvaa luovuutta kolmen osatekijän muodostamana kokonaisuutena. Ensimmäinen komponentti on erikoisasantuntemus (*domain relevant skills*), joka käsittää muun muassa toimialakohtaista proseduraalista, ammattispesifistä ja intellektuaalista tietoa. Toinen komponentti koostuu luovuuden kannalta merkityksellisistä ajattelun taidoista (*creativity relevant skills*), joihin kuuluvat muun muassa uusien ideoiden keksimisen, kokeilemisen ja soveltamisen taidot. Luovan ajattelun taidoissa korostuvat joustavuus, mielikuvitus ja kyky kyseenalaistaa olemassa olevaa. Kolmas komponentti on sisäinen motivaatio (*task motivation*). (Amabile 1996.) Nämä kolme osatekijää ovat parhaimmillaan dynaamisessa vuorovaikutuksessa keskenään.

Amabile (1998) kritisoi sitä, että liitämme luovuuden liian helposti vain taiteelliseen työhön tai näemme luovuuden pelkästään ainutlaatuisten ideoiden tuottamisena. Liiketoiminnassa, josta omistajayrittäjyydessä on kyse, luovuus merkitsee erikoisasantuntemuksen ja luovan ajattelutaitojen ohella ennen muuta vahvaa motivaatiota toimia. Näin ollen kaksi ensimmäistä luovuuden elementtiä ovat yksilölle vain raakamateriaalia ja vasta motivaatio johdattaa luoviin tekoihin. (Amabile 1998, 77–87.) Itseasiassa motivaatiokaan ei riitä ellei se kehity tahdoksi toimia.

Korpelainen (2005) käyttää tutkimuksessaan yhtenä neljästä pääteoriastaan Amabilen (1996) teoriaa innovatiivisuuden selittäjänä. Korpelaisen tutkimuksessa rakennettiin malli siitä, kuinka luovan alan asiantuntijat jaksavat pysyä jatkuvasti motivoituneina ja innovatiivisina. Mallia testattiin markkinointiviestintäyrityksistä kerätyn kvantitatiivisen aineiston avulla ja siinä esiteltiin innovatiivisuuden, motivaation ja jaksamisen yhteyttä kontekstissaan kuvaava *kannustavan johtamisen malli*. Malli on eräänlainen kestävän luovuuden malli, joka osoittaa, kuinka luovat yksilöt kykenevät toimimaan työympäristössään jatkuvasti motivoituneina ja innovatiivisina. (Korpelainen 2005, 3, 128–129, 161.)

Luovuus ja innovatiivisuus ovat lähikäsitteitä, joita käytetään usein toistensa synonyymeinä. Innovatiivisuus on nähty olevan yhtä lailla yksilön kuin yhteisön ominaisuus (Korpelainen & Lampikoski 1997; Hokkanen 2001, 33–34; Korpelainen 2005). Korpelainen (2009) määrittelee innovatiivisuuden seuraavasti: *Yksilön tai yhteisön innovatiivisuus on ratkaistavien ongelmien tai arvoa tuottavien ideoiden tunnistamista, ideoiden nopeaa omaksumista ja / tai uusien, arvoa tuottavien ratkaisujen jatkuvaa tuottamista sekä niiden jakamista tarvitsevien ja kiinnostuneiden kanssa*. Innovatiivisuuteen liittyy siten uuden tiedon tunnistaminen, sen oppiminen ja luominen sekä jakaminen. (Korpelainen & Saikkonen 2009, 43.)

Johansson (2004) esittää innovaatiotoiminnan esteenä liiallisen toimialasidonnaisuuden, jossa keskitytään kehittämään tuotetta tai palvelua vain tiettyyn suuntaan. Tämä vaara on ilmeinen myös luovalla alalla, jossa luovien oivallusten esteenä on pahimmillaan oma ammattikunta ja sen kriittinen arviointi.

Ammatillisen identiteetin kehittymisen prosessiin liittyy luovalla alalla innovatiivisuuden lisäksi taidon ja taitavan toiminnan hallinta (Hägg 2005). Keskinen (2002) toteaa, että taidon käsite on monimerkityksellinen ja sen määrittely on ongelmallista. Taito näkyy toimintaprosesseissa ja toiminnan lopputuloksessa. (Keskinen 2002, 41–42.) Taitava toiminta kuvaa osaltaan innovatiivisuuden lisäksi tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden ammattispesifistä osaamista, joka perustuu luovan ammatin hallintaan. Taitoa ei voi sinänsä suoraan havainnoida, vaan se on pääteltävä toiminnasta. Näin taidon luonne on yhteneväinen luovuuden luonteen kanssa.

Sellaiset attribuutit kuin riippumattomuus, omaperäisyys, riskinotto-kyky, energisyys, kyky toimia intuition pohjalta ja kyky toimia epävarmoissa olosuhteissa ovat luovan alan ammattilaisen perusominaisuuksia. Haasteena voidaan nähdä persoonallisuuden joustamattomuus, koska taiteella nähdään olevan itseisarvo eikä kompromisseihin helposti suostuta. Ammatillinen identiteetti on luovalla alalla tärkeä minuuden ilmaisussa. Sen vuoksi yrittäjäidentiteetin omaksuminen osaksi ammatillista identiteettiä on haastava mutta ei voittamaton kysymys. Eräs

valmennettava kuvaa ammatti- ja yrittäjäidentiteettien välistä kamppailua ja kirjoittaa:

Ystävälläni on ollut luova bisnesyritys jo kymmenen vuotta, toimii hyvin ja tekee hyvää tulosta. Meillä oli oikein hyvä keskustelu. Puhuimme myös lypsy-lehmistä ja koiratuotteista. Lopuksi se sanoi - kivaa että meillä on kohta taas yhteinen kieli. Usch. Niinpä niin. Taiteilijaminä pisti yhtäkkiä vastaan kirkuen ja ajatteli, että onko tuo nyt sitten hyvä juttu? (NP9:38:96.)

Koiranen ja Ruohotie (2001, 103) pitävät ideaalina, että yrittäjyys olisi erottamaton osa ihmisen ammatillista identiteettiä ja siten luonteva osa elämää. Luovalla alalla tämä integraatio ei edellä mainituista lähtökohdista käsin liene mahdotonta.

4.4 Yrittäjäidentiteetti

Yritän koko ajan nähdä itseäni yrittäjänä, arvioin ominaisuuksiani yrittäjyyden kannalta (YP6:8:14).

Tutkimuksessani valmennettavat pohtivat, kuinka yhdistää ammatillinen ja yrittäjäidentiteetti. Yrittäjyyteen identifioitumista samastumisen merkityksessä on tutkittu niukasti. Niinpä kysymys siitä, mitä yrittäjäidentiteetti on, pohditutti niin valmennettavia kuin tutkijaakin. Kuvaan seuraavaksi, mitä tästä aiheesta tiedetään ja mikä rooli yrittäjyyteen samastumisen prosessissa on yrittäjyys- ja liiketoimintavalmiuksilla aikaisemman tutkimuksen valossa.

4.4.1 Yrittäjäidentiteetin kehittyminen aikaisemman tutkimuksen valossa

Hoang ja Gimeno (2005) uskovat, että aikaisempien yrittäjyystutkimusten päädyttyä piirreteorioiden kanssa umpikujan korostuu tarve tutkia subjektiivista yrittäjäksi tulemisen kokemusta ja niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat yksilön asenteisiin ja motivaatioon ryhtyä yrittäjäksi. Hoang ja Gimeno (2005) ovat niitä harvoja tutkijoita, jotka ovat tutkineet yrittäjäksi ryhtymisen prosessia identiteetin rakentamisprosessina. He nojaavat käsitykseen, jonka mukaan identiteetti nähdään sosiaalisena ja toiminnallisena roolina, mikä merkitsee moniulotteista iden-

titeettikäsitystä. Hoangin ja Gimennon (2005) mukaan piirreteorioita lupaavampi polku teorian rakentamiselle näyttäisi löytyvän aloittavien yrittäjien roolimutoksien tutkimisesta kuvaamalla syvällisesti identiteetin rakentumisen dynamiikkaa.

Identiteettikysymyksiin keskittyminen voisi laajentaa ymmärrystämme yrittäjäksi ryhtymisen prosessista ja tuoda valoa siirtymävaiheeseen (Hoang & Gimeno 2005, 4–5). Identiteetti ymmärretään itseen liittyväksi merkitysrakenteeksi, joka muuttuu ajassa. Useat tutkimukset ovat osoittaneet, että identiteetti on dynaaminen konstruktio, joka liittyy kiinteästi sosialisointiprosesseihin (Hoang & Gimeno 2005, 4–5; Ibarra 1999, 2003, 2005, 2010; Ylijoki 2003, Aaltio 2007). Yksilö- ja sosiaalipsykologiset sekä antropologiset lähestymistavat saattaisivat tuoda esiin sellaisia merkitysvivahteita ja oivalluksia yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessiin, joita ei aiemmassa yrittäjyyden tutkimuksissa ole havaittu. Yhteistä aiemmalle tutkimukselle on, että yrittäjyysprosessista seuraa muutos. Kyseessä on siis joksikin tulemisen ja muuttumisen prosessi (Heinonen & Vento-Vierikko 2002, 31–32).

Hytti (2003) on väitöskirjassaan tutkinut yrittäjäidentiteetin kehittymistä narratiivisella metodilla. Hytti (2003) huomauttaa, että yrittäjyystutkimuksen tulisi vapautua taloustieteellisestä viitekehyksestä ja lainata myös muilta tutkimusaloilta, kuten sosiaali- ja käyttäytymistieteistä. Perinteisesti yrittäjyystutkimus on lainannut korkeintaan organisaatiotutkimuksesta. Kapea-alaisuudesta johtuen yrittäjäidentiteetin tutkimus ei juuri ole ottanut edistysaskeleita yrittäjyystutkimuksessa. Hytin (2003) mielestä yrittäjäidentiteetin tutkimus on tärkeää yrittäjyyden ilmiön ymmärtämiseksi, minkä vuoksi on syytä tutkia identiteettiteorioita, joiden tausta on pääasiassa psykologiassa ja sosiologiassa.

Hytin (2003) tutkimus osoittaa, että ihmisillä on erilaisia tapoja yhdistää yrittäjyys osaksi omaa identiteettiään, koska yrittäjyys merkitsee ihmisille eri asioita. Yrittäjäpolkuja on siten yhtä monta kuin on kulkijaa. Hytti (2003) on tullut siihen tulokseen, että yrittäjäidentiteetti on vain yksi monista identiteeteistä eikä yrittäjäidentiteettiä pidä kategorisoida. (Hytti 2003, 275–279.)

Hytti (2005) väittää, että yrittäjyys tulisi mahdolliseksi laajemmalle joukolle ihmisiä, jos yrittäjyys riisuttaisiin sankarimyytistä ja esitettäisiin muusta kuin pelkästään taloudellisesta näkökulmasta (Hytti 2005, 594, 605–608; ks. myös Ristimäki 2004, 2007). Yrittäjyys heijastelee aina yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia. Yrittäjyyden kuvan laajentuminen luo uusia yrittämisen mahdollisuuksia.

Tässä tutkimuksessa valmennettavat kuvaavat, että yrittäjyys koskettaa heitä kokonaisvaltaisesti ja parhaimmillaan yrittäjyys jäsentää omaa ammatillisuutta. Seuraavat ilmaisut valottavat näitä kokemuksia:

Mä koen sen kokonaisvaltaisesti näin taideyrittäjänä sen yrittäjyyden (EP7:7:12).

Ajatus, että olisin yrittäjä, tuo minulle iloa ja tunnen itseni suoraryhtiseksi. Osaan määritellä itseni ja ammattini. Minulla on määränpää, suunta, tavoitteita. (NP2:63:163.)

Lindgren ja Packendorff (2008) ovat tutkineet naisopettajia, jotka ovat perustaneet yksityisiä kouluja ja yhdistäneet yrittäjyyden, opettajuuden ja naiseuden. Tutkijat käyttivät myös narratiivista lähestymistapaa. Opettajuuden ja yrittäjyyden yhdistäminen liittyi tulosten mukaan syvästi arvoihin. Valmennettavat olivat sitoutuneita kasvatustehtäväänsä ja kokivat, että jos he olisivat voineet toteuttaa arvojensa mukaista opettajuutta julkisella sektorilla, he olisivat sen tehneet. Yksityissektori tarjosi kuitenkin heidän mielestään paremman maaston kokeilla erilaisia pedagogisia lähestymistapoja ja metodeja. Yrittäjyys liittyi siten tutkittavien ammatillisiin ambitioihin. Toisaalta tutkittavat kokivat myös ristiriitaisuutta yrittäjäidentiteetin rakentamisen prosessissa: he mielsivät itsensä ensisijaisesti opettajiksi, eivät liiketoiminnan harjoittajiksi.

Lindgrenin ja Packendorffin (2008) tutkimuksessa on havaittavissa samuutta tämän tutkimuksen kanssa. Johtuuko samankaltaisuus siitä, että luovan alan ammatit ovat omalla tavallaan kutsumusammatteja ja sisältävät paljon arvolatauksia vai siitä, että tämän tutkimuksen kohdejoukko koostuu voittopuolisesti naisista, joista monen käsitys yrittäjyydestä poikkeaa perinteisestä miehisestä yrittäjyyskuvasta?

Rae (2004b) on tutkinut yrittäjäkompetenssien ja -identiteetin oppimista luovalla alalla (*creative and media industries*). Rae (2004b) on tutkinut yrittäjämäistä oppimista yrittäjien autenttisissa elämäntilanteissa kahden vuoden ajan. Tutkimuksen lähestymistapa on sosiokonstruktivistinen, tulkitseva narratiivinen tutkimus. Raen (2004b) mukaan luovan alan toimijat eivät sovi perinteiseen yrittäjäkuvaan, ja siksi yrittäjäidentiteetti saatetaan kokea ongelmallisena. Rae kysyy, kuinka luovan alan ammattilaisesta, jota motivoi taiteen vapaus ja itseilmaisuus, voisi tulla perinteinen yrittäjä. Perinteiset liiketoimintamallit eivät tule hyväksytyksi eivätkä useimmiten edes sovi luovalle alalle. (Rae 2004b, 492–500.) Tutkimushenkilöiden mielestä luovan alan yrittäjyys poikkeaa perinteisestä yrittäjyydestä, jossa voiton tavoittelu on keskiössä. Toisaalta monet valmennettavat halusivat tehdä kyllä hyvää taloudellista tulosta, mutta ei millä tahansa keinoin, kuten seuraava esimerkki osoittaa.

Edelleen tutkiskelen, onko mahdollisuutta yhdistää luovuutta ja liiketoimintaa. Epäilen, että hyvät ideat voivat kuivua kokoon ja pääasiaksi nousee ”romun” kuljettaminen kaupungin päästä päähän. Vaikka saisin tuottavaa liiketoimintaa näin, niin minua se ei tyydytä. (NP11:28:112.)

Raen kehittämä yrittäjämäisen oppimisen malli nojaa Wengerin (1998) sosiaalisen oppimisen teoriaan. Mallissa yhdistyvät persoonallinen ja sosiaalinen yrittäjäidentiteetin rakentaminen, yrittäjyys kontekstuaalisena oppimisena ja yritystoiminta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa neuvoteltuna ponnistuksena. Työvälineinä Raen mallissa ovat reflektio ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tapahtuva keskustelu. (Rae 2004b, 492–500.)

Rae (2004b) puhuu identiteetistä käytäntönä. Ihmiset kehittävät identiteettiään toiminnan kautta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. He tutkivat, mitä he osaavat hyvin, missä he voisivat parhaiten soveltaa taitojaan ja kykyjään ja miten he voisivat löytää mahdollisuuksia hyödyntää lahjakkuuttaan. Yrittäjyys näyttäytyy usein houkuttelevana vaihtoehtona tilanteessa, jossa nykyisyys ei kykene vastaamaan henkilön toiveisiin työskennellä harmoniassa itsensä kanssa. Tämä pohdinta saattaa käynnistää identiteettimuutoksen, jossa henkilö haluaa tulla tunnisteetuksi yrittäjänä. Identiteettimuutos merkitsee yrittäjämäistä draamaa (*entrepreneurial drama*), joka kysyy epävarmuuden sietokykyä, itseluottamusta ja uskoa

omiin kykyihin ja mahdollisuuksiin. (Rae 2004b, 492–500.) Valmennettaville yrittäjyys näyttäytyy kiehtovana, mutta haasteellisena:

Olen innoissani ja päättäväinen, mutta samanaikaisesti epävarma omista kyvyistäni. Olenko riittävän hyvä; pulppuavatko ideani tauotta? (EP2:7:23.)

Berglund (2006, 232) määrittelee, että siirtyminen asemasta toiseen, kuten esimerkiksi palkkatyöstä yrittäjäksi, on kuin matka, jossa itsereflektio tuo esiin sellaisia kysymyksiä kuin ”Kuka minä olen?” ja ”Minne minä olen menossa?” Berglund (2006) korostaa, että identiteetin rakentuminen riippuu yksilön maailmakäsityksestä ja elämäntilanteesta. Näin ollen, jos yksilö haluaa tulla yrittäjäksi, on yrittäjäidentiteetin sovittava hänen olemassa oleviin identiteetteihinsä. Berglund (2006) väittää, että uusi identiteetti ei kasva meissä yksinäisenä sisäisenä prosessina vaan vuorovaikutuksellisenä prosessina kaiken olemassa olevan kanssa. Yrittäjäksi tuleminen on nähtävä monimutkaisena kokoelmana erilaisia prosesseja, jotka kutoutuvat yhteen sen jälkeen, kun ne ovat liittyneet yksilön eri elämäntilanteisiin. (Berglund 2006, 237, 247; ks. Melin 2001; Hytti 2003; Hytti 2005; Ristimäki 2004; Aaltio 2005; Aaltio 2007.)

Down ja Warren (2008) ovat tutkineet yrittäjäidentiteettiä mielenkiintoisella tavalla tutkimalla kliseisen puhunnan merkitystä yrittäjäidentiteetin rakentumisessa ja identiteetin ylläpidossa yrittäjänä toimivien keskuudessa. Kliseinen puhunta merkitsee tutkimuksen mukaan julkisia tarinoita yrittämisestä, joissa korostuvat puheet riskeistä ja rohkeudesta, kunnianhimesta ja yrittäjätoiminnan kasvuhaluudesta, omillaan toimeen tulemisesta ja itsenäisyydestä. Tutkijat väittävät, että yrittäjyystarinoilla on keskeinen sija yrittäjäidentiteetin kehittämisessä ja sen jatkuvassa ylläpitämisessä. (Down & Warren 2008, 4–23; ks. myös Cohen & Musson 2000, 31–48.)

Ydinkysymys koskee sitä, mihin ihmisen pitäisi samastua, kun hän identifioituu yrittäjyyteen. Jos verrataan ammatillisen identiteetin oppimisen prosessia yrittäjäidentiteetin oppimiseen, on niiden välillä paljon yhteneväisyyksiä.

Luento aiheesta, mitä yrittäjältä vaaditaan, oli ihan ymmärrettävä eli toisin sanoen samoja asioita minäkin uskon, että yrittäjä tarvitsee. Hämmäntävää oli

se, että jos näiden tarvittavien ominaisuuksien vieressä olisi ollut pieniä laatikkoita, että merkkää kyllä tai ei, niin mä olisin joutunut joka laatikkoon laittamaan kyllä! Freelancerin työ on ainakin mun kohdalla ollut tietyllä tavalla niin paljon samaa, kuin yrittäminen. (NP9:1:16.)

Taulukossa 6 Gibb (2005a) kuvaa yrittäjyyteen liitettäviä ominaisuuksia, yrittäjämäistä käyttäytymistä ja yrittäjyystaitoja.

Taulukko 6. Yrittäjyyteen liitettävät ominaisuudet, yrittäjämäinen käyttäytyminen ja yrittäjyystaidot

(Gibb 2005a, 47–48, kirjoittajan kääntämänä.)

Yrittäjyyteen liitettävät ominaisuudet	Saavutusorientaatio ja kunnianhimo Vahva minäkäsitys ja itsetunto Sinnikkyys ja pitkäjänteisyys Vahva sisäinen elämäntilanne Toimintaorientaatio Tekemällä oppiminen Päätäväisyys Ahkeruus Luovuus
Yrittäjämäinen käyttäytyminen	Kyky havaita mahdollisuuksia ja tarttuu niihin Kyky luoda uusia mahdollisuuksia ja hyödyntää ne Kyky toimia aloitteellisesti, käynnistää uusia asioita ja saattaa ne päätökseen Kyky ratkaista ongelmia luovasti ja kokoaa erilaisia asioita luovasti yhteen Kyky arvioida ja ottaa riskejä Kyky käyttää tehokkaasti sosiaalisia verkostoja
Yrittäjyystaidot	Strategisen ajattelun taito Luova ongelmaratkaisutaito Kyky tehdä epävarmoissa tilanteissa päätöksiä intuitionsa pohjalta Kyky tehdä ehdotuksia Suostuttelun ja taivuttelun taidot Neuvottelu- ja myyntitaito Taito johtaa liiketoimintaa, projekteja, tilanteita kokonaisvaltaisesti Verkottumisen taito.

Gibb (2005a, 50) kuvaa yrittäjyyttä ajattelu- ja toimintatapoina, jotka koskevat tapaa tehdä asioita, nähdä asioita, tuntea ja tunnistaa asioita, tapaa kommunikoida

itsensä ja toisten kanssa, tapaa organisoida asioita sekä tapaa oppia asioita ja asioista (ks. myös Koironen 1993, 10–16; Koironen & Peltonen 1995, 9; Ruohotie & Koironen 2000). Gibb näkee yrittäjyyteen liitettävät ominaisuudet, yrittäjämäisen käyttäytymisen ja yrittäjyystaidot syntymälahjojen sijaan opittavina asioina. (Gibb 2005a.)

Akola ja Heinonen (2007) jakavat Gartnerin (2008) tavoin yrittäjyyden taiteeseen ja tieteeseen. Tieteeseen kuuluvat muun muassa monet tekniset taidot, kuten myynti ja markkinointi. Sen sijaan taide-ulottuvuus, joka pitää sisällään yrittäjyyden ytimen, luovan ja innovatiivisen käyttäytymisen, on ollut vaikeammin lähestyttävissä yrittäjyyden opetuksessa. (Akola & Heinonen 2007, 282.) Gartner toivoo, että yrittäjyyttä ajateltaisiin sydämellä, inhimillisenä toimintana, taidon ja taiteen lajeina (Gartner 2008, 365). Voisi olettaa, että näistä oivalluksista löytyisi avain ja raja-aitoja ylittävä kieli yrittäjyyden esteiden murtamiseksi luovalla alalla.

4.4.2 Yrittäjyys- ja liiketoimintavalmiudet yrittäjäidentiteetin kehittämisessä

Yrittäjyyden tutkimuksessa on kiinnostus kohdistunut yksilön, yrittäjän, sijaan yritystoiminnan kehittämiseen, kuten aiemmin olen kuvannut. Yrittäjyyteen identifioituminen on merkinnyt liiketoimintamahdollisuuksien tunnistamista, luomista ja niihin tarttumista. Yrittäjyyteen identifioitumisesta yksilön samastumisprosessina ei juuri ole keskusteltu kuin vasta viime aikoina. Yrittäjyys- ja liiketoimintavalmiuksiin identifioitumisen prosessit ovat samanaikaisesti läsnä silloin, kun kyseessä on yksilön omistajayrittäjäksi samastumisen prosessi. Ympäröivä maailma ja markkinat muodostavat sen kontekstin, johon omistajayrittäjäksi aikova on valmistautumassa, eikä hän näin ollen voi elää irrallaan näistä pohdinnoista. Myös Cope ja Watts (2000) ovat päätyneet tutkimuksissaan siihen, että omistajayrittäjyyteen oppiminen merkitsee yksilön ja yritystoiminnan samanaikaista kehitysprosessia. He osoittavat, että tässä prosessissa on kysymys näiden molempien tekijöiden monimutkaisesta keskinäisestä vuorovaikutus- ja riippuvuussuhteesta. (Cope & Watts 2000, 104–105; ks. myös Rae 2004b, 492–500.)

Valmennettavat reflektoivat valmennuksen aikana yrittäjyys- ja liiketoiminta-
valmiuksiaan. Eräs valmennettava kuvaa markkinointitaitojaan seuraavasti:

*Kun nyt tarkastelen aikaisempaa toimintaani ja arvioin varsinkin markkinoin-
tiani niin johtavan teeman menneestä voi kiteyttää lauseeseen: ”Tulkaa kat-
somaan minua edes säälistä.” (EP6:69:231.)*

Yrittäjyyttä prosessina pikemminkin kuin yksilön ominaisuutena on erityisesti
korostanut yrittäjyyden legendaarinen taloustieteilijä Schumpeter (Schumpeter
1934). Schumpeter tunnisti yrittäjyyden luovana tuhona, joka murtaa innovaati-
oiden ja proaktiivisuuden kautta markkinoiden tasapainotilaa. Yrittäjyys luo uu-
sia yhdistelmiä haastaen vanhat totutut toimintatavat. Schumpeterin ajatuksissa
on kyse disruptiosta, joka murtaa konventionaalisen tavan ajatella markkinoilla.
Schumpeter ymmärsi markkinat järjestelmänä, jossa vallitsee tasapaino. Yrittä-
jyys on voima, joka murtaa tämän tasapainon luoden uutta totutuista tavoista poi-
keten. Yrittäjyyden olemus merkitsi hänelle kykyä murtaa rutiineja ja tuhota
olemassa olevia rakenteita. Luova tuho tarkoittaa siten konventioiden murtamista
ja mahdollisuuksien havaitsemista (*recognizing opportunities*). (Kirzner 1999, 7.)

Kirzner (1973) toi puolestaan esiin, toisin kuin Schumpeter, että yrittäjyys on
seurausta markkinoiden epätasapainosta. Kirznerin mukaan yrittäjä on tasapai-
nottava tekijä, joka hyötyy epätasapainosta. Kirzner on saanut vaikutteita von
Miesesin (1881–1973) ajatuksista. Keskeinen käsite Kirznerin ajatuksissa on
valppaus, joka merkitsee valppautta havaita liiketoimintamahdollisuuksia. Sit-
temmin Kirzner (1999) on harkinnut uudelleen niitä eroja, joita hän näki omien ja
Schumpeterin yrittäjyyden roolia koskevien käsitysten välillä. Kirzner allekirjoit-
taa Schumpeterin ajatukset luovasta tuhosta, mutta näkee myös merkityksellisenä
yrittäjän valppauden tunnistaa mahdollisuuksia. Sekä Schumpeterin että Kirzne-
rin ajatukset valottavat taloustieteen näkökulmasta monipolvista tietä kohti yrittä-
jyyden prosessin ymmärtämistä. (Kirzner 1999, 5–16.) Viimeaikainen yrittäjyy-
destä käyty keskustelu painottaakin Shanen ja Venkatamaranin (2000) ajatuksia
siitä, että yrittäjyyden ydin on mahdollisuuksien havaitsemisessa ja luomisessa
(*discovering and creating opportunities*) sekä niiden toteuttamisessa (*exploitati-
on*) (Shane & Venkatamaran 2000, 217–226; Carrier 2005, 139–140). Mahdolli-

suuksien havaitseminen on aktiivista toimintaa, kuten eräs valmennettava ilmaisee:

Nyt kun alustava ajatus omasta liiketoiminnasta alkaa vähitellen hahmottua, menevät ajatukset edelleen välillä ylös välillä alas mutta uskoa alkaa löytyä. Vähin erin hahmottaa, että kun jaksaa rutistaa, niin tästä voi kehittyä jotain tosi massiivista. (NP27:10:17.)

Shane ja Venkataraman (2000) näkevät, että yrittäjyys, joka tavoittelee uusia mahdollisuuksia, antaa välineitä selvitä yhä kiihkeämmin muuttuvassa nykymaailmassa. Arcdichvili, Cardozo ja Ray (2003) vahvistavat, että mahdollisuuksien tunnistaminen ja luominen on monivaiheinen prosessi, jossa yrittäjä itse näyttölee ennakoivaa roolia. Heidän mukaansa sekä yksilölliset että situationaaliset erot vaikuttavat tähän prosessiin. (Arcdichvili, Cardozo ja Ray 2003, 121.)

Delmar (2005) on pohtinut yrittäjyyden prosessia osaamisintensiivisessä taloudessa. Hän kiistää, että yksilölliset ja situationaaliset tekijät riittäisivät pelkästään selittämään yrittäjyyden prosessia. Delmar (2005) erottaa yrittäjyyden prosessissa kaksi komponenttia: mahdollisuudet ja yrittäjämäiset yksilöt. Nämä komponentit muodostavat ytimen yrittäjyyden prosessissa. Prosessi on siten riippuvainen sekä yrittäjämäisestä yksilöstä että kannattavista ja toteuttamiskelpoisista liiketoimintamahdollisuuksista. On tärkeää ymmärtää, että nämä komponentit korreloivat voimakkaasti keskenään. Yksilöt tunnistavat ja toteuttavat mahdollisuuksia eri tavoin omien voimavarojensa, kokemustensa ja tietotaitojensa mukaan. Yrittäjyyden prosessi ei ole tulosta jostakin yhdestä ideasta tai hetkellisestä toiminnasta. Yrittäjyys ei ole lineaarinen tapahtumaketju vaan pikemminkin syklinen sarja toimintoja ja niiden organisoimista. (Delmar 2005, 57–60.)

Omistajayrittäjäksi samastumisessa on merkitystä myös liiketoiminnan muodolla ja laajuudella. Fessas (2008, 29) ja Ofstad (2008, 15) kiinnittävät huomiota suurten ja pienten yritysten eroihin. Suurissa yrityksissä on useita henkilöitä hoitamassa yhtä toimintaa, kun taas pienissä yrityksissä on monia toimintoja, jotka hoitaa yksi ihminen. Tästä on helppo päätellä, että pienyrittäjän maailma on hyvin erilainen kuin suuryrityksissä toimivien. Pienyrittäjällä on lukematon määrä rooleja, jotka kaikki tulisi osata hoitaa hyvin. Tämä merkitsee jatkuvaa tasapai-

noilua kapea-alaisen ammattispesifisen osaamisen ja moniosaamisen välillä. (Fessas 2008, 29–30; Ofstad 2008, 15–24.) Pienyrittäjäksi samastumisessa korostuvat erityisesti yksilön ammatillinen osaaminen ja kyky toimia monimutkaisissa ja epävarmoissa tilanteissa taitavasti. Valmennettavien käsitys yrittäjyydestä laajentuu ja muuttuu mahdollisuudeksi toteuttaa omaa ammattiaan:

Ennakkokäsitys yrittäjyydestä oli minulle sekava, tänään se tuntui hienolta mahdollisuudelta. Koulun kurssilta saatu kuivahko kuva pelkästä liiketoimintasuunnitelman väännöstä vaihtui oman osaamisen kartoittamiseen ja sitä kautta luonnolliseen yrittämiseen. (NP3:3:5.)

Ruohotien ja Koironen (2000) uskovat, että yrittämisen perustan luovat ne henkilökohtaiset valmiudet, jotka kumpuavat hyvästä ammatillisesta osaamisesta ja jatkuvasta kyvystä oppia ja uudistua. Heidän mukaansa yrittäjyysvalmiuksiin kuuluvat kyky organisoida ja hallita ajankäyttöä, kyky nähdä ja ratkoa ongelmia sekä kyky analysoida ja syntetisoida asioita. Yrittäjyysvalmiuksiin kuuluvat myös monipuoliset kommunikaatiotaidot ja kyky toimia ja hallita verkostoja. Väistämättä yrittäjyysvalmiuksiin on luettava kyky johtaa ihmisiä ja tehtäviä. Yrittäjyyden keskeisinä kumppaneina ovat innovatiivisuus, kyky havaita ja luoda mahdollisuuksia sekä kyky tarttua tilaisuuksiin, toisin sanoen riskinotto-kyky. (Ruohotie & Koironen 2000, 105–107.) Yrittäjyys- ja liiketoimintavalmiuksien saumaton yhteen kietoutuminen luo hyvät valmiudet omistajayrittäjyyteen. On kuitenkin tärkeää oivaltaa, että kysymyksessä on yksilön kasvu- ja oppimisprosessi. Eräs valmennettava kuvaa yrittäjyys- ja liiketoimintavalmiuksiin oppimisen tarvetta konkreettisen esimerkin avulla seuraavasti:

Muista olla neuvottelu- ja myyntitilanteissa ennen kaikkea positiivinen. Synkkä ja kyyminen taiteilija on ihmisille pelottava ja siitä halutaan eroon. Myyntitilanteissa ota vastaan ihminen, älä vain kierrä oman egon ympärillä. (NP8:16:49.)

Ruohotie (2004b) puhuu kompetensseista yksilön todellisena ja potentiaalisena pätevyytensä. Näin ollen yrittäjyyden kompetenssien kehittäminen ei ole vain ominaisuuksien, kuten tietojen, taitojen ja asenteiden, hankkimista vaan oppimisen ja harjoittelun tuottamia kokemuksia ja kokemuksen kautta hankittua pätevyyttä. (Ruohotie 2004b, 91–98.) Tämä merkitsee tekemällä oppimista ja jatkuvaa harjaantumista taidoissa.

5. Identiteetin muutosprosessi

5.1 Identiteettimuutosta edistävät elementit yrittäjyysvalmennuksessa

Carrierin (2005) vaatimus yrittäjyysvalmennuksen oppimisparadigmojen uudistamisesta on aiheellinen. Mielenkiintoinen kysymys onkin se, millainen merkitys yrittäjämäisellä pedagogiikalla on identiteettimuutoksessa. Ensimmäinen aineistosta nouseva havainto on, että käytettyä behavioristista oppimisorientaatiota on muutettava. Mieleeni nousi kysymys, voisiko yrittäjämäinen pedagogiikka tarjota uudenlaisen lähestymistavan ja kenties ratkaista joitakin esiin nousseita ongelmia. Onko yrittäjyyskasvatustutkimuksen tuottamaa tietoa mahdollista hyödyntää yrittäjyysvalmennuksen kontekstissa?

Yrittäjämäinen pedagogiikka korostaa yrittäjyyteen oppimista sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Yhteistoiminnallisuuden merkitys näyttäytyy monin tavoin valmennettavien kirjoituksissa:

Mä esimerkiksi tykkäsin siitä draamahommasta. Ja myös sellainen, kaikki, missä osallistettiin. Sellainen on tärkeää, että pääsee itse kokeilemaan ja tekemään. (EP15:7:35.)

Tutkimusaineistoni nostaa esiin sosiaalisen vuorovaikutuksen ja ryhmäkoheesion merkityksen oppimisessa. Lisäksi aineisto avaa uudenlaista näkökulmaa yrittäjyysvalmennukseen ja sen rooliin yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessissa nostamalla esiin rituaalisuuden sekä van Gennepin (1960) ja Turnerin (1982) klassisiksi käyneet ajatukset siirtymäriiteistä (*rites of passage*). Tähän saakka yrittäjyystutkimus ei ole tunnistanut yrittäjyysvalmennusta siirtymävaiheena, vaikka opiskelija on valmennuksessa ikään kuin kahden maailman välissä. Seuraavissa kappaleissa avaan näkökulmia näistä perspektiiveistä käsin.

5.1.1 Yrittäjyysvalmennuksen paradigman muutos

Yrittäjyyden tutkimus alkoi kyseenalaistaa piirreteorioita 1990-luvun alkupuolella, koska ne eivät kyenneet selittämään yrittäjäksi identifioitumisen ilmiötä (Hoang & Gimeno 2005). Kappaleessa 2.2 olen kuvannut yrittäjyysvalmennuksen lähtökohtia ja tavoitteita sekä yrittäjämäisen pedagogiikan perusteita. Vasta viime aikoina yrittäjyysvalmennuksen rooli on nähty tärkeänä yrittäjyyteen samastumisen prosessissa. Rae (2005, 323) väittää, että yrittäjämäinen oppiminen on tärkeä tutkimusalue, mutta sen merkitystä yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessissa ei ole vielä ymmärretty akateemisessa yrittäjyystutkimuksessa eikä käytännön yrittäjyysvalmennuksessa. Yrittäjyysvalmennuksessa ollaan kuitenkin vähitellen heräämässä identiteetikysymyksiin inhimillisen toimijan paradigman saadessa yhä enemmän sijaa yrittäjyyden tutkimuksissa (ks. Carrier 2005; Kyrö 2005; Rae 2005; Aaltio 2007; Diensberg 2008). Mukaan keskusteluun ovat nousseet yksilön oppiminen ja kasvu yrittäjyyteen sekä yrittäjämäisen pedagogiikan käyttö yrittäjyysvalmennuksessa. Yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessi näyttäisi olevan avainasemassa yrittäjyysvalmennuksen kehittämisessä ja uusien yrittäjien tukemisessa. Aaltio (2007) painottaa vastaavasti, että prosessit, joissa identiteetit muotoutuvat, ovat tärkeitä, samoin kuin käytetyt pedagogiset ratkaisut (Aaltio 2007, 68).

5.1.2 Sosiaalinen vuorovaikutus identiteettimuutoksessa

Superhyvä, kun tapaa erilaisia tyyppejä samassa kelassa matkalla yrittäjiksi. (YP61:62:41.)

Sosiaalipsykologi Hare (1985) on kuvannut sosiaalista interaktiota yksilöiden välisenä näytelmänä. Sosiaalipsykologiassa symboliset interaktionistit olivat niitä chicagolaisen koulukunnan edustajia, jotka analysoivat aikuisten sosiaalisia vuorovaikutustilanteita draamallisesta näkökulmasta. Haren (1985) mukaan näyttelijöille ja ohjaajille kirjoitettu teatterikirjallisuus näyttäisi tarjoavan uudenlaisia näkemyksiä analysoida inhimillisiä vuorovaikutustilanteita. Käsikirjoittajat, ohjaajat ja näyttelijät ovat erikoistuneet prosesseihin, jotka ovat keskeisiä yhteisöllisessä käyttäytymisessä tilanteissa, joissa he kommunikoivat ideoituaan yleisölle. Arkielämässä osallistujia saattaa olla vain muutama tai suurempi joukko, mutta

ongelmat ovat samat. Suurin ero teatterin ja arkielämän näytelmän välillä tulee esiin siinä, että arkielämässä ihmiset muotoilevat jatkuvasti roolejaan ja sen myötä kommunikaatiotaan vastatakseen vastaanottajan ajatuksiin ja reaktioihin. Teatterissa näyttelijät seuraavat ennalta laadittua käsikirjoitusta näytelmän loppuun saakka.

Sosiaalinen vuorovaikutus syntyy aina jonkin sellaisen teeman ympärille, joka juonittaa kyseistä tapahtumaa tai tapahtumasarjaa. Monissa ryhmätilanteissa on olemassa useita teemoja, käsikirjoituksia ja juonia, joita näytellään samanaikaisesti. Sosiaalinen vuorovaikutus tapahtuu joka tapauksessa aina jollakin näyttämöllä tai toiminnallisella areenalla. Ne, jotka jäävät tämän näyttämön ulkopuolelle, muodostavat yleisön. Esiintymisaika on aina rajallinen. Se voi kestää minuutteja, tunteja, päiviä, viikkoja, kuukausia tai jopa koko elämän. On kuitenkin selvää, että näyttelijä ei voi kuitenkaan säilyttää näyttämöään ikuisesti. Haren (1985, 7–8, 21) mukaan elämä voidaan nähdä jatkuvasti muuttavana ja uudistuvana näytelmänä.

Sosiaalinen vuorovaikutus voidaan ymmärtää oppimisympäristönä, jossa ihmiset yhdessä aprikoivat kohtaamiaan asioita. Osallistujien välinen vuoropuhelu mahdollistaa jaetun tai yhteisen tiedon tuottamisen ja antaa parhaimmillaan tilaa uusille merkityksille. Eräs valmennettava kuvaa osallistujien välistä vuoropuhelua seuraavasti:

Joskus on pakko kertoa ideat, mitkä on mielessä toisen auttamiseksi, vaikei asianosainen välttämättä näkisikään asioita niin kuin itse. Antoisaa vastavuoroisuutta. (EP26:11:25.)

Useat tutkijat ovat osoittaneet, että oppiminen interaktiossa tapahtuu episodisten oivallusten kautta (esim. Hare 1985; Eskola 1982; Mezirow 1998). Eskolan (1982, 74–75) mukaan sosiaalinen vuorovaikutus on merkityksellistä toimintaa, jossa ihmiset eivät reagoi toistensa tekoihin ulkokohtaisesti vaan tekojen tulkituihin merkityksiin. Merkityksen antaminen tarkoittaa Mezirowin (1998) mukaan kokemuksen ymmärtämistä eli tietynlaisen tulkinnan laatimista kokemuksesta. Näin oppiminen yrittäjyyteen käynnistyy episodissa, jossa oivallukset asettavat aikaisemmat merkitysperspektiivit pohdinnan kohteeksi. Merkitysperspektiivillä

Mezirow (1998) tarkoittaa tiettyä olettamuskokonaisuutta, johon uudet kokemukset sulautetaan ja joka tulkinnan kautta muokkaa ja muuntaa kokemuksia. (Mezirow 1998, 17–18.)

Ruohotie ja Honka (2003, 40) huomauttavat samansuuntaisesti, että oppiminen sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ei perustu pelkkään kokemukseen. Kokeminen ei vielä ole oppimista, vaan oppiminen tapahtuu vasta sitten, kun oppija antaa kokemalleen merkityksen. Ihminen oppii siis siitä merkityksestä, jonka hän kokemukselleen antaa. Kokemuksen arvo voidaan määritellä vain sen perusteella, mihin kyseinen kokemus johtaa (Ruohotie 2000a, 138). Tähän Mezirow kenties viittaa puhuessaan siitä, kuinka jäämme helposti omien merkitysperspektiiviemme vangeiksi. Mezirow painottaa, että tietyn ajatuksen alistaminen rationaaliseen ja reflektiiviseen keskusteluun on näin ollen välttämätöntä. (Mezirow 1998, 27.) Eräs valmennettava kuvaa valmennettavien välistä vuorovaikutusta ajattelun uudistajana seuraavasti:

Ja tässä ilmapiirissä oppiminen on jopa mahdollista. Luova, välitön feedback antaa uusia näkökulmia ja saa pään pursuamaan (NP8:3:5).

Vuorovaikutustilanteet, jotka avaavat uuden näkökulman omaan tilanteeseen kuten yrittäjyyteen, suovat mahdollisuuden nähdä myös itsensä uusin silmin. Hedelemällistä oman identiteettimuutoksen kannalta on alkuperäisen näkökulman ja vuorovaikutuksessa syntyvän uuden perspektiivin välinen kamppailu. Näin vuoropuhelu kulkee rinta rinnan reflektiivisen ajattelun kanssa.

Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tasapainoillaan identiteettien eri tasoilla. Brewer ja Gardner (1996, 86, 91) ymmärtävät identiteetin dynaamisena konstruktiona puhuessaan ihmisen liikkuvuudesta yksilöllisellä, sosiaalisella ja kollektiivisellä tasolla. Ihmisessä ovat kaikki nämä kolme identiteettiä läsnä kaiken aikaa, mutta ne aktivoituvat eri aikoina ja eri tilanteissa erilaisina variaatioina yksilön tarpeiden ja motiivien mukaan. Yksilöllisellä tasolla ihminen etsii samanaikaisesti samuutta merkityksellisiin ryhmiin ja toisaalta taistelee oman ainutlaatuisuutensa puolesta etsien eroja; käynnissä on jatkuva vertailu suhteessa itseen, merkityksellisiin toisiin ja ryhmiin samuuden ja erilaisuuden akselilla.

Ihmiselle on ominaista tasapainoilla näiden kolmen itseilmaisun tasoilla, välillä toisiin/muihin sulautuen, välillä erottautuen. Kun ihminen kaipaa intimitteettinsä suomaa yksityisyyttä, korostuu hänen persoonallinen identiteettinsä. Vastaavasti, kun tällaiselle ei ole tarvetta, korostuvat sosiaalinen ja kollektiivinen identiteetti. (Brewer & Gardner 1996, 86, 91.)

Harré (1983) vakuuttaa, että vuoropuhelu voi toimia tietoisuuden ja tahdon välineenä. Toisaalta omien valintojen julkistaminen toisille sosiaalisessa vuorovaikutuksessa on merkityksellistä identiteettimuutoksen kannalta, koska julkisella puheella ihminen sitoutuu tietynlaiseen toimintaan (Harré 1983). Tämä kysyy valmiutta puolustaa näkökulmiaan muiden edessä. Uusi identiteetti näyttäytyy ja perspektiivimuutos saa pisteen.

Ryhmäkoheesio yhteistoiminnallisuuden edellytyksenä

Ryhmäkoheesio on käsitteenä kiinnostava, mutta mitä se pitää sisällään ja miten sitä voidaan edistää? Ryhmän sisäinen riippuvuussuhde rakentuu yhteisten päämäärien ympärille ja määrittelee ryhmäjäsenten käyttäytymistä sitä voimakkaammin, mitä vahvemmaksi ryhmäkoheesio eli ryhmän kiinteys muodostuu. Pennington (2005) pitää ryhmän koheesiota ryhmän jäseniä yhdistävänä tekijänä. Jokaisessa ryhmässä tulisi olla riittävä koheesio taso, jotta ryhmän jäsenet voisivat toimia yhdessä. (Pennington 2005, 83.) Ryhmässä, jossa on vahva koheesio taso, ryhmän jäsenet pyrkivät myötävaikuttamaan ryhmän yhteisten ja ryhmän jäsenten yksilöllisten tavoitteiden saavuttamiseen. Valmennettavien palautteesta ilmenee, että ryhmäkoheesio rakentaa luottamusta, jolla on suuri merkitys ryhmän toimivuuden kannalta.

Ryhmä kantoi kaikissa käännteissään (KP5:13:11).

Mihin tahansa ryhmään liittyminen merkitsee aina minäkäsityksen muutosta tavalla tai toisella. Brown (2000) on havainnut, että uuteen ryhmään liittyminen aiheuttaa ihmiselle aina levottomuutta ja stressiä, koska se merkitsee vaatimusta määrittellä itsensä uudelleen. Tämä arviointi puolestaan saattaa vaikuttaa yksilön itsetuntoon ja omanarvontuntoon. Ryhmään liittyminen vahvistetaan usein jon-

kinlaisella seremonialla tai rituaalilla. (Brown 2000, 24–30; Brown & Starkey 2000, 105.)

Brownin (2000) mukaan yleisesti ajatellaan, että koheesio rakentuu ryhmän yhteisesti jakamista vetovoimatekijöistä. Helposti ajatellaan, että koheesio syntyy siitä, että ryhmä on mahdollisimman yhtenäinen ja samanmielinen ja pohjautuu vahvaan ystävyYTEEN. Kuitenkin koheesiota voi esiintyä, vaikka ryhmän jäsenet eivät pitäisi toisistaan. (Brown 2000, 45–46; ks. myös Hogg 1992.) Ryhmäkoheesio-merkitystä kuvaa eräs valmennettava seuraavasti:

Ihmiset herättävät tunteita: mukavia ja ikäviä. Ilman ryhmää nämäkin tunteet toimisivat salakavalammin. (NP13:11:19.)

Helkama, Myllyniemi ja Liebkind (2001, 268) ovat päätyneet samaan ymmärrykseen siitä, että ryhmän kiinteyttä voidaan mitata muutoinkin kuin ryhmän sisäisten ystävyysuhteiden määrällä. Hoggin (1992) ajatusta seurailleen he väittävät, että ryhmän voi sanoa olevan kiinteä silloin, kun ryhmän jäsenyys koetaan tärkeäksi ja arvokkaaksi. Hoggin (1992) mukaan ratkaisevaa ryhmäkoheesiossa on sosiaalinen vetovoima ryhmän ideaa kohtaan ja miten se näyttäytyy jäsenten käyttäytymisessä. Helkama, Myllyniemi ja Liebkind (2001, 268) osoittavat, että jos ryhmään pääseminen on vaatinut ponnistuksia, se lisää ryhmän kiinteyttä.

Pennington (2005) väittää, että kiinteät ryhmät ovat yleensä tehokkaita päämäärin asettamisessa ja ongelmanratkaisussa samalla, kun ne tuottavat positiivisia kokemuksia yksittäisille ryhmän jäsenille. Tutkimusten mukaan tällaisissa ryhmässä jäsenten osallistuminen on vilkasta, päämääristä ja tavoitteista vallitsee yksimielisyys ja poissaoloja esiintyy vähän. (Pennington 2005, 84–85.)

Onko korkea ryhmäkoheesio pelkästään hyvä asia vai sisältyykö siihen myös vaaroja? Vaarana voidaan pitää ryhmäajatteluksi kutsuttua ilmiötä. Ryhmäajattelun mukaisesta yhteisestä halusta pitää yllä kiinteyttä keinoin millä hyvänsä voi seurata, että kriittiselle ajattelulle ei jää sijaa. Kuitenkin myöhemmät tutkimukset (Pennington 2005, 170–173) ovat todenneet, että ryhmäajattelu on käsitteenä ristiriitainen, eivätkä erilaiset tutkimukset tue sitä johdonmukaisesti. Jokaisen ryh-

män haasteena on löytää sille sopiva ryhmäkoheesio taso, joka sallii ryhmän jäsenten erilaiset mielipiteet koheesiota rakentavana tekijänä.

5.1.3 Rituaalisuus yrittäjäidentiteetin jäsentäjänä

Mä ajattelin, että milloin tapahtuu elämässä isoja asioita, et tulee tavallaan se uus rooli. Jos ajattelee ylioppilaaksi pääseminen ja sen jälkeinen elämä, opiskelu, työelämä, parisuhteet, perheet ja kaikki ne on isoja ratkaisuja ja tää on sitten samaa kaliberiluokkaa tää yrittäjäksi ryhtyminen. (EP25:47:94.)

Ihmisen siirtyminen sosiaalisesta statuksesta toiseen, kuten palkansaajasta yrittäjäksi, on suuri muutos, joka koskettaa voimakkaasti ihmisen identiteettiä. Antropologisen tutkimuksen mukaan identiteetin muutos helpottuu, kun se voi tapahtua rituaalisissa kontekstissa (Van Gennep 1960; Turner 1982, 2007; ks. myös Ashforth, Kreiner, Fugate 2000; Czarniawska & Mazza 2003; Ibarra 2003, 2005; Dupouloy 2004; Korotov 2005; Mayrhofer & Iellatchitch 2005). Siirtymäriitit liittyvät tähän tapahtumaan. Riitit ovat rituaalisen suorituksen konkreettinen ja toiminnallinen ilmentymä. Turnerin (2007) mukaan ihmiset ilmaisevat rituaalissa sitä, mikä heitä koskettaa, ja rituaalit liittyvät usein erilaisiin elämänkriiseihin. Rituaalien, riittien ja symbolien tehtävänä on herättää, kanavoida ja kesyttää voimakkaita tunteita kuten vihaa, pelkoa, surua jne. (Turner 2007, 23, 28, 59.)

Antropologiassa initiaatorituaalit eri kulttuureissa ovat olleet laajan tutkimuksen kohteena (ks. esim. van Gennep 1960; Turner 1982, 2007). Seremonioiden ja riittien tarkoituksena on vahvistaa statuksesta tai roolista toiseen siirtymistä. Edellisessä kappaleessa olen tarkastellut ryhmäprosessien merkitystä identiteettimuutoksessa. Brownin (2000) mukaan rituaaleilla on symbolifunktion asema identiteetin muutosprosessissa sekä ryhmään tulijalle että ryhmälle kollektiivisesti. Rituaalien jälkeen ryhmän jäsen voi todeta, ettei ole enää sama ihminen kuin ennen. (Brown 2000, 31.) Ryhmä tarvitsee myös symboleja, joilla se ilmoittaa ryhmän rajat sille, miten ajatella ja miten käyttäytyä. Tällaisena symbolina voi uudessa ryhmässä toimia esimerkiksi ryhmälle annettu nimi, joka voi viestiä ryhmän ajattelutapaa, filosofiaa, arvoja ja asenteita.

Liittymisriittien ankaruus, kovuus tai epämiellyttävyyys vaikuttaa myös positiivisesti ryhmäkoheesion syntyyn (Van Gennep 1960). Brown (2000) vahvistaa, että epämiellyttävän initiaatioprosessin läpikäyminen lisää kiinnostusta ryhmään ja se pitää yllä lojaliteettia ja koheesiota. Ryhmäkoheesion kannalta näyttää sisäisellä riippuvuudella olevan merkitystä. Tämä tarkoittaa sitä, että ryhmän jäsenten kokemukset, toiminta ja tulokset ovat jaettuja kokemuksia; heillä on ikään kuin yhteinen kohtalo, kokemus samassa veneessä olemisesta. (Brown 2000, 34–35.)

Turner (1982) tähdentää, että riittien merkitys on niiden kyvyssä tarjota informaatiota ja selityksiä suorittajalleen. Toisaalta riittien merkitys on itse performanssissa, symbolisessa käyttäytymisessä ja kommunikaatiossa. Riitit kiinnittyvät aina symboleihin, jotka informoivat tilanteeseen liittyvistä merkityksistä. Symbolit välittävät informaatiota ympäristölleen, ja samalla riitteihin osallistuvat kommunikoivat symbolien välityksellä keskenään. Jotta symbolit pystyvät välittämään viestejä, niiden on oltava yhteisiä, julkisia ja osallistujien jakamia. (Turner 1982.)

Liminaalisuuden käsite on peräisin latinan kielestä ja tarkoittaa kynnystä. Käsitettä käytti ensimmäisen kerran ranskalainen antropologi Van Gennep vuonna 1909 kirjassaan *Les Rites de passage*. Vizedom (1976, 7) korostaa, että liminaalisuuden käsite oli Van Gennepin teoksen ydinajatus. Alkuperäisessä merkityksessään liminaalisuuden käsite tarkoittaa rituaalia tai siirtymäriittiä sosiaalisesta statuksesta toiseen, jolloin on kysymys sekä ajasta (*period*) että tilasta (*space*). Alkuperäisessä muodossaan Van Gennep (1960) tunnisti siirtymäriiteissä kolme vaihetta: erottautuminen (*separation*), siirtyminen (*liminality/transition*) ja liittyminen (*incorporation*). Erottautumisvaiheessa henkilö irrottautuu aikaisemmasta sosiaalisesta ympäristöstään ja elämäntavastaan. Eräs valmennettava kuvaa erottautumista entisestä dramaattisena prosessina:

Se esimerkiksi, kun me tehtiin se hahmo. Siit tuli ihan hirvee siit hahmosta ja pelkäsin sitä. Mä vein sen laatikossa kotiin. Mä panin sen kaappiin. Sit mä oon valokuvannut siitä sarjan, kun mä poltan sen uunissa. Se on hirveen helpottavaa ja mä ajattelin, että se konkurssi on siinä hahmossa. Se oli konkurssin symboli. Sit, kun se paloi, siitä sitten vapautui, kun se loppujen lopuksi oli siinä tuhkakasassa. Mä poltin sen siinä leivinuunissa. (EP25:36:82.)

Turner (2007) on kuvannut näitä vaihteita seuraavasti: Ensimmäisen vaiheen symboliikka viittaa yksilön tai ryhmän irrottamiseen joko vanhasta paikastaan yhteiskunnan sosiaalisessa rakenteessa, tietyistä kulttuurisista olosuhteista tai molemmista. Kuvainnollisesti liminaalisessa tilassa kokelaat ikään kuin riisutaan paljaiksi. Siirtymävaiheessa henkilö kokee liminaalisen tilan, jolle on tyypillistä epämääräisyyden ja väliaikaisuuden tunteen kokemus, jota hän kuvaa ilmaisulla ei siellä, eikä täällä tai ei kenenkään maalla. Liminaalisessa tilassa ihminen kokee väliaikaisesti olevansa määrittelemätön ja tuttujen kulttuurisesti määräytyvien sosiaalisten normien ulkopuolella. Eräs valmennettava kuvaa liminaalisuuden kokemustaan kirjoittamalla:

Tosi ylös-alas menoa ja pohdintaa, epävarmuutta. (EP27:13:30).

Liminaalisen vaiheen (latinakielinen vastine *limen* merkitsee kynnystä tai sisäänkäyntiä) aikana rituaalisubjekti kulkee sellaisen kulttuurisen alueen läpi, jota määrittävät vain harvat, jos mitkään, edellisen tai tulevan tilan ominaispiirteistä. Liminaalista vaihetta on verrattu kohdussa olemiseen. (Turner 2007, 106–107, 195.)

Tämä kokemus tekee rituaaliin osallistujan toisaalta puolustuskyvyttömäksi, koska hänellä ei ole oikeuksia suhteessa toisiin. Toisaalta hän vapautuu myös velvollisuuksista muita kohtaan. Liminaalivaihe voi Van Gennepin (1960) ja Turnerin (1982) mukaan tarjota vapauden tunteen, mahdollisuuden toimia luovasti ja erityisen yhteisöllisyyden kokemuksen muiden liminaalisessa tilassa olevien kanssa.

Tähän vaiheeseen liittyvät keskeisesti erilaiset rituaaliset symbolit. Rituaalisubjektit tasoittavat kognitiivisia puutteita ottamalla käyttöön affekteilla ladattuja riittejä ja symboleita. Turnerin teorian mukaan emotionaalisesti kaikkein tyydyttävintä on liioiteltu tai normaalisti kielletty käyttäytyminen, joka onkin hetken ajan sallittua. (Turner 2007, 203–204.)

Liittymisvaiheessa siirtyminen viedään päätepisteeseen ja henkilö liittyy uuteen sosiaaliseen ryhmään ja uuteen elämäntapaan. Liittymisvaiheessa rituaalisubjekti päätyy jälleen suhteellisen vakaaseen tilaan, johon kuuluu joukko selkeästi mää-

riteltyjä, rakenteellisia oikeuksia ja velvollisuuksia muita yhteiskunnan jäseniä kohtaan. Liittymisen jälkeen hänen odotetaan käyttäytyvän niiden vakiintuneiden normien ja eettisten sääntöjen mukaisesti, jotka kuuluvat tiettyjen asemien haltijoille tällaisten asemien järjestelmässä. (Turner 2007, 106–107: ks. myös Czarniawska & Mazza 2003, 269–273; Ibarra 2005, 20; Mayrhofer & Iellatchitch 2005, 52–61; Kets de Vries & Korotov 2006.)

Useat tutkijat kuten Trice ja Beyer (1993) ja Eriksson-Zetterquist (2002) ovat käyttäneet (*rites of passage*) siirtymäriitti-ajattelua organisaatioiden kehittämisessä. Dupoyloy (2004) on hyödyntänyt liminaalista tilaa MBA-ohjelmissa. Korotov (2005) on puolestaan tutkinut johtajaidentiteetin muutosta käyttäen oppiäitinsä Ibarran identiteettiteoriaa (1999, 2003) ja siirtymäriitti-ajattelua. Van Gennepin (1960) mukaan siirtymäriittien eri vaiheet korostuvat eri tavoin tilanteen mukaan. Joissakin tapauksissa korostuu erottautumisvaihe, kun taas toisissa siirtymä- tai liittymisvaihe. Samoin vaiheiden ajalliset kestot vaihtelevat tilanteesta toiseen. Van Gennep (1960) korostaa, että liminaalisuus on enemmän kuin pelkkä yksilöllinen tila ja kokemus, koska siihen sisältyy tavoite siirtymisestä johonkin uuteen. (Czarniawska & Mazza 2003, 270, 273.) Ibarra (2005) arvelee, että liminaalinen vaihe uravaihdoksessa ei ole kirjaimellisesti siirtymävaihe työstä toiseen vaan psykologinen vyöhyke, jossa yksilö on toisaalta vielä vahvasti sitoutunut entiseen työrooliinsa ja toisaalta epävarma siitä, mitä tulevaisuus tuo tullessaan. (Ibarra 2005, 20–21.) Tässä tilanteessa ovat erilaiset mahdolliset minit (*possible selves*) koko ajan läsnä (ks. Markus & Nurius 1986). Liminaalivaihe voi kestää viikkoja, kuukausia tai jopa vuosia (Ibarra 2005).

Ibarra (2005, 19–20) osoittaa tutkimuksiinsa vedoten, että ihmiset tuntevat poikkeuksetta siirtymävaiheessa olevansa kahden identiteetin välissä ja kuvaavat asemaansa ikään kuin *ei kenenkään maalla* eli rajavyöhykkeellä olemiseksi. Ibarra (2005) väittää, että syy, miksi ihmiset kokevat siirtymävaiheen statuksesta toiseen hämmentävänä ja tuntevat neuvottomuutta, epävarmuutta ja epätietoisuutta, on siinä, että he ovat menettäneet ammatillisesti tarinallisen juonensa.

Välillä on sellainen olo, ettei tiedä mihin tarttuisi, että pääsisin eteenpäin. Vähän semmonen, että mistä sitä ottais kiinni. (EP27:14:30.)

Ibarran (2005) mukaan identiteetin muutostilanteessa uuden käsikirjoituksen, tarinan, luominen on käännekohta ja ovi ulos liminaalisuuden tilasta. Käännekohdat auttavat ihmisiä jäsentämään uudelleen elämäänsä ja epävarmuuden tilaa, jossa ei tunnu olevan ratkaisuja. Uusi käsikirjoitus auttaa luomaan uusia merkityksiä. Tarina toimii ikään kuin henkilökohtaisena retkenä todellisen tarkoituksen löytämiseksi. Siirtymävaiheen tarinat auttavat ihmisiä selittämään muutostaan ystävillään ja perheelleen yhtä lailla kuin portinvartijoille, kuten rahoittajille. (Ibarran 2005.)

Rituaalisuuteen liittyy myös kollektiivisuuden kokemus, josta Turner (1982, 2007, 10) käyttää käsitettä *communitas*. Turnerin käsite *communitas* tarkoittaa henkisen yhteyden, *communitasin* kokemusta, joka syntyy rituaalissa osallistujien kesken ja joka luo toveruutta ja yhdenvertaisuutta.

Se on sanottava, et mäkin heittäydyin. Se porukka ikään kuin veti mukaansa. (EP15:32:60.)

Turner (1982) on verrannut kokemusta Csikszentmihalyin (1994, 2005) luomaan virtausteoriaan ja käsitteeseen *flow*. Flow-kokemus on yksilöllinen, kun taas *communitas* on kollektiivinen kokemus. Turner (2007) on tunnistanut olosuhteet, joissa *communitas* kehittyy. *Communitas* liittyy usein äärimmäisiin hetkiin ihmisen elämässä, ja se on tyypillinen rajakokemuksen ominaispiirre. *Communitasis*sa on tiettyä liminaalisen tilan rakenteettomuudesta syntyvää lapsenomaista, pulppuavaa iloa. (Turner 2007, 10–13.) *Communitasin* käsite liittyy oleellisesti edellisessä kappaleessa tarkastelemani ryhmäkoheesio- käsitteeseen.

5.2 Yrittäjäidentiteetti neuvottelun kohteena

Tutkimukseni kohteena olleiden yrittäjyysvalmennusten tavoitteena on ollut avata yrittäjyyttä uudenaikaisena työn tekemisen muotona ja antaa valmiudet omistajayrittäjänä toimimiseen. Valmennettaville tämä merkitsee identiteetin työstämistä ja itsesäätelyvalmiuksiin oppimista yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessis-

sa. Aineisto nostaa esiin erityisesti reflektoinnin itsesäätelytaitona. Tarkastelen seuraavaksi näitä teemoja aikaisemman tutkimuksen valossa.

5.2.1 Identiteetti työstämisen kohteena

Työ identiteetin näyttämönä

Nykyisessä nopeasti muuttuvassa maailmassa uravaihdokset ovat väistämättömiä. Tämän ajan uramuutoksia on tutkittu vähän. Uratutkimus on näihin päiviin saakka keskittynyt pääasiassa yhden uran malleihin (ks. esim. Schein 1985; Järström 2002). Tämä ajattelu on vaikuttanut siihen, että työidentiteetit on nähty eheinä ja elämänikäisinä.

Eteläpelto (2007, 90) määrittelee työidentiteetin ihmisen ja työn välistä suhdetta kuvaavaksi monitasoiseksi tilaksi, jossa yhdistyvät yksilön elämänhistoria ja hänen odotuksensa suhteessa työhön. Aikaisempi ammatillinen viitekehys, jonka arkkitehteja olemme (tai emme ole) itse olleet, on käynyt monien kohdalla pätemättömäksi. Hännisen (2009) mukaan identiteetin merkitys näyttäytyy työelämän murroksessa muuttuvana ja uudistuvana. Tämä merkitsee identiteetin jatkuvaa muokkaamista. Yksilön on tuotava näyttämölle oma osaamisensa ja erityislaatunsa kerta toisensa jälkeen. Yksilön identiteetin eheyden hän näkee itseä koskevien tarinoiden eheyttämisenä, mikä puolestaan edellyttää itsestään tietoiseksi tulemistä. (Hänninen 2009, 4–5.)

Ibarra (1999, 2003, 2005) on pitkään tutkinut identiteetin muutosta uravaihdostilanteissa (*career change*). Hänen luomansa teoria työstävästä identiteetistä alleviivaa joitakin edellä esitettyjä identiteettiteorioita (kuten Markus & Nurius 1986; Markus & Wurf 1987) mutta esittää myös aikaisempiin identiteettiteorioihin nähden uusia ajatuksia. Markuksen ja Nuriuksen (1986) malli mahdollisista minuuksista (*possible-selves*) osoittaa, että kannamme mukana lukemattoman joukon minuuksia, ei pelkästään menneisyydessä ja nykyhetkessä vaan myös tulevaisuudessa. Tämä on Ibarran teorian kantavin ajatus. Eräs valmennettava pohdiskelee mahdollisuuksiaan vaikuttaa oman elämänsä kulkuun seuraavasti:

Aikamme maailmastahan sanotaan, että toisin kuin aikaisemmin, nyt jokaisella on onnensa/tulevaisuutensa avaimet ihan omassa kädessä. Minulla on to-della vahva saavutusmotivaatio. (NP1:11:18.)

Ibarran teoria työstävästä identiteetistä osoittautui tutkimukseni kannalta merkittävaksi keskustelukumppaniksi, ja esittelen sen vuoksi Ibarra ajatuksia yksityiskohtaisemmin. Ibarra (2003) käyttää käsitettä työstävä identiteetti (*working identity*) sekä ilmiönä että tekemisen prosessina. Suomen kielessä merkitykset ovat johonkin ammattiin sitoutuva työidentiteetti ja työstävä identiteetti, joka kuvaa prosessia, jossa ihminen elää työroolin vaihdosta tehdessään. Työroolivaihdosten lisääntyessä työidentiteetti ei merkitse pysyvää ja eheää identiteettiä. Yhä useammin työidentiteetti rakentuu sekä työssä että sen ulkopuolella ja merkitsee liikkuvuutta näiden kahden ulottuvuuden välillä. Itseohjautuvuuden ja portfolioi-den merkitys kasvaa projektiluonteisten töiden yleistyessä. Työ on yhä useammin luotava itse. Työtä leimaa yksilön kannalta merkityksen tavoittelu, ja työpaikka nähdään keinona ilmaista omia identiteettejä ja arvoja. Henkilökohtaiset ja perhesyyt näyttelevät aiempaa tärkeämpää roolia päätöksenteossa ja valinnoissa, mikä merkitsee tasapainoilua ja joustavuutta sekä työntekijälle että työnantajalle. Ibarra (2003) painottaa, että useimmille ihmisille muutos, siirtyminen statuksesta toiseen, on hämmennyksen, menettämisen, epätietoisuuden ja epävarmuuden aikaa.

Ibarra (2003) korostaa kuitenkin, että työn vaihtaminen ei merkitse yhden identiteetin vaihtamista toiseen vaan pikemminkin uusiin mahdollisuuksiin tarttumista. Tapani (2009) kuvaa puolestaan yksilön identiteetin kehittymistä jatkuvasti täydentyvänä prosessina, jossa ihminen liittyy uusia elementtejä vallitsevaan identiteettiin. Tapanin mielestä merkityksellistä on se, että identiteetti ei ole täysin julkinen, vaan aina jotakin jää pelkästään henkilön itsensä tietoon. (Tapani 2009, 10–17.) Tämä näkökulma tuo helpotusta luovan alan ihmisille, jotka pelkäävät yrittäjäksi ryhtyessään menettävänsä taiteellisen identiteettinsä ja joutuvansa myymään minuutensa.

Työstävä identiteetti (*working identity*) merkitsee prosessia, jossa luodaan uudenlaisia mahdollisia minuuksia (*possible selves*). Työnteon muodon muuttuminen palkkatyöstä tai freelancer-asemasta yrittäjyydeksi merkitsee työidentiteetin uu-

distamista, ja itsensä uudelleen keksiminen merkitsee siirtymävaiheen läpielämistä. Ibarra (2003) painottaa, että onnistunut uravaihdos, joka tässä tutkimuksessa viittaa työnteon luonteen muuttumiseen, lähtee siitä, että ihminen tietää, mitä haluaa. Tietäminen syntyy periaatteessa itsereflektiosta. Ibarra väittää vastoin monia perinteisiä identiteettiteorioita, että onnistunut identiteettimuutos riippuu vähemmän oman sisäisen, todellisen minän tuntemisesta kuin siitä, että uskaltaa kuvitella ja testata mahdollisia minuuksia. Tätä ei Ibarran mielestä mikään määrä itsereflektiota voi korvata. Toimimalla arvioidaan erilaisia vaihtoehtoja, ja näin ollen siirtymävaihe merkitsee tekemällä oppimista (*learning by doing*). Hedelmällisintä on reflektoida uusien kokemusten jälkeen, ei sitä ennen jonakin sisäisenä abstraktitason harjoituksena. (Ibarra 2003, 2, 24, 163.)

Ibarran (2003) mukaan todellisia mahdollisuuksia löydetään ja keksitään tekemällä ja kokeilemalla uudenlaisia asioita, osallistumalla ja liittymällä uudenlaisiin ryhmiin, löytämällä uudenlaisia roolimalleja ja työstämällä uudelleen omaa tarinaa kertomalla sitä toisille (ks. myös Harre 1983; Aaltio 2007, 67, 74–75) Se, mitä ihminen haluaa, kirkastuu kokemuksen kautta. Tulkitsemalla kokemuksiaan ihminen ikään kuin maalaa uudelleen muotokuvaansa luoden uutta mahdollista minäänsä. Eräs valmennettava kuvaa heittäytymistään uuteen seuraavasti:

Nuoruuden uhkarohkeus. Mulla ei ole mitään menetettävää. So what, jos mä laskeudun naamalleni. Mieluummin otan turpaan verisesti kuin olen onneton ja ruveton. (NP1:13:21.)

Ibarra (2003) korostaa, että muuttuminen toisenlaiseksi vaatii uskallusta tulla ulos omasta sisäisestä maailmasta. Ylijoki (1998, 144) toteaa vastaavasti, että identiteettiprojekteja pääsääntöisesti eletään, ei reflektoida.

Kokeile ja opi muuttumaan

Ibarran tutkimusten (Ibarra 1999, 2003) mukaan ihmisten lähtötilanteet, tavoitteet ja päämäärät ovat erilaisia, mutta niiden väliin sijoittuvasiirtymävaihe kaikkine oikkuineen on hätkähdyttävän samanlainen. Kyseessä on oppimisprosessi tunnistettavine vaiheineen ja piirteineen. Ensimmäinen vaihe on mahdollisten minuuk-sien tutkiminen (*exploring possible selves*), jossa kysytään ”Mitä minusta saattaisi tulla?” ja ”Mitkä ovat mahdollisuuteni?” Toista vaihetta Ibarra kutsuu viipyi-

lyn tai vitkastelun vaiheeksi eri identiteettien välillä (*lingering between identities*). Tässä vaiheessa testataan uusia ja vanhoja mahdollisia minuuksia. Kolmannessa vaiheessa perustellaan suuret muutokset (*grounding a deep change*), mikä tarkoittaa asioiden tärkeysjärjestyksen, elämän olettamusten ja minäkäsitysten pohtimista uudelleen. Neljäs vaihe on prosessin tulos (*outcomes*), mikä merkitsee ulkoisesti uravaihdosta ja sisäisesti sitä, että yksilöllä on vahvempi taju siitä, kuka hän on ja miten hän toteuttaa itseänsä. Eräs valmennettava kuvaa, miten vaikeaa on uran uudistaminen seuraavasti:

Toinen asia, jonka huomaan, on voimakas muutosvastarinta. Vaikka muutos on haluamaani, vastustan jossakin aivojen takakomerossa kaikkea. (NP2:7:23.)

Ibarra (2003) on havainnut, että useimmat ihmiset eivät kärsimättömyyttään haluaisi käydä läpi tätä mahdollisten minuuksien tutkimisvaihetta. Kuitenkin tämä siirtymävaihe on välttämätön, koska rohkeus urapolun vaihtamiseen vaatii hyvää käsitystä vaihtoehtoista. Ibarra väittää, että on hyvä empiä olemassa olevien roolien ja vielä kaukana horisontissa hämmöttävien uusien roolien välillä. Päätöksenteko edellyttää koko entisen elämän ja sen tyylin inventoimista. Vanhat identiteetit vaikuttavat syvään juurtuneilta, koska ne ovat ankkuroituneet päivittäisiin aktiviteetteihin, vahvoihin ihmissuhteisiin ja elämän tarinoihin. Sen vuoksi näitä vanhoja identiteettejä on tutkittava yhä uudelleen, ennen kuin voidaan edetä uuteen mahdolliseen identiteettiin. Erilaiset versiot itsestä taistelevat keskenään siirtymävaiheen ajan, joka on usein tuskainen ja ahdistava. (Ibarra 2003, 11–14.)

Ibarran (2003) mukaan työstävä identiteetti kehittyy uusia mahdollisuuksia löytämällä. Identiteetit muuttuvat käytännössä tekemällä uusia asioita (*crafting experiments*), olemalla vuorovaikutuksessa erilaisten ihmisten kanssa (*shifting connections*), ja tulkitsemalla elettyä, olevaa ja tulevaa elämäntarinaa rakentamalla niiden välille juonta, joka luo elämään mielekkyyden (*making sense*). Elämäntarina määrittelee ihmisen olemassaolon (ks. Damasio 2000).

Ibarran (2003) kokeile ja opi -malli uravaihdoksen toteuttamisessa perustuu käsitykseen, jonka mukaan oppiminen tapahtuu hermeneuttisessa kehässä kokeilemalla uusia mahdollisuuksia käytännössä, ei pelkästään omassa mielessä. Tämä

rikkaan, edestakaisen oppimisprosessin kautta löytyvät parhaat uravaihtoehdot ja uusi identiteetti alkaa saada muotonsa. (Ibarra 2003, 32.) Teoreettisesti malli työstävästä identiteetistä nojaa klassiseen tekemällä oppimisen (*learning by doing*) filosofiaan (ks. Dewey 1951).

Pelkkä uuden identiteetin suunnittelu ei johda uuteen työidentiteettiin, koska sitä alleviivaavat aikaisemmat käsitykset itsestämme yhtenäisenä ja pysyvänä minuutena. Identiteettikeskusteluja vaivaa edelleenkin todellisen minän myytti (*core self, true self*). Tosiminän etsimisen mallit ovat sisäänpäin kääntyneitä malleja, jotka yrittävät löytää ratkaisun persoonallisten piirteiden avulla. Staattinen identiteettimääritelmä johtaa siihen, että kuvittelemme, että on olemassa jokin oikea minä ja jos emme sitä tiedä, emme pysty tekemään valintoja. Ibarran (2003) mukaan tämän myytin murtaminen tapahtuu kokeilemalla uusia mahdollisuuksia. Kokeilemalla ihminen oppii, että vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa on jatkuvasti löydettävissä uusia mahdollisuuksia, joita ei aikaisemmin ollut olemassa. (Ibarra 2003, 32–38.) Kuitenkin kokeileminen vaatii rohkeutta, pitkäjänteisyyttä ja pidättyvää harkintaa kuten eräs valmennettava selittää viipyilyään:

Jossain vaiheessa aika alussa tuli hetkeksi sellainen äkkiä kaikki nyt heti - tunne, eli että pistän nyt sen yrityksen pystyyn ja mietin sitten tehdessä lisää. Sitten tuli joku realismi takaisin, että jos haluan toteuttaa sen mitä todella haluan tehdä pitää se olla ekstrahuolellisesti mietitty, koska lähdän tekemään jotain uutta konseptia. En voi vain heittää pöydälle koepalaa ja muokata sitä näkyvillä, se lähtee väärään suuntaan ihan varmasti. Haluan selkeyttää näkemystäni, ja voin rauhassa testata eri vaihtoehtoja nyt [liiketoimintamahdollisuutta] erilaisissa variaatioissa taidekentällä. Kun näkemys selkiytyy, osaan myydä sitä varmuudella, koska tiedän mikä ja mitä se on, mitä todella haluan. (NP9:72:234.)

Ibarra (2003, 74) vahvistaa, että uravaihdosta tehdessä pienten askelten tie on psykologisesti kestävämpi kuin nopeat harppaukset. Esimerkiksi siirtyminen yrittäjäksi palkkatyöstä on varsin iso askel työuralla, ja suuren päätöksen tekeminen saattaa halvaannuttaa jopa niin, että ihminen tekee hätäannyksissään liian nopeasti siirron vain muutoksen itsensä vuoksi. Antamalla itselleen aikaa kokeilla pieniä askeleita, esimerkiksi sivutoimista yrittäjyyttä, ihminen hankkii uusia kokemuksia, jotka vähitellen johdattelevat uramuutokseen. Ihminen on voinut uneksia yrittäjäksi ryhtymisestä, mutta käytännön asiat ovat rajoittaneet päätöstä. Totuttujen

ennakko-oletusten hylkääminen kertaheitolla ei kuitenkaan ole helppoa, koska kokemukset tuottavat esteitä muutokselle. Se, minkä vaihtoehdon näemme kiehtovana, on aina kokemustemme rajoittamaa. Meidän olisi opittava pois niistä olettamuksista, joita pidämme loogisina tai täysin väärinä siirtoina. (Ibarra 2003, 74–76.)

Ibarran (2003) kokeileva metodi ei tarkoita pelkästään mahdollisuuksien tunnistamista, vaan se tarjoaa myös tien aivan uuden luomiseen. Kokeileminen on tiedonhankinnan menetelmä, joka sallii leikittelyn mahdollisilla minuuksilla. Uravaihdostarinat ovat aina yksilöllisiä kunkin yksilön senhetkisen tilanteen mukaan. Toisille sopii nopea muutos ja ikään kuin hyppääminen tyhjän päälle, toisille on taas luontevampaa rakentaa uutta uraa vanhan uran ohessa.

Ibarra (2003, 164) väittää, että ainoa väärä siirto hänen tutkimustensa mukaan on se, että siirtoa ei tehdä ollenkaan ja ihminen ikään kuin jähmettyy paikoilleen. Tämä osoittaa, että uravaihdoksessa on kyse dynaamisesta prosessista, joka käynnistyy vain toiminnan kautta. Eräs valmennettava kuvaa sen hetkistä selkiintymätöntä käsitystään tulevaisuudesta seuraavasti:

Sekavaa. Liikaa mahdollisuuksia. Vaikea päättää mitä voisi haluta tai haluaisi haluta (EP5:3:17).

Ibarra (2003, 167) esittää joitakin neuvoja uravaihdoksen toteuttamiseksi: uudistaaksesi urasi, toimi ensin ja reflektoi sen jälkeen; leikittele mahdollisilla minuuksilla; elä läpi ristiriitaisuudet; tee suuret muutokset pienin askelin; kokeile uusia rooleja; löydä ihmiset, jotka ovat sellaisia, jollaiseksi haluaisit tulla; älä odota kiihdyttävää tekijää; peräänny hetkeksi, mutta ei liian kauaksi aikaa, ja lopuksi tartu kiinni mahdollisuuksiin.

Vaikka yrittäjyys ei Ruohotien ja Koirasen (2000, 103) mukaan ole ammatti eikä ura, toimii omistajayrittäjyys uudenlaisena työnteon näyttämönä. Yrittäjäksi ryhtyessä on yksilön kohdalla kyse elämän polun uudelleen suuntaamisesta, mahdollisuuksien havaitsemisesta ja niihin tarttumisesta. Näin Ibarran (2003) teoria nostaa esiin ne prosessit, jotka ovat yrittäjäidentiteetin kehittymisen kannalta

keskeisiä (ks. Arcdichvili, Cardozo & Ray 2003; Delmar 2005; Shane & Venkatamaran).

Korotov (2005) on soveltanut Ibaran (2003) teoriaa kehittäessään identiteettilaboratorioksi kutsumaansa oppimisympäristöä (*transitional space*) organisaatioiden sisäisen johtajakoulutuksen tarpeisiin. Korotovin (2005) tutkimuksen kiinnostuksen kohteena olivat identiteetti, identiteetin dynamiikka ja muutosjohtajaksi kasvu. Tutkimuksen kohdejoukon muodostivat kahden palkkatyöuran välissä olevat henkilöt, jotka opiskelivat johtajuusvalmennuksessa (*Executive Education Program*) osa-aikaisesti työnsä ohella vuoden ajan. Korotovin mukaan valmennettavat olivat todennäköisesti niin sanotussa keski-ikäen siirtymävaiheessa tai kriisissä. Tutkimusaineiston keruumenetelmänä oli puhelinhaastattelu. Valmennusohjelman tarkoituksena oli identiteettilaboratoriossa kouluttaa johtajista yritysvalmentajia (*coaches*) organisaatioihin. Korotovin kiinnostuksen kohteena oli siten muutosjohtajaidentiteetti ja sen kehittyminen. Osallistujat tulivat valmennukseen joko organisaation tahdosta (muutostarve organisaatiossa) tai henkilökohtaisista syistä (muutostarve omassa elämässä). Valmennusohjelman idea on siinä, että osallistujat irrottautuvat normaalista elämästä ajallisesti ja fyysisesti internaattiin, jossa he voivat etsiä uutta identiteettiä ja kokeilla uusia mahdollisuuksia ja minuuksia. Valmennettavat kuvasivat kokemuksiaan pikemminkin ”sekä siellä että täällä” kuin ”ei siellä eikä täällä” -kokemuksiksi, mikä osoittaa, että valmennettavat eivät olleet vielä täysin jättäneet vanhaa identiteettiä tai omaksuneet uutta identiteettiä. Tähän vaikutti myös se, että valmennus tapahtui limittäin työnteon kanssa.

Korotovin (2005) tutkimus osoittaa, että identiteettimuutosprosessin turvallinen ohjaaminen on valmennettaville valmennuksen asiasisältöjä tärkeämpää. Turvallisuus merkitsee tässä yhteydessä ajallista, fyysistä ja psyykkistä turvallisuutta, jossa ohjaajilla on tärkeä rooli. (Korotov 2005, 40–50, 58–68, 268–280.)

Korotov on sittemmin kehitellyt ideaansa yhdessä oppi-isänsä Kets de Vriesin kanssa, joka on tuonut psykoanalyttisen panoksen Korotovin malliin. Valmennusohjelmien tavoitteena on tuottaa reflektiivisiä johtajia. Reflektiivisyys on tämän päivän johtajan kompetenssi. Valmennusohjelmien keskiössä on valmennet-

tavien itsetuntemuksen lisääntyminen, käyttäytymisen muutos ja ratkaisukeskeisten toimintamallien oppiminen. (Kets de Vries & Korotov 2006, 1-14.)

Ibarran (2003) teoria työstävästä identiteetistä (*working identity*) erilaisine sovelluksineen (kuten Korotov 2005) on identiteetin muutosprosessia valaiseva, vaikka Ibarra ja Barbulescu (2010, 135–154) ovat sittemmin rakentaneet muutosprosessin kokonaan tarinallisuuden varaan. He ovat yhä vakuuttuneempia siitä, että tarinat toimivat paitsi muutoksen selittäjinä myös uuden identiteetin rakennusaineena. Identiteetti näyttäytyy siten itse räätälöitynä ja muuttuvana tarinana tilanteesta toiseen. Tämä puolestaan viittaa itsesäätelytaitojen kehittymiseen ja niiden myötä oman toiminnan tavoitteelliseen ohjaamiseen.

5.2.2 Itsesäätelyvalmiudet identiteetin muutoksessa

Edellä olen kappaleissa 2.2 ja 5.1.2 tarkastellut yrittäjämäistä pedagogiikkaa ja sen lähtökohtia. Yrittäjyysvalmennus on perinteisesti lähestynyt yrittäjyyttä kognitiivisesta ulottuvuudesta käsin. Yrittäjämäinen pedagogiikka lähestyy ihmistä holistisesti ja näkee tämän tuntevana, tahtovana ja omaa toimintaansa ohjaavana olentona ottaen huomioon ihmisen affektiiviset, konatiiviset ja kognitiiviset itsesäätelyvalmiudet (ks. Kyrö, Mylläri & Seikkula Leino 2008).

Rauhalan (2005) mukaan holistisuus merkitsee ihmisen ymmärtämistä tajunnallisena, situationaalisenä ja kehollisena olentona. Tajunnallisuus merkitsee olemassaolon ymmärtämistä psyykkisenä ja henkisenä ilmiönä, situationaalisuus puolestaan tilannesidonnaisuutta ja kehollisuus olemassaoloa orgaanisena tapahtumana. Nämä kolme olemusta ovat ihmisessä läsnä samanaikaisesti ja toisistaan erottamattomasti. Kaikki nämä kolme olemassaolon muotoa ovat vuorovaikutuksessa keskenään, eikä yhtä voida pitää tärkeämpänä kuin toista. Muutos jossakin näistä muodoista vaikuttaa väistämättä kahteen muuhun. (Rauhala 2005 32.)

Itsesäätelykyky on inhimillisen toiminnan tunnusomainen piirre (Ruohotie 2000a, 168). Ruohotie ja Honka (2003a) määrittelevät itsesäätelyn selkeästi oppi-

jan aktiiviseksi osallistumiseksi omaan oppimisprosessiin. Oma ajattelua koskevan itsetiedostuksen lisääntyminen on tärkeää yrittäjyydessä. Tällaisen tiedon kehittyminen liittyy kiinteästi itsesäätelyyn, jolla tarkoitetaan oman ajattelun ja toiminnan ohjaamista ja säätelyä tilanteen tulkinnan pohjalta. Tässä prosessissa on olennaista, että yksilön toiminta muuttuu yhä selvemmin muiden ohjaamasta oppijan itsensä ohjaamaksi toiminnan kontrolliksi (Ruohotie & Koiranen 2000, 37).

Itsesäätelystä on esitetty useita teorioita ja malleja. Itsesäätelyä koskevissa tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota oppimista koskeviin uskomuksiin, kuten onnistelun ja yrittämisen välttämättömyyteen oppimisessa. Itsesäätelyyn liittyvät kiinteästi tehokkuususkomukset (*self-efficacy*), joilla tarkoitetaan uskoa omiin kykyihin ja mahdollisuuksiin kontrolloida omia toimintojaan. (Ruohotie 2000a, 168–169.) Oman itsensä voittamista kuvaa eräs valmennettava seuraavasti:

Joka tapauksessa kukistin edellisen päivän esiintymisestä syntyneen mörön. Esiintyminen meni ihan ok. Tunsin itseni voittajaksi. (NPI:24:35.)

Bandura (1993 ja 1997) on luonut sosiaalis-kognitiivisen itsesäätelyteorian. Hän väittää, että ihmisen käyttäytymistä määräävät juuri tehokkuususkomukset. Nämä käsitykset omasta suorituskyvystä ohjaavat myös itsesäätelyjärjestelmää ja vaikuttavat siihen, miten yksilö tarkkailee ja prosessoi suorituksiaan ja niiden tuoksia. Tehokkuususkomuksiin liittyy tulkinta omista onnistuneista ja epäonnistuneista suorituksista. Tulkinta vaikuttaa suoraan tavoitteiden asetteluun ja niihin sitoutumiseen. Bandura liittäkin teoreettiseen itsesäätelymalliinsa myös affektiiviset prosessit. Ruohotie on tiivistänyt Banduran teorian kolmeen tehtäväalueeseen: itsetarkkailu, arvioivat prosessit ja reaktioiden itsesäätely. (Ruohotie 2000a, 168–170.)

Reflektio yrittäjyyteen identifioitumisessa

Zimmerman (1998) esittää syklisen oppimisen mallin, jossa oppiminen perustuu itsesäätelyyn. Reflektio auttaa tarkastelemaan oppimistapahtumiin liittyviä kokemuksia ja merkitystenantoja (Ruohotie 2000a, 172–173; Ruohotie 2003, 256–

257), kuten olen aiemmin kuvannut kappaleessa 5.1.2 käsitellessäni sosiaalisen vuorovaikutuksen merkitystä identiteetti muutoksessa. Reflektioon oppiminen osoittautui tärkeäksi taidoksi yrittäjyyteen samastumisen prosessissa.

Mut silti sen prosessin ja identiteetin kasvun kannalta mä pidän sitä reflektointia tärkeimpänä (EP15:41:73).

Itsesäätelyvalmiuksien kehittymisen avain on *reflektioon* oppiminen. Mezirow (1998, 21) esittelee Deweyn (1933, 9) määritelmän reflektiosta, jolla tämä tarkoittaa sellaista omien uskomusten perusteiden arviointia ja olettamusten rationaalista tutkimista, joilla uskomukset perustellaan. Ruohotie (2000a, 215) korostaa, että jatkuvan muutoksen maailmassa taito kysyä oikeita asioita on useimmiten arvokkaampaa kuin taito vastata annettuihin kysymyksiin. Itsereflektio, joka on Mezirowin uudistavan oppimisen teorian peruskäsite (Ruohotie 2000a, 183), merkitsee tarkoitushakuista pohdiskelua. Se syntyy suoraan oppijassa itsessään. Reflektiossa ihminen määrittelee, mitä kokemuksessa itse asiassa tapahtuu, mitä se tarkoittaa ja miten kokemukseen tulisi reagoida. Reflektio on mentaalinen toiminto, jossa ihminen prosessoi voidakseen antaa kokemuksilleen merkityksiä ja tehdä niiden pohjalta toimintaansa ohjaavia päätöksiä. Reflektio kohdistuu omiin tarpeisiin mutta myös toisten tekemisiin ja heidän tarpeisiinsa. (Mezirow 1998.) Eräs valmennettava kuvaa reflektion merkitystä oman ajattelun kehittäjänä seuraavasti:

Nyt vetäydyn ja palaan paremmalla ymmärryksellä varustettuna (NP22:6:15).

Ruohotie (2000a, 213) puhuu itsereflektion ohella vuorovaikutussuhteisiin perustuvasta reaaliaikaisesta reflektiosta, jota leimaa toimijoiden keskinäinen riippuvuus. Ruohotie (2000a, 215) täsmentää, että pelkkä oman itsen reflektointi ei riitä nykymaailmassa, vaan itsereflektion rinnalle nousee muihin kohdistuva reaaliaikainen reflektio. Itsereflektio johtaa itsetuntemukseen, mikä sekin on oppimisen kannalta tärkeää. Sen sijaan toisiin kohdistuva reaaliaikainen reflektio johtaa palveluun, joka perustuu keskinäiseen riippuvuuteen. Reaaliaikaista reflektiota harjoittavat yksilöt ovat kokonaisuutena mukana merkityksenannon tapahtumassa. (Ruohotie 2000a, 213–216.)

Reaaliaikaisen reflektion ytimessä ovat Seibertin (1996) mukaan kysymykset ja itsestäänselvyyksien kyseenalaistaminen. Oppijan ajattelun työvälteenä on tietoinen reflektio, ja toimiessaan viisaasti oppija tunnistaa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, keitä hän voi käyttää heijastavina pintoina eli reflektoreina. Selkeyttäessään ajatuksiaan toiselle, selkeyttää ihminen ne ensin itselleen. Kokemus ei sinänsä opeta, vaan sen tekee reflektio. Reflektio lisää automaattisesti vuorovaikutusta, osallistumista ja kriittisyyttä sekä rohkaisee esittämään kysymyksiä. (Ruohotie 2000a, 214–216.)

Suurimmat oivallukseni kurssilta olenkin saanut keskusteluissa vetäjien ja vertaisten kanssa. He ovat saaneet minut ymmärtämään mihin asioihin omassa yrityksessä kannattaa keskittyä. (EP8:61:213.)

Mezirow (1998) korostaa vuoropuhelun merkitystä prosessissa, joissa itsestään selvien oletusten oikeutus ja pätevyys asetetaan koetukselle (Mezirow 1998, 374). Vuorovaikutuksen merkitys ei siis ole pelkästään puheessa vaan myös ajattelussa. Ruohotie (2000a, 233) painottaa, että vuoropuhelu mahdollistaa reflektoinnin ja yhteisöllisen tiedon jalostamisen uudeksi kollektiiviseksi perspektiiviksi. Tiuraniemen (2002) mukaan reflektio tarkoittaa omien ja muiden sisäisten tilojen havainnointia, tunnistamista ja ilmaisua sekä suhtautumista niihin. Reflektio liittyy erityisesti vuorovaikutukseen, jossa yksilö pyrkii tunnistamaan toisen yksilön sisäisiä tiloja omien sisäisten tilojensa kautta. Reflektio perustuu kykyyn ottaa oma minuutensa tai oma toimintansa tarkastelun kohteeksi yhtä lailla kuin mielikuvat itsestä ja toisesta. (Tiuraniemi 2002, 165.) Ruohotien (2000a, 183) mukaan oppimisessa on kyse perustavavanlaatuisesta muutoksesta siinä, kuinka näemme itsemme ja maailman, jossa elämme. Ihminen muuttuu tässä prosessissa toisenlaiseksi sekä itsensä että muiden silmin katsottuna. Reflektio näyttää olevan edellä esitetyn perusteella tärkeä taito, kun kyse on identiteetin rakentamisesta.

Reflektion funktiot ovat Mezirowin (1998) mukaan toiminnan ohjaaminen, tuntemattoman jäsentäminen yhtenäiseksi kokonaisuudeksi sekä aiemman tiedon perusteiden uudelleen arviointi. Mezirow puhuu kriittisestä reflektiosta, jonka avulla voidaan oikaista omiin uskomuksiin rakentuvia vääristymiä ja virheitä. (Mezirow 1998, 17.) Kriittisessä reflektiossa on keskeistä aikaisempien ennakkoletusten pätevyyden kyseenalaistaminen ja tiedon perusteiden arviointi. Kriittis-

tä reflektiota hyödyntävä ajattelu johtaa väistämättä myös oppimiseen. (Mezirow 1998, 9-10, 28–29.) Yrittäjäksi valmentautuvalle näyttäisi olevan hyödyllistä alistaa ajatuksensa ja toimintansa kriittiseen reflektioon välttyäkseen jäämästä omien merkitysperspektiivinsä vangiksi. (ks. Mezirow 1998, 8, 27.)

Eräs valmennettava kuvaa ajattelunsa kehittymistä reflektiossa kirjoittamalla seuraavasti:

Tuntuu, kun tajuis selvästi, mistä tässä on kyse, vaikka selvästi ei tajua tästä mitään. Toisaalta tuntuu, että ei oikein tajua mitään tästä, vaikka oikeesti tajuu. Ihan aluks tuntu, et hienoo, kun ei tajuu mitään, niin se on varmaankin osa tätä prosessii. Ja nyt pahinta, että että luulee taas tajuavansa enemmän kuin oikeesti tajuaa. Mut toisaalta, sehän tässä on tarkoituskin. (NP10:1:3.)

Yrittäjyyden tutkimus on vasta viime aikoina herännyt pohtimaan reflektion merkitystä yrittäjyydessä. Cope (2005, 381–385) ja Pittaway ja Cope (2007, 211–233) ovat niitä harvoja tutkijoita, jotka korostavat affektiivisen ulottuvuuden ja reflektion merkitystä yrittäjämäisessä oppimisessa.

Affektiiviset, konatiiviset ja kognitiiviset itsesäätelyvalmiudet

Kriittiseen reflektioon oppiminen edellyttää itsestään tietoiseksi tulemista affektiivisella, konatiivisella ja kognitiivisella ulottuvuudella. Snow, Corno ja Jackson (1996) ovat luoneet taksonomian yksilön persoonallisuuden ja älykkyyden konstruktiosta. Taksonomiassa tutkijat painottavat affektiivisia, konatiivisia ja kognitiivisia persoonallisuuden ja älykkyyden herkkyyalueita tasapuolisesti. Näistä kolmesta sekä affektiivinen että konatiivinen alue ovat jääneet vähemmälle tutkimukselle, ja kognitio on saanut ylivertaisen aseman. Ruohotie (2000a) avaa taksonomiassa esitettyjä affektiivisia, konatiivisia ja kognitiivisia valmiuksia seuraavasti: Kognitiolla tarkoitetaan prosesseja, jotka auttavat oppijaa tiedostamaan, jäsentämään ja saamaan tietoa. Näitä kognitiivisia rakenteita luonnehtivat käsitteet havaitseminen, tunnistaminen, ymmärtäminen, ajattelu, järjestyminen ja päättely. Affekti, jota luonnehtivat käsitteet tunne, emootio, temperamentti ja mieliala, tarkoittaa tiettyyn objektiin kohdistuvia tunnereaktioita. Konaatio viittaa puolestaan niihin mentaaliin prosesseihin, jotka auttavat oppijaa kehittymään. Konatiivisia

rakenteita luonnehtivia käsitteitä taas ovat impulssi, halu, tahto ja määrätietoinen pyrkimys. (Ruohotie 2000a, 75–76.)

Viime aikoina affektiivisen ulottuvuuden merkitys ihmisen käyttäytymisessä on noussut esiin esimerkiksi neurotieteen ja johtamisen tutkimuksissa (Damasio 2000, 2001, 2003; Lord & Brown 2004). Kuitenkin jo Spinoza piti affekteja ihmisyyden keskeisinä piirteinä (Hetemäki 1999; Damasio 2003, 44–45, 164). Eräs valmennettava kertoo tunteistaan avoimesti reflektiopäiväkirjassaan:

Ja äh. Minä en pääse itseäni pakoon. Siinä sitä sitten ollaan. Yritän hyväksyä myös nämä negatiiviset tunteeni. Tällainen on ihminen. Sudet repivät riistaa. Minä olen susi, joka repii riistaa. (NP13:12:20.)

Neurologi Damasio on perehtynyt erityisesti emootioiden ja tunteiden tutkimukseen sekä niiden rooliin tietoisuuden kehittämisessä. Damasio (2003) toteaa, että emootiot ja tunteet liittyvät toisiinsa niin läheisesti jatkuvana prosessina, että meillä on taipumus pitää niitä samana. Hän väittää, että emootiot edeltävät tunteita, sillä evoluutio kehitti emootiot ensin ja tunteet myöhemmin. Tunteiden ja niihin liittyvien emootioiden neurobiologian valaiseminen vaikuttaa tapaan, jolla suhtaudumme mieleemme ja kehoomme.

Mieli ja keho ovat puolestaan keskeisiä sen kannalta, millaisina pidämme itseämme. Emootiot ja siihen liittyvät vasteet toimivat kehossa, tunteet mielessä. Keho ja mieli ovat yhden ja saumattomasti yhtenäisen ihmisen kaksi erilaista ilmentymää. Yrityksessämme ymmärtää emootioista alkavaa ja tunteeseen päättyvää monimutkaista tapahtumaketjua, on hyödyllistä ymmärtää, että emootiot ovat julkisia ja tunteet yksityisiä. Emootiot ovat toimintoja tai liikkeitä ja monet niistä julkisesti toisten nähtävissä käyttäytymisessä. Tunteet ovat puolestaan piilossa, kuten kaikki mielen kuvat väistämättä ovat. Ne ovat näkymättömissä kaikilta muilta paitsi omistajaltaan. Näin ollen emootiot esitetään kehon teatterissa ja tunteet mielen teatterissa. Tunteet ovat välttämättömiä, koska ne ovat mielen tason ilmaus emootioista ja niiden taustalla olevista asioista. Vain mielen tasolla emootiot voivat luoda tunteiden kautta huolen yksilöllisestä itsestä. (Damasio 2003, 18, 37–39.)

Damasio (2003) korostaa, että emootiot ja tunteet ovat ratkaisevassa asemassa sosiaalisessa käyttäytymisessä. Jos terveiden yksilöiden aivojen emootioita ja tunteita käynnistävät välttämättömät alueet vaurioituvat, heidän kykynsä hallita sosiaalista elämää häiriintyy vakavasti. He menettävät kykynsä tehdä asianmukaisia päätöksiä tilanteissa, joissa tulos on epävarma, esimerkiksi taloudellisissa investoinneissa. Tavallisuudesta poikkeavien ongelmien tehokas ratkaisu edellyttää mielen prosessoinnin tuottamaa joustavuutta ja tehokasta tiedon keruuta samoin kuin tunteiden tuottamaa mielen huolta. Damasio väittää, että kun ihminen tulee tietoiseksi tunteistaan, ne parantavat ja voimistavat elämänhallinnan prosessia. (Damasio 2003, 131–132, 164.) Erään valmennettavan kohdalla tunteistaan tietoiseksi tuleminen osoittautuu merkittäväksi oppimiskokemukseksi. Hän kirjoittaa:

Tiedostaen sen, että nämä [ohjaavat] hahmot nostivat esiin oman elämäni varrelta kipeitä juttuja. Valitsin siis oman selviytymistapani: etäännyin, en ole persoonana läsnä, vaikka kuuntelen tarkkaavaisena. Muutun eteeriseksi ja katoan tapettiin. Tämä olemassaolon tapa muuttui kuitenkin henkisesti tosi raskaaksi itselle, tuotti paha mieltä ja alkoi välillisesti vaikuttaa suhteeseen myös muiden kanssa. Ohhoh! Kyllä tämä oli taas tässäkin suhteessa oppimiskokemus. (NP23:3:10.)

Mielenkiintoista Damasion tutkimuksissa ovat havainnot, jotka liittyvät päätöksentekoon. Damasion (2003) mukaan emootio ja tunne ovat korvaamattomia päättelyn osia. Päättelyn puutteet eivät perustuneetkaan tutkimusten mukaan ensisijaisesti kognitiiviseen ongelmaan, vaan pikemminkin emootion tai tunteen häiriöön. Damasion (2003) tutkimusten mukaan emotionaalisesti köyhtyneissä oloissa tehdyt päätökset johtivat satunnaisiin tai suorastaan negatiivisiin tuloksiin. Häiriö on selvimmillään tilanteissa, joissa vaihtoehtojen ristiriidat olivat suurimmat ja tulokset epävarmimmat. Uran, puolison ja uuden yrityksen perustaminen ovat esimerkkejä päätöksistä, joiden tulokset ovat epävarmoja riippumatta siitä, miten huolellisesti ne valmistellaan etukäteen. Tyypillisesti tällaisissa tilanteissa on tehtävä valinta ristiriitaisten vaihtoehtojen välillä. Tällöin emootioista ja tunteista on hyötyä. (Damasio 2003, 135–136.)

Forgas ja Smith (2007, 165–166) yhtyvät Damasion (2003) ajatuksiin ja näkevät, että affektiiviset tilat vaikuttavat suuresti siihen, kuinka ihmiset havaitsevat ja

määrittelevät sosiaalisia tilanteita, millaisia arvioita he muodostavat ja kuinka he suunnittelevat ja toimeenpanevat käyttäytymistään.

Baron (2008) on tutkinut affektion merkitystä yrittäjyyden prosessissa. Hänen tutkimuksensa mukaan affektiot ovat oleellisia yrittäjyydessä, koska yrittäjyyteen liittyy niin paljon epävarmuutta ja ennustamattomuutta. Affektiot voivat tasapainottaa näitä prosesseja. Erityisen suurta roolia affektiot näyttävät uusien yrittäjien kohdalla näiden perustaessa omaa yritystä. Lisäksi affektioilla on yhteys luovuuteen, suostuttelun ja taivuttelun taitoihin, päätöksentekokykyyn, arviointikykyyn ja kykyyn luoda tuloksellisia verkostoja. Kaikki nämä affektioiden ilmene- miskentät ovat oleellisen tärkeitä yrittäjyydessä. (Baron 2008, 329.) Omien tunteiden julkittaminen luo myös vertaisuutta kuten seuraavasta esimerkistä voi päätellä:

Ihanaa, kun X [vertainen] avasi eilen suunsa ja sanoi, miten tunteet ovat vuoristoradassa: välillä aivan maassa ja oma idea ihan surkea ja välillä toisinpäin. Hah, olin taas ajatellut, että olen ainoa. Moni muukin tunsin samoin. Jopa lohdutti. (NP2:16:56.)

Damasion (2003, 164) tutkimukset osoittavat, että ihmisen tullessa tietoiseksi tunteistaan, hänen elämäntilanteensa paranee ja voimistuu (ks. myös Jaari 2004). Affektiivinen ulottuvuus näyttäisi edellä kuvatun valossa olevan tärkeässä asemassa itsensä johtamisen ja elämän hallinnan näkökulmasta. Affektiiviset kokemukset liittyvät oleellisesti identiteetin kehittymiseen, jossa yksilö luokittelee kokemiaan tapahtumia omaelämäkerralliseen muistiinsa rakentaen siten identiteettiään (Damasio 2003, 148).

Rauhala (2005) ja Damasio (2003) nostavat esiin kehollisuuden, joka on jäänyt vähemmälle tarkastelulle keskusteltaessa itsesäätelyvalmiuksista. Eeva Anttila (2009) on avannut kehollista tietoa ajattelun ja oppimisen perustana. Anttila on selvittänyt tanssin kontekstissa toteutetuissa tutkimuksissaan kehollisten kokemusten ja tuntemusten yhteyttä tajunnallisiin prosesseihin. Anttila yhdistää kehollisessa kokemuksessa havaitsemisen, ajattelemisen ja aistimisen. Lopuksi hän yhdistää mielen ja kehon tasot. Havaitseminen viittaa muun muassa ympäristöä koskeviin havaintoihin ja ajattelemisen puolestaan sisäiseen puheeseen, ajattele-

misen ajattelemiseen. Aistiminen liittyy Anttilan mukaan konkreettisimmin kehollisuuden kokemukseen, josta kumpuavat muun muassa elämän tarkoituksellisuuden kokemukset. (Anttila 2009, 84–92.) Rauhalan (2005), Damasion (2000, 2001, 2003) ja Anttilan (2009) ajatuksien valossa kehotietoisuutta, joka on Anttilan (2009) käyttämä käsite, voisi pitää yhtenä tärkeänä itsesäätelyvalmiutena. Kehotietoisuus on eittämättä yksi itsetuntemuksen ja elämänhallinnan avaimista. Tämän puolestaan voisi katsoa liittyvän itsensä johtamiseen.

Filosofi Spinoza kiinnitti huomiota sekä affektioon että konaatioon. Konaatiota hän selitti jokaisen olion eloon jäämisen peräänantamattomaksi pyrkimykseksi (*conatus*). Pyrkimys, yritys ja taipumus ovat ne kolme sanaa, jotka ovat lähellä latinankielisen sanan *conatus* merkitystä. *Conatus* on aivopiirien määrittämä kokonaisuus, joka sisäisten tai ulkoisten olosuhteiden käynnistämänä etsii eloon jäämistä ja hyvinvointia. (Damasio 2003, 44–48.) Spinozan mukaan ihminen pyrkii aina toteuttamaan perimmäistä pyrkimystään tai elämänvoimaansa (*conatus*), ja ihminen voi sitä paremmin, mitä paremmin *conatus* tulee esille (Hetemäki 1999, 192–193).

Ruohotie (2000b) on paneutunut konaation tutkimukseen ja avannut käsitteen sisältöä ja merkitystä ammattikasvatuksessa. Ruohotie ja Koironen (2000) ovat puolestaan tarkastelleet konaatiota yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta. He korostavat, että on tärkeää erottaa toisistaan kognitiiviset, affektiiviset ja konatiiviset rakenteet yrittäjyyden prosessin ymmärtämiseksi.

Ruohotie ja Koironen korostavat, että nämä kolme aluetta ovat toki kaikki läsnä ja sidoksissa toisiinsa prosessissa, mutta tarkasteltaessa motivaation ja tahdon aluetta liikutaan nimenomaan konatiivisella alueella. (Ruohotie & Koironen 2000, 32.) Toiminnassa motivationaalinen tila edeltää aina tahtotilaa. Ruohotie (2000a) näkee välttämättömänä motivaation ja tahdon erottamisen toisistaan, sillä voimakas motivaatio ei väistämättä johda toteutukseen vaan tähän vaaditaan vahvaa intentionaalisuutta. Eräs valmennettava korostaa ihmisen näkemistä kokonaisvaltaisena olentona valmennuksessa ja ilmaisee asian seuraavasti:

Ja oma ajattelu, kun tää on niin henkinen prosessi. On kyllä kauheen sääli, jos luullaan ja yritetään valmentaa Suomessa ihmisiä yrittäjiksi pelkästään faktapohjalla. Se on hyvä esimerkki, että kauppakorkeakoulusta luulis tulevan sillä ajattelulla yrittäjiä, vaan ei.....(KP3:5:4.)

Ruohotie ja Koironen (2000) ovat oivaltaneet jotain oleellista sanoessaan, että muuttamalla yrittäjyysvalmennusta siten, että saadaan yrittäjyys oppijalle mielenkiintoiseksi ja asenteet suopeiksi yrittäjyyttä kohtaan, syntyy yrittäjälle sisäistä tahtoa sekä intentiota oppia yrittämisen tietoja ja taitoja. (Ruohotie & Koironen 2000, 40.) Tavoitesuuntautuneisuus on merkki itsesäätelyn kehittymisestä.

5.3 Intentionaalinen käsitteellinen muutos identiteetin työstämisessä

Tutkimusaineistossani tavoitteellinen itsensä johtaminen nousee keskeiseksi itsesäätelyvalmiudeksi identiteetin muutosprosessissa. Intentionaalisuus merkitsee tavoitteellista suuntautumista johonkin. Intentionaalisuuden käsite liittyy siten erottamattomasti toiminnan käsitteeseen ja kuvaa sitä erityistä tapaa, jolla ihminen on olemassa suhteessa ympäristöönsä. Intentionaalisuus liittyy myös erottamattomasti yrittäjyyteen, koska yrittäjyydessä on kysymys tavoitteellisesta toiminnasta, joka tapahtuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Intentionaalisuutta pidetään yrittäjämäisen käyttäytymisen olennaisena piirteenä.

Intentionaalisuuden käsite perustuu latinankieliseen sanaan *intendere*, jonka kirjaimellinen merkitys suomen kielessä on *kurkottaa*. Käsite sisältää ajatuksen ihmisen tietoisuuden olemuksesta: tietoisuus on suhde tiedostavan subjektin ja häntä ympäröivän ulkomaailman välillä. Intentionaalisuus on siten tiedostavan subjektin toimintaa. Ihmisen ominaispiirteisiin kuuluu, että hän kykenee ottamaan etäisyyttä omiin tavoitteisiinsa ja tarkastelemaan niitä tietoisesti. Ihminen voi siten arvioida omia tavoitteitaan, muovata niitä ja asettaa niitä tärkeysjärjestykseen. (Hänninen 1992, 27–28, 33.) Itsesäätelyyn oppimista kuvaa eräs valmennettava osuvasti:

Nyt sä jouduit kasvattamaan sen auktoriteetin itsessäsi (EP7:42:33).

Uuden identiteetin omaksuminen edellyttää intentionaalista oppimista (Ropo & Gustafsson 2006, 51, 55; Wenger 1998, 3–5; Mentkowski 2003, 193; Berglund 2006, 247). Sinatran ja Pintrichin (2003) mukaan intentionaaliseen oppimiseen liittyy näkemys, jonka mukaan oppijat ovat aktiivisia merkitysten rakentajia. Intentionaalisuuteen liitetään läheisesti käsitteet kognitiiviset tavoitteet, tietoinen kontrolli ja tiedon tarkoituksellinen käyttö. Sinatra ja Pintrich (2003) hahmottelevat intentionaalisen kognition piirteitä ajattelua laukaisevana mekanismina, tavoitesuuntautuneena toimintana ja tietoisena kontrollina. Intentionaaliset oppijat eivät ole ainoastaan kognitiivisesti sitoutuneet oppimisprosessiin, vaan he myös tarkkailevat ja säätelevät oppimistaan affektiivisesti, konatiivisesti ja kognitiivisesti. Heidän toimintaansa ohjaavat motiivit, tavoitteet, uskomukset ja emotiot. Sinatra ja Pintrich (2003) kuvaavat intentionaalista käsitteellistä oppimista kolmen ominaispiirteen avulla:

1. Intentionaalinen käsitteellinen oppiminen on tavoitesuuntautunutta toimintaa, jonka tavoitteena on muutos käsitteellisessä ymmärryksessä
2. Intentionaalinen käsitteellinen muutos on sidoksissa metakognitiiviseen ymmärrykseen ja tietoisuuteen siitä, että oppijan täytyy muuttaa omia käsityksiään ja hänellä tulee olla tätä muutosta koskeva tavoite
3. Intentionaalisen käsitteellisen muutoksen tavoittelu on sidoksissa sisäiseen aktiviteettiin, volitionaaliseen kontrolliin ja itsesäätelyyn.

(Sinatra & Pintrich 2003, 430–436.)

Useat tutkijat (Ferrari & Elik 2003, Thagard & Zhu 2003, Linnenbrink & Pintrich 2003) pitävät intentionaalisen käsitteellisen muutoksen ehtona sitä, että oppijalla on kyseiseen muutokseen tähtäävä tavoite tai tavoiteorientaatio. Heidän mukaansa motivaatiolla ja erilaisilla epistemologisilla uskomuksilla on oletettu olevan keskeinen rooli tavoitteellisessa toiminnassa. Tästä seuraa, että oppijat, joiden arvostukset ovat vahvoja, sitoutuvat muita helpommin käsitteelliseen muutokseen. (Sinatra & Pintrich 2003.)

Olen ottanut härkää sarvista ja ruvennut haluamaan sitä, mitä oikeasti haluan (YP7:40:32).

Limón-Luque (2003) tuo esiin Chin (1992) teorian, joka erottaa toisistaan käsitteellisen muutoksen prosessit ja tuotokset. Muutosprosesseja ovat mekanismit, joiden välityksellä oppijan aiempi tietämys muuttuu, ja tuotoksina pidetään puolestaan muutoksia tietämyksessä. (Limón-Luque 2003, 134–136.) Käsitteellisiä tuotoksia voivat olla esimerkiksi aikaisemman kapea-alaisen yrittäjyyskäsitteen laajentuminen yrittäjyyden olemuksen syvällisen ymmärtämisen myötä.

Intentionaalisen käsitteellisen muutoksen kolme ehtoa ovat:

1. Oppijan tulee tiedostaa muutostarpeensa, ja hänen on tiedettävä, mitä tulee muuttaa (*metakognitiivinen ehto*)
2. Oppijan tulee haluta muutosta, ja hänen tulee mieltää muutos henkilökohtaisena tavoitteena (*volitionaalinen ehto*)
3. Oppijan tulee kyetä säätelemään omaa muutosprosessiaan suunnittelemalla, tarkkailemalla ja arvioimalla (*itsesäätelyehto*).

(Limón-Luque 2003, 136.)

Intentionaalinen käsitteellinen muutos merkitsee tietoiseen itsesäätelyyn heräämistä ja oppimisen ottamista omiin käsiin. Intentionaalisuus ilmenee tavoitteellisena toimintana, jossa oppija säätelee ja ohjaa toimintaa niin affektiivisella, konatiivisella kuin kognitiivisella herkkyysalueella.

Sä niinku loit sen nahan uudestaan (EP7:47:38).

Elämänhallinnan käsite liittyy myös läheisesti itsesäätelyyn ja intentionaaliseen toimintaan. Melin (2001) väittää, että yrittäjäksi ryhtyminen tai yritteliäs käyttäytyminen on epätodennäköistä, jos henkilö uskoo, etteivät tulokset oleellisesti riipu hänen ponnistuksistaan. Omaehtoista ja aloitteellista toimintaa lisää yksilön voimakas sisäinen elämänhallinta. Yksilön tulee uskoa siihen, että hän voi itse vaikuttaa menestykseensä. (Melin 2001, 72.)

Valmennettavat kuvaavat heräämistä itsensä johtamiseen seuraavasti:

Itse olen päätekijänä menestymiseni ja onnistumiseni takana (YP5:11:21).

Ennen kaikkea, että sä kuuntelet niitä omia tuntojasi, jotka on sulle oppaana sun omista voimistasi, omista mielipiteistäsi ja siitä, mikä laittaa sut liikkeelle. (EP7:77:65.)

Ruohotie (2000a) määrittelee elämänhallinnan käsitteen kyvyksi kantaa vastuuta omasta toiminnastaan. Hänen mukaansa elämänhallinta on sidoksissa yleiseen kontrolliuskomukseen: uskooko yksilö voivansa vaikuttaa omaan kohtaloonsa vai olevansa ulkoisten voimien armoilla. Ruohotie (2000a) korostaa, että elämänhallinnassa avainasemassa ovat yksilön omat asenteet, joiden mukaan yksilö voi raivata tietä omalle menestymiselleen. (Ruohotie 2000a, 43.)

Valmentamisessa on aina kysymys vaikuttamisen prosessista. Voiko intentionaalisen toiminnan heräämiseen vaikuttaa valmennuksen avulla? Valmentajan toiminnasta on olemassa paljon hajanaista tietoa, mutta toistaiseksi ei ole olemassa teoreettista viitekehystä, joka voisi selittää, mitkä tekijät ovat tärkeimpiä valmennusprosessissa. Hämäläisen (2008) liikuntakasvatuksen alaan kuuluvan tutkimuksen mukaan hyvä valmentaminen merkitsee hyvää valmentajan ja valmennettavan välistä keskusteluyhteyttä, jossa valmentajan reflektoinnin taidot ovat tärkeitä. Valmennuksessa on kysymys johtamisesta, vaikuttamisen prosessista. Hämäläinen on tullut siihen tulokseen, että valmentaminen on monitahoinen asia, jossa keskeisiä piirteitä ovat asiantuntijuus, tuloksellisuus ja *johtamistaito*. (Hämäläinen 2008, 67, 88, 163–164.)

Monet tutkijat ovat päätyneet siihen, että yksilön minäkäsitykseen vaikuttaminen on avain muutokseen yksilön käyttäytymisessä (van Knippenberg, van Knippenberg, De Cremer & Hogg 2005, 496; van Knippenberg & Hogg 2003, 243; Lord & Brown 2004, 3; Ruohotie 2000a, 275–277; Beairsto & Ruohotie 2003, 143–144). Ruohotien (2006, 116) mukaan minäkäsitys on yksilön ominaisuus, ja se on avoin vaikutuksille. Merkitykset ihmisen minäkäsityksessä ohjaavat hänen käyttäytymistään, tunteitaan ja ajatteluaan (Lord & Brown 2004, 8–9; Ruohotie 2006, 114–128). Tästä voidaan päätellä, että jos yksilön käsitykset itsestään muuttuvat nykyisestä käsityksestä tulevaisuuden tavoitteiden mukaiseksi, syntyy hänessä halu ohjata omaa toimintaansa tietoisesti ja tavoitteellisesti kohti haluttua päämäärää. Tämä luo myös riippumattomuutta toisten mielipiteistä kuten eräs valmennettava kuvaa:

Kokeile uutta. Ole valmis muuttamaan, muuttumaan. Älä välitä, mitä muut ajattelevat. (NP28:13:44.)

Vaikuttamisen kohteena on siten minäkäsitys, joka on ihmisen tietoinen käsitys itsestään. Minäkäsitykseen liittyvät erottamattomasti itsetunnon ja itseluottamuksen käsitteet. Ihmisen tunneperäistä suhtautumista itseensä kutsutaan itsetunnoksi. Minäkäsitykseen vaikuttaminen merkitsee vaikuttamista yksilön affektiivisiin, konatiivisiin ja kognitiivisiin itsesäätelyprosesseihin. Edellä mainituista prosesseista emootiot ovat kriittisiä, koska ne ovat niitä johtavia järjestelmiä, jotka saavat yksilön tietoisuuden heräämään (Lord & Brown 2004, 8; Damasio 2000, 2001, 2003).

Muun muassa Damasio (2000) on hahmotellut emootion ja tunteen vaikutusta minäkäsityksen rakentamisessa. Hännisen (1992) mukaan ihmisen emootiot ja hänen kokemansa tunteet auttavat ihmistä tavoitteiden saavuttamisessa, koska ne valmistavat ihmistä toimintaan. Taylorin (1985) mukaan emootiot ovat tapoja olla affektiivisesti tietoinen jostakin kohteesta. Näin ollen emootiot selittävät sitä, miten teot syntyvät. Taylorin (1985) mielestä sellaiset emootiot ovat erityislaatuisia, jotka viittaavat siihen subjektiin, jollainen ihminen haluaisi olla. Siten subjektiin viittaavilla emootioilla ja niitä seuraavilla tunteilla on tärkeä asema pyritäessä ymmärtämään ihmisen käyttäytymistä ja käyttäytymisen säätelyä. (Hänninen 1992, 6, 45–46.)

Keskeinen kysymys koskee sitä, miten minäkäsitys vaihtelee ja toimii erilaisissa tilanteissa ja konteksteissa. Mitkä näkökohdat minäkäsityksessä ovat oleellisia vaikuttamisen kannalta? Näihin kysymyksiin Lord ja Brown (2004) vastaavat Markuksen ja Wurfin (1987) luomalla käsitteellä työstävä minäkäsitys (*working self-concept*), jolla he tarkoittavat identiteettiä aktivoivaa mekanismia. He toteavat, että työstävän minäkäsityksen aktivoituminen riippuu kontekstin tai äskettäin saatujen kokemusten herättämistä vihjeistä. Roolin herääminen siis perustuu ympäristön antamiin vihjeisiin. Lord ja Brown (2004) mallintavat työstävää minäkäsitystä kolmen komponentin avulla, jotka ovat vallitseva minäkuva (*self-views*), mahdollinen minäkuva (*possible selves*) sekä tavoitteet ja standardit (*current goals and standards*). Kaikki nämä kolme komponenttia ovat interaktiossa keskenään ja luovat kontrollijärjestelmän, joka säätelee muun muassa motivaatiota ja tunnetiloja. (Lord & Brown 2004, 17–18 ; Ruohotie 2004a, 8–9.)

Tärkeintä on kuitenkin se, että nyt minä olen enemmän sitä mitä minä olen (EP14:99:129).

Ruohotie (2006) on perehtynyt Lordin ja Brownin (2004) malliin ja on päätenyt käyttämään suomenkielisiä käsitteitä potentiaalinen minäkuva (*possible selves*) ja työstävä minäkäsitys (*working self-concept*) sekä tavoitteet ja standardit. Malli kuvaa prosessia, jossa yksilön minäkäsitys on jatkuvan työstämisen kohteena.

Ruohotie (2006) kuvaa työstävää minäkäsitystä jatkuvassa liikkeessä olevaksi kokonaisuudeksi, jossa vallitseva minäkuva, potentiaalinen minäkuva ja tavoitteet ja standardit muodostavat dynaamisen järjestelmän eri identiteettitasoilla. Näitä tasoja ovat Brewerin ja Gardnerin (1996, 83) mukaan individuaalinen (*omaan itseen kohdistuva*), interpersoonallinen (*vuorovaikutussuhteisiin kohdistuva*) ja kollektiivinen (*jonkun spesifin ryhmän toimintaan kohdistuva*) taso. (Ruohotie 2006, 114–128; Brewer & Gardner 1996, 81–91.)

Työstävän minäkäsityksen dynaamista järjestelmää kuvaa prosessi, jossa yksilö vertaa senhetkistä minäkuvaan senhetkisiin tavoitteisiin palautetta saadakseen. Tässä prosessissa yksilö vertaa saamaansa palautetta tavoitteiden luomiin standardeihin. Yksilön verratessa nykytavoitteitaan potentiaaliseen minäkuvaan on kysymys tulevaisuuden minäkuvan hahmottamisesta. Ruohotie (2007) korostaa, että vallitsevan minäkuvan ja potentiaalisen minäkuvan vertailu luo pohjan itsensä kehittämiseksi. Työstävä minäkäsitys on kontekstin aktivoima jatkuvasti *muutuva* yhdistelmä. (Ruohotie 2007, 119–121.)

Tutkijat van Knippenberg ja Hogg (2003) ovat kehittäneet teorian sosiaalisen identiteetin lähestymistavasta (*social identity approach*). Tutkijat ovat päätyneet siihen näkemykseen, että ryhmän jäsenyys vaikuttaa yksilön minäkäsitykseen. Ihmiset eivät määrittele itseään vain persoonallisen identiteetin tasolla (*minä*) yksilöllisten attribuuttien avulla vaan myös kollektiivisella tasolla (*me*) yhteisöllisten attribuuttien avulla. Sosiaalisen identiteetin lähestymistavan anti on siinä, että se ottaa huomioon ryhmän vaikutuksen jäsentensä asenteisiin, tunteisiin ja käyttäytymiseen. (van Knippenberg & Hogg 2003, 245).

6. Tulokset

6.1 Identiteettineuvottelu rituaalisessa prosessissa

Tuloksissa kuvaan valmennettavien kokemuksia ja heidän kokemuksilleen antamia merkityksiä. Analysointi eteni kolmivaiheisesti straussilaista koodausparadigmaa soveltaen. Esitän analysoinnin kautta syntyneitä käsitteitä, kategorioita ja alakategorioita sekä niiden ominaisuuksia. Esimerkkejä ilmaisusta, jotka kuvaavat valmennettavien aitoja kokemuksia, esitän taulukoissa. Ilmaisujen tarkoituksena on auttaa lukijaa seuraamaan analysointiprosessia, ei analysoimaan tekstiä tutkijan puolesta. Tekstien valinnassa olen pyrkinyt tiiviisiin mutta kuvaaviin ilmaisiin. Tekstit esittävät lukijalle sen autenttisen näytelmän, johon valmennettavat ovat valmennuksessa osallistuneet. Tekstien koodaamisessa olen suojellut valmennettavien anonyymiteettiä niin, ettei valmennettavan henkilöllisyys paljastu. Koodi kertoo sen, millaisesta dokumentista on kysymys, keruuvuoden, dokumentin numeron, lainauksen numeron ja lainauksen rivinumeron. Koodien perusteella teksti on helposti palautettavissa aineistoon.

Avoin koodaus (*open coding*) on vaihe, jossa pyritään tuottamaan käsitteitä antamaan nimiä tapahtumille ja ilmiöille. Olen ensin koodannut aineistot tapauskohtaisesti, kuten olen kuvannut kappaleessa 3.5, löytääkseni keskeiset käsitteet ja niihin kytkeytyvät teoreettiset keskustelut ja kehittääkseni eksploraatiivisia tutkimusasetelmia niiden tuottaman tiedon varassa. Tämä ensimmäinen karkean tason koodaus tapahtui ajallisesti vuosina 2005–2008 aina kunkin valmennuksen jälkeen. Olen koodannut aineiston uudelleen kokonaisuutena valmennusten päätyttyä, jolloin saatoin tehdä vertailua koko aineiston sisällä ja löytää käsitteiden välisiä suhteita. Vertailun tuottamien tulosten ansiosta varmistuin koodeista ja niiden tuottamista kategorioista. Avoin koodaus oli siten kaksivaiheinen ja aineiston laajuuden ja tiheyden vuoksi hyvin työläs. Ydinkategoriat alkoivat hahmottua jo tässä vaiheessa.

Käsitteiden väliset suhteet olen esittänyt taulukoissa kategorioiden ja alakategorioiden hierarkisina suhteina. On kuitenkin huomattava, että käsitteet eivät ole keskenään pelkästään hierarkisessa suhteessa, vaan ne kietoutuvat toisiinsa myös prosessinomaisesti. Käsitteet ovat osittain päällekkäisiä, ja sen vuoksi niiden kuvaaminen toisistaan irrallisina on jossain määrin keinotekoisia. Olen kuitenkin pyrkinyt kuvaamaan ilmiötä mahdollisimman aidosti ja käsitteiden limittäisyyden tiedostaen.

Ominaisuudet ovat tutkimusilmiön eri kategorioiden erityispiirteitä, jotka voidaan muuttaa ulottuvuuksiksi, mikäli vaihtelua ilmenee ilmiön sisällä. Näihin ulottuvuuksiin voidaan luoda laadullisia asteikkoja, kuten *paljon merkitystä yrittäjäidentiteetin kehittämisessä – vähän merkitystä yrittäjäidentiteetin kehittämisessä*. Koettelin esimerkiksi kategorian *pedagogiikka ja didaktiikka* merkitysulottuvuuksia esittämällä alakategorioiden ominaisuuksille kysymyksiä: mikä merkitys 1) behavioristisella vs. yrittäjämäisellä oppimiskäsityksellä 2) luento-opetuksella vs. toiminnallisilla metodeilla 3) fyysisellä vs. psyykkisellä oppimisympäristöllä oli yrittäjäidentiteetin kehittämisessä yrittäjävalmennuksessa? Valmennettavat olivat esimerkiksi yksimielisiä, yhtä poikkeusta lukuun ottamatta, että yrittäjämäisellä pedagogiikalla oli paljon merkitystä yrittäjäidentiteetin kehittämisessä. Näin olen ilmiö ikään kuin kasautui, eikä käsitteitä voinut asettaa dimensionaalille jatkumolle. (Anttila 2006, 379; Koskennurmi-Sivonen 2008). Olen kuitenkin tuonut poikkeavuudet esiin silloin, kun niitä on esiintynyt. Tällainen vastakkaisten mielipiteiden esiintyminen on tutkimuksen kannalta arvokasta, koska ilmiö kirkastuu erojen kautta.

Avoimen koodauksen tuloksena tutkimus tuotti ydinkäsitteitä, jotka ovat empirian ja teorian dialogissa kiteytyneitä abstraktin tason ilmaisuja. Nämä ilmaisut jäsentivät teoreettisen massan ajatuksissani ja nostivat esiin ne pohdinnat, joihin kyseiset käsitteet vaikuttivat liittyvän kiinteästi. Käsitetason määrittelyn jälkeen ryhmittelin käsitteet abstraktimman tason kategorioiksi. Avoimen koodauksen tuloksena saatoin tiivistää koodit kuuteen kategoriaan, jotka esitän taulukossa 7.

Taulukko 7. Kategoriat ja sitaatit avoimessa koodauksessa

Kategoria	Dokumentteja/ Valmennettavia	Koodit/504	Sitaatit/6998
1. Pedagogiikka ja didaktiikka		88 17,46 %	920 13,2 %
2. Rituaalisuus		74 14,68 %	1916 27,4 %
3. Ryhmädynamiikka		72 14,28 %	681 9,7 %
4. Identiteettivertailu		86 17,06 %	1171 16,7 %
5. Itsesäätely		148 29,35 %	1864 26,8 %
6. Ohjaavat hahmot		36 (7,14 %)	436 (6,2 %)
	61/77	504 (100 %)	6998 (100 %)

Anttilan (2006, 381) mukaan avoimen koodauksen päätavoitteena on kehittää valikoima sellaisia kategorioita, joista voi edelleen kehittää toimivan teorian. Hän korostaa, että hyvä koodaus todentaa, korjaa ja kattaa koko aineiston.

Tässä luvussa 6.1 esitän, ensin sanallisesti ja lopuksi käsitekarttana, avoimen koodauksen tuloksena syntyneen kategorijärjestelmän, jossa kuvaan kategorioiden välisiä suhteita. Tehdessäni jatkuvia vertailuja aineistojen sisällä ja aineistojen välillä havaitsin konkreettisesti, että aksiaalinen koodaus kulkee lomittain avoimen koodauksen kanssa. Tällöin nousivat esiin ilmiöalueeseen liittyvät yhteydet avoimen koodauksen tuottamien kategorioiden välille (ks. Seale 1999). Analyysi osoittaa, että taulukossa 7 esittämilläni kuudella kategorialla on merkittävä vaikutus (kausaalisuhde) yrittäjäidentiteetin kehittymiseen yrittäjäyysvalmennuksen kontekstissa. Analyysini jatkui tästä eteenpäin kategorioiden kehittämällä niiden ominaisuuksien pohjalta.

6.1.1 Pedagogiikka ja didaktiikka

Pedagogiikka ja didaktiikka -kategoriaan liittyi 17,46 prosenttia kaikista koodeista ja 13,2 prosenttia viittauksista. Kategorian koodit liittyivät alakategorioihin oppimiskäsitys, oppimismenetelmät, oppimisympäristö, valmennusohjelman laatu sekä valmentajien ja kouluttajien pedagoginen pätevyys.

Taulukko 8. Pedagogiikka ja didaktiikka -kategoria ja alakategoriat

Kategoria	Alakategoria
Pedagogiikka ja didaktiikka	Oppimiskäsitys
	Oppimismenetelmät
	Oppimisympäristö
	Valmennusohjelman laatu
	Valmentajien ja kouluttajien pedagoginen pätevyys

Oppimiskäsitys

Taulukko 9. Oppimiskäsitys-alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet

Alakategoria	Ominaisuudet
Oppimiskäsitys	Tietotulva Kokemuksellisuus, kokeilevuus ja yhteistoiminnallisuus Yrittäjyys yksilöllisenä kasvuprosessina

Tietotulva kuvaa valmennettavien kokemusta ensimmäisestä valmennuksesta ja nostaa voimakkaasti esiin pedagogiikan muutostarpeen. Oppimiskäsitys, joka perustuu behaviorismiin, tiedon jakamiseen ja passiiviseen vastaanottamiseen, saa osakseen ankaraa kritiikkiä.

Valmennettavat oivalsivat itse, että yrittäjyyteen oppimisen täytyy perustua **kokemuksellisuuteen, kokeilevuuteen ja yhteistoiminnallisuuteen**. Kokeilevuus

ja yhteistoiminnallisuus koettiin omaa oppimista edistäväksi, ja sitä kaivattiin valmennuksessa koko ajan enemmän.

Pedagogiikkaa muutettiin heti ensimmäisen valmennuksen kokemusten jälkeen. Oppimiskäsitys on rakentunut vähitellen tapaus tapaukselta yrittäjämäisen pedagogiikan peruseriaatteiden pohjalta (Gibb 2005a, 2005b; Kyrö 2001, 2005; Scott, Rosa & Klandt 1998; Rae 2001, 2004b, 2005; Remes 2001; Ruohotie ja Koironen 2000). Palaute on tämän jälkeen ollut kaikissa seuraavissa tapauksissa kiittävä.

Yrittäjämäiseen pedagogiikkaan nojaavissa valmennuksissa II–IV valmennettavat ovat kokeneet **yrittäjyyden yksilöllisenä kasvuprosessina**, joka vaikuttaa monella tavalla heidän loppuelämään. Yrittäjyys näyttäytyy laaja-alaisena käsitteenä ja yrittäjyysvalmiudet nähdään yleisinä työelämätaitoina. Laaja-alainen käsitys yrittäjyydestä on vaikuttanut valmennettavien asenteisiin ja ymmärrykseen yrittäjyydestä. Liiketoiminnan lainalaisuuksien tunnistaminen on lisännyt heidän yleistä työelämäkompetenssiaan. Ilman sitä osaaminen koetaan vajaaksi.

Yrittäjyyden kokeminen oppimisprosessina herätti vastuun omasta oppimisesta, mikä puolestaan johti itsesäätelyvalmiuksien vahvistumiseen ja itsensä johtamisen oivaltamiseen. Oppimiskäsityksellä oli siten kauaskantoiset seuraukset.

Oppimismenetelmät

Taulukko 10. Oppimismenetelmät-kategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet

Alakategoria	Ominaisuudet
Oppimismenetelmät	Luento-opetus Toiminnalliset menetelmät

Oppimismenetelmät liittyivät kiinteästi oppimiskäsitykseen. Ensimmäinen valmennus toteutettiin pääsääntöisesti luokkaopetuksena käyttäen menetelmänä **luento-opetusta**. Luento-opetus koettiin puuduttavana ja valmennusta kritisoitiin vanhanaikaisten oppimismenetelmien vuoksi.

Myöhemmin valmennuksessa käytetyt yrittäjämäiseen pedagogiikkaan nojaavat **toiminnalliset menetelmät** koettiin tärkeiksi ja valmennuksen toteutustapa sen vuoksi jopa ainutlaatuisiksi, koska sen katsottiin ottavan ihminen huomioon kokonaisvaltaisena olentona. Valmennettavat kokivat, että myös luovan alan erityispiirteet huomioitiin (ks. Akola & Heinonen 2007, 298). Tehokkaat opetusmenetelmät saivat paljon kiitosta, vaikka menetelmät saatettiin kokea hämmentäviksi ja sen vuoksi epämukaviksi.

Valmennettavien (tapaukset II–IV) joukossa oli kuitenkin yksi poikkeustapaus. Valmennettava olisi toivonut valmennuksen olevan enemmän teoreettista luento-opetusta ja perustuvan siten behavioristiseen oppimiskäsitykseen. Tutkimustulosten kannalta tämä henkilö oli mielenkiintoinen poikkeus. Lähempi tarkastelu osoitti, että hänen kohdallaan yrittäjäidentiteetin kehitysprosessi ei käynnistynyt lainkaan. Tämän valmennettava totesi itse. Tulokset osoittavat, että oppimisprosessi käynnistyy toiminnan kautta ja ilman ensimmäisen oman askeleen ottamista on vaarana, että ihminen ikään kuin jähmettyy paikoilleen eikä oppimisprosessi pääse alkuun.

Oppimisympäristö

Taulukko 11. Oppimisympäristö-alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet

Alakategoria	Ominaisuudet
Oppimisympäristö	Fyysinen oppimisympäristö Virtuaalinen oppimisympäristö Psyykinen oppimisympäristö Sosiaalinen oppimisympäristö

Oppimisympäristö on se kokonaisvaltainen toimintaympäristö, jossa oppiminen tapahtuu. Oppimisympäristö sisältää erilaisia psyykkisiä, fyysisiä ja sosiaalisia ulottuvuuksia. Oppimisympäristön merkitys yrittäjäidentiteetin kehityksessä on kolmitahoinen. Oppimisympäristönä valmennuksessa oli tavallinen luokkatila, joka ei ympäristönä tukenut yhteistoiminnallista oppimista. Valmennettavat kui-

tenkin suhtautuivat **fyysiseen oppimisympäristöön** huumorilla todeten muun muassa kalustuksesta ja audiovisuaalisista laitteista: ”Onks tää jokin TaiKin ylijäämävarasto, vai?” Fyysisellä oppimisympäristöllä ei loppujen lopuksi koettu olevan suurta merkitystä oppimisprosessissa. **Virtuaalinen oppimisympäristö** Moodle osoittautui osalle valmennettavista tärkeäksi kommunikointialustaksi, jossa voitiin vaihtaa kokemuksia valmennuksesta ja saada vertaistukea myös vapaa-ajalla. Oppimisalusta toimi myös teknisenä tiedonjakamisen välineenä ja oppimistehtävien palautuskanavana. Sen sijaan **psykkinen ja sosiaalinen oppimisympäristö** koettiin yrittäjäidentiteetin rakentumisen kannalta erittäin tärkeiksi. Psykkinen ja sosiaalinen oppimisympäristö rakentuivat ryhmäkoheesion varaan, jota rituaalisuus vahvisti. Sen vuoksi psykkinen ja sosiaalisen oppimisympäristön rakentaminen, ylläpito ja purku olivat tärkeitä. Psykkinen ja sosiaalisen oppimisympäristön koettiin ottavan huomioon luovan alan erityispiirteet. Konkreettisesti tämä tarkoitti sitä, että ryhmä koostui luovan alan ammattiosaajista, joille omintakeinen ilmaisullisuus oli kommunikaatiossa tärkeää.

Valmennusohjelman laatu

Taulukko 12. Valmennusohjelman laatu -alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet

Alakategoria	Ominaisuudet
Valmennusohjelman laatu	Valmennusohjelman sisältö Valmennusohjelman rakenne

Valmennusohjelman sisällön laadukkuus sai aineistossa pääsääntöisesti kiitosta. Tosin ensimmäisessä valmennuksessa, jossa oppisisällöt keskittyivät pelkästään liiketoimintaosaamisen kehittämiseen, valmennusohjelma sai raskassoutuisuudestaan kritiikkiä osakseen (Carrier 2005, 142–145). Seuraavat valmennukset koettiin monipuolisiksi, täsmällisiksi ja vaativiksi. Valmennettavat arvostivat sitä, että valmennusohjelma oli vaativa ja että yrittäjäidentiteetin kehittymiseen suhtauduttiin vakavasti.

Valmennusohjelman rakenne koettiin loogisesti eteneväksi ja valmennettavien oppimisen polkua myötäileväksi. Ensimmäistä valmennusta moitittiin liian lyhyeksi, mutta myöhemmät valmennukset, jotka olivat kuukautta pitempiä, koettiin pituudeltaan paremmin omaa tarvetta vastaavaksi. Valmennuksen rakenteesta tuotiin esiin, että valmennuksen keskivaihe oli hyvin raskas. Tähän vaiheeseen sijoittuivat muun muassa myynnin ja markkinoinnin oppikokonaisuudet, jotka tälle kohdejoukolle olivat liiketoimintaosaamisen osa-alueista vaikeimpia. Myynti ja markkinointi liittyivät oman osaamiseen kaupallistamiseen ja kiinnittyivät siten identiteettipohdintaan.

Valmennettaville oli merkityksellistä valmennusohjelman kokonaisvaltaisuus. Valmennuksen aikana he saivat yrittäjyydestä eheän kuvan, johon heidän oli helpompi samastua. Laajan yrittäjyyskäsityksen omaksuminen oli huojentava kokemus. Valmennus nähtiin tärkeänä osana yrittäjäidentiteetin kehittymistä.

Valmentajien ja kouluttajien pedagoginen pätevyys

Taulukko 13. Valmentajien ja kouluttajien pedagoginen pätevyys -alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet

Alakategoria	Ominaisuudet
Valmentajien ja kouluttajien pedagoginen pätevyys	Substanssiosaaminen Luovan alan tuntemus Menetelmällinen osaaminen

Valmentajien ja kouluttajien pedagoginen pätevyys oli valmennuksen aikana päivitettävien arvioinnin kohteena. Kouluttajat saivat kiitosta **substanssiosaamisestaan** mutta kritiikkiä puutteellisista pedagogisista taidoistaan. Joidenkin kouluttajien kohdalla kaivattiin kiivaasti tuoretta otetta opetukseen. Valmennettavat moititivat kouluttajia konsulttimaisesta tyylistä ja **luovan alan tuntemuksen** vaatimattomuudesta, mikä nähtiin pikemminkin kouluttajien henkisenä laiskuutena kohderyhmään tutustumista kohtaan. Monet kouluttajat käyttivät mieluummin vanhaa materiaalia kuin vaivautuivat räätälöimään opetustaan luovalle alalle sopivaksi. Valmennettavat määrittivät kouluttajien pedagogista taitavuutta myös

sen perusteella, millainen arvo opitulla asiakokonaisuudella oli heille itselleen sillä hetkellä yrittäjyyteen identifioitumisen prosessissa. Tässä korostui kouluttajan **menetelmällinen osaaminen**. Arvottamisen taustalla oli myös valmennettavan ennakkoluuloja, negatiivisia asenteita ja jopa pelkoja esimerkiksi myyntiä ja markkinointia kohtaan, minkä vuoksi ”Amerikan opit” eivät tuntuneet sopivan omaan yrittäjäidentiteettiin.

Toisaalta monet kouluttajat saivat myös paljon kiitosta pedagogisista taidoistaan. Vaikeissakin oppikokonaisuuksissa kouluttaja, joka oli valmis heittäytymään, työskentelemään ja oppimaan yhdessä ryhmän kanssa, sai kiitokset osakseen ja hyvät arvosanat pedagogisesta vainustaan. Pääsääntöisesti valmennettavat olivat hyvin tyytyväisiä kouluttajiin ja erityisesti sellaisiin, jotka itse toimivat yrittäjinä. Kouluttajien hyvä ja omaleimainen tapa kommunikoida, monipuolisten ja interaktiivisten oppimismenetelmien käyttö ja vahva substanssiosaaminen koettiin merkitykselliseksi oppimisessa.

Valmentajat koettiin enemmän tutoreiksi kuin kouluttajiksi. Heidän substanssiosaamistaan ja luovan alan asiantuntemustaan arvostettiin, mutta henkilökohtaiseen ohjaukseen olisi kaivattu lisää aikaa. Valmentajien menetelmällinen osaaminen sai kiitosta. Valmentajat koettiin paitsi asiantuntijoiksi myös henkisiksi valmentajiksi, joiden tuki oli tärkeää.

Taulukko 14. Esimerkkejä Pedagogiikka- ja didaktiikka -kategoriaan koodatuista ilmaisuista

Pedagogiikka ja didaktiikka	Esimerkkejä koodatuista ilmaisuista
Oppimiskäsitys	Tietovyöry jatkuu, sitä seuraa toivon ja epätoivon aallokko. Epävarmuus kasvaa. (YP7:22:19) Tietämys yrittäjyydestä taitaa olla vahvasti kokemusperäistä. Sitä ei voi oppia ellei kokeile itse. (YP6:21:32)
Oppimismenetelmät	Opetusmenetelmät olivat vanhanaikaisia ja tietoa kaadettiin päähän. (YP2:11:19) Mä oon kotonani sanonut, että mä aamulla kuovin lattiaa, kun mä oon lähdössä tänne, niin onhan se nyt merkki siitä, että on niin tiedot kuin taidot kuin henki. Koko tapa käsitellä tätä asiaa on aivan ainutlaatuinen. (KP3:2:62) Sain viettää hetkiä epämukavuusalueella, kun jännitin, mitä kaikkea teatterityöskentely pitää sisällään. Samalla tiedostin, että juuri sille alueellehan minun pitää mennä, jotta jotain uutta syntyisi. (EP:5:3:21)
Oppimisympäristö	Päivän tarkoitus areenan purkaminen toteutui täydellisesti. Onneksi ohjaajat olivat sen verran fiksuja, että pysyivät hiljaa ja antoivat opiskelijoiden viedä tilannetta eteenpäin. Päivä oli kuin palapeli, jossa jokainen esiintyjä kutsui seuraavan. Palapelistä tuli ehjä ja luopuminen helpottui. (NP17:21:97)
Valmennusohjelman laatu	Koulutus on täsmällistä – ei mikään lepopaikka. (NP19:24:17) Hyvin rakennettu opetusohjelma, hengittää ja piiskaa samanaikaisesti (EP23:32:239)
Valmentajien ja kouluttajien pedagoginen pätevyys	Varmasti piinkova ammatissaan, mutta osasi paneutua myös taitavasti meidän juttuihimme. (NP22:22:73) Mä näkisin, et se on just se, kun puhutaan siitä yrittäjäidentiteetistä, niin se (valmennus) on hirveen tärkeä osa sitä. Se antaa tavallaan semmoisen kehikon sinne pohjalle. Et mä koen itseni nykyään paljon varmemmaksi, kun mä puhun niistä asioista. (EP25:14:42) Luottamuksellista ja komppaavaa opetusta. (NP16:7:23)

6.1.2 Rituaalisuus

Rituaalisuus- kategoriaan liittyi 14,68 prosenttia kaikista koodeista ja 27,4 prosenttia viittauksista. Rituaalisuus-kategoriaan liittyi viittauksia, jotka kertoivat koetusta muutosvaiheesta, joka oli toisaalta kiehtova ja toisaalta pelottava sekä viittauksia uuteen asemaan, yrittäjyyteen, liittymisen riiteistä ja symboleista.

Taulukko 15. Rituaalisuus-kategoria ja alakategoriat

Kategoria	Alakategoria
Rituaalisuus	Yrittäjyyden rituaaliset vaiheet
	Yrittäjyyden riitit ja symbolit

Yrittäjyyden rituaaliset vaiheet

Taulukko 16. Rituaaliset vaiheet -alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet

Alakategoria	Ominaisuudet
Yrittäjyyden rituaaliset vaiheet	Erottautuminen vanhasta Siirtyminen välitilaan Liittyminen uuteen

Erottautuminen vanhasta merkitsi konkreettista erottautumista entisestä statuksesta ja siirtymistä välitilaan, jonka toisessa päässä oli tuntematon tulevaisuus, jota ei vielä kyetty ymmärtämään (Van Gennep 1960; Turner 1982).

Valmennettavat kuvaavat vanhasta erottautumisen vaihetta monilla eri tavoilla. Joillekin valmennettaville erottautuminen on tapahtunut hetkessä, mikä saattaa merkitä sitä, että erottautumisvaihe on alkanut jo ennen valmennukseen tuloa. Jotkut kertovat pohtineensa yrittäjäksi ryhtymistä jo yli kymmenen vuotta. Joillekin taas erottautuminen jäi ainoaksi rituaalisen vaiheen kokemukseksi, josta ei kuitenkaan kyennyt tai ollut vielä valmis siirtymään eteenpäin. Aineistosta on havaittavissa rituaalisten vaiheiden lomittaisuus ja sahaavuus, joka kuvastaa vaiheiden yksilöllistä kokemista. Valmennusryhmään liittyminen toimi konkreettisenä erottautumisena entisestä. Erottautuminen toteutui ryhmäytymisen, rituaalisen oppimisareenan, rakentamisen avulla. Areenan rakentaminen toimi siirtymäriitin tavoin erottautumisen vaiheena. Tarkastelen tätä lähemmin kappaleissa *yrittäjyyden riitit ja symbolit* ja *ryhmäytyminen*.

Välitilaan siirtyminen seurasi erottautumisen vaihetta. Tunnistin aineistosta epävarmuutta aiheuttavan psykologisen tilan, johon valmennettavat tunsivat siirtyneensä tai yllättäen joutuneensa. Tästä välitilasta ei enää ollut paluuta entiseen, vaan tulevaisuus oli rakennettava uudelleen.

Tämä muutosvaihe koettiin siirtymävaiheena, jota leimasi epämääräisyyden ja väliaikaisuuden kokemus. Kokemus oli joillekin muita voimakkaampi, mihin vaikuttivat monet seikat, kuten elämäntilanne, aikaisempi elämänhistoria, aikaisemmat kokemukset yrittäjyydestä sekä usko omiin kykyihin ja mahdollisuuksiin. Viimeistään siirtymävaihe nosti esiin identiteettikysymykset (Berglund 2006, 232). Opiskelijoiden siirtymävaiheen kahden identiteetin välissä olemisen kokemus osoittautui ajallisesti pisimmäksi jaksoksi valmennuksessa (ks. Turner 1982).

Liittyminen uuteen statukseen merkitsi liittymistä yrittäjäksi kutsuttuun joukkoon. Liittymisen vaihe alkoi ilmetä yleisimmin, kun kaksi kolmannesta valmennuksesta oli takanapäin. Liittymisvaihe merkitsi sitoutumista yrittäjyyteen, ja se vahvistettiin moninaisin yrittäjyyteen liittyvin riitein ja symbolein.

Joidenkin valmennettavien kohdalla toteutuivat erottautuminen vanhasta ja siirtyminen välitilaan, mutta liittyminen uuteen jäi keskeneräiseksi. Tämä vaihe toteutui kuitenkin useiden kohdalla myöhemmin valmennuksen jälkeen. Joidenkin valmennettavien kohdalla oli vanhasta erottautuminen hyvin selkeä ja osin radikaalikin tapahtuma. Siirtyminen välitilaan saattoi olla hyvin syvä kokemus, joka ei kuitenkaan jokaisen kohdalla johtanut liittymiseen uuteen, vaan perääntymiseen – toistaiseksi. Yrittäjyys ei sillä hetkellä vienytkään voittoa palkkatyöstä, vaan paluu entiseen statukseen oli senhetkisessä elämäntilanteessa parempi vaihtoehto. Rituaaliset vaiheet esiintyivät lomittain siten, että edestakaisliikettä tapahtui erottautumisen ja siirtymisen välillä sekä siirtymisen ja liittymisen välillä. Taulukossa 35 olen kuvannut tarkemmin identiteettiprosesseja ja niissä tapahtuvaa liikettä.

Yrittäjyyden riitit ja symbolit

Taulukko 17. Yrittäjyyden riitit ja symbolit –alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet

Alakategoria	Ominaisuudet
Yrittäjyyden riitit ja symbolit	Näkyväksi tekeminen Uuden statuksen paaluttaminen

Näkyväksi tekeminen toimi vanhasta erottautumisen, välitilaan siirtymisen ja uuteen liittymisen riittinä siirtymävaiheissa. Näkyväksi tekeminen konkreettisina tekoina vahvisti siirtymisen vaiheita.

Tällaisia yrittäjyyteen liitettäviä riittejä ja symboleja oli useita. Käsittelen niistä kolmea, areenan rakentamista, rituaalin kantamista ja areenan purkua, yksityiskohtaisemmin kappaleessa 6.1.6 toistoa välttääkseni. Nämä riitit liittyvät nimitäin kiinteästi myös ryhmäytymisen kategoriaan. Näin ollen viittaa niihin myös toisessa merkityksessä, yhteisöllisyyden kokemuksena. Toistoa olisi tässä tapauksessa vaikea välttää, koska käsitteet kietoutuvat tiiviisti myös muihin kategorioidiin.

Aineiston analyysi osoittaa, että yrittäjyyteen liitettäviä riiteiksi ja symboleiksi koettuja tapahtumia on areenan rakentamisen, rituaalin kantamisen ja areenan purkamisen ohella useita. Tulokset siitä, miten valmennukseen liittyvät oppimistehtävät helpottivat epämääräisyyden kokemusta, avasivat ymmärrykseni yrittäjäsentiteetin kehittymisen prosessiin liitettävistä riiteistä ja symboleista. Epämääräisyyden ja väliaikaisuuden vaihe helpottuu ja uuteen liittymisen vaihe vahvistuu riittien avulla. Olen nimennyt nämä yrittäjyyden siirtymäriiteiksi. Tällaisina riitteinä toimivat yksilön yrittäjäsentiteetin kehittymisen kannalta esimerkiksi oman osaamisen kompetenssikartan laatiminen ja julkistaminen (oman kompetenssin tunnistaminen ja tunnustaminen), visuaalisen yrittäjän portfolion kokoaminen ja yrittäjämäärän julkistaminen (mahdollisen yrittäjämäärän rakentuminen), yrittäjän visuaalisen SWOT-analyysin laatiminen (yrittäjäkompetenssien vertailu ja julkistaminen), reflektiopäiväkirjojen kirjoittaminen, ryhmäreflektioihin osal-

listuminen jne. Riitit liittyivät myös yrittäjyyden ja liiketoiminnan vaativiin kompetensseihin. Tällaisina riiteinä toimivat muun muassa disruptio-kartan laatiminen (oman liiketoiminnan asemointi markkinoilla), presentaatioiden pitäminen ja liikeidean myyminen esimerkiksi rahoittajille tai muille päättäjille, kannattavuuslaskelmien ja liiketoimintasuunnitelman laatiminen konkreettisine klinikkatapaamisineen.

Yrittäjyys- ja liiketoimintakompetenssejaan valmennettavat koettelivat konkreettisesti erityisesti liiketoimintasuunnitelmaa kirjoittaessaan. Liiketoimintasuunnitelman laatiminen oli kolme kuukautta kestävä riitti, joka muovasi valmennettavien yrittäjäidentiteettiä ja jonka aikana he tekivät näkyväksi omaa yrittäjyyttään ja oman liiketoimintansa eri osa-alueita.

Uuden statuksen paaluttaminen liittyi erityisesti symboleihin, jotka vahvistivat kehittyvää yrittäjäidentiteettiä. Symbolit toimivat aineiston mukaan konkreettina merkkeinä ja helpottavat epämääräisyyden vaiheen läpikulkemista. Siirtymävaiheen loppuvaiheessa symbolit toimivat liittymisen merkkeinä yrittäjyyteen, jotka paaluttavat tulevaa statusta ja vahvistavat yrittäjäidentiteettiä. Parhaimmillaan riitit saavat tuekseen jonkin symbolin, joka vahvistaa tapahtumaa. Tällaisia symboleja voivat olla yrittäjän visuaalinen portfolio, liiketoimintasuunnitelma, kannattavuuslaskelmat, reflektiopäiväkirja, visuaalinen disruptio-kartta, starttirahapäättös, tavaramerkin rekisteröintitodistus, yrityksen kaupparekisteriote jne.

Uuden statuksen paaluttaminen tapahtui myös suhteessa ulkomaailmaan, muun muassa seuraavissa yhteyksissä: esiintyminen oman yrityksen toimitusjohtajana messuilla tai asiakasneuvotteluissa, ensimmäisten tarjousten kirjoittaminen ja siitä seuraava tarjousneuvottelu asiakkaan kanssa, toimitilan vuokrasopimuksen allekirjoittaminen, yrityksen nimen päättäminen, käyntikorttien painattaminen, WWW-sivujen perustaminen jne. Nämä tilanteet muodostuivat yrittäjäidentiteetin rakentumisen symboleiksi. Symbolit liittyivät myös monella tapaa käyttäytymisen muutokseen, kuten lukutottumuksiin ja kielenkäyttöön. Yrittäjäidentiteetti vahvistui kielen kautta, kun puhuntaan tuli mukaan yrittäjyyteen ja liiketoimintaan liittyviä uusia termejä ja käsitteitä (Down & Warren 2008, 4–23). Tulokset

osoittavat, että rituaalisuuden avulla valmennettavien yrittäjäidentiteetin kehittyminen vahvistui ja konkreettiset riitit ja symbolit paaluttivat tätä prosessia.

Tunnistaessani aineistossa rituaalisuuden elementtejä liitin ne ensin pelkästään kontekstiin; valmennus toimi identiteettineuvottelun näyttämönä, jossa rituaalisten vaiheiden läpikäyminen oli mahdollista ja vahvan ryhmäkoheesio ansiosta myös turvallista. Rituaalisuus osoittautui ensimmäistä ajatustani syvemmäksi ilmiöksi. Aineisto osoittaa, että valmennuksessa käytetty pedagogiikka näyttää tulevan identiteetin rakentumisen prosessia rituaalisuuden avulla. Näin rituaalisuus yhdistyy harjoitettuun pedagogiikkaan, mikä on tutkimuksen kannalta merkittävä tulos.

Tästä oivalluksesta syntyi ensimmäinen ydinkäsite *rituaalipedagogiikka*, joka vastaa osittain tutkimuskysymykseeni: ”Millainen yrittäjyysvalmennus edistää yrittäjäidentiteetin kehittymistä?”

Taulukko 18. Esimerkkejä Rituaalisuus-kategoriaan koodatuista ilmaisuista

Rituaalisuus	Esimerkkejä koodatuista ilmaisuista
Yrittäjyyden rituaaliset vaiheet	Olen nyt joutunut vahvaan sisäiseen jännitteeseen menneen, nykyisen ja sitä kautta tulevan välille. (EP6:47:182)
	Ajattelen tätä yrittäjyys vaihtoehtoa paljon. Ja myös vaihtoehtoja sille. Se on joka tapauksessa selvää, että edelliseen ei enää ole paluuta. (NP11:39:160)
	Tosi ylös-alas menoa ja pohdintaa, epävarmuutta. Välillä on sellainen olo, ettei tiedä mihin tarttuisi, että pääsisin eteenpäin. Vähän semmonen, että mistä sitä ottais kiinni.(EP27:14:30)
	On aika aloittaa pohjatyö yritykselle! Soitan ensimmäisen asiakaspuhelun, joka johtaa heti seuraavalla viikolla tapaamiseen. (EP23:172:426)
Yrittäjyyden riitit ja symbolit	Messuilla kävelin rintarottingilla osastolta toiselle yrittäjänä. Messujen jälkeen mentiin perheen ja naapurin perheen kanssa pitsalle. Puhuttiin siinä naapurin isännän kanssa, joka on töissä isossa firmassa, bisneksistä. Illalla menin heti PRH:n sivuille ja rekisteröin trademarkin. (NP17:3:25)
	Mä oon puhunut laatoista, et tää homma menee ikään kuin laattoina paikoilleen ja aina on välissä se kaaos. Toisia laattoja on just tää työtilan saaminen ja tietysti starttirahaproessi.(EP25:19:49)
	Saan itseni kiinni ajatuksesta, että haluaisin lukea Kauppalehteä ensimmäistä kertaa elämässäni. Kaupungilla luen himokkaasti yritysten nimiä kylteistä ja tarkastelen liikehuoneistoja. Samalla mietin, että mitenköhän tuokin voi tulla toimeen tuollaisella yrityksellä.(EP2313:306)

6.1.3 Identiteettivertailu

Identiteettivertailu-kategoriaan liittyi 17,06 prosenttia kaikista koodeista ja 16,7 prosenttia viittauksista. Identiteettivertailu merkitsi valmennettaville pohdintaa ja vertailua eri identiteettien välillä.

Taulukko 19. Identiteettivertailu-kategoria ja alakategoriat

Kategoria	Alakategoria
Identiteettivertailu	Nykyinen minä
	Mahdollinen yrittäjänä
	Yrittäjäkompetenssit

Nykyinen minä

Taulukko 20. Nykyinen minä-alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet

Alakategoria	Ominaisuudet
Nykyinen minä	Persoonallinen minä
	Ammatillinen minä

Nykyisen minän reflektointi merkitsi oman **persoonallisen minän** tutkimista, tunnistamista ja hahmottamista. Omaan minään tutustuminen psyykkisenä, fyysisenä ja sosiaalisena olentona oli merkityksellistä, koska se lisäsi itsetuntemusta. Esimerkiksi henkilöt, jotka aluksi pelkäsivät osallistua kehollisiin harjoituksiin, kokivat itsensä voittajiksi harjoitusten jälkeen. Kehotietoisuuden herääminen, mikä oli harjoitusten tarkoitus, lisäsi olemassaolon ymmärtämistä ja sen kautta myös kykyä kokonaisvaltaiseen ajatteluun ja oppimiseen (Anttila 2009, 84–92). Luottamus omaan kehollisuuteen koheni, mikä heijastui myöhemmin itsevarmuutena esimerkiksi erilaisissa esiintymistilanteissa.

Itsetuntemuksen lisääntymisellä taas oli vaikutusta muihin kategorioihin, kuten mahdollisen minän hahmottamiseen ja sen vertailuun suhteessa yrittäjäkompetensseihin. Itsetuntemuksen lisääntyminen heijastui suoraan itseluottamukseen ja

sen myötä myös itsesäätelyvalmiuksiin ja itsensä johtamiseen (Keltikangas-Järvinen 1998).

Ammatillisen minän merkitys yrittäjyyteen identifioitumisessa oli keskeistä. Aineistossa nykyinen minä hahmottui erityisesti ammatillisen minä kautta. Valmennusten aikana valmennettavat prosessoivat suhdettaan ammatti-identiteettiinsä, taiteeseen ja yrittäjyyteen. Aineistossa käytiin kiihkeää neuvottelua ammatillisen identiteetin ja yrittäjäidentiteetin yhdistämisestä. (Mentkowski & al. 2003, 189–215.) Joillekin identiteettikysymysten pulpahtaminen esiin oli yllätys, koska he eivät olleet osanneet varautua siihen, että omat tiedostamattomat ennakkoluulot nousisivat odottamatta esiin. Suhteen määrittäminen omaan ammatilliseen viitekehukseen merkitsi myös yrittäjäidentiteetin sovittamista kollektiiviseen ammatti-identiteettiin. Yrittäjäidentiteetin kehittymisen esteenä nähtiin mahdollinen kasvojen ja uskottavuuden menettäminen oman ammattikunnan edessä. Ammattikuntauskollisuus saattoi nousta muiden arvojen ylitse. Hyväksynnän hakeminen kollegoilta on tavallista luovalla alalla (Eteläpelto & Vähäsantanen 2006, 28–36). Aineisto osoitti, että taiteellisuus on erottamaton osa luovan alan toimijan ammatti-identiteettiä. Tämä tekijä näytti ensin muodostuvan eräänlaiseksi henkiseksi kahleeksi, joka hidasti yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessia. Riippumattomuus ammattikunnasta ja sen mielipiteestä muodostui monen kohdalla haasteeksi, joka oli voitettava matkalla yrittäjyyteen.

Nykyistä minää koskeva pohdinta persoonallisella ja ammatillisella tasoilla sekä sen vertailu mahdolliseen yrittäjäminään oli aineiston läpi kulkeva teema, mutta voimakkain pohdinta painottui ajallisesti valmennuksen ensimmäiseen kolmanteen.

Mahdollinen yrittäjämikä

Taulukko 21. Mahdollinen yrittäjämikä -alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet

Alakategoria	Ominaisuudet
Mahdollinen yrittäjämikä	Luova minä Yrittäjämikä

Tunnistin aineistosta vertailun nykyisen minän ja mahdollisen yrittäjämikän välillä. Mahdollisen minän identiteettikuvina toimivat muun muassa valmennuksessa kohdatut esimerkkiryttäjät, jotka vaikuttivat joko yrittäjäidentiteettiä edistävästi tai estävästi. Esimerkkien kautta valmennettaville kirkastui, millainen hän haluaisi tai millainen ei haluaisi olla yrittäjänä. Mahdollinen yrittäjämikä merkitsi valmennettavalle **luovan minän** ja **yrittäjämikän** yksilöllistä yhdistämistä. Aineisto osoitti, että luovuus ja taiteellisuus ovat erottamaton osa luovan alan toimijan minäkäsitystä. Minäkäsitys rakentui luovuuden ja taiteen tekemisen varaan siinä määrin, että sen menettämisen pelko näytti nousevan suurimmaksi affektiviseksi esteeksi yrittäjäidentiteetin kehittämisessä.

Tutkimusaineistoni osoitti, että yrittäjyyttä ei lähtökohtaisesti koeta houkuttelevana luovalla alalla. Valmennettavien mukaan osaamisen kaupallistaminen oli vaikeaa, mihin yhtenä syynä oli juuri oman luovan minän menettämisen pelko. Suurimmaksi yrittäjäksi ryhtymisen esteeksi valmennettavat ilmoittivat oman ammatillisen osaamisen kaupallistamisen ja ammatillisen roolin muuttumisen kaupallistamisen myötä joksikin sellaiseksi, mihin ei enää voisi samastua.

Luovan alan tarkoituksena nähtiin uuden luominen ja tuottaminen. Valmennettavat kokivat, että liiketoiminnassa pyritään useimmiten miellyttämään suuria kulluttajajoukkoja, ja näkivät tämän olevan ristiriidassa luovuuden ja innovatiivisuuden kanssa. Nämä ajatukset nostivat esiin myös vastakkaisia mielipiteitä, mikä loi tervettä vastavoimaa ja identiteettipohdintaa kiihdyttävää keskustelua.

Yrittäjäidentiteetin omaksuminen merkitsi identifioitumista kokonaisena ihmisenä, jolloin myös luovuuden ja taiteellisuuden elementit säilyvät voimavarana yrittäjyydessä. Oman osaamisensa kaupallistaminen, mikä valmennuksen alussa koettiin suurimmaksi ylitettäväksi esteeksi, voitettiin useimpien kohdalla valmennuksen aikana avoimen ja luottamuksellisen ryhmäreflektion avulla. Ääneen lausutut ennakkoluulot saivat muutoksen käyntiin.

Yrittäjäminä rakentuu tulosten mukaan luovan minän ja yrittäjäminän persoonallisesta yhdistämisestä. Yrittäjyys tarjoaa yksilölle mahdollisuuden toteuttaa unelmaansa ja ammatillista intohimoaan sekä vaikuttaa oman elämänsä kulkuun. Tämä mahdollisuus painoi useimpien kohdalla vaakakupissa enemmän kuin se, mitä entinen status esimerkiksi taiteilijana oli tarjonnut. Yrittäjyys ja luovuus nähtiin viime kädessä hyvin lähekkäisiksi asioiksi. Tinkimättömyys leimasi kuitenkin uutta minää; luovan minän ja yrittäjäminän on jollakin tavalla oltava läsnä samassa identiteetissä, jotta se voisi toteutua (ks. Berglund 2006).

Identiteettiin kuuluva artistisuus näyttäisi aineiston mukaan olevan neuvottelun kohteena luovan alan yrittäjyyteen samastumisen prosessissa (ks. Sutinen 2003, 31–52; Eteläpelto & Vähäsantanen 2006, 28–36). Luovan alan ammateissa taiteellisen ilmaisun itseisarvo on ammatillisuuden perusta. Taiteen tehtävänä on toimia erilaisten elämänilmiöiden kyseenalaistajana. Sen tehtävänä ei ole miellyttää yleisöä. Artistisuuden kynnyksen ylittäminen on haasteellista ja kysyy yksilöltä rohkeutta tulla ulos entisestä institutionaalisesta identiteetistään ja avoimuutta kohdata ja kokeilla uusia mahdollisia minuuksia.

Valmennuksen edetessä yrittäjäminä näyttäytyi päivä päivältä toteuttamiskelpoisempänä. Monet pelot ja ennakkoluulot olivat perustuneet stereotyyppisiin kuviin siitä, millainen on hyvä yrittäjä. Yrittäjäkompetenssit olivat tekijöitä, joiden kanssa oli käytävä keskustelua ja pohdittava, miten nämä tekijät ovat liitettävissä omaan ammatilliseen kompetenssiin ja miten yrittäjyys asettuu omaan elämänsä kulkuun.

Yrittäjäkompetenssit

Taulukko 22. Yrittäjäkompetenssit -alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet

<i>Alakategoria</i>	<i>Ominaisuudet</i>
Yrittäjäkompetenssit	Yrittäjyysosaaminen Liiketoimintaosaaminen Yrittäjyyden normit ja lait

Yrittäjäkompetenssit merkitsivät oman osaamisen peilaamista suhteessa yrittäjyys- ja liiketoimintaosaamiseen sekä yrittäjyyden normeihin ja lakeihin. Valmennettavat ymmärsivät **yrittäjyysosaamisen** ennen muuta yrittäjämäisenä toimintatapana, joka oli mahdollista oppia. Yrittäjäidentiteetin rakentuminen oli sidoksissa yrittäjyysosaamisen kehittymiseen. Valmennuksessa käsitelty Gibbin (2005b, 47–48) luokittelu (ks. kappale 4.4.1), joka kuvaa yrittäjyysominaisuuksia, yrittäjämäistä käyttäytymistä ja yrittäjyystaitoja, lisäsi identiteetin reflektointia suhteessa omaan yrittäjyysosaamiseen. Luovalla alalla nähtiin olevan jo luonnostaan monia edellytyksiä yrittäjyyteen, ja taulukossa 6 esitetyt attribuutit edustavat monilta osin luovan alan ammattilaisen tuntomerkkejä ja perusosaamista.

Vaikka luovan alan ammattiosaaminen ja sen myötä ammatillinen identiteetti rakentuvat valmennettavien mielestä pitkälti Gibbin (2005b) taulukon tunnusmerkeille, on kuitenkin olemassa joitakin ongelmakohtia. Taiteen kokeminen itseisarvona toi esiin asenteellisen vastarinnan joitakin yrittäjyysosaamiseen liittyviä taitoja kohtaan. Suostuttelun ja taivuttelun taidot sekä neuvottelu- ja myyntitaidot vaikuttivat lähtötilanteessa vaikeimmin omaksuttavilta ja hankalimmin identiteettiin liitettäviltä ominaisuuksilta luovalla alalla. Affektiivisten kompetenssien vahvistuminen edesauttoi kuitenkin näiden taitojen oppimista ja hyväksymistä osaksi omaa yrittäjäidentiteettiä (Baron 2008).

Valmennuksen aikana valmennettavat irrottautuivat perinteisestä ajattelusta, jossa yrittäjyys nähdään ainoastaan omistajayrittäjyytenä. He oivalsivat yrittäjämäisen asenteen, ajattelun ja toimintatavan omaksi voimavarakseen työelämässä. Yrittäjyysosaaminen nähtiin monina taitoina, joista esimerkiksi sosiaaliset vuorovaiku-

tustaidot koettiin tärkeiksi. Toisaalta yrittäjyys nähtiin kykyä selviytyä monimutkaisissa tilanteissa, mikä puolestaan edellyttää ongelmanratkaisutaitoja ja kykyä sietää epävarmuutta. Yrittäjyyskäsitteen laaja-alaistuminen helpotti myös omistajayrittäjyyteen samastumista, koska käsite ei enää poikennut muun työelämän vaatimasta käyttäytymisestä.

Liiketoimintaosaamiseen liittyvät asiat olivat läsnä koko valmennuksen ajan ja joutuivat puntariin sekä ajattelun että toteutuksen tasolla jokaisen osallistujan kohdalla. Liiketoimintasuunnitelman laatiminen oli valmennuksen lopputyö, jota työstettiin koko valmennuksen ajan. Liiketoimintasuunnitelma on yrityksen ensimmäinen käsikirjoitus, ja se toimii yrityksen strategisen suunnittelun työkaluna. Valmennettavat kokivat, että liikkeenjohtaminen on yksi vaikeimmista opittavista taidoista, minkä vuoksi liiketoimintasuunnitelman laatiminen oli valmennettaville tärkeä, joskin ponnistuksia vaativa tehtävä.

Valmennuksessa liiketoimintasuunnitelman roolina oli saada jokaisen kohdalla käyntiin prosessi, jossa valmennettava tutkii liiketoimintamahdollisuuksiaan ja rakentaa oman yrityksensä peruspilareita pala palalta eikä pelkästään jäljennä suunnitelmaa jonkin valmiin mallin pohjalta. Liiketoimintasuunnitelman yhtenä tarkoituksena on myös tutustuttaa valmennettavat liiketoiminnassa käytettävään kieleen. Monet termit ja käsitteet tuntuivat aluksi kovin vierailta ja vaikeilta omaksua. Kuitenkin ne tulivat vähitellen tutummiksi, ja niiden käytöllä jopa loppuvaiheessa ylpeiltiin. Liiketoimintaan liittyvän kielen omaksuminen vahvisti selkeästi yrittäjäidentiteetin kehittymistä.

Liiketoimintaosaamisen osa-alueista keskeisimmiksi oman yrittäjäidentiteetin kehittymisen kannalta nousivat pohdinnat yrityksen talouden hallinnasta, tuotteiden ja palveluiden myynnistä ja markkinoinnista sekä sopimuskäytännöistä. Nämä osa-alueet koettiin kaikkein vaikeimmiksi oppia, ja niiden liittäminen osaksi omaa yrittäjyyttä vaati paljon ponnisteluja. Kuitenkin näiden asioiden tuominen konkreettisesti omaan yritystoimintaan oli motivoivaa ja edisti asioiden oppimista. Esimerkiksi kannattavuuslaskelmien työstäminen simulointiohjelman avulla oli erityisen hedelmällistä ja loi realistisen lähtökohdan liiketoiminnan suunnitte-

lulle. Valmennettavat kuvasivat näitä konkreettisia tapahtumia helpottaviksi, koska niiden avulla pystyi epämääräisyyteen luomaan järjestystä.

Monet oman alan omaksutut käytännöt saattoivat nousta yllättävän suuriksi esteiksi. Esimerkiksi taidealoilla apurahan avulla toimiminen oli saattanut muuttua yksilön elämäntavaksi, konventioksi, josta ei uskalleta luopua. Apurahojen tuke-
mana työskentely oli saattanut jättää jälkensä ajattelutapaan, vaikka se oli mer-
kinnyt kovaa työtä ja niukkaa elintasoja. Nämä näkökulmat huomioiden vitkastelu
entisen ja uuden identiteetin välillä oli vähintäänkin tarpeen.

Liiketoimintasuunnitelmaa kirjoittaessaan valmennettavat reflektoivat mahdollis-
ta yrittäjäminää suhteessa liiketoiminnan realiteetteihin. Reflektoinnit käsittivät
monia oivalluksia siitä, miten soveltaa liiketoiminnan oppeja omassa yritystoi-
minnassaan. Vähitellen kuva yrittäjyydestä laaja-alaisesti ja itsensä vertailu luo-
van alan yrittäjiin osoitti yrittäjyyden olevan monikasvoista. Yrittäjäminän sovit-
taminen omaan identiteettiin näytti mahdolliselta. Prosessi vaati kuitenkin aktii-
vistä työskentelyä tulevan eteen (ks. Lord, Brown & Freiberg 1999, 167–203).

Yhteiskunnan yritystoiminnalle asettamat **yrittäjyyden normit ja lait** koettiin
monimutkaisiksi mutta välttämättömiksi oppia. Erityisesti yrittäjän eläke- ja sosi-
aaliturvaa koskevat asiat herättivät vilkasta keskustelua, koska ne liittyvät konk-
reettisesti statuksen muutokseen. Tässä mielessä yrittäjästatuksen omaksuminen
koettiin paljon vaativammaksi prosessiksi kuin siirtyminen palkkatyösuhteesta
toiseen. Yrittäjäksi ryhtyminen merkitsee muun muassa siirtymistä sosiaalisten
turvaverkkojen ulkopuolelle tai ainakin turvaverkkojen heikentymistä. Yrittäjän
on itse hankittava turvaverkkonsa. Mahdollinen epäonnistuminen yrittäjänä mer-
kitsee edelleenkin tämän päivän Suomessa paitsi sosiaalista häpeää myös ankaraa
ponnistelua takaisin institutionaalisen yhteisön ja turvaverkon jäseneksi. Tämän
tosiasian pohdinta aiheutti vitkastelua siirtymisessä nykyisestä ja mahdolliseen
yrittäjäidentiteettiin.

Tunnistin identiteettineuvottelussa kaksi yrittäjäkompetenssiin liittyvää pää-
ulottuvuutta, joita ovat yrittäjyys- ja liiketoimintaosaamisen kehittyminen. Yrittä-
jäidentiteetin kehittymisen prosessissa nämä kaksi säiettä kietoutuvat erottamat-

tomasti toisiinsa. Aineisto vahvisti, että omistajayrittäjyyteen samastumisen prosessissa on samanaikaisesti kysymys sekä yrittäjyyteen kasvun että liiketoiminnan kehittämisen prosessista, eikä niitä voida erottaa toisistaan (ks. Cope & Watts 2000,104–105).

Taulukko 23. Esimerkkejä Identiteettivertailu-kategoriaan koodatuista ilmaisuista

Identiteettivertailu	Esimerkkejä koodatuista ilmaisuista
Nykyinen minä	<p>Et uskaltaa pistää itensä täysillä peliin. (EP3:96:293)</p> <p>Ammatti - identiteetin ja yrittäjäidentiteetin törmäyskurssista voi tulla tuskallinen projekti (NP9:8:20).</p> <p>Olen puhunut joillekin tuttavilleni tällaisesta yritystoiminta mahdollisuudesta. Ensimmäinen reaktio on ollut epäilevä. Syy siihen on ollut että voi joutua yritystoiminnan vangiksi. Jotta yritys pysyy hengissä, joutuu mahdollisesti tuottamaan kukkamekko-grafiikkaa. Siihen voi jumittua, koska se menee kaupaksi. Tällaisten immateriaalisten tuotteiden kaupallistaminen voi johtaa taantumukseen. (NP11:40:166;54:296)</p>
Mahdollinen yrittäjänä	<p>Taide on pyhää. Jos sitä myy, myy itsensä. Vaan kunpa pääsisi tuosta huoraamisen pelosta. (KP3:138:10)</p> <p>Taiteilijan ajattelun vapaus on jotain, mitä kaupallisuus syövyttää. (NP9:56:171)</p> <p>Pohdin taiteen pyhää lehmyyttä sinänsä erikoisena asiana, että siitä puhutaan usein kuin näin olisi ollut aina, että taiteilijat olisivat aikojen alusta asti olleet jotain luovuuden pyhittämiä, mutta näinhän ei tosiaan ole käsittäkseni ollut kuin vasta moderneina aikoina. Aiemminhan taiteilijat muinaisuudesta asti melko kiltisti tekivät sellaista taidetta mitä maksaja (hallitsijat, mesenaatit, kirkot jne.) pitivät hyvänä, niin ulkoisesti kuin sanoman puolesta. (EP11:14:36)</p> <p>Ketä mittaani, miksi mittaani? Eli mihin vertaan itseäni ja miksi? Millä passilla haluan liikkua - ja missä maastossa - yrittäjämaastossa? Mikä olisi pahinta? Varmaankin taiteilla yrittäjänä tai yrittää taiteilla! Voiko olla proyrittäjä ja protaiteilija samassa persoonassa? (NP9:19:59)</p> <p>Menen ihan kybällä eteenpäin tämän jutun kanssa, sillä tämä on mun haave ja mun intohimo ja se, mikä tekisi mut onnelliseksi. (NP1:11:18)</p>
Yrittäjäkompetenssit	<p>Freelancerin työ on ainakin mun kohdalla ollut tietyllä tavalla niin paljon samaa, kuin yrittäminen. (NP9:1:16)</p> <p>Taiteilija, jos joku Suomessa, on meno-orientoitunut. Se johtuu siitä, että eletään apurahoilla. Se orientoituminen siinä tekemisessä on menotilystä. Se on sun suhteesi tulo- ja menovirtoihin. Sillä on suuri filosofinen vaikutus sun ajatteluun. (EP7:29:24)</p> <p>Lätsän tekeminen oli se huippu tässä konkretiassa. (EP7:46:38)</p> <p>Mä aina kysyn, koska sä teet exitit? Hah-haa. Ne on tosi hienoja keskusteluja ja täyttä asiaa. (EP25:59:148)</p>

6.1.4 Itsesäätely

Itsesäätely-kategoriaan liittyi 29,35 prosenttia kaikista koodeista ja 26,8 prosenttia viittauksista.

Taulukko 24. Itsesäätely-kategoria ja alakategoriat

Kategoria	Alakategoria
Itsesäätely	Affektiiviset, konatiiviset ja kognitiiviset itsesäätelykompetenssit
	Reflektointi
	Itsensä johtaminen

Affektiiviset, konatiiviset ja kognitiiviset itsesäätelyprosessit

Taulukko 25. Affektiiviset, konatiiviset ja kognitiiviset itsesäätelyprosessit -alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet

Alakategoria	Ominaisuudet
Affektiiviset, konatiiviset ja kognitiiviset itsesäätelykompetenssit	Tunteiden käsittely Asennemuutos Arvokeskustelut Motivaation kasvu Tahtotilan vahvistuminen Nälkä tietää ja halu kokeilla taitojaan

Tunteiden käsittely osoittautui yhdeksi tärkeimmistä seikoista yrittäjyyteen identifioitumisen prosessissa (ks. Baron 2008, 328–340). Valmennettavat kokivat olevansa moninaisten tunteiden myllerryksessä erityisesti valmennuksen alkuvaiheessa. Tunteet vaihtelivat äärilaidasta toiseen, ilon ja riemun tunteista ahdistuksen, pelon ja epävarmuuden tunteisiin. Ensimmäisessä valmennuksessa tunteiden kollektiiviseen käsittelyyn ei ollut varauduttu, minkä vuoksi valmennettavat käsitelivät niitä pääsääntöisesti yksityisesti reflektiopäiväkirjoissaan. Valmennuksen loppuvaiheessa toteutettiin ryhmäreflektio, joka avasi ryhmän kesken myös keskustelun tunnekokemuksista.

Seuraavissa valmennuksissa yrittäjyyttä lähestyttiin käsittelemällä yhdessä yrittäjyyteen liittyviä tunteita. Tunteet liittyivät siirtymävaiheiden kokemuksiin. Valmennettavat kuvasivat tunteiden kaaosta, jossa vaihtelivat toisaalta innostus ja toisaalta epävarmuus. Tunteiden jäsentyminen ja muuttuminen toiminnan ohja-

ukseksi vei ensimmäisen aineiston mukaan paljon aikaa, koska tunteita ei valmennuksessa käsitelty ohjatusti millään tavoin. Tulokset osoittivat, että affektii-visen alueen käsittelemättömyys vaikeutti identifioitumisen prosessin etenemistä. Valmennuksen edetessä valmennettavat pääsivät kuitenkin reflektoinnin avulla käsittelemään yrittäjyyteen liittyviä tunteitaan ja voittamaan pelkojaan sekä saamaan uskoa unelmiinsa. Itsesäätely vahvistui ja johti oman toiminnan selkeämpään ohjaukseen.

Tunteiden käsittelyyn liittyy myös kehotietoisuuden kasvu ja sen merkitys itse-tuntemuksen lisääntymisessä ja oman toiminnan ohjauksessa (ks. Anttila 2009, 84–92). Tästä esimerkkinä oli valmennuksen alussa toteutettu ryhmäytymisen prosessi, jossa käytettiin menetelmänä kehollista työskentelyä. Useimmat valmennettavat kokivat hämmennystä kehollisten harjoitusten yhteydessä ja moni ihmetteli, mitä tekemistä sillä oli yrittäjyyden kanssa. Joidenkin kohdalla käynnistyi itsepuolustusmekanismi arvon kieltäminen, koska tilannetta oli vaikea muuten käsitellä. Jälkikäteen useimpien kohdalla kehollisten harjoitusten merkitys kirkastui ja harjoitukset nähtiin merkityksellisinä identiteetin kehittymisen prosessissa.

Asennemuutos käynnistyi, kun yrittäjyys ymmärrettiin liiketoiminta laajemmaksi käsitteeksi. Yrittäjyyden kuva oli valtaosalla valmennettavista kapea-alainen, mikä herätti paljon piilossa olleita ennakkoluuloja, usein yllätyksenä valmennettavalle itselleenkin.

Asennemuutokseen vaikuttivat monet tekijät. Yrittäjyyden ymmärtäminen henkilökohtaiseksi oppimisprosessiksi avasi uudenlaisen näkökulman yrittäjyyteen ja sen myötä asennemuutokseen. Valmennettavat ymmärsivät, että heidän ei tarvitse sopia johonkin ennalta määriteltyyn muottiin, vaan he voivat itse vaikuttaa siihen, millaisena yrittäjyys heidän kohdallaan näyttäytyy.

Arvokeskustelut osoittautuivat aineistossa keskeisiksi keskustelunaiheiksi yrittäjäidentiteettiä pohdittaessa. Arvokeskustelut kytkeytyivät identiteettivertailuun ja itsesäätelyyn. Arvokeskustelua käytiin erityisesti peilaamalla omia arvoja esimerkkiyrittäjien arvoihin. Esimerkkiyrittäjät toimivat identiteettikuvina, jos arvo-

jen koettiin osuvan yhteen omien arvojen kanssa. Yrittäjätoiminnan tuli liittyä kiinteästi omiin arvoihin. Tämä merkitsi sitä, että yrittäjyyttä ei nähty pelkästään oman toiminnan organisoimisena, vaan sillä oli syvällisemmät tavoitteet.

Yrittäjätoimintaan liitettävä voiton maksimointi tuntui useasta valmennettavasta vieraalta ja jopa taiteellista työskentelyä halventavalta. Aineistossa oli havaittavissa merkkejä yhteiskunnallisesta yrittämisestä, jossa tavoitteena ei ole ensisijaisesti voiton tavoittelu vaan yhteiskunnallinen vaikuttaminen ja yhteiskunnallisten ongelmien ratkaiseminen. Yhteiskunnallinen yrittäminen käsitteenä oli kuitenkin tuossa tutkimuksen vaiheessa vielä täysin outo suomalaisessa yhteiskunnassa ja yrittäjyyden keskusteluissa. Arvokeskustelut liittyivät toisaalta ammattikunnan arvoajatteluun ja toisaalta suomalaisen yhteiskunnan ja liike-elämän arvoihin.

Toisaalta nykyinen työelämä ei tarjonnut kaikille valmennettaville heidän arvonsa mukaista elämää, kun taas yrittäjyyden nähtiin tarjoavan siihen mahdollisuuden. Mielenkiintoista oli se, että valmennuksen edetessä ja yrittäjäidentiteetin vahvistuessa omat arvot jäsenyivät uudelleen tai vahvistuivat entisestään. Tämä tuli esiin valmennettavien peilattaessa itseään esimerkkiryttäjiin. Affektioiden käsitteleminen koettiin tärkeäksi portin avaajaksi identiteetti muutoksessa.

Motivaation kasvu ja tahtotilan vahvistuminen osoittautuivat luontevaksi seuraukseksi affektiivisen alueen työstämisestä. Kun valmennettavat olivat saaneet valmennuksen alussa käsitellä omaa temperamenttiaan, emootioitaan, tunteitaan, arvojaan ja asenteitaan suhteessa yrittäjyyteen, voimistuivat motivaatio ja tahto yrittäjyyttä kohtaan. Nämä puolestaan synnyttivät **nälän tietää lisää ja halun kokeilla taitojaan**. Affektioiden käsittely johdatteli luontevasti konatiiviseen ja kognitiiviseen ulottuvuuteen. Affektioiden käsittely mursi tehokkaasti yrittäjätoimintaan liittyviä ennakkoluuloja ja siloitti tien yrittäjäidentiteetin kehittymistä varten. Valmennettavat hämmästelivät itsessään tapahtunutta nopeaa kehitystä ja kasvanutta valmiutta omaksua omakohtaisesti yrittäjyyteen ja liiketoimintaan liittyviä asenteita, käyttäytymismalleja, tietoja ja taitoja.

Reflektointi

Taulukko 26. Reflektointi-alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet

Alakategoria	Ominaisuudet
Reflektointi	Itsetuntemuksen lisääntyminen Itseluottamuksen kasvu Kriittisen ajattelun taitojen kehittyminen

Itsetuntemuksen lisääntyminen tapahtui reflektointiin oppimisen myötä. Reflektointi käsitteenä oli useimmille valmennettaville uusi. Reflektointiin oppiminen merkitsi siten uuden taidon oppimista. Reflektoinnin taidon oppimisen merkitys tuli ilmi valmennettavien päivittäisissä pohdintoissa ja reflektointipäiväkirjoissa. Reflektoinnin avulla valmennettavat pääsivät pohtimaan yrittäjyyteen kasvamisen prosessiaan ja tekemään sitä konkreettisesti näkyväksi kirjoittamalla, mikä vahvisti itsetuntemusta.

Itseluottamuksen kasvu oli suora seuraus itsetuntemuksen lisääntymisestä. Valmennettavien yrittäjäidentiteetin rakentuminen eteni prosessina askel askeleelta. Jokainen edeltävä vaihe valmisti reflektoinnin kautta seuraavaa kehitysvaihetta. Reflektointi toimi identiteettineuvottelun käynnistäjänä ja prosessin kuljettajana. Reflektointi tapahtui affektiivisia, konatiivisia ja kognitiivisia yrittäjyyskompetensseja kriittisesti yhdessä ja yksin pohtien sekä reflektointipäiväkirjaa kirjoittaen. Tulokset osoittavat, että mitä syvemmin reflektoiden valmennettava kävi läpi identiteettivertailua, sitä vahvemaksi kasvoi luottamus omaan itseensä ja ihmisenä kasvuun. Tässä prosessissa oli kysymys itsesäätelytaitojen oppimisesta, mikä näytti johtavan itsensä johtamisen heräämiseen (Ruohotie 2000a; Åhman 2003).

Reflektoinnin taito kehittyi vähitellen harjaantumisen myötä. Ensin reflektointi tapahtui enemmän teknisellä tasolla, jolla valmennettava arvioi omaa oppimistaan tapahtumana, substanssiosaamisen kasvuna, arvioiden teknisiä näkökohtia kuten oppisisältöjä, aikatauluja, pedagogiikkaa, oppimisjärjestelyjä, menetelmiä jne. Vähitellen reflektointi eteni opitun soveltamiseen käytännössä omassa yrittä-

yydessä ja omassa situaatiossa. Kriittisen reflektoinnin taidon oppiminen vaati ponnisteluja. Omien ajattelutapojen kyseenalaistaminen ja niistä vapautuminen **kehitti kriittisen ajattelun taitoja** (ks. Mezirow 1998; Ruohotie 2000b).

Valmennettavat kokivat oppineensa kriittisen ajattelun taidon, jotka ansiosta omat ennakkoluulot ja asenteet näyttäytyivät uudessa valossa. Reflektoinnin taito muodostui tärkeäksi työkaluksi yrittäjäidentiteetin rakentumisen prosessissa.

Itsesäätelyvalmiudet saivat aineistossa voimansa aktiivisesta reflektoinnista. Itse-reflektointi, joka ylty useimpien kohdalla kriittiselle tasolle, vahvisti selkeästi itsesäätelyvalmiuksia. Prosessia tuki vielä aktiivinen ryhmäreflektointi ja vertaisten antama palaute. Ohjattu reflektointi affektiivisella, konatiivisella ja kognitiivisella ulottuvuudella koettiin haastavaksi, mielenkiintoiseksi ja omaa kasvua tukevaksi. Nämä ihmisen kolme ulottuvuutta avasivat monia uusia näkökulmia lisäten itsetuntemusta ja itseluottamusta ja kehittäen niiden myötä itsesäätelyvalmiuksia (ks. Ruohotie 2000a).

Itsensä johtaminen

Taulukko 27. Itsensä johtaminen -alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet

Alakategoria	Ominaisuudet
Itsensä johtaminen	Oman mielen ohjaamisen herääminen Reflektoinnista konkreettiseen toimintaan

Itsensä johtamisen osuus itsesäätelytaidot-kategoriaan kohdistuneista koodeista oli yli puolet eli 15,07 prosenttia ja viittauksista 14,5 prosenttia. **Oman mielen ohjaamisen herääminen** oli kausaalisessa yhteydessä reflektoinnin taidon oppimiseen. Reflektointi jäsensi senhetkistä muuten kaoottista elämäntilannetta ja teki näkyväksi uutta elämän käsikirjoitusta.

Yrittäjäidentiteetin pohdiskelu näytti johtavan oman mielen ohjaamiseen, mikäli identiteetti koettiin mahdollisena minuutena. Usko omiin kykyihin, halu rikkoa rajoja ja heittäytyä uuteen liittyivät myös tähän heräämiseen.

Itseluottamuksen kasvulla oli välitön yhteys oman mielen ohjaamisen heräämiseen. Halu johtaa omaa elämäänsä perustui syvällisempään itsetuntemukseen ja sen myötä vahvistuvaan itseluottamukseen. Joidenkin valmennettavien kohdalla muutos oli niin suuri, että se vaikutti heidän elämänsä käänteentekevästi. Heille itseluottamuksen kasvu oli tärkein valmennuksesta saatu voimavara tulevaisuutta varten. (ks. Keltikangas-Järvinen 1998, 112–113.)

Vastuun ottaminen oman elämänsä ohjaamisesta vahvistui itsetuntemuksen ja itseluottamuksen lisääntymisen myötä, kun valmennettavat hahmottivat paremmin omaa kompetenssiaan ammattilaisina ja yrittäjinä. Havahtuminen siihen, että saa olla kapteenina omassa laivassaan, kuten eräs valmennettava asian ilmaisi, suuntasi jatkossa valmennettavien toimintaa ja vahvisti yrittäjäidentiteetin kehittymistä. Reflektointi herätti oman mielen ohjaamisen, joka puolestaan johdatti reflektoinnista konkreettiseen toimintaan. Konkreettiset teot merkitsivät paitsi yrittäjyyteen sitoutumista ja päätöksenteon julkistamista (ks. Harré 1983, 273–280) myös yrittäjän arkipäivän alkamista, joka kuitenkin näyttäytyi normaalina toimintana.

Identiteettivertailu- ja itsesääätelyvalmiudet-kategorioiden, syklisessä prosessissa kehkeytyi toinen ydinkäsite *identiteettineuvottelu*, joka kuvaa sitä näytelmää, jossa valmennettavat toteuttivat ehkä tähänastisen elämänsä merkittävintä roolia.

Taulukko 28. Esimerkkejä Itsesäätely-kategoriaan koodatuista ilmaisuista

Itsesäätely	Esimerkkejä koodatuista ilmaisuista
Affektiiviset, konatiiviset ja kognitiiviset itsesäätelykompetenssit	<p>Se, että reflektiopäiväkirjoissa pystyy purkamaan sen tunneskaalan. Miten paljon haluaa tästä irti ja miten paljon haluaa tähän paneutua. (NP25:56:128)</p> <p>Taas oli sellaiset itsensä häpäisy päivät. Ne on terveellisiä, vaikka ne tuntuu ensin turhilta tai naiiveilta, niin tässä kokonaisuudessa ne puolustaa paikkansa. - Tää on myös semmoista itsensä sietämistä. (KP3:174).</p> <p>Aikamoista myllerrystä. Tässä todellakin käännetään ja väännetään niitä omia asenteita ja ennakkoluuloja ylösalaisin. (NP13:15:22)</p> <p>En koe yrittäjyydessä enää harmaata aluetta, mikä olis mulle vierasta, mikä ois semmonen, että nyt nousi karvat pystyyn ja tää ei kuulu mulle ollenkaan. Mä pystyn nyt motivoitumaan paremmin kaikilla alueilla. (EP7:37:30)</p> <p>Elämä olisi vaikeaa, jos työ olisi konfliktissa omien arvojen kanssa (NP28:34:121)</p>
Reflektointi	<p>Toisaalta oivalsin varmasti itsestäni paljon sellaisia asioita ja käyttäytymismalleja mitkä olivat ennen olleet osa tiedostamatonta minäkuvaani. (EP14:76:110)</p> <p>En olisi uskonut, että tässä iässä pystyy enää kasvamaan ihmisenä niin paljon kuin olen kasvanut tämän kolmen kuukauden aikana. Itsereflektio on ollut taatusti yksi avain tähän kasvuun.(EP14:73:108)</p> <p>Mut silti sen prosessin ja identiteetin kasvun kannalta mä pidän sitä reflektointia tärkeimpänä. (EP15:41:73)</p> <p>Jos ei tähän reflektointiin lähde mukaan, niin sitten siitä oppimisprosessista jää ulkopuolelle. (EP7:61:46)</p>
Itsensä johtaminen	<p>Olen ottanut härkää sarvista ja ruvennut haluamaan sitä, mitä oikeasti haluan. (YP7:40:32)</p> <p>Yrittäjyys on jatkuvaa itsensä johtamista. Mitä muuta elämä voisi olla? (NP13:15:06)</p> <p>Oman osaamisen konkreettinen hahmottaminen on perusta yrittäjyydelle. (NP23:15:68)</p> <p>Itse olen päätekijänä menestymiseni ja onnistumiseni takana. (YP5:11:21)</p> <p>Ymmärsin kirkkaasti mitä aion tehdä. Yht'äkkiä kaikki oli päivänselvää. Kaikki mitä olen tuon päivän jälkeen tehnyt, on sujunut... Saan apua, tilauksia, tukea ja kiitosta. (NP4:5:20)</p> <p>Sit, kun sä luotat, sä uskallat. Sit kun sä uskalla, sä tajuut, et sä kykenet ja sen jälkeen sä taas uskallat. (KP3:43:162)</p>

Seuraavat kaksi kategoriaa ohjaavat hahmot ja ryhädynamiikka osoittautuivat monella tapaa prosessin kuljettajiksi ja liimaksi yrittäjäidentiteetin rakentumisen prosessissa. Näillä kategorioilla oli myös selkeä yhteys edellä mainittuihin kahdeksan ydinkategoriaan.

6.1.5 Ohjaavat hahmot

Ohjaavat hahmot-kategoriaan liittyi 7,14 prosenttia kaikista koodeista ja 6,2 prosenttia viittauksista.

Taulukko 29. Ohjaavat hahmot -kategoria ja alakategoriat

Kategoria	Alakategoria
Ohjaavat hahmot	Merkitykselliset toiset yrittäjyyden ikoneina Minäkäsitykseen vaikuttaminen

Merkitykselliset toiset yrittäjyyden ikoneina

Taulukko 30. Merkitykselliset toiset yrittäjyyden ikoneina -alakategoria ja ominaisuudet

Alakategoria	Ominaisuudet
Merkitykselliset toiset yrittäjyyden ikoneina	Reflektointipinnan tarjoaminen Turvan tarjoaminen

Merkityksellisten toisten tehtävänä oli **tarjota reflektointipinta** identiteettineuvottelussa ja toimia yrittäjyyden ikoneina ja mahdollisina samastumiskohteina. Merkitykselliset toiset koostuivat valmentajista, kouluttajista, esimerkkiyrittäjistä ja joissakin tapauksissa myös vertaisista. Reflektointipinnan tarjoaminen merkitsi käytännössä sitä, että valmentajat ja kouluttajat tarjosivat mahdollisuuksia kasvokkaiseen keskusteluun joko yksin tai ryhmässä. Näissä keskusteluissa valmentavat koettelivat liiketoimintamahdollisuuksiaan ja pohtivat yrittäjyyttä mahdollisena minuutena. Keskusteluissa syntyi oivalluksia, jotka kuljettivat eteenpäin identiteetin rakentumisen prosessissa.

Kouluttaja-yrittäjyhdistelmä koettiin hyväksi, koska kouluttaja toimi substanssiosaamisensa lisäksi yrittäjäesimerkkinä ja identiteettikuvana. Kouluttajat, jotka toimivat itse yrittäjinä, saivat kiitosta käytännönläheisyydestään. Kouluttajien erilaisuus koettiin myös rikkautena. Ohjaavina hahmoina toimivat myös valmennuksessa vierailleet yrittäjät, jotka omilla elämäntarinoillaan valaisivat yrittäjäpolkuaan. Yrittäjyyden kuva muuttui arkipäiväisemmäksi, inhimillisemmäksi ja realistisemmäksi. Esimerkkiyrittäjät hälvensivät yrittäjäkompetensseihin liittyviä pelkoja.

Oma muotoutumassa oleva yrittäjäidentiteetti vahvistui esimerkkiyrittäjien vertailujen ja niissä esiin tulleiden erojen kautta. Aikaisemmin esiin tuomani ristiriitaa taiteen ja yrittäjyyden yhdistämisestä herätti päinvastaisiakin reaktioita, kuten taulukon 32 viittauksesta (EP2:35:89, 38:93) voi havaita. Kyseinen valmennettava on edennyt yrittäjäidentiteettinsä rakentamisessa tilanteeseen, jossa hän liittyy yrittäjyyden elementtejä luontevasti omaan ammatilliseen minäänsä.

Valmentajien **tarjoama turva** osoittautui merkitykselliseksi liminaalisen vaiheen kokemuksessa: valmentajat muodostivat valmennettaville tärkeän turvaringin, jossa saattoi luottamuksellisesti keskustella omaan yrittäjyyteen liittyvistä kysymyksistä (ks. Korotov 2005).

Ohjaavat hahmot olivat paitsi asiantuntijoita myös henkisiä valmentajia ja tukijoita, joiden puoleen saattoi kääntyä asiassa kuin asiassa. Turvan tarjoamisen merkitys korostui erityisesti siirtymävaiheissa, joissa kaivattiin tukea. Valmentajan poissaolo siirtymävaiheen aikana koettiin raskaaksi. Siirtymävaihe näytti vaativan juuri valmentajan ohjaavaa otetta, koska liminaalinen vaihe oli monelle kokemus, jota kuvattiin tuuliajolla ajelehtimiseksi. Valmentajan ohjauksessa valmennettava löysi tarttumapintoja yrittäjyyden riittien avulla, mikä vei identifioitumisen prosessia konkreettisesti eteenpäin. Valmennettavien mielestä valmentajilla oli erityinen rooli kannustajina ja asiantuntevina ohjaajina, mikä loi osaltaan turvallisuuden tunnetta muutoin suureen muutostilanteeseen.

Minäkäsitykseen vaikuttaminen

Taulukko 31. Minäkäsitykseen vaikuttaminen -alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet

Alakategoria	Ominaisuudet
Minäkäsitykseen vaikuttaminen	Tutorointi Valmennusvastuu

Valmentajat toimivat opiskelijoiden henkilökohtaisina tutoreina, jotka ohjasivat ja kannustivat oppimisprosessissa eteenpäin. Luottamuksellisen valmennussuh-

teen merkitystä tuotiin toistuvasti esiin. **Tutorointi** käsitti muun muassa ohjausta oppisisällöissä ja opiskeluteknisissä asioissa, neuvontaa ja informointia sekä valmennettavien mielestä kaikkein tärkeintä: auttamista, kannustamista ja rohkaisemista. Tutorin kannustus vaikutti valmennettavan minäkäsitykseen (Lord & Brown 2004; Ruohotie 2004a, 2006).

Tutorointi merkitsi valmennettaville ohjausta ja tukea, jota heidän oli mahdollista saada koko valmennuksen ajan. Tutoroinnin päämääränä oli tukea valmennettavan itselleen asettamien päämäärien saavuttamista yrittäjyyteen identifioitumisen prosessissa. Valmennettavat kokivat tärkeäksi yksilöllisen ohjauksen ja luottamuksellisen vuorovaikutuksen niin kasvokkaisessa kuin ryhmän kesken käydyissä keskusteluissa ja ohjaustilanteissa. Tutoroinnissa oli tärkeää yksilöllisten tarpeiden huomioiminen.

Tutorointi oli valmentajan ja valmennettavan ryhmän välistä vuorovaikutusta ja arkista yhteydenpitoa, joka kumpusi senhetkisistä tilanteista. Parhaimmillaan tutorointi tuki valmennettavan minäkäsityksen muutosta ja itsensä johtamisen pyrkimystä. Tutoroinnilla oli yhteys ryhmäkoheesioon: mitä kiinteämmäksi ja luottamuksellisemmaksi ryhmä muodostui, sitä aktiivisemmin tutorointiin hakeuduttiin. Vertaistutorointi oli myös valmennuksen voimavara, jota käsitellen ryhmädynamiikka-kategorian yhteydessä.

Ohjaajien **valmennusvastuu** on suuri, kun ajatellaan identiteetti prosessiin kuuluvaa minäkäsityksen muutosta. Valmennuksen tehtävänä oli tukea valmennettavien yksilöllistä kasvua yrittäjyyteen. Tässä prosessissa merkityksellisiä elementtejä olivat ohjaavien hahmojen yrittäjyyden asiantuntemus ja toisaalta pedagoginen taitavuus.

Pedagoginen taitavuus viittaa kykyyn luoda sellaiset olosuhteet, joissa valmennettavat saattoivat käydä läpi identiteetin muutosprosessia turvallisessa ja ohjatussa ympäristössä. Tämä merkitsi sitä, että valmentajat sitoutuivat rituaalin kantajiksi. Rituaalin kantaminen merkitsi yrittäjäidentiteetin kehittymistä tukevan psyykkisen ja sosiaalisen oppimisympäristön ylläpitämistä valmennuksen alusta loppuun saakka. Valmentajien sitoutuneisuus koettiin tärkeäksi.

Valmennusvastuu näyttäytyy siinä, että valmentaja näkee vaivaa kunkin valmennettavan henkilökohtaisessa ohjaamisessa ja tavoitteiden saavuttamisessa. Valmentajan on nähtävä valmennuksen tavoite kirkkaana kunkin valmennettavan kohdalla eikä sortua vain miellyttämään yleisöään. Valmennusvastuu merkitsee taitoa johtaa valmennettavien identiteettiä.

Valmennettavan minäkäsitykseen vaikuttaminen osoittautui ohjaavien hahmojen tärkeimmäksi tehtäväksi, jossa korostuivat valmentajan käsitykset ihmisestä, maailmasta, arvoista ja tiedon luonteesta. Valmentajien pätevyys koettiin pätevytenä johtaa minäkäsityksen muutosprosessia (ks. Hämäläinen 2008).

Taulukko 32. Esimerkkejä Ohjaavat hahmot -kategoriaan koodatuista ilmaisuista

Ohjaavat hahmot	Esimerkkejä koodatuista ilmaisuista
Merkitykselliset toiset yrittäjyyden ikoneina	Suurimmat oivallukseni kurssilta olenkin saanut keskusteluissa vetäjien ja vertaisten kanssa. (EP8:61:213)
	Yrittäjyydestä on tullut elämänmakuinen kuva oikeiden esimerkkien kautta. (YP7:1:3)
	Olen ehkä vähän allerginen harrastuksenomaiselle yrittäjyydelle, koska se muistuttaa minua omista lähtökohdistani. Yrittäjä X (yrittäjän nimi) tuntui olevan aika pitkälti tuollainen perinteinen käsityöihminen, jolle tekemisen ilo on tärkeämpää kuin tekemisestä saatava palkka. Kaikki suunnitelmallisuus ja aikataulutus tuntuivat olevan hänelle lähinnä kirosanoja. Yrittäjät Z ja Y taas olivat innostavia esimerkkejä rohkeista, uudistuskykyisistä ja ennakkoluulottomista yrittäjistä. Molemmilla oli isoja asioita ja lukuja pyöritettävänä, mutta eivät he niitä tuntuneet pelkäävän. Tuollaisesta asenteesta minäkin tahtoisin ottaa mallia. Jos teen liian vaatimattomia suunnitelmia, on lopputulos vielä vaatimattomampi. (EP2:35:89; 38:93)
Se on hirveen tärkeää. Se on kuin lapsella koulussa, että kun mä esiinnyn kuusi-juhlassa, niin äiti tulee katsomaan. Siihen liittyy se avuttomuuden tunne, et toinen, jolla on enemmän kokemusta, voisi auttaa (EP25:53:111)	
Minäkäsitykseen vaikuttaminen	Mut se oli tärkeää, että täältä tuli tosi hyvä tuki ja tiesi, että sitä tukea saa. Tässä kuitenkin puhutaan isoista asioista ja prosessista, jossa ihminen kasvaa ja muuttaa ajattelutapaansa ja identiteettiään jollain tapaa. (EP15:3:53)
	Hän (valmentaja) on jaksanut paneutua henkilökohtaisesti jokaisen tapaukseen ja innostaa eteenpäin tuoden kuitenkin esille myös mahdolliset riskit. (YP2:20:25)
	Välillä kysyn itseltäni, miksi tämä tehtävä – miten tämä hyödyttää minua tai vie yritystäni eteenpäin? Ja pian huomaan, että nämä vetäjät ovatkin ovelia veikkoja, jotka osaavat mittavan kokemuksensa turvin vetää minua oikeasta narusta, oikeaan suuntaan. (NP7:2:8)
	(Valmentajat) ovat vetäneet kurssia ammattitaitoisesti, antaumuksella ja rakkautella. (KP60:27)

6.1.6 Ryhmädynamiikka

Ryhmädynamiikka-kategoriaan liittyi 14,4 prosenttia kaikista koodeista ja 9,7 prosenttia viittauksista. Ryhmädynamiikan luomisen tärkeys tuli esiin jo pedagogiikka ja didaktiikka -kategorian kohdalla, jossa valmennettavat toivoivat yhteistoiminnallisempaa otetta valmennukseen.

Taulukko 33. Ryhmädynamiikka-kategoria ja alakategoriat

Kategoria	Alakategoria
Ryhmädynamiikka	Ryhmäytyminen
	Ryhmäkoheesio

Ryhmäytyminen

Taulukko 34. Ryhmäytyminen-alakategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet

Alakategoria	Ominaisuudet
Ryhmäytyminen	Areenan rakentaminen Rituaalin kantaminen Areenan purkaminen

Ohjattu ryhmäyttäminen, jonka olen nimennyt **areenan rakentamiseksi**, merkitsi psyykkisen ja sosiaalisen oppimistilan luomista (ks. Korotov 2005). Areenan rakentaminen osoittautui valmennusprosessin ensimmäiseksi ja tärkeimmäksi vaiheeksi, josta koko valmennuksen onnistuminen oli riippuvainen. Areenan rakentaminen merkitsi valmentajien ohjaamaa ryhmäytymisen prosessia, jossa yksilöistä muodostui *me*. Meiksi tuleminen tapahtui erottautumisen ja liittymisen rituaalien ja riittien avulla, jotka tehtiin näkyviksi (ks. kappale 5.1.2). Kysymys oli entisestä erottautumisesta, ryhmän muodostamisesta ja siihen liittymisestä valmennuksen kontekstissa. Meiksi tuleminen tehtiin näkyväksi myös siinä, että ryhmä antoi itselleen sitä kuvaavan symbolisen nimen.

Ohjattu ryhmäyttäminen puuttui ensimmäisestä valmennuksesta, ja se vaikutti ryhmädynamiikan kehittymiseen siten, että ryhmäkoheesio ei kasvanut samalla tavoin alusta asti kuin seuraavissa valmennuksissa. Ryhmäytyminen tapahtuu kuitenkin jokaisessa ryhmässä jollakin tavoin, joko itsestään tai ohjatusti. Itsestään tapahtuva ryhmäytyminen tarkoittaa useimmiten pienten ryhmien muodostumista, joista pahimmillaan muodostuu suljettuja piirejä ja kollektiivisesti yhteiseen tavoitteeseen pyrkivä ryhmä jää muodostumatta. Aineisto osoitti, että mikäli ryhmäyttämistä ei tehdä heti valmennuksen alussa ohjatusti, ryhmäkoheesio rakentamiseen menee paljon aikaa eikä tulos kuitenkaan enää muodostu toivotun mukaiseksi. Ensimmäisessä valmennuksessa ei ollut järjestetty erityistä ryhmäytymisen prosessia, ja sen vuoksi ryhmäytyminen tapahtui hitaasti joidenkin valmennettavien jäädessä osittain sivuun. Areenan rakentamisen puuttuessa kollektiivisuus ei saanut tarpeeksi sijaa, vaan valmennettavat kävivät läpi yrittäjyyteen identifioitumisen prosessiaan pitkälti yksin, kukin omalla tavallaan. Identiteetti-prosessista tuli pikemminkin yksilöllinen kamppailu, kun taas kollektiivisen meiksi tulemisen kautta identiteettineuvottelusta tuli yhteisesti jaettu kokemus.

Areenan rakentaminen toimi siirtymäriitin tavoin erottautumisen ja ryhmään liittymisen vaiheena. Valmennettavat kuvasivat erottautumisen prosessia kokemuksesta jossa heidät ”ikään kuin riisuttiin alasti”. Areenan rakentaminen merkitsi alusta asti affektiivisen ulottuvuuden huomioimista valmennuksessa. Sen vuoksi metodeina käytettiin draamallisia ja kehollisia menetelmiä, jotka nostivat moninaiset emootiot ja tunteet esiin. Affektioiden salliminen ja näyttäminen lisäsi ryhmässä erilaisuuden ymmärtämistä ja sen myötä toinen toistensa kunnioittamista.

Areenan rakentamisen tehtävänä oli myös sitouttaa ryhmä yhteisen päämäärän toteuttamiseksi. Merkittävä havainto oli se, että onnistuneen erottautumisen ja ryhmään liittymisen jälkeen ryhmä otti kollektiivisesti rituaalin kantajan roolin yhteisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Ensimmäisessä aineistossa rituaalin kantaminen jäi pääosin muutaman valmennettavan ja valmentajan tehtäväksi.

Areenan rakentamisen tarkoituksena oli paitsi meiksi tuleminen, myös sitouttaminen rituaalin kantajiksi. **Rituaalin kantaminen** merkitsi osallistumista oppi-

misprosessin eteenpäin viemiseen eli toimimista oppimisprosessin kantajana. Rituaalin kantaminen merkitsi kollektiivista vastuunottamista oppimisprosessista ja valmennettavien toinen toisilleen tarjoamaa vertaistukea. Rituaalin kantaminen sai voimansa keskinäisestä luottamuksesta ja yhteisistä päämääristä. Luottamuksellisessa ilmapiirissä myös palautteen antaminen ja saaminen oli luonnollista. Positiivinen palaute vahvisti palautteen saajan itseluottamusta. Kriittinen palaute taas haastoi sekä palautteen saajan että antajan perustelemaan valintojaan. Erityinen merkitys tällä oli siirtymävaiheen epävarmuudesta selviytymisessä. Ryhmää leimasi toinen toistensa arvostus, mikä näkyi harmonisuutena muuttumatta kuitenkaan lauma-ajatteluksi.

Areenan purkaminen oli koettu jo ensimmäisen valmennuksen aikana merkitykselliseksi. Aineistosta nousee esiin päätösrituaalien tärkeys. Vahva ryhmäkoheesio merkitsi sitä, että erottautuminen ryhmästä valmennuksen päättyessä saattoi olla valmennettavalle vaikeaa. Sen vuoksi päätösrituaalit olivat tärkeitä. Hyvästijättö ja rohkaisevien sanojen jakaminen vertaisille osoittautui ryhmälle tärkeäksi.

Areenan purku valmennuksen päättyessä toimi kollektiivisena rituaalina, jossa ryhmä jakoi kokemuksiaan valmennuksesta. Areenan purkaminen merkitsi yhteisen tarinan viimeisen luvun kirjoittamista. Yhdessä kuljettu matka todettiin päättyneeksi tässä kontekstissa. Rituaalisessa mielessä kysymys oli tässä vaiheessa valmennuksesta erottautumisen ja seuraavalle matkalle lähdön riiteistä, mikä koettiin merkityksellisiksi.

Ryhmäkoheesio

Taulukko 35. Ryhmäkoheesio-alkategoria ja siihen liittyvät ominaisuudet

Alakategoria	Ominaisuudet
Ryhmäkoheesio	Sisäinen riippuvuus Luottamus

Sisäinen riippuvuus ilmensi ryhmän kiinteyttä. Ryhmät olivat ikärakenteeltaan, koulutustaustaltaan ja työkokemukseltaan heterogeenisiä, mikä näytti vahvistavan ryhmän kiinteyttä ja interaktiivisuutta. Tulosten mukaan heterogeenisyys kääntyi voimavaraksi ryhmäytymisen rituaalin, areenan rakentamisen, avulla.

Ryhmän riippuvuussuhde rakentui luovan alan ammatillisuuden ja yhteisesti jaetun teeman, yrittäjyyden, ympärille. Ryhmän jäsenet pyrkivät sosiaalisen vuorovaikutuksen keinoin vaikuttamaan ryhmän jäsenten yksilöllisten tavoitteiden saavuttamiseen, mikä merkitsi myös edellä mainittua rituaalin kantamista. Tätä ilmensivät aktiiviset ryhmäreflektiot ja kriittiset kommentit. Ryhmän kiinteys rakentui jatkuvalla kommunikaatiolla, joka jossakin tapauksessa sai myös negatiivisia ja hallitsemattomia piirteitä. Ryhmän jäsenet koettelivat aika ajoin toinen toisiaan esittäessään kriittisiä kommentteja sekä yrittäjäksi aikovaa että hänen suunnittelemaansa liiketoimintaa kohtaan. Ryhmäprosessissa oli havaittavissa hetkittäistä leiriytymistä, mutta ryhmän koheesio sai kuitenkin sisäisen voimansa avoimuudesta ja vastavuoroisuudesta, jotka rakensivat ryhmän keskinäistä riippuvuutta ja luottamusta. Ryhmä oppi oivallisesti omasta toiminnastaan ja kykeni kehittämään sitä purkamalla eteen tulleita jännitteitä.

Vahva ryhmäkoheesio perustui valmennettavien mukaan **luottamukseen**, joka oli onnistuttu luomaan rituaalisen areenan rakentamisen yhteydessä. Areenan rakentamisessa käytettiin sekä draamallisia että kehollisia menetelmiä, minkä monet valmennettavat kokivat hämmentävänä. Hämmennys johtui siitä, etteivät valmennettavat tienneet, kuinka käyttäytyä. Luottamus syntyi yhteisestä avuttomuuden tunteesta. Luottamus näkyi avoimuutena ja rohkeutena heittäytyä ennalta tuntemattomiin tilanteisiin. Luottamuksellinen ilmapiiri edesauttoi tunteiden avointa käsittelyä ryhmässä, ja yrittäjyyteen liittyvää epäonnistumisen mahdollisuutta voitiin harjoitella käytännössä, kun ryhmässä vallitsi keskinäinen luottamus.

Luottamus ryhmässä syntyi avoimuudesta ja vastavuoroisuudesta, mikä näyttäytyi vertaistukena. Vertaistuen antaminen ja saaminen vahvisti ryhmäkoheesiota ja sen myötä ryhmädynamiikkaa. Dynaamisen ryhmän merkitys näkyi ryhmän jäsenten itseluottamuksen kasvuna heidän saadessa kannustavaa palautetta toisil-

taan. Välitön palaute stimuloi ja vei eteenpäin yhteiseksi koettua muutosprosessia. Tämä tuli esiin muun muassa siinä, että yrittäjäidentiteetti nähtiin oppimisprosessina, kasvuna yrittäjyyteen, jota piti koko ryhmän edistää kaikin mahdollisin tavoin sallien kuitenkin erilaisia mielipiteitä ja kriittistä ajattelua. Oppiminen tapahtui sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, mikä näkyi muun muassa aktiivisena ryhmäreflektointina.

Taulukko 36. Esimerkkejä Ryhmädynamiikka-kategoriaan koodatuista ilmaisuista

Ryhmädynamiikka	Esimerkkejä koodatuista ilmaisuista
Ryhmäytyminen	<p>Siinä ryhmäytymisessä on käytetty sellaisia metodeja, että ei oo käytetty verbaalista tasoa, vaan on menty kaikille vieraille tasolle. (KP3:25:105)</p> <p>Tää ryhmä oli hirveän tärkeä. Sen huomasi siinä, että ne ensimmäiset neljä päivää ja varsinkin se ”leikkipäivä”, josta monet ei tykänny, oli kuitenkin pakko ottaa kontaktia muihin tyypeihin. Ja mä oon sitä mieltä, että me ei ois muuten päästy niin nopeesti niin pitkälle. Päästiin heti alkuun sen ryhmän kanssa. (EP9:7:10)</p> <p>Tarkoitus on löytää sellainen nollataso, jossa kukaan ei ole vahvoilla. (KP3:123:102)</p> <p>Superhyvä kun tapaa erilaisia tyypejä samassa kelassa, matkalla yrittäjiksi. (YP61:62:41)</p> <p>Rinnasta ahdistaa kun täytyy jättää tämä kurssi. Ei siksi että yksin jääminen pelottaisi, vaan silkasta luopumisen tuskasta - voisin olla vuositolkulla tässä parvessa. (NP6:34:67)</p>
Ryhmäkoheesio	<p>Ryhmä kantoi kaikissa käännteissään. (KP5:13:11)</p> <p>Syvä luottamuksen ilmapiiri, saa puhua keskeneräisiäkin. (NP17:16:83)</p> <p>Opimme toisiltamme valtaisesti - kiitos etevästi rakennettujen ja käytettyjen oppimistekniikkojen ja ryhmän luottamuksen. (KP2:56:27)</p> <p>Minusta on ollut aivan ihanaa, että on ollut niin erilaisia ihmisiä. Olis ollut tosi tylsää istua pelkkien arkkitehtien kanssa. Ihan oikeesti. Se on hyvä nähdä asioita eri tavalla ja eri perspektiiveistä. (KP3:10:72)</p>

Avoimen koodauksen tuottamat koodit kiteytyvät kahteen ydinkategoriaan, jotka olen nimennyt käsitteillä *rituaalipedagogiikka* ja *identiteettineuvottelu*. Ydinkategoria rituaalipedagogiikka jakaantuu neljään alakategoriaan: pedagogiikka ja didaktiikka, rituaalisuus, ohjaavat hahmot ja ryhmädynamiikka. Toinen ydinkategoria identiteettineuvottelu jakaantuu alakategorioihin identiteettivertailu ja itesesäätely.

Taulukko 37. Ydinkategoriat ja alakategoriat

Ydinkategoria	Alakategoria
Rituaalipedagogiikka	Pedagogiikka ja didaktiikka Rituaalisuus Ohjaavat hahmot Ryhmädynamiikka
Identiteettineuvottelu	Identiteettivertailu Itsesäätely

Kuvassa 9 ovat nähtävissä ydinkategoriat ja alakategoriat sekä niiden väliset yhteydet, jotka hahmottuivat tarkastelemalla koko aineistoa (N = 77).

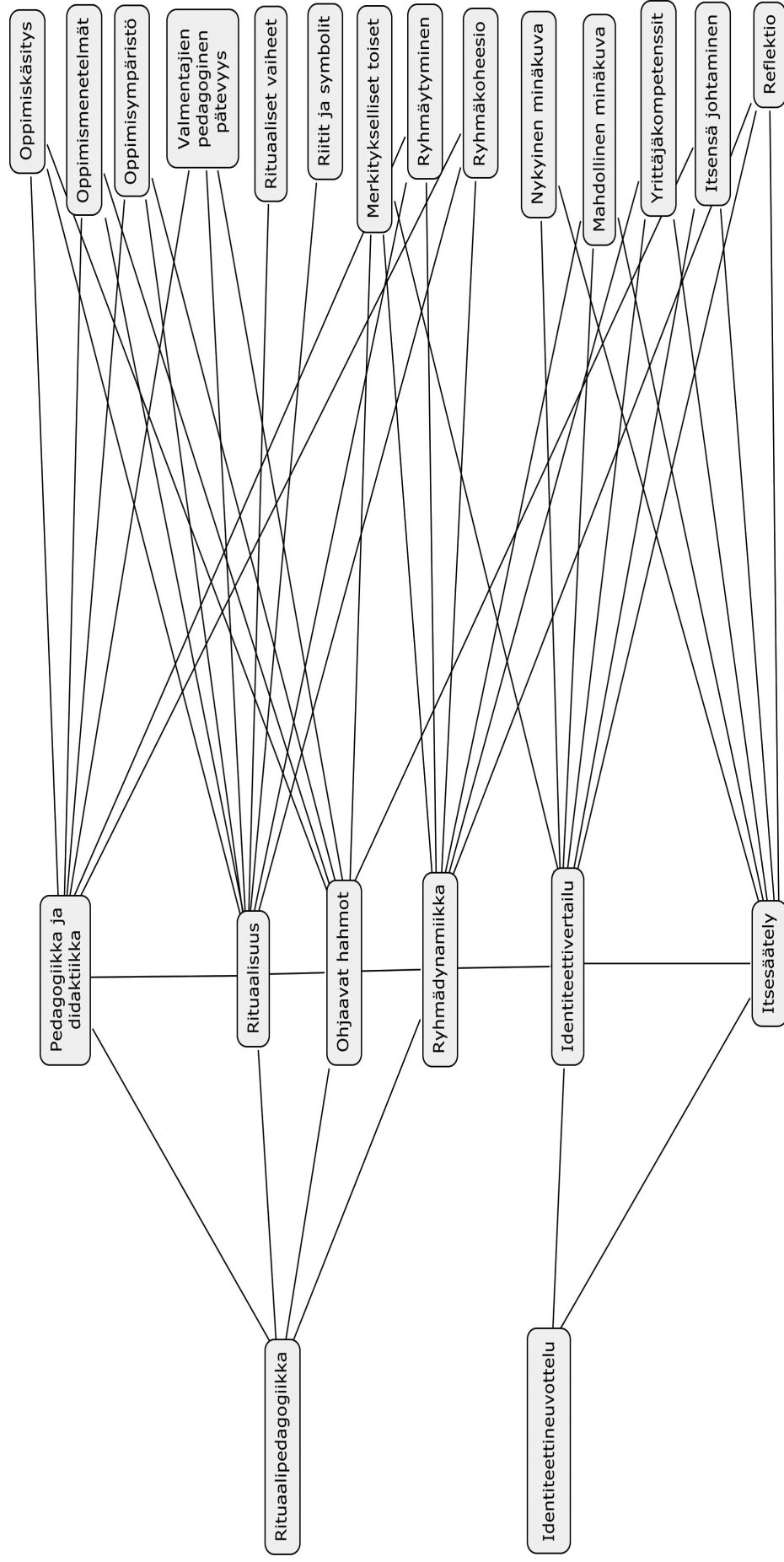
Ydinkäsitteiden rakentumisen prosessin ymmärtämiseksi on tärkeää tunnistaa ja ymmärtää, miten kategoriat ja alakategoriat ominaisuuksineen kietoutuvat toisiinsa. *Pedagogiikka ja didaktiikka* -kategoria on hyvin läheinen *rituaalisuuden* kategorian kanssa. Kategoriat *identiteettivertailu* ja *itsesäätely* liittyvät puolestaan kiinteästi toisiinsa. Katgoria *ohjaavat hahmot* liittyy oleellisesti *pedagogiikkaan, rituaalisuuteen ja itsesäätelytaitoihin*. Katgoria *ryhmädynamiikka* on sidoksissa kaikkiin muihin kategorioihin ja toimii kategorioita yhdistävänä tekijänä. Kategoriajärjestelmä on kuin monisäikeinen lanka, jonka eri tekijät kehääntyvät tiiviisti toisiinsa niin, että niiden erottaminen toistaan on osittain vaikeaa.

Pedagogiikka ja didaktiikka saavat rituaalisen tehtävän yrittäjäidentiteetin rakentamisessa. Ydinkategoriaan *rituaalipedagogiikka* liittyvät rituaaliset vaiheet (erottautuminen, siirtymä ja liittyminen) sekä yrittäjyyteen liittyvät riitit ja symbolit. Rituaalisuuden hyödyntäminen pedagogiikassa avaa uuden näkökulman yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessiin yrittäjyysvalmennuksessa. Rituaalisuuden elementtien avulla identiteettiprosessi saa rakenteen, joka jäsentää muuten kaoottiseksi koettua identiteetin muutostilannetta. Ohjaavat hahmot olivat tärkeitä tukipilareita valmennuksessa. Ohjaavien hahmojen päätehtäväksi muodostui minäkäsitykseen vaikuttaminen rituaalipedagogisin keinoin. Myös merkitykselliset toiset, kuten ohjaajat, vertaiset ja esimerkkiyrittäjät, näyttelivät tärkeää

osaa. Ryhmäkoheesion ilmentymänä oli sisäinen riippuvuus ja luottamus. Ryhmädynamiikan muodostuminen oli riippuvainen ryhmäytymisen onnistumisesta. Ryhmäytyminen liittyi pedagogisiin ja didaktisiin ratkaisuihin, kuten rituaalisen oppimisympäristön luomiseen, ylläpitoon ja purkamiseen.

Ydinkategoria *identiteettineuvottelu* ilmentää prosessia, jossa valmennettavat kävivät läpi identiteetin muutosta. Identiteettivertailu kuvaa prosessin luonnetta, jota voisi kuvailla identiteettien tunnusteluksi ja koetteluksi tai vitkasteluksi eri identiteettien välillä sekä uuden identiteetin aktiiviseksi työstämiseksi. Reflektoinnin kohteena olivat nykyinen minä, mahdollinen minä ja tavoitteena olevat yrittäjäkompetenssit. Identiteettivertailun rinnalle nousi kategoria itsesäätely, joka oli seurausta aktiivisesta reflektoinnista. Kriittinen reflektio affektiivisella, konatiivisella ja kognitiivisella ulottuvuudella osoittautui opittavaksi taidoksi, joka puolestaan johti itsesäätelyn voimistumiseen ja sen myötä itsensä johtamiseen.

Koodauksen tulokset osoittavat, että taulukossa 37 mainitut teemat kietoutuvat identifioitumisen prosessissa tiiviisti toisiinsa, mikä kertoo prosessin eheydestä ja kiinteydestä.

Kuva 7. Avoimen koodauksen tuottamat yläkategoriat alakategorioineen

6.1 Identiteettiprosessit profiileittain

Aksiaalisessa koodauksessa, joka on kulkenut osittain avoimen koodauksen rinnalla, tutkin avoimessa koodauksessa paljastuneita ydinkategorioita ja niiden välisiä yhteyksiä. Analyysi vahvistaa ydinkategorioiksi *rituaalipedagogiikan* ja *identiteettineuvottelun*. Tässä vaiheessa kolmas ydinkategoria oli vasta oraalla ja vaati vielä uusia analyysikierroksia.

Aksiaalisessa koodauksessa tutkin lähemmin valmennettavien yrittäjäidentiteetin rakentumisen polkua järjestäen aineistoa uudella tavalla. Lähestyin aineistoa prosessin näkökulmasta, koska uskoin prosessikuvausten avaavan parhaiten, mistä ilmiössä on kysymys. Esitin aineistolle kysymyksen: ”*Millainen on yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessi yrittäjyysvalmennuksessa?*”

Aineiston perusteella kuvasin identiteettiprosesseja luomalla kullekin valmennettavalle profiilin ja etsimällä identiteettineuvottelun ja rituaalipedagogiikan ydinkategorioiden välisiä yhteyksiä. Identiteettiprofiilien kuvaukset perustuvat valmennettavien haastattelujen ja reflektointipäiväkirjojen analysointiin. Otin analyysiin mukaan reflektointipäiväkirjat ja henkilöhaastattelut, jotka edustivat yksilökohtaisia kertomuksia yrittäjyyteen identifioitumisen prosessista. Jätin analyysin ulkopuolelle tutkijan havaintopäiväkirjat, ryhmähaastattelut, ryhmäreflektiot ja sanalliset palautteet, koska en välttämättä voinut kiinnittää niitä tiettyyn valmennettavaan. Koodausaineisto käsitti siten 43 valmennettavakohtaista dokumenttia. Kertomusten laajuus vaihteli muutamasta sivusta yli kahteenkymmeneen sivuun. Tunnistin aineistosta identiteettineuvottelussa viisi ydinprofiilia ja -prosessia. Seuraavassa vaiheessa tutkin lähemmin ilmauksia, jotka kiinnittivät huomioni rituaalisuuteen. Tutkin rituaalisten vaiheiden ilmentymistä identiteettiprosesseissa profiilikohtaisesti teoreettisten käsitteiden erottautuminen (ER), siirtymä (SI) ja liittyminen (LI) avulla (ks. Van Gennep 1960; Turner 1982).

6.1.1 Identiteettiprofiilit ja -prosessit

Taulukossa 38 olen kuvannut sekä identiteettiprofiilit ja -prosessit että rituaalisten vaiheiden ilmentymisen kunkin valmennettavan kohdalla. Koin tutkimukseni kannalta mielekkäämmäksi tarkastella kunkin valmennettavan kehityskertomusta prosessina sen sijaan, että olisin kiinnittänyt huomioni pelkästään yksittäisten koodien ja viittausten esiintymistiheyksiin. Sen vuoksi laadin jokaisesta tapauksesta sanallisen kuvauksen, joissa tarkastelin identiteettiprosessin luonnetta ja profiilille luonteenomaisia erityispiirteitä. Päädyin viiteen profiili- ja prosessityyppiin: tarkkailija (TA), matkailija (MA), tunnustelija (TU), työstäjä (TY) ja ryhtyjä (RY). Identiteettineuvottelu osoittautui prosessiksi, jota voisi kuvata sahaavaksi.

Seuraavaksi kuvaan identiteettiprofiilien perustyyppit. On tärkeää huomata, että valmennettavat edustavat vain harvassa tapauksessa puhtaasti jotakin alla kuvatuista ydinprofiileista. Pikemminkin profiilit ovat liikkeessä olevia kahden tai useamman profiilin sekoituksia. Kysymys on siten prosessista, jossa käydään jatkuvaa identiteettineuvottelua suhteessa yrittäjyyteen. Identiteettiprosessi kuvaa valmennuksen aikana tapahtunutta identiteettineuvottelua ja sitä, minkä roolin valmennettava tässä prosessissa ottaa suhteessa itseensä ja ryhmään.

Taulukko 38. Identiteettiprofiilit ja rituaalisten vaiheiden kokeminen

Dokumentti	Identiteettiprofiili					Rituaalisuus		
	TA	MA	TU	TY	RY	ER	SI	LI
PD1			X	X		X	X	
PD2				X	X	X	X	X
PD3				X	X	X	X	X
PD4				X	X	X	X	X
PD5			X	X		X	X	
PD6			X			X		
PD7				X	X	X	X	X
PD8				X	X	X		
PD9				X	X	X	X	X
PD10		X	X					
PD11			X	X		X	X	
PD12	X							
PD13				X	X			
PD14				X	X	X	X	X
PD15			X	X		X	X	
PD16				X		X	X	
PD17				X	X	X	X	X
PD18			X	X		X		
PD19				X	X	X	X	X
PD20				X	X	X	X	X
PD21			X	X		X	X	
PD22	X				X			
PD23				X		X	X	X
PD24				X	X			
PD25				X	X	X	X	X
PD26				X	X	X	X	X
PD27				X	X	X	X	X
PD28				X	X	X	X	X
PD29				X	X	X	X	
PD30				X	X	X	X	X
PD31				X	X	X	X	X
PD32			X	X		X	X	
PD33			X	X		X	X	
PD34				X	X	X	X	X
PD35			X	X	X	X	X	X
PD36				X		X	X	
PD37				X				X
PD38		X			X	X	X	X
PD39			X	X		X	X	
PD40			X			X		
PD41				X	X	X	X	X
PD42			X	X	X	X	X	
PD43				X		X	X	

1. Tarkkailija (TA)

Tarkkailija (TA), joita tässä aineistossa (N = 43) on yksi, edustaa profiilia, jossa henkilö jostakin syystä kieltäytyi lähtemästä mukaan oppimisprosessiin. Henkilö saattoi olla näennäisesti aktiivinen ja yrittäjyydestä hyvin kiinnostunut, mutta hän ei asettanut itseään alttiiksi muutokselle. Tämä herätti kysymyksen, kokiko henkilö aitoa tarvetta muutokseen ja omaan yksilölliseen kasvuun. Tarkkailijan yrittäjyyteen identifioitumisen prosessi jäi käynnistymättä, mikä aiheutti valmennettavassa valmennuksen aikana turhautumista. Turhautuminen ilmeni muun muassa toisten oppimiskokemusten vähättelynä ja omien mielipiteitten yleistämisenä sekä valmennuksen tavoitteiden hämärtyminenä. Tarkkailijan käyttäytyminen näytti olevan sidoksissa hänen itsetuntoonsa ja itseluottamukseensa sekä sosiaaliseen sopeutuvuuteensa (ks. Keltikangas-Järvinen 1998, 36–37).

Tarkkailijan rooli oli ryhmäkoheesion kannalta kuitenkin eräässä mielessä merkittävä. Tarkkailija esti ryhmää nauttimasta liikaa yhdessäolosta ja muiden jäsenten seurasta, mikä olisi saattanut estää itse kunkin valmennukselle asettamia henkilökohtaisia päämääriä toteutumasta (ks. Pennington 2005). Tarkkailija esti lauma-ajattelun ja lisäsi valmennettavien kriittistä ajattelua vahvistaen yllättävällä tavalla ryhmäkoheesiota.

Ryhtyjä-Tarkkailija-profiili (RY-TA) on ryhtyjän ja tarkkailijan sekoitus. Profiilia edustava valmennettava ei osannut ottaa valmennusta henkilökohtaisena yrittäjyyteen kasvun prosessina, vaan hänen aikansa ja voimansa kuluivat tarkkailijan roolin ylläpitämiseen. Aineistossa on yksi Ryhtyjä-Tarkkailija. Tämä henkilö oli alusta asti ryhtymässä yrittäjäksi, mutta altistui ryhmässä olevan tarkkailijan vaikutukselle. Identiteetti-profiilia leimasi toisaalta selkeä yrittäjäidentiteetin rakentamisen tarve ja toisaalta vahva riippuvuussuhde tarkkailijaan. Profiili oli yksilön kannalta ongelmallinen, ja henkilön oppimiskokemukset jäivät vajaaksi, koska yrittäjäidentiteetin aito työstäminen ei päässyt käyntiin. RY-TA-profiilin edustaja ei uskaltanut heittäytyä ja astua epämuukavuusalueelle, koska hän pohti, mitä tarkkailija siitä ajatteli. Tätä profiilia leimasi riippuvuussuhde, mikä aiheutti kuitenkin henkilössä levottomuutta.

2. Matkailija (MA)

Matkailijoita oli tässä aineistossa (N = 43) yksi. Hän oli toiminut yrittäjänä jonkin aikaa. Liiketoiminnan hoitaminen vei ison osan hänen päivittäisestä ajastaan, ja osallistuminen valmennukseen oli satunnaista. Matkailija tuli mukaan ikään kuin poimiakseen täsmälääkkeitä yrittäjyydessään ilmenneisiin ongelmiin. Myös hänen kohdallaan syväallinen kasvu- ja oppimisprosessi jäi käynnistymättä. Kuitenkin matkailijan kohdalla saattoi puhua täydentyvästä identiteetistä, koska lähipäivien opetukseen osallistuminen sai kuitenkin hänessä positiivista kehitystä aikaiseksi. (ks. Akola & Heinonen 2007, 298.)

Profiili Ryhtyjä-Matkailija (RY-MA), jota aineistossa edustaa yksi valmennettava, on sekoitus ryhtyjästä ja matkailijasta. Valmennuksen aikana yrityksen perustanut henkilö eli läpi prosessin, jossa ryhtyjästä tuli ajan puutteen vuoksi matkailija. Hän havaitsi kyllä, että valmennuksesta ja siellä tehdyistä harjoituksista olisi hänelle hyötyä yrittäjyydessä ja liiketoiminnassa, mutta hän ei ehtinyt niihin työkiireiltään paneutua kunnolla (ks. Akola & Heinonen 2007, 298).

Profiili Matkailija-Tunnustelija kuvaa henkilöä, joka suhtautuu valmennukseen mukavana matkana, jossa saattaa tutustua uusiin ihmisiin ja käydä keskustelua yrittäjyydestä. Tämän profiilin kantaja vieraili valmennuksessa oman mielenkiintonsa mukaisesti sitoutumatta henkilökohtaiseen oppimisprosessiin.

3. Tunnustelija (TU)

Tunnustelijoita oli ideaalimuodossaan aineistossa (N = 43) kaksi. Tunnustelijaa leimaa uteliaisuus mutta toisaalta haluttomuus ottaa riskejä. Tunnustelija käy valmennuksen läpi levollisesti, koska hän ei ole vielä tekemässä mitään suurta muutosta elämässään. Tunnustelijalla on ikään kuin takaportti auki, ja hänellä on aina mahdollisuus perääntyä. Toisaalta tunnustelijat ovat aktiivisia ja ryhmäkoheesioon kannalta levollisuudessaan rakentavia ja rauhoittavia persoonia.

Profiili Tunnustelija-Työstäjä (TU-TY) on sekoitus tunnustelijasta ja työstäjästä. Yhdeksästä tunnustelijasta kehittyi valmennuksen aikana tunnustelija-työstäjä-

profiilia kantavia, koska nämä henkilöt heittäytyivät mukaan oppimisprosessiin työstäen omaa identiteettiään.

Useimpien TU-TY-henkilöiden kohdalla valmennusaika oli liian lyhyt, jotta he olisivat voineet edetä ryhtyjän tasolle. TU-TY-profiilin edustajat eivät ole olleet vetäytyjiä vaan aktiivisia ja uteliaita oppijoita, jotka kypsyttelivät ajatusta yrittäjäksi ryhtymisestä. Situaatiolla on merkitystä tämän profiilin kohdalla.

4. Työstäjä (TY)

Ideaalimuotoisia työstäjiä on aineistossa neljä. Profiili viittaa henkilöön, joka on alusta asti valmis muuttumaan ja työskentelemään muutoksensa eteen. Työstäjiä on tässä aineistossa suurin osa (83,71 %), mutta profiilit muodostuivat useamman muodon sekoituksiksi, kuten edellä mainittu Tunnustelija-Työstäjä tai jäljempänä esittelemäni profiili Työstäjä-Ryhtyjä.

Työstäjän rooli osoittautui tutkimuksessa avaintekijäksi yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessissa. Työstäjälle oli tyypillistä identiteettien aktiivinen koettelu ja kokeilu, aktiivinen itse- ja ryhmäreflektointi, minkä seurauksena vahvistuivat itesesäätelytaidot (ks. Lord, Brown & Freiberg 1999; Ibarra 2003; Ruohotie 2004a, 2006). Työstäjä pääsi jossain vaiheessa valmennusta kiinni itsensä johtamisesta, mikä oli ratkaiseva käänne. Tämä vaikutti suoraan yrittäjäidentiteetin vahvistumiseen ja johdatteli työstäjän ryhtyjän asemaan. Yrittäjäidentiteetti näyttäytyi omana luomuksena, ei ulkoa päin asetettuna identiteettinä.

5. Ryhtyjä (RY)

Ideaalimallin mukaisia ryhtyjä ei aineistossa ollut ainoatakaan. Niistäkin, jotka tulivat valmennukseen kantaen ryhtyjän profiilia, tuli myöhemmin useamman profiilin kantajia (Ryhtyjä-Matkailija ja Ryhtyjä-Tarkkailija). Eniten (48,83 %) aineistossa oli oppimisprosessin myötä työstäjistä kehittyviä ryhtyjä (TY-RY). Kahden henkilön kohdalla kehitysprosessi oli huomattavan nopea, kun tunnustelijasta kehittyi työstäjä ja lopuksi ryhtyjä. Prosessi ei kuitenkaan edennyt lineaarisesti vaan syklisesti siten, että välillä henkilö palasi ryhtyjästä tunnustelijaksi

noustaakseen uudelleen työstäjäksi ja jälleen ryhtyjäksi. TY-RY-profiilin henkilö oli vakavissaan yrittäjyyden suhteen ja valmis panemaan itsensä alttiiksi sekä yksilöllisesti että kollektiivisesti. TY-RY kävi syvällisesti läpi myös rituaaliset vaiheet ja riiteillä ja symboleilla oli tärkeä rooli yrittäjäidentiteetin rakentumisen prosessissa.

Konkreettisesti identiteettivertailu merkitsi profiilien välillä tapahtuvaa edestakaisliikettä. Sahaaminen tarkoitti sitä, että esimerkiksi valmennukseen tultaessa valmennettava oli tunnustelija, mutta valmennuksen kuluessa tunnustelijasta saattoi kehittyä työstäjä ja lopuksi ryhtyjä. Prosessi ei edennyt lineaarisesti, vaan hetkittäin tapahtui etenemisestä ja taas perääntymistä, kunnes identiteettineuvottelu oli edennyt sitoutumisen pisteeseen. Aineistosta on havaittavissa, että ainoastaan tarkkailijan ja matkailijan profiilit ovat muita pysyvämpiä. Näistäkin matkailijan profiilia kantava saattoi olla samanaikaisesti tunnustelija tai päinvastoin. Yllättävää oli se, että aluksi ryhtyjän profiilia kantanut saattoi perääntyä tarkkailijaksi. Identiteettiprofiilit jakaantuivat prosentuaalisesti taulukon 39 mukaisesti, jonka mukaan Työstäjä-Ryhtyjä (48,83 %) oli yleisin profiili.

Taulukko 39. Identiteettiprofiilien jakauma

Identiteettiprofiili	Lkm	%
Tarkkailija	1	2,33
Matkailija	1	2,33
Tunnustelija	2	4,65
Tunnustelija-Työstäjä	9	20,93
Työstäjä	4	9,30
Tunnustelija-Työstäjä-Ryhtyjä	2	4,65
Työstäjä-Ryhtyjä	21	48,83
Ryhtyjä	0	0,00
Ryhtyjä-Matkailija	1	2,33
Ryhtyjä-Tarkkailija	1	2,33
Matkailija-Tunnustelija	1	2,33
Yhteensä	43	100,00

Taulukko 40. Esimerkkejä ilmauksista identiteettiprofileittain

Profiili	Esimerkkejä ilmauksista
Tarkkailija	Takapenkki on hyvä paikka tehdä havaintoja. (EP5:13:40) Kun (tarkkailijalta) tuli turpaan lätsäesittelyssä, jäi kuitenkin hyvä mieli kaikkien kurssikavereitten hyvien kommenttien jälkeen. (EP14:91:119)
Matkailija	Toinen minulle epäilemättä hyödyllinen asia tulee olemaan disruptio, kunhan sen tekemiseen jää aikaa. (NP21:5:7)
Tunnustelija	Tunteeni johtui varmaan siitä että käyn myös itse muutosprosessia tilanteesta joka on loppu, eikä uutta selkeää ole vielä näkyvissä. Ajatukset harhailevat jossakin tuntemattomassa, josta ei ymmärrä. (NP32:8:66)
Tunnustelija-Työstäjä	Alan saada kiinni siitä, millainen olen yrittäjänä. (EP6:32:144)
Työstäjä	Upeaa työstää tällä tavoin eteenpäin omaa juttua. (EP26:23:45)
Tunnustelija-Työstäjä-Ryhtyjä	Olen mennyt huiman hypyn eteenpäin omalla tielläni. Ovet ovat avautuneet sinne minne niiden kuuluukin ja pysyneet kiinni sinne mihin niiden ei ole pitänytkaan avautua. (EP13:50:68)
Työstäjä-Ryhtyjä	Kun tulin kurssille, olin jo asennoitunut yrittäjäksi. Mutta tiellä oli Grand Canyon! Melkoisella matkalla kyllä, mutta samalla haluan matkalle lähteä. Ajatus, että olisin yrittäjä, tuo minulle iloa ja tunnen itseni suoraryhtiseksi. Osaan määritellä itseni ja ammattini. Minulla on määränpää, suunta, tavoitteita. Se tuntuu tosi hyvältä ja jämäkältä. (NP2:62:163) Samalla kun on rohkeutta katsoa kritiikillä omaa toimintaansa, siihen löytyy lääke, kuinka sen kanssa tulee toimeen. (EP6:46:179) Mä niinku loin nahan uudestaan. (EP7:47:38)

6.1.2 Rituaalisten vaiheiden ilmentyminen identiteetti-prosessissa

Kuvaan seuraavaksi rituaalisten vaiheiden ilmentymistä identiteetti-prosesseissa profiilikohtaisesti. Taulukon 38 mukaisesti identiteetin työstäminen ja yrittäjäksi ryhtyminen tai sen konkreettinen valmistelu käynnistävät kaikki rituaaliset vaiheet: erottautumisen, siirtymän ja liittymisen omassa identiteetti-prosessissaan (ks. Van Gennep 1960; Turner 1982). Mitä syvemmin henkilö eli läpi identiteetti-muutostaan, sitä konkreettisemmin ja syvällisemmin hän koki rituaaliset vaiheet. Rituaaliset vaiheet olivat sidoksissa yrittäjäidentiteetin kehittymiseen ja yrittäjyyteen sitoutumiseen.

Poikkeuksen muodostaa Ryhtyjä-Matkailija-profiilia kantava henkilö, jonka kohdalla rituaalisuus ei toteutunut lainkaan. Tämä näyttää johtuvan siitä, että ryhtyjästä tuli nopeasti matkailija sen jälkeen, kun hän oli perustanut yrityksen. Oliko

valmennettava elänyt läpi rituaaliset vaiheet jo ennen valmennukseen tuloa? Joutuiko hän kokemaan liminaalisen tilan kenties myöhemmin? Oliko yrittäjäksi ryhtyminen tapahtunut hitaasti liukumalla freelancer-statuksesta yrittäjästatukseen? Näihin kysymyksiin aineisto ei anna suoraan vastausta, vaikka vihjaakin jälkimmäisen ajatuksen suuntaan. Tässä tapauksessa näyttäisi siltä, että yrittäjäidentiteetti oli rakentunut alusta asti samanaikaisesti ammatillisen identiteetin kanssa (ks. Ruohotie & Koironen 2001).

Työstäminen näyttää olevan yhteydessä liminaalisen vaiheen kokemiseen. Aineistossa on yksi tapaus, jossa ryhtyjästä tuli valmennuksessa työstäjä ja lopuksi jälleen ryhtyjä. Tässä tapauksessa ryhtyminen oli valmennettavalle selvää jo alusta asti. Hän kuitenkin sivuutti siirtymävaiheen sallimatta siihen liittyvän epämääräisyyden toteutua ja eteni erottautumisen vaiheesta lähes suoraan liittymisen vaiheeseen. Omaksi yllätykseksensä henkilö joutui valmennuksen jälkeen syvään liminaaliseen tilaan. Tämä kokemus oli hänelle odottamaton. Käytyään läpi siirtymävaiheen mentorin tukemana hän pääsi uudelleen liittymisen vaiheeseen ja ryhtyi yrittäjäksi ja perusti oman yrityksen. Tämä tapaus antaa viitteitä siitä, että identiteetinmuutos koskettaa useimmiten niin kokonaisvaltaisesti, että uusi elämänjärjestys löytyy vain kaikkien rituaalisten vaiheiden läpikäymisellä ja käsikirjoittamalla elämänsä tarinan uudelleen. Tapaus Ryhtyjä-Matkailija kuitenkin osoittaa, että joissakin tapauksissa nykyinen status ja uusi status eivät poikkea toisistaan niin paljon, että syntyisi identiteettikonfliktia. Ryhtyjästä tarkkailijaksi siirtyneen kohdalla rituaalisia vaiheita ei ollut havaittavissa tai niitä oli vaikea erottaa, koska reflektointi ei edennyt kriittiselle tasolle vaan jäi tekniselle ja käytännölliselle tasolle. Reflektoinnissa tuotiin esiin turhautumisen aiheuttamaa negatiivista, jopa aggressiivista puhuntaa. Taustalla saattoi olla myös kipuilua, joka liittyi siirtymävaiheeseen mutta jota ei osattu kuitenkaan sellaiseksi jäsentää. Ryhtyjä-Tarkkailija haki kuitenkin tukea Tarkkailijasta, ja hänen roolinsa tarkkailijana esitti prosessin etenemisen ja rituaalisten vaiheiden ilmentymisen. Tarkkailija jäi vastaavasti kokonaan oppimisprosessin ulkopuolelle, eikä identiteettimuutos käynnistynyt lainkaan.

Tunnustelijat ja Tunnustelija-Työstäjät saattoivat käydä läpi erottautumisen vaiheen tai erottautumisen ja siirtymävaiheen, mutta liittymisen jäi valmennuksessa

toteutumatta. Eräs Ryhtyjä-Työstäjä koki voimakkaat erottautumisen ja siirtymän vaiheet perääntyen kuitenkin takaisin entiseen statukseensa, joten liittyminen jäi toteutumatta. Aika muutokseen ei ollut hänen kohdalla vielä kypsä, ja hänelle tarjottu haasteellinen palkkatyö houkutteli siinä elämänvaiheessa enemmän. Matkailija-Tunnustelija kävi erottautumisen vaihetta läpi pinnallisesti ja vain mielikuvissaan. Hänen kohdallaan prosessi ei edennyt valmennuksen tavoitteiden mukaisesti.

Tunnustelija-Työstäjä-Ryhtyjä ja **Työstäjä-Ryhtyjä**-profiileja kantavat elivät läpi kaikki rituaaliset vaiheet. Siirtymävaihe oli syvä kokemus, joka opetti elämään epävarmuudessa ja selviytymään siinä. Valmennettavien reflektointi eteni kriittiselle tasolle, ja uuden identiteetin rakentaminen oli aktiivista. Rituaalisissa vaiheissa riitit ja symbolit muodostuivat tärkeiksi ja uuden identiteetin paaluttaminen tapahtui niiden kautta. Taulukossa 41 olen kuvannut rituaalisten vaiheiden (ER = erottautuminen, SI = siirtymä, LI = liittyminen) ilmentymistä identiteetti-profiileittain. Esimerkiksi tarkkailijoita oli aineistossa (N = 43) yksi tapaus, ja hänen kohdallaan jäivät kaikki rituaaliset vaiheet kokematta.

Taulukko 41. Rituaalisten vaiheiden ilmentyminen identiteettiprofileittain

Identiteetti-profiili	Lkm	Erottautuminen	Siirtymä	Liittyminen
Tarkkailija	1	-	-	-
Matkailija	1	-	-	-
Tunnustelija	2	2	-	-
Tunnustelija- Työstäjä	9	9	8	-
Työstäjä	4	3	3	4
Tunnustelija- Työstäjä-Ryhtyjä	2	2	2	2
Työstäjä-Ryhtyjä	21	21	21	21
Ryhtyjä	0	-	-	-
Ryhtyjä-Matkailija	1	-	-	-
Ryhtyjä- Tarkkailija	1	-	-	-
Matkailija- Tunnustelija	1	-	-	-
Yhteensä	43			

6.1.3 Yrittäjäidentiteetin työstäminen rituaalisissa vaiheissa

Deyn (2004, 80) mukaan Grounded Theory -tutkijalta vaaditaan innovatiivisista lähestymistä aineiston valinnassa (*theoretical sampling*). Aineistoa kerätään koko tutkimuksen ajan ja tietolähteet valitaan joustavasti teoreettisen relevanssin perusteella luomalla vertailuasetelmia ja jalostaen ideoita pikemminkin kuin pyrki-mällä yleistyksiin jonkin tietyn ryhmän kohdalla. Niinpä valitsin näistä edellä mainituista 43 valmennettavasta harkinnanvaraisesti 10 henkilöä (N = 10) sy-vempään tarkasteluun, koska uskoin heidän antavan paljon tietoa tutkimusongel-miini (Maxwell 1996, 243). Nämä kymmenen valmennettavaa valitsin sillä pe-rusteella, että he olivat tuottaneet runsaimmin kirjallisia selontekoja ja lisäksi olin haastatellut heistä neljää koetellakseni tulkintaani. Toiseksi nämä henkilöt edus-tivat taulukossa 39 *Työstäjä-Ryhtyjän identiteetti-profileja*, ja jokainen heistä pe-rusti oman yrityksen lyhyen ajan sisällä valmennuksen päättymisestä. Näin ollen tämä joukko pystyi tuottamaan paljon tietoa tutkimukselleni. Vaikka analysoin nämä kymmenen tapausta erikseen, se ei tarkoita niiden irrottamista kokonaisai-

neistosta erilliseksi tutkimusjoukoksi vaan niiden tarkoituksena oli syventää ymmärrystäni siitä, *mitä on yrittäjäidentiteetti*.

Tässä koodauksessa järjestin aineiston uudelleen kiinnittäen huomiota siihen, millaisen sisällön käsite yrittäjäidentiteetti sai valmennettavien mielissä ja millainen oli sen kehittymisen yksilöllinen prosessi. Aineiston analysointi osoittaa, että keskeiset käänneet identiteettiprosessissa olivat kymmenen Työstäjä-Ryhtyjä-henkilön kohdalla hyvin samankaltaisia. Tulosten mukaan *identiteettineuvottelu*, jonka valmennettavat elivät läpi valmennuksen aikana, rakentui vuoropuhelusta, jossa henkilö *vertaili* aktiivisesti nykyistä minäänsä ja mahdollista yrittäjäminäänsä. Samanaikaisesti henkilö vertasi nykyistä minäänsä yrittäjäkompetensseihin (yrittäjäyiosaaminen, liiketoimintaosaaminen ja yrittäjyyden normit ja lait) punnitien omia yrittäjämahdollisuuksiaan (ks. Lord, Brown & Freiberg 1999; Lord & Brown 2004). Kaikissa kymmenessä tapauksessa ilmeni merkillepantavaa aktiivisuutta, innostuneisuutta ja intohimoa suhtautumisessa oman identiteetin työstämistä kohtaan. Identiteettineuvottelussa heräsi tietoinen oman toiminnan ohjaaminen.

Nykyisen minäkuvan ymmärtäminen merkitsee oman historiansa tunnistamista ja tunnustamista suhteessa yrittäjyyden herättämiin vaatimuksiin. Oma historia viittaa sekä henkilö- että ammatti- ja työhistoriaan. Se määrittelee nykyisen identiteetin arvot ja asenteet, jotka on sovitettava yhteen yrittäjyyden kanssa (Berglund 2006, 232). Oma historia tuli identiteetin muutostilanteessa näkyväksi ja vaati käsittelyä. Henkilön oli oltava tasapainossa historiansa kanssa, jotta tilaa oli uudelle yrittäjäidentiteetille. Yrittäjäidentiteetin rakentaminen vaati yhtäkkiä kovasti työtä, mikä oli hämmentävää. Joillekin valmennettavalle oli välttämätöntä hylätä painolastina ollut menneisyys tai ottaa sieltä vain joitakin elementtejä uuden identiteetin rakennusaineiksi. Oman historian kertaaminen auttoi selkiinnyttämään minäidentiteettiä, vaikka prosessi saattoi olla raskas. Entiseen elämään saattoi liittyä epäonnistumisen tunnetta ja sen myötä syntynyttä häpeää. Menneisyyden visualisointi auttoi irrottautumaan entisestä elämästä niin, että tilalle saattoi tulla uutta. Eräs valmennettava kuvasi prosessiaan seuraavasti: ”Kun mä olin päättänyt sen, et mä poltan sen (veistoksen), niin mä päätin kuvata sen. Nytkin, kun mä katson, et siinä se palaa, mä tunnen suurta nautintoa. Siellä meni koko

menneisyys. Tää oli fiksu teko” (EP25:38:84). Uusi identiteetti rakentuu aina menneisyydestä, nykyhetkestä ja ennakoidusta tulevaisuudesta (Damasio 2000, 202–205; Lord & Brown 2004, 9, 13).

Joidenkin valmennettavien kohdalla oli välttämätöntä löytää perusteita omalle luovalle ammattitoiminnalle, joka saattoi tuntua mitättömältä kovaan liiketoimintaan verrattuna. Rehellisyys itseänsä kohtaan ja oman toimintansa perusteiden tunnistaminen ja tunnustaminen oli tärkeää. Tämä edellytti itsensä etäännyttämistä nykyisestä minästä. Oli ikään kuin mentävä kauas nähdäkseen tarkemmin.

Jokainen valmennettava koki poikkeuksetta epävarmuutta omista kyvyistään ja jaksamisestaan yrittäjänä huolimatta siitä, että takana saattoi olla pitkä ammatitua. Oman ammatillisen osaamisen julkinen esittely osoittautui tärkeäksi identiteetin rakentamisen vaiheeksi. Yrittäjyys uutena työn muotona oli useimpien kohdalla ollut siihen asti vain sisäistä pohdintaa, ja vasta sen julkistaminen ja ammatillisuuden liittäminen yrittäjyyden kontekstiin teki siitä todellista. Kokeemus saattoi olla niin voimakas, että siitä seurasi Csikszentmihalyin (1994; 2005) kuvaama flow-kokeemus. Eräs valmennettava kuvasi flow-kokemustaan seuraavasti: ”Aivan kuin olisin hetken päässyt johonkin...siis jonkunlaiselta tajunnan räjähtämiseltä.” (EP8:11:51)

Oman osaamisensa esittely toisille ja itsensä näkeminen toisten silmin oli useimmille havahduttava kokemus. Valmennettavat olivat hyvin monitaitoisia, ja ammatillisten, yliammatillisten ja metakognitiivisten kompetenssien esittely avasi valmennettavalle ikään kuin uuden maiseman omista mahdollisuuksistaan. Menneisyyden ja nykyisyyden pohtiminen ja tulevaisuuden kuvittelemisen ohjasivat yrittäjäidentiteetin rakentumista. (Lindgren & Wåhlin 2001; Ibarra 2003; Berglund 2006.)

Mahdollinen yrittäjäminäkuva edusti henkilön ihanneminää, jonka yrittäjyys tekisi mahdolliseksi. Mahdolliseen yrittäjäminään kiteytyvät kaikki toiveet siitä, mitä valmennettava yksilö voisi olla tai mitä hänestä voisi tulla. Näihin kuvauksiin sekoittui elementtejä omista tulevaisuuden toiveista, unelmista, omien arvojen toteutumisesta omassa työssä, mutta myös tulevaisuuden peloista ja uhkista

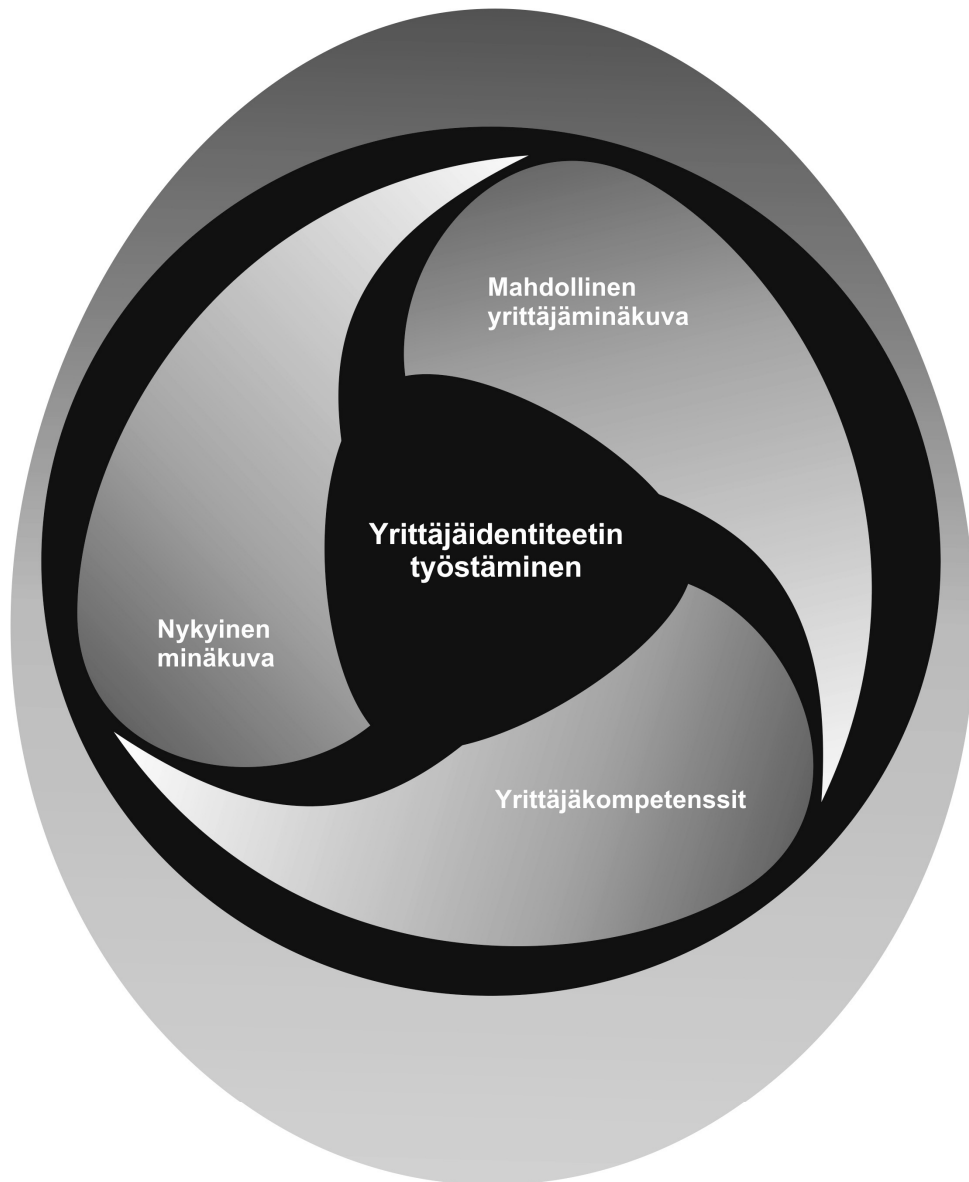
uudessa statuksessa. (ks. Markus & Nurius 1986; Lord, Brown & Freiberg 1999; Ibarra 2003; Ruohotie 2006.) Valmennettavat kuvasivat ammatillisia ambitioitaan ja asioita, joista he olisivat ylpeitä omassa liiketoiminnassaan. Valmennuksessa kohdatut esimerkkiyrittäjät toimivat innostavina identiteettikuvina, ja heidän tarinansa loivat uskoa valmennettavien omiin unelmiin. Toisaalta ne herättivät vertailemaan, millainen kukin itse haluaisi olla yrittäjänä ja millainen ei. Mahdollinen yrittäjämääntäkuva liittyi siten motivaatioon ja sen käynnistämään haluun toimia kohti tavoitettaan. Vaikka nykyinen minäkuva tuntui aluksi olevan kaukana mahdollisesta yrittäjämääntäkuvasta, kokivat valmennettavat päivä päivältä itsensä valmiimmaksi muutokseen.

Mahdollisessa yrittäjämääntäkuvassa keskeisessä roolissa oli oman ammatillisuuden toteuttamisen mahdollisuus yrittäjyyden kautta, tässä nimenomaisessa järjestyksessä. Valmennettaville oli tärkeää kehittyä ja kasvaa jatkuvasti omassa ammatissaan ja päästä näyttämään kykyjään, tietojaan ja taitojaan. Valmennettavat toivat voimakkaasti esiin halunsa kokea sisäisen eheyden tunnetta omassa yrittäjyydessään oman ammatin harjoittamisen kautta. Tähän sisäiseen eheyteen kuului olennaisesti halu rakentaa sellaista todellisuutta itselleen, jossa jatkuva oppiminen ja ammatillinen kehittyminen olivat mahdollista (ks. Mentkowski & al. 2003). Vaikka yrittäjyys merkitsi yksilölle monenlaista muutosta, kuten uskomusten, asenteiden, arvojen ja oletusten poisoppimista ja vastaavien uusien oppimista, oli se hyväksyttävissä, jos sen kautta saattoi toteuttaa ammatillista kunnianhimoaan (mt. 2003, 189–215). Mikäli yrittäjyys merkitsi omasta ammatillisesta kunnianhimosta luopumista, ei se ollut kiinnostava vaihtoehto työn tekemisen muodoksi. Seuraava valmennettavan ilmaisu kuvaa tätä ajattelua: ”...jos pääasiaksi nousee romun kuljettaminen kaupungin päästä päähän – vaikka saisin tuottavaa liiketoimintaa näin, niin minua se ei tyydytä enää” (EP11:28:112).

Yrittäjäkompenssit käsittävät yrittäjyysvalmiudet, liiketoimintavalmiudet sekä yrittäjyyden normit ja lait. Nämä muodostivat valmennettaville yrittäjämääntä ajattelu- ja toimintamalleja, joihin he vertasivat itseään ja joita vasten valmennettavat punnitsivat omia yrittäjämääntäsuuksiaan. Vertailu lisäsi motivaatiota ja halua oppia enemmän ja kehittää omia yrittäjäkompenssejaan. Tähän valmennuksen sisällöt tarjosivat mahdollisuuden. Valmennettavat kokivat turvallisuutta

oppiessaan uusia yrittäjyyteen liittyviä tietoja ja taitoja. Tämä näkyi reflektoinneissa, joissa valmennettavat koettelivat itseään liiketoiminnan eri osa-alueilla etsien omaa toimintatapaansa toteuttaa yrittäjyyttä. Valmennettavissa heräsi halu työstää yrittäjäidentiteettiään omista lähtökohdistaan. Eräs valmennettava esimerkiksi kyseenalaisti luennoilla saamansa markkinointiopit ja näki niiden olevan omalla kohdallaan aivan muuta kuin kuulemansa. Kuitenkin hän halusi olla ”piinkova business lady”, kuten hän asian ilmaisi, mutta omalla tavallaan. Liiketoimintasuunnitelman laatiminen konkretisoi sen, miten yrittäjyyskompetenssit näyttäytyivät valmennettavan kohdalla. Samoin yrittäjyyden normit ja lait oli omaksuttava, vaikka vastentahtoisestikin.

Kuvassa 8 olen kuvannut yrittäjäidentiteetin työstämisen prosessia, jossa keskeistä on jatkuva vertailu nykyisen minäkuvan, mahdollisen yrittäjäminäkuvan ja yrittäjäkompetenssien välillä. Oleellista on havaita, että jokainen komponentti on jatkuvassa liikkeessä tuottaen koko ajan uutta prosessoitavaa informaatiota.

Kuva 8. Yrittäjäidentiteetin kehittymisen aktivoiva mekanismi

Rituaalisten vaiheiden kokeminen edisti yrittäjäidentiteetin työstämistä. Erottautumisen vaiheessa tutkimisen kohteena olivat erityisesti nykyinen minäkuva ja mahdollinen yrittäjäminäkuva, joita mallinnettiin muun muassa draamallisten ja kehollisten harjoitusten avulla. Tämä pohdinta jatkui edelleen siirtymävaiheessa,

jossa mukaan astuivat yrittäjäkompetenssit. Siirtymävaiheen epämääräisyyttä helpotti yrittäjä- ja liiketoimintatieto, jota prosessoitiin omiin tarkoituksiin soveltuvaksi. Siirtymävaihe muodosti prosessin ytimen, jossa yrittäjäidentiteetin työstäminen aktiivisesti tapahtui. Liittymisen vaiheessa valmennettavat olivat löytäneet tasapainon suhteessa yrittäjyyteen.

Aksiaalisen koodauksen tuloksena on nähtävissä yrittäjäidentiteettiprosessien yksilöllinen kokemus. Tulokset osoittavat, että aktiivinen yrittäjäidentiteetin työstäminen tuottaa tulosta. Itsensä rehellinen kohtaaminen kaikilla eri tasoilla on kehittymisen edellytys. Työstäjä-Ryhtyjä-profiilia kantavat suhtautuivat vakavasti yrittäjäidentiteettinsä kehittämiseen. Yrittäjäidentiteetti ei synny itsestään, eikä sitä voi siepata mistään valmiina, vaan se on jokaisen luotava itse. Rituaalisten vaiheiden läpikäyminen tukee identiteetin muutosprosessia.

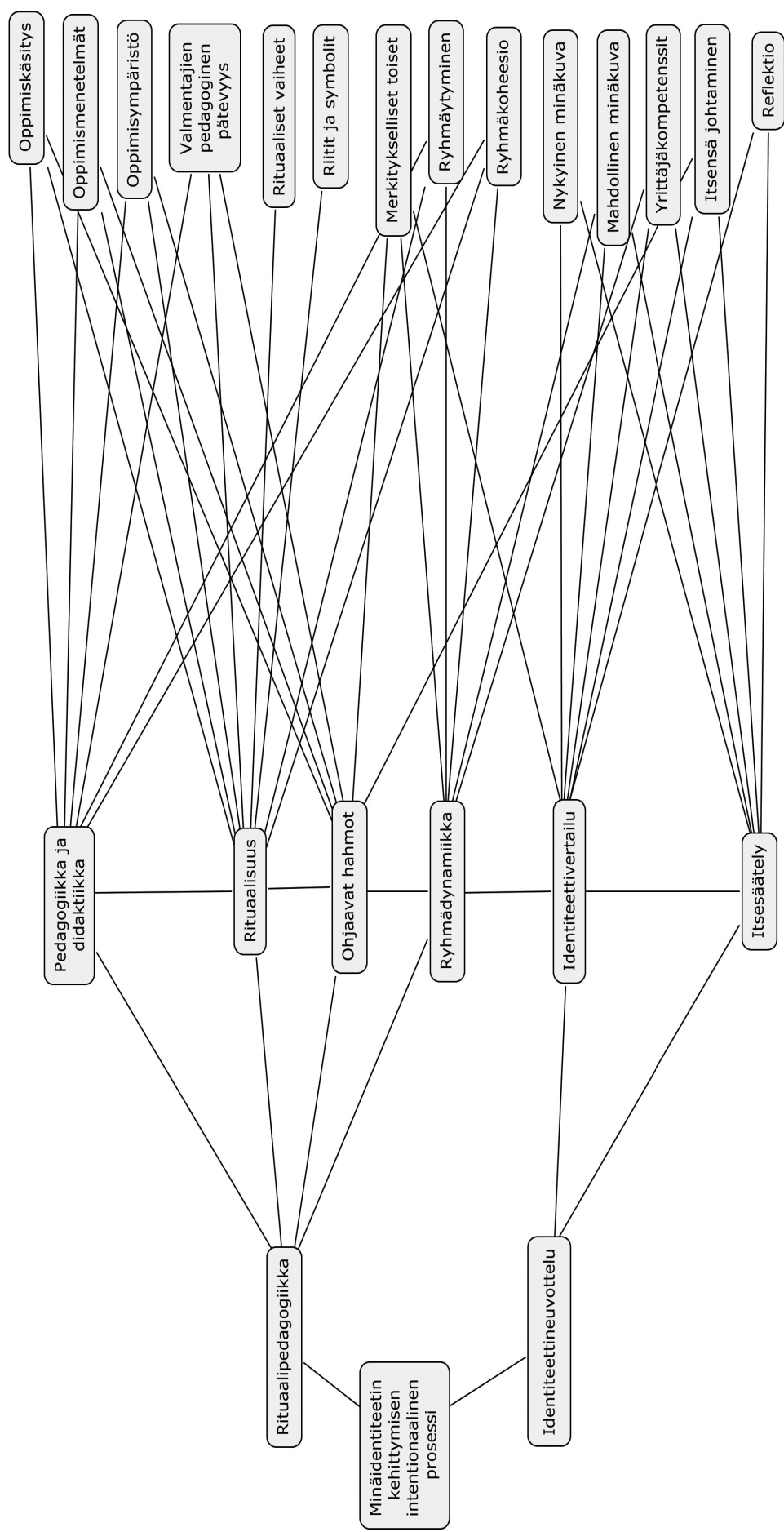
Yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessissa oli aksiaalisen koodauksen jälkeen vielä avoinna kysymys siitä, mikä käynnistää yrittäjäidentiteetin työstämisen. Rituaalipedagogiikkaa toteuttava valmennus luo kontekstin, joka näyttäisi olevan merkityksellinen tässä prosessissa. Mitkä ovat ne keskeiset tekijät ja vihjeet, jotka käynnistävät yrittäjäidentiteetin työstämisen (ks. Ruohotie 2006, 119)? Tähän kysymykseen etsin vastausta selektiivisen koodauksen avulla. Tarkastelin aineistoa vielä kokonaisuutena etsien kehittymässä olevan teorian kolmatta ydinkategoriaa, joka oli antanut merkkejä itsestään pitkin tutkimusmatkaa. Selektiivinen koodaus liittyi prosessiin siinä vaiheessa, kun aineiston kaksi keskeistä pääkategoriaa *rituaalipedagogiikka* ja *identiteettineuvottelu* olivat tulleet aineistosta esiin ja teoreettisen mallin ääriviivat alkoivat kehkeytyä tasapainossa aineiston kanssa.

6.2 Intentionaalinen yrittäjäidentiteetin kehittäminen

Selektiivisessä koodauksessa tiivistetään tarinan juoni, valitaan lopulliset ydinkategoriat ja määritellään niiden suhde muihin kategorioihin. (Strauss & Corbin 1990, 117). Tarinan juonen tiivistämiseksi tarkastelin aineistoa kokonaisuutena etsien yhdistävää tekijää. Aineistossa oli alusta asti havaittavissa merkkejä tavoitteellisesta identiteetin rakentamisesta. Hermeneuttisessa dialogissa aineistoni

kanssa ymmärsin, että yrittäjäidentiteetin työstämisessä on kysymys tietoisesta ja tavoitteellisesta yrittäjäidentiteetin kehittämisen prosessista. Valmennuksen tehtävänä on luoda olosuhteet, jossa valmennettava herää yrittäjäidentiteetin työstämiseen. Aineiston mukaan tätä prosessia on mahdollista tukea rituaalipedagogisella lähestymistavalla.

Selektiivisessä koodauksessa *minäidentiteetin kehittyminen intentionaalisen prosessin* muodostui yksilön näkökulmasta keskeiseksi selittäväksi tekijäksi. Intentionaalinen prosessi käynnistyy kriittisen reflektoinnin avulla, joka vaikuttaa valmennettavan affektiivisiin, konatiivisiin ja kognitiivisiin itsesäätelyprosesseihin. Itsesäätelyn vahvistumisen myötä kasvaa usko omiin kykyihin ja oivallukseen siitä, että henkilö on ”oman elämänsä toimitusjohtaja”, kuten eräs valmennettava asian ilmaisi. Valmentajien näkökulmasta aineisto ehdottaa, että *minäidentiteetin kehittymisen prosessiin* voidaan vaikuttaa *rituaalipedagogiikan* avulla, jota tukevat ohjaavat hahmot ja ryhmädynamiikka.

Kuva 9. Ydinkategoriat ja alakategoriat ominaisuuksiineen

Intentionaalisuus merkitsee tavoitteellista suuntautumista johonkin. Se liittyy erottamattomasti yrittäjyyteen, koska yrittäjyydessä on kysymys tavoitteellisesta toiminnasta, joka tapahtuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Intentionaalisuutta pidetään olennaisena piirteenä yrittäjämäisessä käyttäytymisessä.

Taulukko 42. Esimerkkejä Minäidentiteetin kehittymisen intentionaalinen prosessi -kategoriaan koodatuista ilmaisuista

Minäidentiteetin intentionaalisen kehittymisen prosessi	Esimerkkejä koodatuista ilmaisuista
	<p>Ymmärsin, että kaikki on loppukädessä minusta itsestäni kiinni. (NP26:2:6)</p> <p>Itse olen päätekijänä menestymiseni ja onnistumiseni takana. (YP5:11:21)</p> <p>Mä oon huomannut, että kun mä oon oman toimeni hallisija, siitä tulee määrätty vakavuus. (P46:46:57)</p> <p>Yrittäjänä pitää olla itsenä puolella. (NP41:9:100)</p> <p>Oleellista on säilyttää itseä. (EP24:15:98)</p> <p>Olen erittäin ylpeä, että olen lähtenyt tälle tielle. (YP3:7:15)</p> <p>Olen tiukan paikan tullen tahtonainen ja yleensä toteutan tavoitteeni. (EP17:84:Me)</p> <p>Olen pitkään maannut aarrekaivojen päällä. (EP6:77:186)</p>

6.1 Tulosten ehdollisuus

Selektiivisessä koodauksessa kiinnitin aineistossa huomiota yrittäjyysvalmennuksen **kontekstin** olosuhteisiin, tilanteisiin ja toimintatapoihin, jotka liittyivät kolmeen pääkäsitteeseen. Jokainen prosessikuvaus on ainutlaatuinen, ja sen sisäisen juonen johdonmukaisuuden ymmärtäminen sekä reunaehto- ja huomioon otaminen oli teorian muodostuksen kannalta oleellista. Tässä vaiheessa otin mukaan tarkasteluun myös demografiset tekijät ja tilanteen. Tämä tarkastelu tuotti luettelon ehdoista, jotka oli otettava huomioon teoreettista mallia muodostettaessa.

Kontekstin luomat olosuhteet, tilanteet ja toimintatavat

Kolmen kuukauden mittainen intensiivinen valmennus muodosti valmennettaville uudenlaisen vaiheen, jossa valmennettavat prosessoivat yrittäjyyteen liittyviä kysymyksiä omalla kohdallaan *yksilöllisesti* mutta ennen muuta ryhmässä *kollek-*

tiivisesti. Ryhmän merkitys oli prosessin etenemisen kannalta keskeinen. Valmennus oli monimuoto-opetusta: valmennettavat työskentelivät fyysisesti yhdessä keskimäärin kolme päivää viikossa ja suorittivat kahtena päivänä viikossa etäopintoja fyysisesti erossa toisistaan. Tämä merkitsi sitä, että prosessiin tulivat väistämättä mukaan myös valmennettavan läheiset, perhe ja ystävät *merkityksellisinä toisina*. Useimpien kohdalla perhe ja ystävät olivat tukemassa valmennettavaa innokkaasti, joskin uteliaina. Muutamien kohdalla perhe ei antanut tukea lainkaan, tai ystävät olivat varoittelemassa yrittäjyyden vaaroista. Valmennettava joutui elämään läpi ristiriitatilanteita erilaisten mielipiteiden ja omien vaihtelevien tunteittensa keskellä. Valmennus ei siten muodostanut täydellistä turvasaarekettä, vaan ulkomaailma oli kohdattava joka päivä (vrt. Korotov 2005). Valmennus oli toimintatavoiltaan kokonaisvaltaista ja vaati aktiivisuutta myös etäpäivinä erilaisten opintotehtävien muodossa, mikä edellytti itsenäistä ja omavastuista otetta opiskeluun. Etäpäivät mahdollistivat toisaalta itsensä etäännyttämisen valmennustilanteesta ja ryhmästä, mikä oli omiaan kehittämään itsesäätelytaitoihin kuuluvaa *itsensä johtamista*.

Valmennuksen muoto palveli hyvin valmennuksen tavoitetta. Se tarjosi näyttämön, jossa saattoi käydä identiteettineuvottelua yksin ja toisten kanssa turvallisessa ympäristössä. Etäpäivät olivat välttämättömiä, jotta valmennettava saattoi *kokeilla ja oppia* uudesta orastavasta identiteetistään suhteessa ulkomaailmaan (ks. Ibarra 2003). Etätyöskentely pakotti valmennettavan ottamaan vastuun identiteettimuutoksestaan omassa toimintaympäristössään sekä julkistamaan ja perustelemaan valintojaan. Valmennus oli ensimmäinen koetinkivi, jossa valmennettava joutui testaamaan affektiivisia, konatiivisia ja kognitiivisia kompetenssejaan vastaamalla ulkomaailmaan tuottamiin ärsykkeisiin.

Demografiset tekijät

Demografisista tekijöistä *iällä* ja *koulutustaustalla* oli tulosten mukaan vain vähän merkitystä yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessissa tutkimuksen kontekstissa. Reilusti alle kolmenkymmenen vuoden ikä ja toisaalta yli viidenkymmenen vuoden ikä hankaloittivat yrittäjäidentiteetin omaksumista. Nuoret kokivat ongelmalliseksi ammattikokemuksen puutteen, mikä aiheutti epävarmuutta suhteessa yrittäjäkompetensseihin. Ammattikokemuksen puutteen lisäksi koettiin epä-

varmuutta työelämätaidoissa, koska työkokemusta ei vielä ollut ehtinyt kertyä. Toisaalta nuoret kokivat vahvuusikseen esimerkiksi hyvät sosiaaliset vuorovaikutustaidot, atk-aidot ja kansainvälisyyden. Vahvuutena pidettiin myös sitä, etteivät nuoret olleet vielä ehtineet tehdä mitään suurempia taloudellisia sitoumuksia elämässään, mikä vähensi yrittäjänä epäonnistumisen pelkoja. Myös uteliaisuus ja rohkeus kokeilla siipiään oli ryhtymisen kannustin. Vanhemmat puolestaan pohtivat, uskaltavatko he ottaa taloudellisia riskejä ja uhrata siihenastisen elämäntyönsä epävarman yrittäjyyden vuoksi. Toisaalta vahvuusiksi koettiin vahva ammattitaito, pitkä työkokemus, laajat verkostot ja elämäkokemus. Eläkeiän läheisyys oli myös yksi tekijä, joka sai miettimään, vieläkö jaksaa yrittää niin tosissaan, että se voittaa palkkatyön tuomat eläke- ja muut sosiaaliset edut. Toisaalta vapaus päättää loppuelämänsä kulusta oli houkutteleva. Yrittäjäidentiteetin omaksuminen oli helpointa 30–45 vuoden ikäisillä. Tästä huolimatta valmennuksen kannalta oli hedelmällistä, että valmennusryhmässä oli eri-ikäisiä valmennettavia. Ryhmäkoheesio olisi tuskin muodostunut yhtä kiinteäksi, jos ryhmä olisi ollut ikärakenteeltaan homogeenisempi. Valmennettavat arvostivat sitä, että ryhmässä oli laaja ikärakenne.

Koulutustaustalla oli jonkin verran merkitystä yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessissa. Käsitteellisen ajattelun taito, jota esimerkiksi reflektointi vaatii, oli vahvempi korkeakoulutetuilla kuin alemman asteen koulutuksen saaneilla. Tästäkin ryhmän tuki oli kuitenkin tasoittava tekijä. Ryhmän jäsenet tukivat ja rohkaisivat toisiaan ryhmäreflektoinnin avulla. Korkeammin koulutetuilla oli keskimäärin parempi itseluottamus kuin alemmin koulutetuilla, ja he uskoivat enemmän omiin kykyihinsä ja mahdollisuuksiinsa yrittäjänä.

Sukupuolella ei aineiston mukaan ollut juuri merkitystä. Valmennusryhmä oli tosin naisvoittoinen (74,1 %), mutta miehet eivät kuitenkaan tulosten perusteella muodostaneet aineistossa mitään merkittävää poikkeusta. Naisvaltaisuus saattoi näkyä jossain määrin siinä, että yrittäjyys haluttiin nähdä asioihin vaikuttamisena pikemminkin kuin suurten liikevoittojen ansaitsemisena (ks. Lindegren & Packendorff 2008). Tosin näitä ajatuksia oli sekä miehillä että naisilla.

Ammattialalla ei yllätyksekseni ollut suurta merkitystä identifioitumisen prosessissa. Ennako-oletuksenani oli, että niin sanotuilla perinteisillä taiteellisilla aloilla identifioituminen on vaikeampaa kuin muissa luovan alan ammateissa. Jossakin määrin tämä oletamus osoittautui oikeaksi, mutta kokonaistarkastelussa alat eivät poikenneet juuri toistaan. Teollinen muotoilija tai arkkitehti kävi läpi saman identiteettineuvottelun ammatillisuuden ja yrittäjyyden yhdistämisessä kuin esimerkiksi tanssija tai kuvataiteilija. Valmennettavat toivat toistuvasti esiin luovien alojen erityispiirteitä yrittäjyyteen identifioitumisen prosessissa. Valmennukseen osallistui myös henkilöitä, joilla ei ollut luovan alan koulutusta tai koulutus oli niin sanotuilta osaamisintensiivisiltä aloilta. Tulokset osoittivat, että nämä henkilöt kokivat identiteettineuvottelun ja identiteetin rakentamisen prosessin rituaaliset vaiheet samalla tavalla kuin muutkin valmennukseen osallistuneet. Tämä havainto oli mielenkiintoinen ja kyseenalaisti luovan alan erityispiirteet. Aineisto antaa kuitenkin olettaa, että kullakin ammattialalla on olemassa arvoja, joista halutaan pitää kiinni ja jotka joutuvat pohdinnan kohteeksi yrittäjyyteen identifioitumisen prosessissa. Näin ollen luova ala ei poikkea mitenkään muista aloista. Valmennuksessa on kuitenkin syytä ottaa huomioon kulloinenkin ala ja sen erityispiirteet, jotta valmennettavat voivat kokea saavansa toimialakohtaista tukea samastumisen prosessissa.

Situaatiolla oli merkitystä identifioitumisen prosessissa. Uuden yrittäjäidentiteetin tuli muokkautua kunkin aikaisempiin identiteetteihin ja senhetkiseen elämäntilanteeseen. Joidenkin kohdalla yrittäjyys oli selvä valinta, mutta aika yrittäjäksi ryhtymiseen ei ollut vielä kypsä. Asema työmarkkinoilla oli tekijä, joka joko edisti tai esti identifioitumista yrittäjyyteen. Valmennus oli työvoimapolitiittista ammatillista täydennyskoulutusta ja suurin osa eli 63,3 prosenttia valmennettavista oli valmennushetkellä joko työttömiä tai työttömyysuhkan alaisia. Kuitenkin on muistettava, että luovalla alalla työllistytään paljon lyhytaikaisiin työsuhteisiin tai toimitaan freelancer-asemassa, jolloin työttömyys saattoi olla valmennuksen aikana väliaikaista. Työttömyys tai sen uhka oli kuitenkin kimmoke harkita mahdollista yrittäjyyttä. Joidenkin kohdalla työelämä ei tarjonnut valmiita työpaikkoja, ja yrittäjyys oli ainoa vaihtoehto työttömyydelle, mikäli halusi toteuttaa omaa ammattiaan. Eräs valmennettava perusteli yrittäjyysvalintaansa seu-

raavasti: ”Mutta kyllä mulle on ollut selvää alusta asti, että yritys perustetaan, muuten joudun lähihoitajaksi” (EP23:128:320).

Toisaalta työttömän asema ei antanut erityisen hyviä lähtökohtia yrittäjyyteen, koska harvalla oli mahdollisuuksia suuriin taloudellisiin investointeihin. Perhetilanne saattoi olla joko identifioitumista estävä tai tukeva. Taloudelliset velvoitteet ja ajankäyttö olivat keskeisiä pohdinnan kohteita. Mikäli henkilöllä oli kysyntää palkkatyömarkkinoilla, saattoi se estää yrittäjäksi ryhtymisen tai siirtää sitä, vaikka henkilö olisi ollut siihen muuten valmis. Tällaisissa tilanteissa yksilö joutui kamppailemaan itsensä kanssa tehdäkseen sillä hetkellä oikean valinnan. Valinta, tehtiin se suuntaan taikka toiseen, vaati julkisia perusteluja (ks. Keltikangas 1998; Ibarra 2003).

Muu tilanne, joka koski 16,9 prosenttia valmennettavista, viittasi opinto-, hoito tai vuorotteluvapaaseen, joka tarjosi henkilöille mahdollisuuden yrittäjyyden pohtimiseen omalla kohdallaan. Tällainen asema tarjosi mitä parhaimman mahdollisuuden levolliseen yrittäjyyden koetteluun ja vitkasteluun eri identiteettien välillä. Näille henkilöille valmennus tarjosi soveltuvan areenan identiteetin uudelleen muotoiluun.

Yrittäjinä toimivat olivat poikkeuksellinen ryhmä. Yrittäjinä toimivat olivat perustaneet yrityksensä jokin aikaa sitten. Yleensä yritys oli alle vuoden vanha. Yrittäjinä toimivia oli tässä aineistossa 5,2 prosenttia. Niiden kohdalla, jotka olivat juuri perustaneet yrityksen tai tekivät sen valmennuksen alkuvaiheessa, liiketoiminnan käynnistäminen tuntui vievän kaiken ajan ja valmennukseen ei enää ollut mahdollisuutta keskittyä suunnitelman mukaisesti. Tosin tässäkin oli poikkeuksia. Eräs juuri yrityksen perustanut valmennettava osallistui aktiivisesti valmennukseen, koska koki sen ainutlaatuiseksi mahdollisuudeksi ja itselleen hyödylliseksi. Ryhmän kannalta tällainen henkilö oli arvokas reflektointipinta. Yrittäjäksi ryhtyneiden kohdalla identiteettikeskustelu oli jo jossain mielessä käyty, mutta ei poikkeuksetta. Eräs yrittäjä kuvasi joutuneensa yrittäjäksi olosuhteiden pakosta. Hänelle yrittäjyys ammatti-identiteetin osana oli vierasta. Identiteettineuvottelu oli jäänyt käymättä ja se aiheutti ahdistusta.

Valmennus oli tarkoitettu yrittäjiksi aikoville tai yrittäjinä toimiville. Tämä lähtötilanne oli tekijä, joka vaikutti valmennettaviin monin tavoin. Suurin osa valmennettavista oli tullut valmennukseen sillä mielellä, että he ryhtyvät yrittäjiksi. Tämä vaikutti suoraan siihen, miten voimakas identiteettineuvottelu oli. Tästä seurasi se, että mitä voimakkaampi identiteetin muutos oli, sitä voimakkaampina rituaaliset vaiheet koettiin. Vastaavasti, mitä selkeämmät tavoitteet valmennettavalla oli, sitä vahvempi oli minäidentiteetin työstämisen pyrkimys.

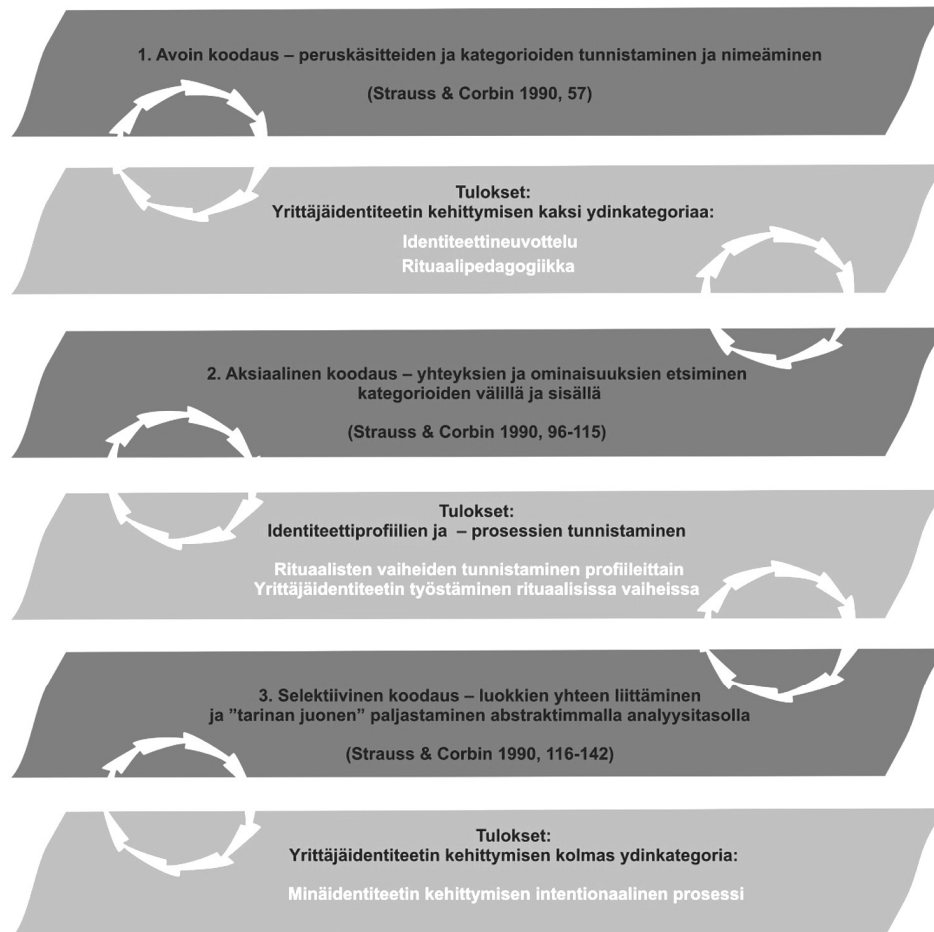
Tulosten ehdollisuutta tarkasteltaessa vahvistuu käsitys siitä, että demografisilla tekijöillä ei ollut kovin suurta merkitystä yrittäjyyteen identifioitumisen prosessissa. Suurin merkitys oli situaatiolla eli sillä, sopiko yrittäjyys senhetkiseen elämäntilanteeseen. Tämä liittyi erityisesti valmennettavan asemaan työmarkkinoilla sekä perhetilanteeseen. Ryhmän toimivuuden kannalta oli tärkeää, että se oli ikärakenteeltaan heterogeeninen, mikä mahdollisti nuorten tuoret ja ennakkoluulottomat ajatukset ja niiden vastapainona vanhempien työ- ja elämänhistorian tuoman kokemuksen.

Valmennuksen muoto herättää kysymyksiä. Kuinka paljon yrittäjäidentiteetin kehittymisen kannalta oli merkitystä sillä, että valmennus toteutettiin noin kolmen kuukauden intensiivisenä valmennuksena, ja olisivatko tulokset olleet samat, jos valmennus olisi toteutettu esimerkiksi vuoden mittaisena prosessina? Valmennettavien mielestä valmennuksen intensiivisyys oli hyvä asia ja edisti yrittäjyyteen identifioitumista. Toisaalta lähipäivien lomassa olleet viikoittaiset etäpäivät koetelivat kehittymässä olevaa yrittäjäidentiteettiä pitäen yllä identiteettineuvottelua. Lähipäivät pitivät yrittäjäidentiteetin työstämisen käynnissä tarjoamalla pohdittavia ja työstettäviä aineksia.

6.2 Tulosten yhteenveto

Kaksi ensimmäistä ydinkategoriaa, *rituaalipedagogiikka* ja *identiteettineuvottelu*, olivat alkaneet muodostua jo tutkimuksen varhaisessa vaiheessa, mutta vasta selektiivisessä koodauksessa kiteytyi kolmas ydinkategoria *minäidentiteetin kehittymisen intentionaalinen prosessi*. Tämä kolmas ydinkategoria oli poikkeukselli-

nen, koska se ikään kuin lävisti muut ydinkategoriat alakategorioineen koskettaen niitä kaikkia ja tiivistäen tarinan juonen. Kuvassa 10 esitän tiivistetysti analyysin vaiheet ja keskeiset tulokset.

Kuva 10. Tulosten ja koodausvaiheiden yhteenveto

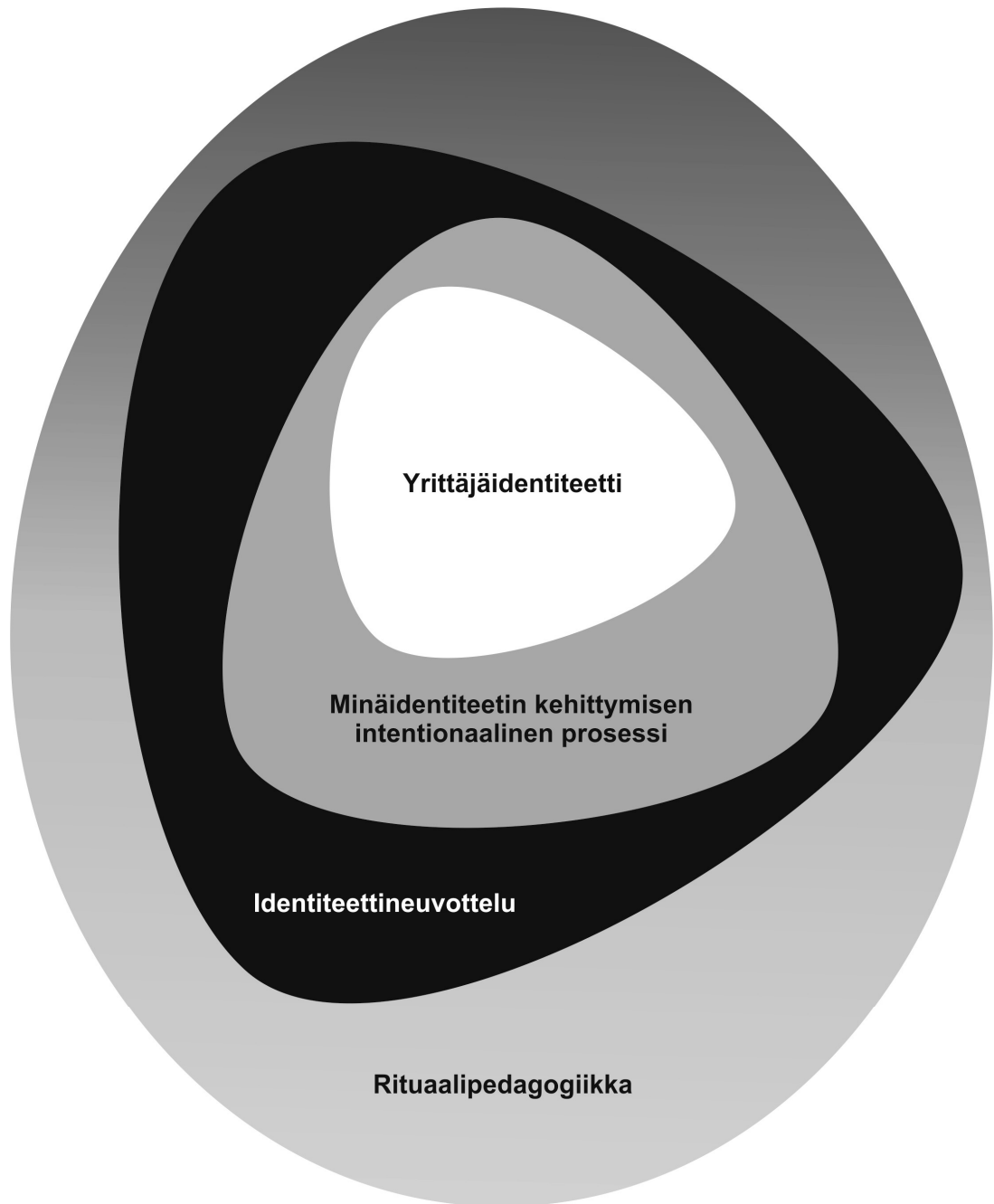
Teoreettisen mallin muodostuksen pääkäsitteiksi muodostuvat siten *rituaalipedagogiikka*, *identiteettineuvottelu* ja *minäidentiteetin kehittämisen intentionaalinen prosessi*. Tutkimus tuotti nämä käsitteet tässä mainitsemissani järjestyksessä. Yksilön näkökulmasta minäidentiteetin kehittyminen intentionaalisen prosessina osoittautui prosessin ytimeksi, johon identiteettineuvottelussa pyrittiin. Prosessin

lopputuloksena näyttäytyy yrittäjäidentiteetti. Valmennuksen näkökulmasta koko identiteettiprosessin kokoava voima on rituaalipedagogiikka ja sen luoma rituaalinen näyttämö, jossa identiteettineuvottelu voidaan käydä. Rituaalipedagogiikka on toimintatapa, joka tukee prosessin etenemistä rituaalisten vaiheiden, riittien ja symbolien avulla. Rituaalipedagogiikka kykenee kutomaan kaikki tekijät yhteen yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessissa ja on siten prosessin mahdollistava ja sitä tukeva tekijä.

Taulukko 43. Teoreettisen mallin muodostuksen pääkäsitteet

Käsite	Rituaalipedagogiikka
	Identiteettineuvottelu
	Minäidentiteetin kehittymisen intentionaalinen prosessi

Nämä yllä mainitut käsitteet kietoutuvat toisiinsa elimellisesti, ja niiden asettaminen johonkin lineaariselle jatkumolle ei tekisi niille oikeutta. Kuitenkin näitä käsitteitä ja niihin liittyviä prosesseja voisi kuvata toisensa läpäisevinä voimakkaita.

Kuva 11. Yrittäjäidentiteetin rakentumisen voimakentät

Tulosten mukaan *yrittäjäidentiteetti* ei rakennu yhtenäiseksi ja selkeästi määritellyksi identiteetiksi, joka on jokaisen kohdalla samanlainen tai edes samoista aineksista koottu. Yrittäjäidentiteettiä ei voi kukaan määritellä ulkoapäin, vaan se on jokaisen yrittäjän luotava itse. Tutkimus kyseenalaisti staattiset identiteettimääritelmät ja stereotypiat yrittäjäidentiteetistä. Tutkimus toi sen sijaan esiin uudenlaisia, alati liikkeessä olevia ja itse työstettyjä yrittäjäidentiteettejä, jotka ra-

kentuvat sellaisista tekijöistä kuin arvot ja asenteet, temperamentti ja persoonallinen tyyli, oma henkilöhistoria, ammatillinen historia, ihanteet, unelmat, ammatilliset ambitiot jne. Näihin tekijöihin sekoittuvat erottamattomasti yrittäjäkompetenssit, jotka muotoutuvat muiden tekijöiden kanssa omaan persoonalliseen muotoonsa.

Identiteettineuvottelun lopputuloksena määrittyy yrittäjäidentiteetti, jota voi luonnehtia emergenttiseksi. Termi emergenttinen merkitsee uusien asioiden esiintuloa monimutkaisen kehityksen kautta ja että kokonaisuus on enemmän kuin osiensa summa (Hetemäki 1999). Emergenttinen yrittäjäidentiteetti merkitsee *omin ehdoin kehittyvää identiteettiä*. Yrittäjäidentiteetin ei vain sallita muotoutua ympäristön paineessa jonkinlaiseksi, vaan yrittäjällä itsellään on ohjat käsissään. Yrittäjäidentiteetti on siten jatkuvasti liikkeessä oleva identiteetti, jonka kautta ihminen ilmaisee itseään yrittäjänä. Emergenttinen yrittäjäidentiteetti merkitsee jatkuvaa itsensä uudelleen koostamista vanhoista ja uusista elementeistä kuitenkin niin, että yksilö voi säilyttää *minuutensa* eikä hänen tarvitse luopua tärkeinä pitämistään arvoista tai omaan temperamenttiin liittyvistä persoonallisista tyyleistään, ellei niin halua. Näin henkilö *ilmaisee itseään toisin* menettämättä alkupeleistä minuuttaan lopullisesti. Alkuperäinen minuus on kokoelma tunteita siitä, mitä yksilö pohjimmiltani on, mihin vaikuttaa ihmisen koko elämänhistoria kaikine kokemuksineen ja muistoineen.

Identiteetin kehittymisen prosessia yrittäjyysvalmennuksessa voisi tulosten perusteella kuvata sykliseksi. Syklisyys ilmenee nykyisen minän ja mahdollisen yrittäjämien välisenä sahaavuutena, jossa yrittäjäkompetenssit näyttelevät tärkeää osaa. Identiteettiprosessissa kamppaillaan ensin ammatti- ja yrittäjäidentiteettien välillä, kunnes oivalletaan, että yrittäjäidentiteetti ei ole annettu rooli vaan jokainen työstää sen omanlaisekseen.

Yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessi yrittäjyysvalmennuksessa on samalla kertaa yksilöllinen, sosiaalinen ja kollektiivinen prosessi. Yksilötasolla suoritetaan identiteetin tutkailua ja vertailua ensin sisäiseen viitekehykseen ja sitten vertailemalla itseään toisiin, heidän ominaisuuksiinsa ja saavutuksiinsa. Nämä toiset, erityisesti toiset yrittäjät, ovat hyvin merkityksellisiä. Erityisesti esimerkkiyrittä-

jien merkitys on suuri. Sosiaalisella, yksilöiden välisellä tasolla tapahtuvaan identiteetin kehittymiseen vaikuttaa suhde vertaiseen. Vertaissuhteessa voidaan jakaa kokemuksia sekä saada ja antaa tukea toisilta. Itsereflektiolla on keskeinen merkitys sekä yksilöllisen että sosiaalisen yrittäjäidentiteetin kehittymisessä. Kollektiivisella tasolla merkityksellistä on ryhmäkoheesio, jota sitä ilmentää sisäinen riippuvuus toisista. Yrittäjäidentiteetti tulee näkyväksi ja saa hahmonsaa kollektiivisessa muodossa, kun ryhmä painiskelee samojen identiteettikysymysten kanssa. Reaaliaikainen reflektio vahvistaa erityisesti kollektiivista yrittäjäidentiteettiä.

Tulokset osoittavat, että *yrittäjäidentiteetti on työstämisen tulosta* ja että tämä työstäminen tapahtuu identiteettineuvottelussa, joka käydään sekä yksin että sosiaalisessa vuorovaikutuksessa merkityksellisten toisten ja ympäristön kanssa. Emergenttinen oppiminen, josta yrittäjäidentiteetin omaksumisessa on kysymys, tapahtuu siten sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Identiteettineuvottelussa henkilö työstää nykyistä minäänsä kohti mahdollista yrittäjäminäänsä.

Valmennettavien pelot yrittäjäidentiteetin omaksumisessa kohdistuivat alussa siihen, että yrittäjäidentiteetti olisi staattinen, standardoitu ja ikään kuin ylhäältä annettu. Oivallus siitä, että yksilö itse johtaa tätä prosessia ja työstää omaa yrittäjäidentiteettiään, oli helpottavaa. Identiteetti-prosessissa on tärkeää huomata, että uusi yrittäjäidentiteetti ei ole sen pysyvämpi kuin mitkään muutkaan identiteetit, vaan muutos esimerkiksi yrittäjäkompetensseissa (esimerkiksi liiketoiminta-osaamisen kasvu jollakin liiketoiminnan alueella) vaikuttaa yrittäjäidentiteettiin, jota yrittäjä työstää jälleen uudelleen. Yhtä lailla muutokset potentiaalisessa yrittäjäminässä (esimerkiksi ammatillisissa ambatioissa) muuttavat samalla tavoin yrittäjäidentiteettiä. Tämä merkitsee intentionaalista prosessia. Yrittäjäidentiteetti ei siten ole staattinen tila vaan vaatii jatkuvaa uudelleen työstämistä hetkestä ja tilanteesta toiseen.

Toisaalta yrittäjäidentiteettiä on pidettävä yllä kaiken aikaa vahvistamalla sitä esimerkiksi kertomalla yrittäjätarinoita itsestään toisille ja samalla myös itselleen. On myös huomattava, että yrittäjäidentiteetti ei hävitä aikaisempia identiteettejä. Esimerkiksi ammatillinen taiteilijäidentiteetti tulee esiin sille suotuisassa kontekstissa, jossa se vastaa kontekstin tuomiin odotuksiin. Kuva 12 on ymmärrettä-

vä jatkuvasti liikkeessä olevana uudistuvana prosessina, jossa kaikki elementit ovat sekä jatkuvasti kehittyviä että muuttuvia ja toiminnallisessa yhteydessä toisiinsa.

Tutkimus antaa selkeän vastauksen siitä, että *rituaalipedagogiikka* voi tehokkaasti tukea yrittäjäidentiteetin kehittymistä yrittäjyysvalmennuksessa. Se tuo järjestyttä kaootista elämäntilanteeseen rituaalisten vaiheiden tunnistamisen ja kokemisen avulla. Rituaalisten vaiheiden, riittien ja symbolien kokemisen merkitys on siinä, että ne käynnistävät ensin identiteettineuvottelun. Identiteettineuvottelu puolestaan herättää minäidentiteetin kehittymisen intentionaalisen prosessin, jonka lopputuloksena on emergenttinen yrittäjäidentiteetti. Valmennus, joka muodostaa rituaalisen oppimisympäristön, tarjoaa mahdollisuuden käydä läpi identiteettineuvottelua yksilöllisesti mutta myös yhdessä toisten kanssa. Uuden identiteetin työstäminen tapahtuu *rituaalipedagogiikan* avulla rituaalisessa kontekstissa, jossa merkitykselliset toiset, kuten valmentajat, kouluttajat, vertaiset ja esimerkkiryttäjät, näyttelevät merkittävää roolia. Rituaalisuus jäsentää kaootista prosessia luomalla sille rakenteen, vaiheistamalla sitä ja tarjoamalla kiinnittymispintoja yrittäjyyden riittien ja symbolien avulla.

Tulokset osoittavat, että yrittäjyysvalmennusten pedagogiikkaan on kiinnitettävä erityistä huomiota, kun valmennuksen tavoitteena on valmentaa omistajayrittäjyyteen, joka tarkoittaa asemasta toiseen siirtymistä. Berglund (2006, 232) on havainnut tutkimuksissaan, että siirtyminen asemasta toiseen on kuin matka, joka nostaa väistämättä esiin identiteettikysymykset. Näin ollen valmennuksen tulee kyetä tukemaan valmennettavan minäkäsityksen muutosta ja sen myötä yrittäjäidentiteetin kehittymistä. Perinteinen behavioristiseen oppimiskäsitykseen perustuva pedagogiikka ei kykene vastaamaan tähän haasteeseen.

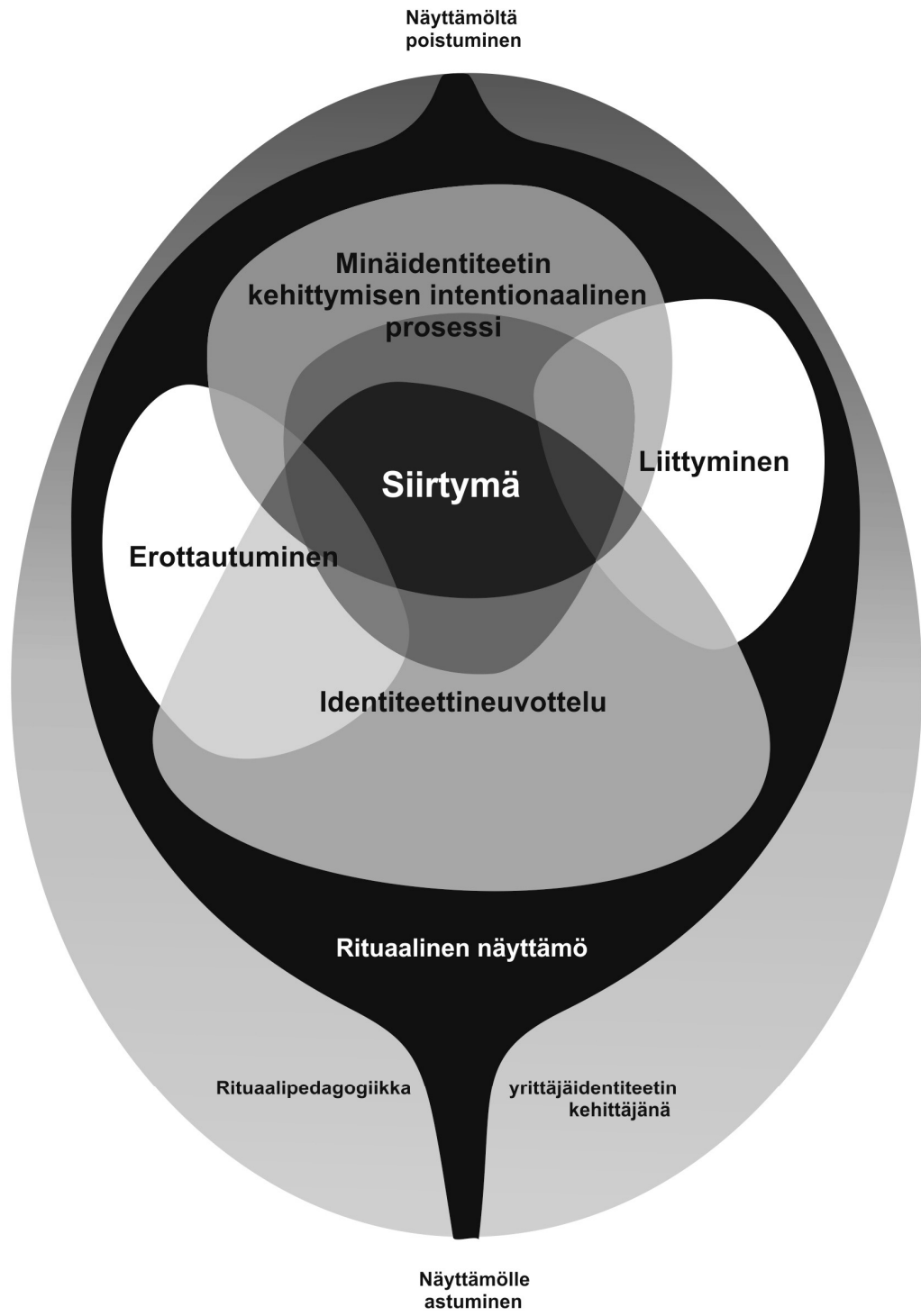
Lopuksi tiivistän tutkimuksen juonen teoreettiseksi malliksi, jonka esitän kappalessa 6.3.

6.3 Yrittäjäidentiteetin kehittyminen rituaalisessa prosessissa – substanssialan teoreettinen malli

Yrittäjäidentiteetin kehittymistä yrittäjyysvalmennuksessa kuvaa prosessina etenevä teoreettinen malli. Mallissa integroituvat käsitteet rituaalipedagogiikka, identiteettineuvottelu ja minäidentiteetin kehittymisen intentionaalinen prosessi. Kokonaisuutena kyse on *yrittäjäidentiteetin kehittämisestä rituaalisessa prosessissa*. Malli perustuu tutkimukseni tuottamaan käsitykseen siitä, miten yrittäjäidentiteetin kehittymistä voidaan edistää yrittäjyysvalmennuksessa.

Teoreettinen malli rakentuu kolmesta prosessista, jotka etenevät syklisesti yrittäjyysvalmennuksen kontekstissa. Ensimmäinen on rituaalinen prosessi, jonka käynnistää rituaalipedagogiikka. Rituaalipedagogiikan harjoittaminen saa aikaan toisen prosessin identiteettineuvottelun heräämiseen. Identiteettineuvottelun tuloksena käynnistyy yrittäjäidentiteetin työstäminen, joka vahvistuu kolmanneksi, minäidentiteetin kehittymisen intentionaaliseksi prosessiksi. Tämän kolmivaiheisen prosessin tuloksena kehittyy yrittäjäidentiteetti, joka on luonteeltaan emergenttinen ja jatkuvasti uudistuva. Kuvassa 12 olen kuvannut yrittäjäidentiteetin kehittymisen integratiivisen mallin. Malli esittää yrittäjäidentiteetin kehittymisen ydinprosessit ja niiden limittäisyyden yrittäjyysvalmennuksen kontekstissa. Mallissa prosessit ovat kiinteästi sidoksissa toisiinsa.

Rituaalipedagogiikka yhdistää yrittäjämäisen pedagogiikan peruseriaatteet ja rituaalisuuden. Teoreettisen mallin ensimmäisessä vaiheessa luodaan yrittäjyysvalmennuksesta rituaalinen näyttämö, mikä tarkoittaa psyykkistä ja sosiaalista oppimisympäristöä. Rituaalisella näyttämöllä valmennettavat voivat käydä läpi identiteettineuvotteluaan rituaalisia vaiheita hyödyntäen. Rituaalisen näyttämön rakentaminen merkitsee myös rituaalista erottautumista entisestä statuksesta ja astumista uuteen. Rituaalisen näyttämön rakentaminen synnyttää valmennukseen osallistuvien kesken yhteisöllisyyden kokemuksen (*communitas*) ja sitouttaa kaikki osalliset rituaalin kantajiksi. Ryhmäkoheesio kumpuaa keskinäisestä kumppanuudesta ja vertaisuudesta.

Kuva 12. Yrittäjäidentiteetin kehittymisen integratiivinen malli

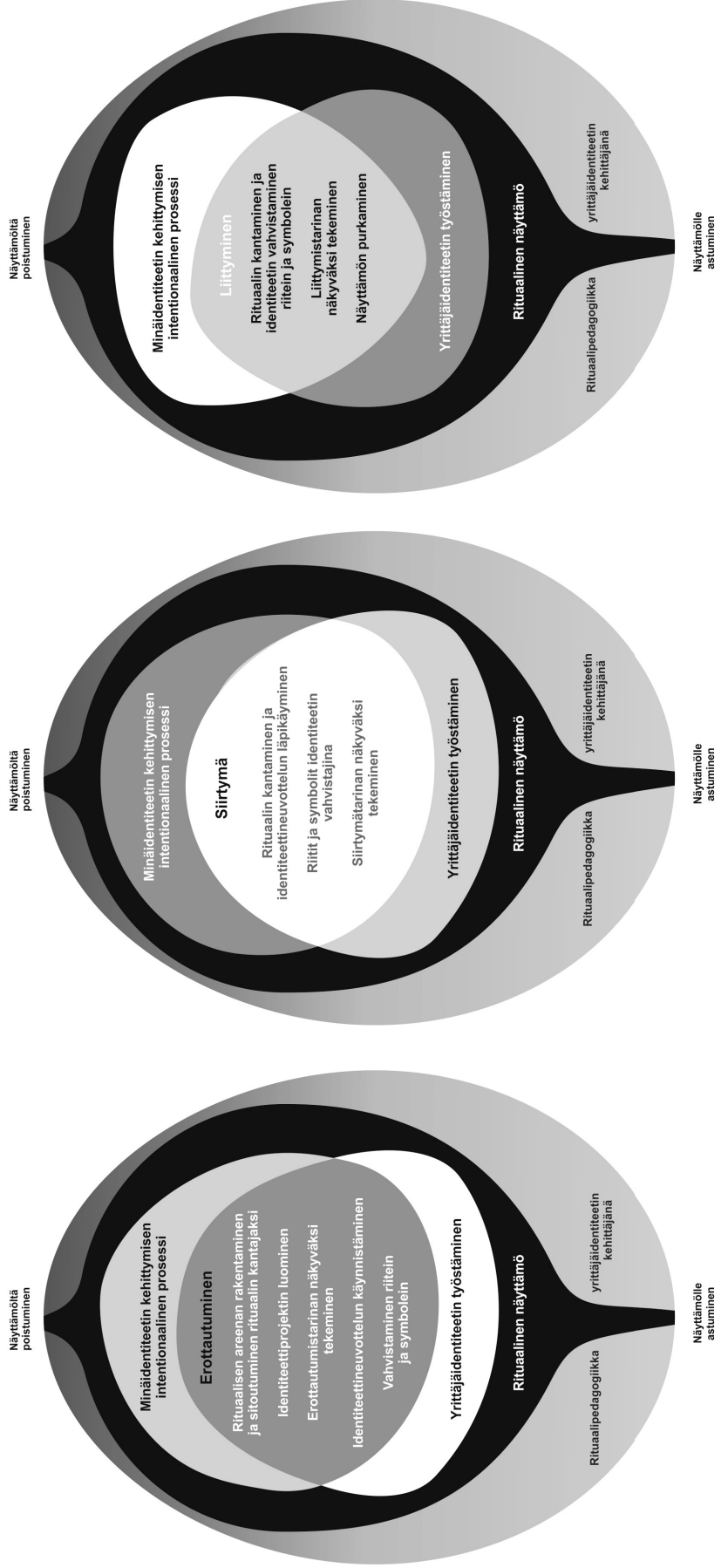
Rituaalipedagogiikan peruselementtejä ovat Van Gennepin (1960) tunnistamien rituaalisten vaiheiden – erottautumisen, siirtymän ja liittymisen – sisällyttäminen valmennusohjelmaan. Rituaalisten vaiheiden tehtävänä on jäsentää identiteetin muutosprosessia. Keskeiset elementit muodostavat kollektiiviset rituaalit sekä yksilölliset ja kollektiiviset riitit ja symbolit, jotka saavat identiteetin muutosprosessissa symbolifunktion aseman. Siirtymätarinoilla ja niiden julkistamisella on myös tärkeä rooli. Valmennus sidotaan näin valmennettavan prosesseihin ohjaamalla identiteetin muutosprosessia rituaalipedagogiikan avulla. Kuvassa 13 olen kuvannut yrittäjäidentiteetin kehittymistä tukevat rituaaliset vaiheet ja prosessit.

Rituaalisella näyttämöllä herää **identiteettineuvottelu**. Identiteettineuvottelu merkitsee vertailua eri identiteettien välillä, mahdollisuutta kokeilla ja kuvitella itsensä eri rooleissa. Identiteettineuvottelussa, jossa käynnistyy yrittäjäidentiteetin työstäminen, ovat neuvottelukumppaneina nykyinen minä, mahdollinen yrittäjänä ja yrittäjäkompetenssit. Neuvottelu käydään kahdella tasolla, osallistujan sisäisessä ja ulkoisessa maailmassa. Neuvottelun tehokkuus piilee reflektion syvyydessä ja ajattelun näkyväksi tekemisessä. Itsereflektion ohella tarvitaan reaaliaikaista reflektiota vertaisten kanssa.

Minäidentiteetin kehittymisen intentionaalinen prosessi käynnistyy identiteettineuvottelun tuloksena, ja valmennettava ottaa ohjat muutoksen läpiviemisestä omiin käsiin. Intentionaalinen prosessi herää vuorovaikutuksessa muiden osallistujien, vertaisten ja ohjaavien hahmojen, kanssa. Minäidentiteetti kehittyy itsesäätelyvalmiuksien vahvistuessa reflektion seurauksena. Minäidentiteetin kehittymisen intentionaalisen prosessin herättäminen valmennettavassa on valmennuksen tärkein tehtävä, johon voidaan vaikuttaa rituaalipedagogisin menetelmin ryhmädynamiikkaa apuna käyttäen.

Vaikka rituaalisia prosesseja ja identiteettineuvottelua on mahdollista ohjata, on huomattava, että jokaisen osallistujan kokemus on omanlaisensa ja tälle yksilölliselle kokemukselle on annettava tilaa ja aikaa. Rituaalipedagogisen valmennuksen tavoitteena on, että jokainen siihen osallistuva on tietoinen mahdollisuuksistaan ja oikeuksistaan työstää yrittäjäidentiteettinsä sellaiseksi kuin sen tahtoo. **Emergentti yrittäjäidentiteetti** ei ole staattinen vaan dynaaminen, kaiken aikaa

kehittyvä ja muuttuva. Yrittäjäidentiteetti merkitsee siten pikemminkin jatkuvaa muutosta kuin jonkun statuksen omaksumista ja ottamista.

Kuva 13. Yrittäjäidentiteetin kehittymistä tukevat rituaaliset vaiheet ja prosessit

7. Pohdinta ja johtopäätökset

Mielessäni on ollut koko tutkimuksen alusta alkaen Menonin paradoksi: ”Kuinka sinä muka aiot tutkia sellaista, mistä et edes tiedä, mitä se on, kun etsit sellaista mitä et tunne. Jos löydät sen, mistä tunnistat sen siksi, mistä et mitään tiedä?” Eksploratiivisen tutkimuksen etsinnällistä luonnetta Menonin paradoksi kuvaa oivallisesti. Minusta, tutkimusmatkailijasta, kuten valmennettavastakin tuli jossakin matkan vaiheessa löytöretkeilijöitä. Oli käänntekevä hetki, kun tunsin, kuinka myötätuuli alkoi puhaltaa ja soutaminen kävi keveämmäksi eikä matka rantaan ollut enää kovin pitkä.

Tutkimukseni tehtävänä on ollut ymmärtää, millaisen sisällön luovan alan yrittäjiksi aikovat antavat yrittäjäidentiteetille ja millainen on sen kehittymisen prosessi yrittäjäysovalmennuksessa sekä kuvata, millainen yrittäjäysovalmennus tukee yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessia. Tutkimukseni oletuksena on ollut, että yrittäjäysovalmennusta voidaan kehittää vain tuntemalla identifioitumisen prosessit.

Tutkimukseni tulosten mukaan yrittäjäidentiteetti on luovan alan yrittäjiksi aikovien mielestä emergenttinen, itse työstetty ja alati liikkeessä oleva identiteetti. Identiteetin työstäminen merkitsee syklistä oppimisprosessia, jonka komponentteina ovat nykyinen minä, mahdollinen yrittäjäminä ja yrittäjäkompetenssit. Rituaalipedagoginen lähestymistapa kykenee tukemaan yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessia yrittäjäysovalmennuksessa.

Tutkimuksessani en ole testannut mitään olemassa olevaa teoriaa sellaisenaan, mutta vuoropuhelu aineiston nostamien teorioiden kanssa on ollut tutkimukseni kannalta hedelmällistä. Tarkastelen seuraavaksi tuloksia ydinkategorioittain suhteessa aikaisempiin tutkimuksiin. Sen jälkeen pohdin tutkimustulosten hyödynnettävyyttä ja tutkimuksen luotettavuutta sekä esitän jatkotutkimusaiheita.

Rituaalipedagogiikka identiteettimuutoksen mahdollistajana

Akola ja Heinonen (2007, 298) ovat omissa tutkimuksissaan havainneet, että yrittäjyysvalmennusten alakohtaiseen räätälöintiin tulisi panostaa. Rituaalipedagogiikka on uusi avaus yrittäjyysvalmennuksen toteutukseen, ja se näyttäisi sopivan nimenomaan perusopintojen jälkeiseen ammatilliseen täydennyskoulutukseen, jolloin valmennettavat ovat aikuisia ja heidän motivaationsa identiteettimuutokseen on korkea. Valmennettavat ovat hakeutuneet valmennukseen, koska he etsivät muutosta elämäänsä ja vanha elämäntilanne ei enää tyydytä.

Rituaalipedagogiikka on uusi käsite, jonka olen luonut tutkimuksessani vuoropuhelussa empirian ja teorian kanssa. Rituaalipedagogiikka edustaa kokonaisvaltaista pedagogiikkaa, jonka tavoitteena on helpottaa yrittäjäidentiteetin kehittämisen prosessia hyödyntämällä rituaalisuutta läpi valmennuksen.

Tutkimukseni osoittaa, että yrittäjyysvalmennus voi toimia siirtymäriittinä statuksesta toiseen siirryttäessä. Rituaalisuus näyttäytyy tutkimuksessa erottautumisen, siirtymän ja liittymisen vaiheina, joita riitit ja symbolit vahvistavat. Nämä havainnot kytkeytyvät antropologien Van Gennepin (1960) ja Turnerin (1982) klassisiin teoreettisiin ajatuksiin siirtymäriiteistä. Rituaaliset vaiheet näyttävät tarjoavan maaston erilaisille yrittäjyysvalmennuksessa toteutettaville episodeille ja symboleille.

Rituaalisuudella on vahvat teoreettiset taustat ihmisen elämän muutostilanteiden jäsentämisessä. Tunemme initiaatorituaalit jo heimokulttuureista. Turnerin (1982; 2007, 10) mukaan initiaatorituaalissa on kysymys pääsystä uusien oikeuksien sisältävään asemaan. Monet elämään kuuluvat tapahtumat ovat tällaisia rituaaleja ja riittejä, jotka jäsentävät ihmisen ja hänen yhteisönsä elämänsä kaarta. Muuttuva maailma, joka on menettänyt jollakin tavalla tarinansa juonen (Hall 1992), on nostanut rituaalisuuden uudelleen esiin 2000-luvun teoreettisissa keskusteluissa. Rituaalisia vaiheita on hyödynnetty aikaisemmin uravaihdosten yhteydessä ja organisaatioiden kehittämisessä (ks. Ibarra 2003; Czarniawska & Mazza 2003; Korotov 2005; Mayrhofer & Iellatchitch 2005), mutta ei tietävästi yrittäjyysvalmennuksessa.

Korotovin (2005) väitöstutkimus on tutkimukseni kannalta erityisen tärkeä. Ymmärtäessäni aineiston pohjalta rituaalisuuden merkityksen identiteetinmuutoksessa pohdin, onko kukaan aikaisemmin tehnyt samankaltaisia havaintoja. Ibarra (2003; 2005) tutkimukset johdattivat minut Korotovin (2005) teorian jäljille. Korotov (2005) tutki identiteetin muutosta uravaihdostilanteessa, jossa valmennettavat olivat siirtymässä perinteisistä johtajan tehtävistä muutosjohtajiksi, organisaatiovalmentajiksi. Korotovin oppi-isinä ovat olleet Kets de Vries ja Ibarra. Kets de Vriesiltä Korotov (2005) on tuonut malliinsa psykoanalyttisen lähestymistavan. Korotovin (2005) tutkimukseen perehdyttyäni havaitsin siinä samankaltaisuutta oman tutkimukseni kanssa, vaikka konteksti ja kohderyhmä olivatkin toisenlaisia. Olimme päätyneet valmennusohjelmien kehittämissä samansuuntaisille poluille, vaikka erilaisuuttakin tapauksissamme löytyy runsaasti. Oivalsin kuitenkin olevani keskellä kansainvälisesti kiinnostavaa keskustelua.

Korotovin (2005) tutkimus keskittyy voimakkaasti siirtymän vaiheeseen ja hyödyntää nimenomaan liminaalista tilaa. Muutamia muut organisaatiotutkijat, kuten Ibarra (2003), Czarniawska ja Mazza (2003) sekä Mayrhofer ja Iellatchitch (2005), ovat päätyneet samaan tarkastelukulmaan. Myös omassa tutkimuksessani valmennus toimi *liminaalisena vaiheena*, siirtymäjaksena sosiaalisesta statuksesta toiseen. Tämä näkökulma tuo uudenlaista valoa yrittäjyysvalmennuksen rooliin yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessissa.

Liminaalisuuden kokemus näyttäisi olevan olosuhde, joka tarjoaa osallistujille työkaluja pohtia omia identiteettejään ja leikkiä niillä. Liminaalisessa tilassa yrittäjyyteen liittyvät riitit ja symbolit (*entrepreneurial rites of passage*) vievät eteenpäin muutosprosessia ja toimivat kiinnittymispisteinä sekä auttavat yksilöä ja ryhmää läpi liminaalisen vaiheen kohti yrittäjän statusta. Esimerkiksi liiketoimintasuunnitelman laatiminen oli merkittävä kollektiivinen ja yksilöllinen riitti. Vaikka Carrier (2005, 142–145) on kritisoinut liiketoimintasuunnitelman liiallista painoarvoa yrittäjyysvalmennuksissa, toimi se tutkimuksessani merkityksellisenä yrittäjyyteen samastumisen riittinä ja symbolina.

Rituaalipedagogiikka poikkeaa Korotovin (2005) mallista muun muassa siinä, että se korostaa *kaikkien* rituaalisten vaiheiden syvällistä läpikäymistä, ei pelkästään liminaalisen siirtymävaiheen. Erottautumisen, siirtymän ja liittymisen vaiheiden läpikäyminen merkitsee konkreettista työskentelyä valmennuksen alusta loppuun saakka. Esimerkiksi erottautuminen vanhasta merkitsee Van Gennepin (1960) ja Turnerin (1982) teorioiden mukaista konkreettista erottautumista entisestä statuksesta ja siirtymistä välitilaan. Liminaalisen vaiheen toisessa päässä on tuntematon tulevaisuus, jota valmennettavat eivät siinä hetkessä kykene ymmärtämään. Liminaalisuuden kokemus on heille siirtymävaiheista raskain. Turner (1982) väittää, että liminaalisessa vaiheessa monet kokevat turhautumista ja ahdistuneisuutta, koska eivät tiedä mihin tarttua. Turnerin (1982) mukaan siirtymävaiheiden pituudet vaihtelevat ilmiökohtaisesti.

Korotovin (2005) malli keskittyy omaa malliani syvällisemmin yksilön siirtymän vaiheessa kokemiin mentaaliin prosesseihin, kuten itsetutkiskeluun ja reflektiivisyyteen. Tässä näkyy hänen ohjaajansa psykoanalyttikko Kets de Vriesin vaikutus. Samuutta Korotovin (2005) tutkimukseen näyttäisi puolestaan esiintyvän siinä, että valmentajien tarjoama turva on merkityksellinen liminaalisen vaiheen kokemuksessa. Valmentajat muodostavat valmennettaville tärkeän turvaringin.

Viimeaikaisen yrittäjyystutkimuksen mukaan (Rae 2004b; Kyrö 2005, Berglund 2006; Pittaway & Cope 2007) yrittäjyyteen oppiminen tapahtuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tutkimustulokseni tukevat tätä ajattelua voimakkaasti. Rituaalipedagoginen yrittäjyysvalmennus toimii sosiaalisen vuorovaikutuksen näyttämönä. Vuorovaikutus syntyy yrittäjyyden teeman ympärille, joka juonittaa valmennuksen aikana erilaisia episodeja. Oppiminen tapahtuu kommunikaatiossa yhteisten oivallusten kautta. Muun muassa Mezirow (1998, 374) on korostanut vuoropuhelun merkitystä prosessissa, jossa murretaan totuttuja ajattelutapoja. Vastaavasti Ruohotie (2000a, 213–214) on pitänyt tärkeänä välittömän oppimisen keinona vuorovaikutuksessa tapahtuvaa reaaliaikaista reflektointia, jossa kokemusten kautta syntyvää tietoa muokataan ja jäsennetään uudelleen. Valmennuksessa käydään identiteettineuvottelua yhdessä ja erikseen.

Tutkimukseni tulosten perusteella yrittäjyysvalmennuksen rakentaminen rituaaliseksi näyttämöksi jäsentää ja helpottaa identifioitumisen prosessia. Näyttämö ei ole suljettu internaatti, kuten Korotovin (2005, 256) mallissa, vaan avoin ja ikään kuin rajaton tila keskellä valmennettavien normaalia elämää. Monien tutkijoiden mukaan identiteetti ei määriy irrallaan ulkopuolisesta maailmasta, vaan se on aina suhteessa ja vuorovaikutuksessa ympäristöönsä (Eteläpelto & Vähäsantanen 2006, 26–27; Tuominen & Wihersaari 2006, 122–123). Vastaavan käsityksen yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessista jakavat myös yrittäjyystutkijat. (ks. esim. Berglund 2006, 237, 247.) Tutkimuksessani valmennettavien päivittäinen ja viikoittainen näyttämöltä poistuminen antaa heille mahdollisuuden tarkastella itseään ja uusia valintojaan kriittisesti. Tutkimus osoittaa, että uuden orastavan identiteetin kokeileminen ja testaaminen ulkomaailmassa on välttämätöntä perustelujen määrittämiseksi (ks. Ibarra 1993).

Turnerin (2007) mukaan elämänkriisien rituaaleissa ja niiden välityksellä järjestellään uuteen uskoon suhteita statusten ja niiden haltijoiden välillä. Identiteetinmuutosprosessia voidaan hyvällä syyllä kutsua elämänkriisiksi. Turnerin (2007, 203–204) ajattelun mukaisesti ohjaavat hahmot, valmentajat ja kouluttajat edustavat elämänkriisirituaaleissa niitä vanhempia mestareita, joiden vastuulla on ohjata yrittäjyyden vaatimat siirtymät ja muutokset.

Tutkimukseni osoittaa, että rituaalipedagogiikan harjoittaminen ei ole mahdollista ilman siihen sitoutuneita valmentajia ja muita ohjaavia hahmoja. Ohjaavien hahmojen merkitys on tärkeä erityisesti liminaalisessa vaiheessa, jossa ihmiset ovat hämmentyneitä ja hätääntyneitä, koska elämästä puuttuu järjestys ja rakenne. Tulokset vahvistavat, että Turnerin (2007) kuvaama *communitas*, henkisen yhteyden kokeminen, auttaa epävarmuudessa selviytymisessä ja ohjaavat hahmot antavat turvaa.

Rituaalipedagogisessa valmennuksessa painopiste on yrittäjämäisen pedagogiikan periaatteiden mukaisesti *toiminnassa*, mikä merkitsee enemmän ulospäin kuin sisäänpäin suuntautuneisuutta. Kysymys on siis ratkaisukeskeisestä toiminnasta. Tätä ajattelua tukee muun muassa Ibarran (2003) työstävän minäidentitee-

tin teoria, jossa ei tyydytä pelkästään suunnittelemaan muutosta, vaan sitä lähde-
tään käytännössä konkreettisesti työstämään.

Tutkimuksessani on ollut ennakko-oletuksena, että identiteetti on mahdollista op-
pia (Wenger 1998, 3-4; Mentkowski 2003, 193; Rae 2004b) ja oppimista on
mahdollista edistää valmennuksessa toimivan pedagogiikan avulla. Tämän ole-
tuksen tutkimus vahvisti.

Identiteettineuvottelu uuden identiteetin konstruoinnissa

Tutkimustulokseni osoittavat, että käsitys identiteetistä on edelleen useimmille
hyvin staattinen ja sitä vaivaa Burrin (1995, 2004) kuvaama todellisen minän
myytti eli itsensä näkeminen yhtenäisenä ja pysyvänä minuutena. Tulosteni mu-
kaan identiteetin ymmärtäminen dynaamiseksi, jatkuvasti liikkeessä olevaksi
konstruktioksi, avaa mahdollisuuden identiteettineuvotteluun. Dynaamisissa
identiteettiteorioissa korostuu yksilön mahdollisuus muotoilla identiteettiään jat-
kuvasti uudelleen (Markus & Nurius 1986, 954–966; Markus & Wurf 1987;
Lord, Brown & Freiberg 1999; Ibarra 1999, 2003, 2005; Lord & Brown 2004;
Ruohotie 2004a, 2006; Korotov 2005; Berglund 2006, Fadjukoff 2007). Yrittä-
jyystutkimuksessa dynaamiset identiteettiteoriat ovat saaneet toistaiseksi hyvin
vähän huomiota. Yrittäjäksi ryhtyminen on päätöksentekotilanne, johon Markuk-
sen ja Nuriuksen (1986) teoria mahdollisista minuuksista tuo uutta valoa. Monet
pätöksentekotilanteet, kuten yrittäjäksi ryhtyminen, vaativat kykyä kuvitella it-
sensä erilaisissa vaihtoehtoisissa identiteeteissä (Markus & Nurius 1986, 954–966;
Markus & Wurf 1987; Lord, Brown & Freiberg 1999). Yrittäjäidentiteetin omak-
suminen on prosessi, joka koskettaa yksilöä kokonaisvaltaisesti.

Omistajayrittäjäksi samastumisessa on kysymys uudenlaisen työidentiteetin työs-
tämisestä, mikä koskettaa myös ihmisen persoonallisuutta, arvoja ja asenteita.
Tutkimuksessani yrittäjäidentiteetin omaksuminen on paljon vaativampi ja ris-
kialttiimpi prosessi kuin siirtyminen palkkatyösuhteesta toiseen. Mahdollinen
epäonnistuminen yrittäjän uralla merkitsee edelleenkin tämän päivän Suomessa
paitsi sosiaalista häpeää myös ankaraa ponnistelua takaisin institutionaalisen yhti-
teisön ja turvaverkon jäseneksi. Näitä tuloksia vasten Ibarran (2003) teoria *kokei-
le ja opi* ei näyttäisi toimivan parhaalla mahdollisella tavalla suomalaisessa kult-

tuurissa, jossa yrittäjäksi siirtyminen merkitsee muun muassa siirtymistä sosiaalisten turvaverkkojen ulkopuolelle tai ainakin turvaverkkojen heikentymistä. Yrittäjäksi ryhtyvä ottaa kokonaisvaltaisesti vastuun omasta itsestään ja tulevaisuudestaan, mikä merkitsee riskin ottamista, eikä perääntyminen ole lainsäädännökään vuoksi helppoa. Sen sijaan Ibarra (Ibarra 2003, 11–14) ehdottama viipyily ja vitkastelu entisen ja uuden identiteetin välillä saattaisi olla tarpeen juuri edellä mainituista syistä. Tämä on puolestaan mahdollista simuloituissa olosuhteissa, kuten rituaalipedagogisessa yrittäjyysvalmennuksessa.

Tutkimukseni osoittaa, että identiteettineuvottelussa on tärkeää käydä läpi ristiriitaisuudet nykyisen minän ja mahdollisen yrittäjämienän välillä. Lindgren ja Wåhlin (2001) pitävät tärkeänä, että uusi identiteetti ei hävitä aikaisempia identiteettejä vaan kutoo juonta menneisyyden, nykyhetken ja ennakoitun tulevaisuuden välille. Damasio (2000), samoin kuin Lord ja Brown (2004), painottaa episodisen muistin merkitystä identiteetin uudelleen rakentamisessa. Damasio puhuu omaelämäkerrallisista episodisista muistoista, jotka sallivat menneisyyden muokkaamisen ja ennakoitun tulevaisuuden esittämisen. (Damasio 2000, 202–205, 209; Lord & Brown 2004, 9,13.) Hytin (2003) ja Berglundin (2006) tutkimusten mukaan yrittäjäidentiteetin työstäminen on kokonaisvaltainen prosessi, jossa yksilö liittyy identiteettiinsä yrittäjyyden elementtejä, mutta ei sellaisenaan vaan työstäen niitä omaan aikaisempaan identiteettiinsä sopivaksi. Tästä prosessista on kysymys valmennettavien kohdalla myös tässä tutkimuksessa.

Tulosteni mukaan identiteettineuvottelussa tarinallisuudella on tärkeä rooli. Yrittäjäidentiteetin omaksuminen merkitsee identiteetin uudelleen työstämistä ja sen näkyväksi tekemistä. Identiteetin työstäminen tapahtuu käsikirjoittamalla omaa tarinaansa uudelleen. Näkyväksi tekeminen merkitsee tarinan kertomista toisille ja ennen muuta sen elämistä käytännössä todeksi (Harré 1983; Ylijoki 1998; Hänninen 2003; Hytti 2003; Hytti 2005; Rae 2000, 2005; Rae & al. 2001; Aaltio 2007, 67, 74–75; Lindgren & Packendorff 2008; Ibarra & Barbulescu 2010). Tarinallisuus näyttäytyi monessa eri muodossa kuten siirtymätarinoina rituaalisesta vaiheesta toiseen.

Ibarra (2003, 12) puhuu työstävän identiteetin teoriassaan neljästä vaiheesta, joista viimeinen on suurten muutosten perustelu. Siirtymätarinoissa näyttäisi olevan kysymys yrittäjöpäätöksen perustelusta itselle ja toisille. Vastaavasti Harrén (1983, 273–280) kuvaama persoonallisen ja sosiaalisen identiteettiprojektien onnistuminen edellyttää esiin tulemistä ja omien sitoumusten julkistamista sekä oman kelpoisuutensa ja kompetenssinsa vakuuttamista. Myös Lindgren ja Wåhlin (2001) pitävät tärkeänä, että tarina tehdään julkiseksi itselleen ja toisille. Se auttaa yksilöä organisoimaan elämänsä konkreettisesti uudelleen.

Tarinallisuus näyttäytyy myös uuden liiketoimintaan liittyvän kielen oppimisena. Tulosten mukaan yrittäjäidentiteetti vahvistuu yrittäjyyteen ja liiketoimintaan liittyvien uusien käsitteiden myötä. Downin ja Warrenin (2008) tutkimus kliseisen puhunnan merkityksestä yrittäjäidentiteetin kehittämisessä on samansuuntainen. He ovat tutkineet yrittäjien kliseistä puhuntaa ja havainneet sen rakentavan ja vahvistavan yrittäjäidentiteettiä. Heidän mukaansa julkisesti kerrotuilla yrittäjyystarinoilla on keskeinen sija yrittäjäidentiteetin kehittämisessä ja sen jatkuvassa ylläpitämisessä. (Down & Warren 2008, 4–23.)

Tarinallisuuden merkitys on vahvistunut viimeaikaisissa identiteettikeskusteluissa. Monet yrittäjyystutkijat ovat sitä mieltä, että yrittäjäidentiteetti on narratiivi (Hytti 2003; Rae 2000, 2005; Billett 2006; Aaltio 2007; Lindgren & Packendorff 2008). Ibarra ja Barbulescu (2010, 135–154) ovat päätyneet siihen tulokseen, että tarinoiden merkitys ei ole pelkästään suurten muutosten perustelussa, vaikka sekin on tärkeää, vaan identiteetti on itsessään elävä ja muuntuva tarina. Tutkimustulokset tukevat tätä ajattelua voimakkaasti.

Tutkimuksessani valmennettavat pyrkivät valmennuksen edessä tavoitteellisesti vapautumaan totutuista ammatillisuuteen ja yrittäjyyteen liittyvistä ajattelumalleista, oletuksista, uskomuksista, arvoista ja asenteista löytääkseen mahdollisuuden oppia uudenlaista ajattelutapaa. Näin ollen ammatilliset konventiot eivät saaneet muodostua yrittäjyyteen identifioitumisen esteeksi. Valmennuksen aikana valmennettavat irrottautuvat perinteisestä ajattelusta, jossa yrittäjyys nähdään ainoastaan omistajayrittäjyytenä. He oivaltavat yrittäjämäisen asenteen, ajattelun ja toimintatavan omaksi voimavarakseen työelämässä (Koiranen 1993; Koiranen &

Peltonen 1995; Gibb 2005b). Näin tulokset integroituvat Mentkowskin (2003, 189–215) transformatiivisen oppimisen malliin, mikä merkitsee tässä tutkimuksessa viitekehyksen ja identiteetin muuttumista, uusien ajattelu- ja toimintamallien kehittymistä ja yrittäjäkompetenssien oppimista.

Vähitellen identiteettineuvottelussa muodostuu laajempi ymmärrys siitä, että yrittäjyys on juuri sen näköistä, millaiseksi sen kukin omalla kohdallaan luo. Burrin (1995, 29–31) ajattelussa identiteetissä on pikemminkin kysymys ihmisen päämääristä ja tavoitteista kuin jostakin olemuksellisesta minuudesta. Todellisen minän kahle on mahdollista murtaa valmennettavien ajattelussa.

Intentionaalinen minäidentiteetin kehittäminen

Minäidentiteetin kehittymisen intentionaalisen prosessin herääminen on merkityksellistä identiteetin tietoisessa työstämisessä. Tutkimustulosteni mukaan itsesäätelyvalmiuksien oppimisella on kausaaliyhteys minäidentiteetin kehittymisen intentionaalisen prosessin heräämiseen. Yrittäjäidentiteetin kehittyminen yrittäjyysvalmennuksessa on voimakkainta niiden henkilöiden kohdalla, jotka kokevat identiteettimuutoksen välttämättömänä ja ryhtyvät työstämään sitä aktiivisesti.

Minäidentiteetin kehittyminen intentionaalisen prosessina edellyttää Limon-Luquen (2003, 136) mukaan metakognitiivisen, volitionaalisen ja itsesäätelyehdon täyttymistä. Ehtojen täytyessä valmennettava herää tietoiseen itsesäätelyyn. Affektioiden käsittely on tärkeää identiteettiprosessissa, mikä ei kuitenkaan merkitse kognitiivisen ulottuvuuden merkityksen väheksymistä. Affektioiden yhteys kognitioon on aikaisemmissa tutkimuksissa todennettu (Damasio 2001, 2003; Forgas & Smith 2007; Pittaway & Cope 2007). Tutkimustulokset osoittavat, että affektiivisen alueen väheksyminen valmennuksessa on virhe. Tulosteni perusteella näyttää siltä, että itsesäätely käynnistyy affektiivisen alueen käsittelyn myötä. Niinpä yrittäjyyttä on lähestyttävä tästä ulottuvuudesta, mikä johtaa sen jälkeen konaatioon, motivaation ja tahdon heräämiseen ja sen myötä intentionaaliseen toimintaan.

Baronin (2008, 328–340) tutkimuksen mukaan affektiot ovat keskeisiä yrittäjyydessä, koska yrittäjyyteen liittyy niin paljon ennustamattomuutta. Baronin (2008,) havainnot affektioiden merkityksestä aloittavien yrittäjien kohdalla ovat yhteneviä tämän tutkimuksen kanssa. Aikaisemmin yrittäjyystutkimus on korostanut kognitiivista puolta jättäen affektiot lähes huomiotta. Myös Damasion (2000) mukaan affektiot ovat tärkeitä, koska niiden kautta herää toiminnanohjaus, mikä merkitsee heräämistä minäidentiteetin työstämiseen (Damasio 2000). Ruohotie (2000a) puhuu samansuuntaisesti sanoessaan, että tietoisuuden herääminen johtaa toiminnan ohjaukseen ja itsesäätelytaitojen vahvistumiseen.

Reflektio muodostaa tärkeän työväliseen identiteetin uudelleen työstämisessä, eikä kyseessä ole pelkästään sisäinen itsetutkiskelu (vrt. Ibarra 2003). Aktiivinen reflektio affektiivisella, konatiivisella ja kognitiivisella ulottuvuudella, johon valmennettavat on ohjeistettu, on avain itsesäätelyn kehittämiseen.

Identiteettineuvottelussa on kysymys eri identiteettien vertailusta, joka muuttuu itsesäätelyyn oppimisen myötä minäidentiteetin kehittymisen intentionaaliseksi prosessiksi. Tulosten mukaan prosessissa käydään keskustelua nykyisen minän ja mahdollisen yrittäjäminän välillä ja vertaillaan niitä omiin yrittäjäkompetensseihin. Teoreettiset kytkennät Lordin, Brownin ja Freibergin (1999, 167–203) ja Lordin ja Brownin (2004) teorioihin työstävästä minäkäsityksestä (*working self-concept*) (ks. myös Ruohotie 2006, 119–121) ovat ilmeisiä erityisesti identiteetti-profiilien ja prosessien kuvauksissa.

Kytökset Ibarran (2003, 162) teoriaan työstävästä minäidentiteetistä (*working self-identity*) ovat myös selkeät. Ibarran teorian ensimmäinen vaihe on mahdollisten minuuksien tutkiminen (*exploring possible selves*), joka tässä tutkimuksessa käynnistyy valmennettavien kohdalla valmennuksen alusta lähtien. Ibarran (2003) ajatus *vitkastelusta ja empimisestä identiteettien välillä* (*lingering between identities*) tulee erityisesti esiin tunnustelija-työstäjä-profiilien kohdalla. Monille tämä kokemus on tärkeä, koska siinä tavallaan koko elämä ja sen tyyli on inventoitava, ennen kuin saattaa edetä päätöksenteossaan. Ibarra (2003) painottaa, että vanhoja identiteettejä, vaikka ne olisivat kuinka kelvottomia, ei ole helppo heittää pois, koska ne sisältävät paljon totuttuja ajattelu- ja toimintatapoja.

Sen vuoksi näitä vanhoja identiteettejä on tutkittava yhä uudelleen, ennen kuin voidaan edetä muutoksessa. (Ibarra 2003, 14.) Suurten muutosten perustelu (*grounding a deep change*) on tärkeää Työstäjä-Ryhtyjille siirtymävaiheen jälkeisessä liittymisen vaiheessa. Tämä tarkoittaa yrittäjyysvalinnan näkyväksi tekemistä ja sen perustelua. Identiteetti-prosessin tulos (*outcomes*) merkitsee monen kohdalla yrittäjäksi ryhtymistä, mutta ennen kaikkea sitä, että valmennettavalla on vahvempi taju siitä, kuka hän on ja miten hän toteuttaa itseensä.

Mentkowskin (2003) integratiivisen kasvun malli tarjoaa mallin kaksisuuntaiseen oppimisprosessiin myös yrittäjyyteen kasvussa. Oppimisen toisena ulottuvuutena on yksilön sisäinen fokus, joka tarkoittaa oppijan orientaatiota persoonallisuuden kehitykseen ja itsereflektioon, ja toisen henkilön ulkoinen fokus, joka tarkoittaa orientaatiota minästä pois päin eli tavoitteellista pyrkimystä yrittäjyydessä tarvittavien kompetenssien kehittämiseksi. (ks. Mentkowski & al. 2003, 181–183.) Tutkimustulokset osoittavat, että nämä kaksi ulottuvuutta tulee nähdä tasavertaisia yrittäjyyteen kasvussa. Samaan tulokseen ovat päätyneet muun muassa Cope ja Watts (2000, 104–105).

Mentkowskin (2003) mukaan integratiivisessa kasvumallissa on kysymys muutosprosessista. Ihmiselle on luonteenomaista vastustaa muutosta, mutta ammatillisessa kasvussa, jollaiseksi yrittäjyyteen kasvu voidaan lukea, jatkuvan muutoksen hyväksyminen on kasvun edellytys. (Mentkowski & al. 2003, 189–215.) Omien ammatillisten kompetenssien tunnistaminen ja tunnustaminen on tulosten mukaan merkittävä tekijä yrittäjäidentiteetin kehittymisen käynnistymisessä. Henkilö ikään kuin inventoi itsensä ja tulee jälleen näkyväksi itselleen ammattilaisena, jonkin alan asiantuntijana, mikä lisää uskallusta ja luottamusta omiin kykyihin. (mt. 2003, 181–215.)

Lähtökohtana valmennuksessa ovat valmennettavan kokemukset omasta ammatillisuudestaan ja yrittäjyydestä, joita prosessoidaan valmennuksen aikana. Vähitellen valmennettavat ottavat oppimisen omiin käsiinsä. Valmennettavan täytyy alusta asti kehittää kriittisesti reflektoiden mallia siitä, mitä yrittäminen todellisuudessa on omalla kohdalla, ja kyetä ainakin jossain määrin soveltamaan valmennuksessa hankittuja tietoja ja taitoja omaan yrittämiseen. Tutkimustulokset

vahvistavat, että yrittäjyyden kytkeminen osaksi ammatillista kasvua on tie yrittäjyyden luonnolliseen omaksumiseen. Yrittäjyyden liittäminen ammatilliseen kasvuun on ehdottoman tärkeää, mutta myös ammatilliseen kasvun liittäminen yrittäjyysvalmennuksen tavoitteisiin on yhtä tärkeää. (ks. Eteläpelto & Onnismaa 2006; Ruohotie ja Koironen 2001). Ihminen on kokonaisuus, eikä häntä voida jakaa erilaisiin toisensa poissulkeviin osiin.

Lordin ja Brownin (2004) sekä Ruohotien (2000a, 2004b, 2006) ajattelua seurailleen valmennus on siten sidottava valmennettavien prosesseihin, jotka määrittävät identiteetin muutosta. Valmentajan tulee ymmärtää valmennettavien yrittäjäksi kasvun prosessia tukemalla valmennettavien affektiivisia, konatiivisia ja kognitiivisia itsesäätelyprosesseja. Toiseksi valmennus tulee nähdä muutosprosessina, joka koskettaa valmennettavan minäkäsitystä ja siten myös minäidentiteettiä. (Ruohotie 2006, 115.) Minäidentiteetin kehittymisen intentionaalisen prosessin heräämistä voidaan tutkimustulosten perusteella edistää minäkäsitykseen vaikuttamalla. Tähän käsitykseen ovat päätyneet muun muassa Lord & Brown (2004) ja Ruohotie (2006).

Identiteetin kehittyminen on pitkä prosessi. Tulokset osoittavat, että yrittäjäidentiteetti näyttäytyy valmennustilanteessa persoonallisena, sosiaalisena ja kollektiivisena identiteettinä (Brewer & Gartner 1996, 81–91; Ruohotie 2006; 114–128). Valmennustilanne näyttää korostavan suhdetta vertaisiin (*sosiaalinen identiteetti*), ja onnistunut ryhmäprosessi puolestaan vahvistaa ryhmään kuulumisen tunnetta (*kollektiivinen identiteetti*). Samanaikaisesti valmennettava käy kuitenkin omaa yksilöllistä kamppailuaan itsensä kanssa (*persoonallinen identiteetti*).

Tutkimuksen luotettavuus

Laadullista tutkimusta arvioidaan Tuomen ja Sarajärven (2003) mukaan kokonaisuutena, jolloin sen sisäinen johdonmukaisuus painottuu. Seuraavien tekijöiden tulee olla tutkimuksessa johdonmukaisessa suhteessa toisiinsa: tutkimuksen kohde ja tarkoitus, omat sitoumukset tutkijana omassa tutkimuksessa, aineiston keruu ja siihen liittyvät erityispiirteet, tutkimuksen tiedonantajat ja niiden valinnan perustelu, tutkijan ja tiedonantajan suhde, tutkimuksen kesto, aineiston analyysi,

tutkimuksen luotettavuusarviointi sekä tutkimuksen raportointi. (Tuomi & Sara-järvi 2003, 137–138.) Tähän johdonmukaisuuteen olen pyrkinyt tutkimuksessani.

Stebbins (2001) on kuvannut eksploratiivisen tutkimusotteen ideaa sosiaalitieteis-sä ja nostanut esiin monia mielenkiintoisia kysymyksiä muun muassa tutkijan roolista. Stebbinsin (2001) mukaan eksploratiivinen tutkija on eräänlainen kenttätyöntekijä, joka vie tutkimustaan eteenpäin havainnoimalla, haastatteleamalla, ke-räämällä kirjoitettuja tarinoita ja analysoimalla sekä puhuttua että kirjoitettua tekstiä. Hän korostaa, että eksploratiivinen tutkija on ihmistieteellisessä tutki-muksessa ennen kaikkea teoreetikko, koska teoria tai teoreettinen malli on eks-ploratiivisen tutkimuksen ensisijainen tavoite.

Eksploratiiviselle tutkijalle on tyypillistä, että hän on ikään kuin jatkuvasti tutki-musprojektinsa vallassa; uudet ideat saattavat ilmaantua koska vain ja missä ta-hansa. Näin on ollut minunkin kohdalla. Sen vuoksi olen kirjoittanut muistiin-panoja koko tutkimuksen ajan ja säilönyt kaiken sellaisen aineiston, jolla voisi ol-la merkitystä teorian luomisen kannalta. Glaser and Strauss (1967) ovat itse asi-assa tuoneet esiin tämän idean korostaessaan muistiinpanojen (*memot*) merkitystä Grounded Theory -tutkimuksessa.

Tutkijan omat kokemukset ovat myös arvokkaita eksploratiivisessa tutkimukses-sa. Tutkija löytää uusia ideoita oman henkilökohtaisen kokemuksensa kautta. Tä-tä kutsutaan eksploratiivisen tutkimuksen elämäntavaksi (*lifestyle of exploratory research*), joka usein johtaa siihen, että tutkijan on sopeutettava elämäänsä tutkit-tavien elämäntapaan saadakseen tietoa (*practical lifestyle*). (Stebbins 2001, 51–55.) Tässä tutkimuksessa olen ollut sekä valmentajan että tutkijan roolissa. Tämä yhdistelmä on mahdollistanut eksploratiivisen elämäntavan. Myös luovan alan ammatillinen taustani on auttanut ymmärtämään valmennettavien elämismaail-maa.

Korhonen (2003) puhuu Grounded Theory -tutkimuksen yhteydessä teoreettisesta herkkyydestä havaitsemisessa ja tulkinnassa. Tämä on ratkaisevaa tutkimuksen onnistumisen kannalta. Järvinen ja Järvinen (2000, 72) korostavat teoreettisen

herkkyyden perustuvan alan kirjallisuuden tuntemiseen sekä ammatilliseen ja henkilökohtaiseen kokemukseen.

Tutkimukseni on inspiroinut minua tutkimusvuosieni aikana lakkaamatta. Motivaationi tutkimustyöhön olen ammentanut yhteisestä työskentelystä valmennettavien, valmentajien, kouluttajien ja asiantuntijoiden kanssa. Työskentely samanaikaisesti sekä valmentajana että tutkijana ei ole ollut minulle vaikeaa. Tutkijan rooli on astunut aktiivisesti mukaan vasta reflektiivisen vetäytymisen myötä. Olen systemaattisesti analysoinut keräämääni aineistoa vasta kunkin valmennuksen päätyttyä, kun olen ryhtynyt kehittämään seuraavaa valmennusta. Työskentelyni on ollut aluksi ilmiötä ihmettelevää ja osin intuitiivista ja vasta myöhemmin tietoista etsimistä.

Straussin ja Corbinin (1990) mukaan Grounded Theory -menetelmällä tuotettua teoriaa voidaan arvioida neljästä näkökulmasta, joita ovat *sopivuus*, *ymmärrettävyys*, *yleistettävyys* ja *kontrolli* (Strauss & Corbin 1990, 251–258). Olen johdonmukaisesti pykinyt noudattamaan Straussin ja Corbinin (1990) neuvoa. Seuraavassa tarkastelen tutkimustani näiden neljän luotettavuuskriteerin pohjalta.

Sopivuuden tarkastelussa arvioidaan aineistolähtöisyyttä: ovatko käsitteet palautettavissa empiirisiin havaintoihin tai haastateltavien ilmaisuihin. Olen käyttänyt tutkimusaineistoani rehellisesti, ja jokainen havainto on palautettavissa autenttiseen aineistoon lainausten yhteydessä mainittujen koodien perusteella. Olen varonut pakottamasta aineistoa tiettyihin luokkiin, mikä on tarkoittanut aineiston analysointia useaan kertaan, jatkuvaa vertailua ja edestakaisliikettä paljastaakseni tutkimuksen ytimen.

Ymmärrettävyydellä tarkoitetaan lukijan mahdollisuutta seurata analysointiprosessin etenemistä. Aineistolähtöisessä eksploratiivisessa tutkimuksessa empiria ja teoria keskustelevat keskenään läpi tutkimuksen. Samanaikaisuuden raportointi on haasteellista. Olen pyrkinyt kuvaamaan tutkimuksen kulun mahdollisimman avoimesti. Olen pyrkinyt antamaan lukijalle ensin aineistosta nousevia teoreettisia käsitteitä työkaluiksi, jotta yksityiskohtaisia tuloksia voisi ymmärtää. Yksi-

tyiskohtaisella kuvauksella olen tavoitellut sitä, että lukijan on mahdollista seurata tutkijan päättelyn ketjua ja päästä sisälle tarinan juoneen.

Yleistettävyys tarkoittaa teorian käyttökelpoisuutta käytännön tilanteissa. Tapaus-tutkimusten sarja on antanut mahdollisuuden testata tutkimustulosten käyttökelpoisuutta käytännön tilanteissa kerta toisensa jälkeen. Tutkimuksen tuottama substanssialan teoria luo teoreettiset perusteet yrittäjäidentiteetin kehittymistä tukevalle valmennusohjelmalle.

Kontrollilla osoitetaan, että teoriaa käyttävä henkilö (tutkijan ohella myös muut teorian käyttäjät) pystyy tunnistamaan ja hallitsemaan arkipäivän tilanteita teorian pohjalta. Vuodelta 2008 kerätty aineisto on ollut tässä kontrolloijan roolissa täydennyskoulutuksen kontekstissa, koska tutkimustulokset olivat saturoituneet varsin pitkälle jo siihen mennessä. Yrittäjäidentiteetin kehittyminen rituaalisessa prosessissa on teoreettinen malli, jossa rituaalipedagogiikan peruseriaatteita noudattamalla on mahdollista luoda rituaalinen oppimisympäristö, jossa yrittäjäidentiteetin kehittyminen mahdollistuu. Malli ei kuitenkaan välttämättä ole sellaisenaan siirrettävissä muuhun kuin ammatillisen täydennyskoulutuksen ympäristöön, vaan mallin käyttö vaatii kontekstikohtaista soveltamista. Mallissa luomani teoreettiset perusteet ovat kuitenkin niin yleisiä, että ne sallivat mallin muunneltavuuden kontekstikohtaisesti.

Czarniawska (2004) nojaa kahteen perusteeseen tutkimuksen luotettavuudessa: pragmaattisuuteen (*pragmatic*) ja esteettisyyteen (*aesthetic*). Ilmaisussa ”Look how beautifully it works!” hän kiteyttää ajatuksensa. Kolmanneksi luotettavuuden kriteeriksi hän nostaa Rortyn (1992) käsitteen *edifying*, jota suomen kielessä voidaan kuvata ilmaisulla *mieltä ylentävä*. Niinpä Czarniawska ehdottaakin, että kysymykset ”Onko tutkimus validi?”, ”Onko tutkimus reliaabeli?” ja ”Onko tutkimus tiedettä ollenkaan?” tulisi korvata kysymyksillä ”Onko tutkimus relevantti (*käytännössä toimiva*)?”, ”Onko tutkimus kaunis (*esteettinen*)?” ja ”Viekö tutkimus tiedettä eteenpäin (*ylentääkö se mieltä*)?” (Czarniawska 2004, 572–573.)

Tutkijana minulle on ollut haastavaa pohtia, mitä erityistä ja ainutlaatuista liittyy yrittäjäidentiteetin kehittymiseen yrittäjäyysvalmennuksessa. Tämä on vaatinut

teoreettista herkkyyttä, mikä on tarkoittanut sekä teoreettista perehtyneisyyttä aiheeseen että aiheen tunnistettavuutta todellisuudessa. Toivon Charniawskan (2004, 572) kiteyttämien pragmaattisuuden ja esteettisyyden kriteerien toteutuneen tässä tutkimuksessa. Jos tutkimus osoittautuu vielä mieltä ylentäväksi, on se saavuttanut tarkoituksensa.

Tutkimustulosten hyödynnettävyys

Tähän asti ammatillisena täydennyskoulutuksena tarjottavissa yrittäjyysvalmennuksissa on valmennettu yrityksiä, ei ihmisiä. Yritykset eivät kuitenkaan ole eläviä olioita vaan mekanismeja, joita ihmiset johtavat. Tutkimustulosteni mukaan yrittäjyysvalmennusta tulee viedä kohti yrittäjäksi valmentautuvaa yksilöä ja hänen inhimillistä toimintaansa. Toivon, että tästä käsikirjoituksesta olisi käytännön hyötyä kaikille niille yrittäjyysvalmentajille, jotka näkevät keskeisenä kysymyksenä yrittäjäidentiteetin kehittymisen tukemisen yrittäjyysvalmennuksessa.

Tutkimukseni perusteella valmennuksen tavoitteena tulisi olla valmennettavan herättäminen minäidentiteetin tietoiseen kehittämiseen. Tutkimukseni tuotti kuvauksen valmennettavien erilaisista identiteettiprofiileista ja -prosesseista. Niiden tunnistamisella on tärkeä merkitys valmentajille, kun he pyrkivät ymmärtämään ja tukemaan valmennettavan kasvua yrittäjyyteen. Tämä merkitsee sitä, että valmennuksessa on löydettävä ennen kaikkea ihmisessä olevat henkiset voimavarat ja vahvistettava yrittäjäksi ryhtyvän itsetuntoa ja itseluottamusta. Tämä taas edellyttää valmennettavalta uskoa omiin kykyihin ja mahdollisuuksiin vaikuttaa oman elämänsä kulkuun eli kykyä ohjata omaa toimintaansa. Yrittäjyyteen välttämättöminä kuuluvat tiedot ja taidot voidaan sen jälkeen tai parhaimmillaan samanaikaisesti opettaa ja oppia. Tie tiedon omaksumiseen ja halu taitojen oppimiseen ja harjaantumiseen näyttäisi olevan tasoitettavissa rituaalipedagogiikan avulla.

Rituaalipedagogisen valmennusohjelman toteuttaja voi rohkeasti luoda oman sovelluksensa yhdessä valmennettavien kanssa rituaalipedagogiikan peruseriaatteiden pohjalta. Rituaalipedagoginen valmennus tarvitsee toteuttajakseen teoreettisen mallini syvällisesti omaksuneita valmentajia. Tähän asti yrittäjyysvalmentajina toimivat ovat harvoin saaneet pedagogista koulutusta, ja he toimivat pääsään-

töisesti substanssiosaamisensa varassa. Tämä ei kuitenkaan ole riittävää, kuten käytännön tulokset ovat osoittaneet. Ilman syvällistä yrittäjyyden olemuksen ymmärtämistä sekä yrittäjämäisen pedagogiikan ja rituaalipedagogiikan perusteiden tuntemista valmennuksesta saattaa tulla kokoelma erilaisia mielenkiintoisia metodeja, jotka ovat kyllä viihdyttäviä mutta eivät tuota toivottua tulosta. Tästä ovat varoittaneet muun muassa Akola ja Heinonen (2007). Kuitenkin näiden komponenttien 1) syvälinen yrittäjyyden olemuksen ymmärtäminen, 2) yrittäjyyspedagogiikan perusteiden tunteminen ja 3) rituaalipedagogiikan perusteiden omaksuminen takaa teoreettisen mallin muunneltavuuden eri konteksteihin.

Valmennuksessa on pidettävä kirkaava tavoite ja pedagogisten sovellusten on tuettava kyseistä tavoitetta. Valmentajien pedagogista koulutusta tarvitaan paitsi täydennyskoulutuksessa toimiville kouluttajille ja valmentajille, myös perusopetuksessa toimiville opettajille. Yrittäjämäinen pedagogiikka tarjoaa hyvän pohjan peruseritykselle, mutta vasta kontekstikohtaiset sovellukset tuovat niihin elämän. Rituaalipedagogiikka on luotu ammatillisen täydennyskoulutuksen tarpeisiin, ja se haastaa käyttäjikseen luovia, rohkeita, ennakkoluulottomia, itsenäisiä ja omaa opetustyötään jatkuvasti kehittäviä valmentajia.

Rituaalipedagogiikkaa soisi kokeiltavan paitsi erilaisissa konteksteissa myös erilaisissa muutostilanteissa. Rituaalipedagogiikka saattaisi soveltua esimerkiksi sellaisiin sukupolvenvaihdostilanteisiin perheyrytyksissä, joissa ei ole kysymys pelkästään omistuksen teknisestä siirrosta. Sukupolvenvaihdoksen toteuttaminen luopujan ja seuraajan kesken on prosessi, joka koskettaa paitsi molempia osapuolia yksilöinä myös koko perheen ihmissuhteita (Koiranen 2000, 60–61). Sukupolvenvaihdosta voidaan kenties helpottaa rituaalipedagogiikan avulla jäsentämällä sitä erottautumisen, siirtymän ja liittymisen vaiheisiin sekä luomalla tähän kontekstiin sopivia riittejä ja symboleita.

Kiihkeässä tahdissa muuttuva maailmamme romuttaa ihmisten ammatillisia asemapaikkoja ja johtaa uravaihdoksiin. Näihin siirtymävaiheisiin uskoisin rituaalipedagogiikalla olevan erityisesti annettavaa laajemminkin kuin yrittäjyyden kontekstissa. Rituaalipedagoginen valmennusohjelma saattaisi tarjota hyödyllisen näkökulman, kun ihmiset etsivät uutta suuntaa elämälleen.

Tutkimus tuotti uudenlaisen rituaalipedagogisen lähestymistavan yrittäjyysvalmennuksen toteuttamiseksi. Tutkimukseni teoreettinen arvo on sen merkitsevyydessä eli sen sovellettavuudessa. Teoreettisen mallini rajoitteena voisi nähdä sen, että se ei anna valmiita, tarkkoja toimintaohjeita vaan vaatii käyttäjältään luovuutta ja pedagogiikan perusteiden kontekstikohtaista sovellustaitoa. Malli ei siten päästä toteuttajaansa helpolla vaan vaatii käyttäjältään sananmukaisesti yrittämäistä otetta.

Jatkotutkimusaiheet

Yrittäjäidentiteetin kehittymiseen ja yrittäjävalmennuksiin liittyvää tutkimusta on syytä jatkaa eri koulutusasteilla ja aloilla. Meillä on aiheesta vielä varsin vähän tutkimustuloksia. Valitsemani tutkimusilmion ja sen tutkimiseen soveltuvan metodologian ansiosta tutkimusmatkani on ollut pitkä mutta antoisa. Eksploraatiiviset tutkimukset (*exploration for discovery*) ovat aikaa vieviä mutta viime kädessä erittäin palkitsevia ja parhaimmillaan tiedettä edistäviä.

Toivoisin, että yrittäjyyskasvatuksen monitieteiset tutkimusryhmät kiinnostuisivat yhä enemmän tuottamaan yhteistyössä eksploraatiivista yrittäjyyskasvatustutkimusta, jolloin tutkijakohtainen työtaakkakin keventyisi ja näkökulmat rikastuisivat. Yrittäjyystutkijat kaipaavat kipeästi kasvatustieteellistä, sosiologista ja psykologista osaamista taloustieteen rinnalle tutkiessaan yrittämäistä käyttäytymistä, josta yritystoiminnassa on pelkistetysti kysymys. Tässä tutkimuksessa antropologia tarjosi uuden näkökulman ja uskon, että vastaavanlaisia löytöjä on mahdollista tehdä muidenkin tieteiden välimaastoissa. Tutkimusryhmien etuna on myös moninäkökulmaisuus ja mahdollisuus metodologiseen triangulaatioon, mikä lisää tutkimuksen luotettavuutta. (ks. Stebbins 2001, 26.)

Tutkimukseni kontekstina on ollut luova ala. Kysymys, onko ammattialalla merkitystä, vaatii lisätutkimuksia. Tutkimukseni ei anna siihen selkeää vastausta. Mielenkiintoista olisi tutkia teoreettisen mallini toimivuutta myös muilla ammatillisuutta korostavilla aloilla, kuten sosiaali- ja terveysalalla tai täysin toisenlaisella arvopohjalla toimivilla kaupan ja tekniikan aloilla.

Rituaalipedagogiikka on luotu vastaamaan ammatillisen täydennyskoulutuksen tarpeita yrittäjyysvalmennusten toteuttamisessa. Se, soveltuuko rituaalipedagogiikka muille koulutusasteille ja missä muodossa, on kiinnostava tutkimuskohde. Käsitykseni on, että tutkimukseni tuottama teoreettinen malli on muunneltavissa erilaisiin konteksteihin ja erilaisten kohderyhmien tarpeisiin. Olisi kiehtovaa tutkia, onko substanssialan teoreettinen malli jalostettavissa formaaliksi teoriaksi identiteetin kehittymisen prosessista. Tutkimukseni antaa merkkejä siitä, että kysymys olisi yleisinhimillisestä ilmiöstä identiteetin muutoksessa.

Tutkimustulokset tuottivat uusia avauksia yrittäjyydestä. Tulokset osoittivat, että vaikka olemme jo kohtuullisesti omaksuneet yrittäjyyden ajattelu-, toiminta- ja suhtautumistapana työn tekemiseen ja elämään yleensä (Koiranen & Peltonen 1995, 9; Gibb 2005a, 48–50; Survey of Entrepreneurship in Higher Education in Europe 2008), on omistajayrittäjyys ymmärretty vielä hyvin rajallisesti. Luovan alan ihmiset tiedonantajina esittivät rohkeasti, että omistajayrittäjyyden käsitettä on kyettävä laajentamaan muun muassa yhteiskunnallisen yrittäjyyden suuntaan. Omistajayrittäjyyden käsitteen muuttuessa avoamme mahdollisuuksia uudenlaiseen työntekoon ja osaamispotentialin hyödyntämiseen, mutta sen tueksi tarvitsemme lainsäädännön muuttamista, jotta yhteiskunnallinen yrittäminen löytäisi mahdollisuutensa yhteiskunnallisena palveluna ja vaikuttamisena. Tästä aiheesta toivoisin tehtävän vertailevaa tutkimusta esimerkiksi Pohjoismaissa, joista Norja ja Ruotsi ovat yhteiskunnallisen yrittäjyyden edelläkävijöitä.

Tutkimukseni kuuluu yrittäjyyskasvatuksen tutkimusalaan, jonka keskiössä on aktiivinen ja oma-aloitteinen yksilö. Opetusministeriö on linjannut yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet vuoteen 2015 mennessä. Näihin tavoitteisiin on sisällytetty muun muassa yrittäjämäisiin oppimisympäristöihin ja yrittäjyyspedagogiikkaan liittyvän tutkimuksen vahvistaminen ja monitieteistäminen. (Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivat, OPM 2009:7, 15.) Tähän tavoitteeseen olen tutkimuksellani pyrkinyt osaltani vastaamaan. Substanssialan teoreettinen malli *yrittäjäidentiteetin kehittyminen rituaalisessa prosessissa* on tämän tutkimuksen tuottama kontribuutio yrittäjyyskasvatustutkimukselle.

Yrittäjyysvalmennusten tuloksellisuuden parantamiseksi on etsittävä uusia ratkaisumalleja siihen, kuinka vahvistaa yrittäjäidentiteetin kehittymisen prosessia. Päästäksemme niihin tavoitteisiin, joita opetus- ja kulttuuriministeriö on asettanut yrittäjyyskasvatukselle vuoteen 2015 mennessä, työtä on tehtävä kiivaasti (Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivat OPM 2009:7; ks. myös Survey of Entrepreneurship in Higher Education in Europe, 2008). Pitkällä tähtäyksellä meillä on odotettavissa tuloksia, mikäli yrittäjyyskasvatus nähdään ihmisen minäkäsitykseen vaikuttamisena.

Tässä tutkimuksessa syntynyt teoreettinen malli *yrittäjäidentiteetin kehittyminen rituaalisessa prosessissa* on kuin tarina, jonka ainekset sain lahjana valmennettavilta. Tarinassa on aina jotain vanhaa ja jotain uutta, jotain lainattua ja jotain sinistä, kuten yrittäjyydessäkin (ks. Koironen 2006, 59). Annan tarinani nyt seuraavien tutkijoiden käsiin, jotta he voisivat taas oman kontribuutionsa lisättyään siirtää sen eteenpäin.

Lähteet

- Aaltio, I. 2005. Cultural change from entrepreneurship to intrapreneurship. Teoksessa A. Fayolle, P. Kyrö & J. Uljin. (toim.) *Entrepreneurship Research in Europe: Perspectives and Outcomes*. Cheltenham, London: Edward Elgar Publishers, 279–291.
- Aaltio, I. 2007. Yrittäjien uudet identiteetit talouselämän muuttuvassa toimintaympäristössä – Koulutuksellisia näkökohtia. Teoksessa P. Kyrö, H. Lehtonen & K. Ristimäki (toim.) 2007. *Yrittäjyyskasvatuksen monia suuntia*. Tampere: Tampereen yliopiston Kauppakorkeakoulu, 62–77.
- Aho, S. & Laine, K. 1997. *Minä ja muut. Kasvaminen sosiaaliseen vuorovaikutukseen*. Keuruu: Otavan kirjapaino.
- Akola & Heinonen 2007. ”Kuinka tukea yrittäjän oppimista? Tutkimus yrittäjille suunnatuista koulutusohjelmista viidessä Euroopan maassa.” Teoksessa P. Kyrö, H. Lehtonen & K. Ristimäki (toim.) 2007. *Yrittäjyyskasvatuksen monia suuntia*. Tampere: Tampereen yliopiston Kauppakorkeakoulu, 278–302.
- Almiala, M. 2008. *Mieli paloi muualle – opettajan työuran muutos ja ammatillisen identiteetin rakentuminen*. Akateeminen väitöskirja. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Amabile, T. 1996. *Creativity in Context*. Boulder: Westview Press.
- Amabile, T. 1998. How to kill Creativity. *Harvard Business Review*, September-October, 77–87.
- Anttila, E. 2009. Mitä tanssija tietää? Kehollinen tieto ajattelun ja oppimisen perustana. *Aikuiskasvatus 2/2009*, 84–92.
- Anttila, P. 1996a. *Käsityön ja muotoilun teoreettiset perusteet*. Porvoo: WSOY.
- Anttila, P. 1996b. *Tutkimisen taito ja tiedon hankinta*. Helsinki: Akatiimi Oy.
- Anttila, P. 2006. *Ilmaisu, teos, tekeminen ja tutkiva toiminta*. Hamina: Akatiimi Oy.
- Ardichvili, A., Cardozo, R. & Ray, S. 2003. A theory of entrepreneurial opportunity identification and development. *Journal of Business Venturing* 18 (2003), 105–123.
- Ashforth B.E., Kreiner, G.E. & Fugate, M. 2000. All in a Day’s work: Boundaries and micro role transitions. *Academy of Management Review*, 25: 472–491.
- Baron, R.A. 2008. The role of affect in the entrepreneurial process. *Academy of Management Review*. Vol 33 (2): 328–340.
- Beairsto, B. & Ruohotie, P. 2003. Empowering Professionals as Lifelong Learners. Teoksessa B. Beairsto & P. Ruohotie (toim.) *Professional Learning and Leadership*. University Of Tampere: Research Center for Vocational Education, 115–145.
- Bendle, M. F. 2002. The crisis of “identity” in high modernity. *British Journal of Sociology* 53(1). London: London School of Economics and Political Science, 1–18.
- Berglund, K. 2006. Discursive diversity in fashioning entrepreneurial identity. Teoksessa C. Steyaert & D. Hjorth (toim.) 2006. *Entrepreneurship as Social*

- Change A Third Movements in Entrepreneurship Book*. Cheltenham, UK: Edgar Elgar Publishing, 231–250.
- Billett, S. 2006. Work, subjectivity and learning. Teoksessa S. Billett, T. Fenwick & M. Somerville. (Eds.) *Work, subjectivity and learning: understanding learning through working life*. A A. Dordrecht. The Netherlands: Springer, 1–17.
- Brewer, M.B. & Gardner, W. 1996. Who is this “We”? Levels of collective Identity and Self Representations. *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol 7(1), 83–93.
- Bridge, S., O’Neill, K. & Cromie, S. 2003. *Understanding enterprise, entrepreneurship, and small business*. 2nd Edition. New York: Palgrave Macmillian.
- Brown, A.D. & Starkey, K. 2000. Organizational identity and learning: A Psycho-dynamic Perspective. *Academy of Management Review*, 25(1): 102–121.
- Brown, R. 2000. *Group Processes. Dynamics within and between groups*. Second edition. Oxford, UK: Blackwell Publishers.
- Burr, V. 1995. *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- Burr, V. 2004. *Sosiaalipsykologisia ihmiskäsityksiä*. Tampere: Vastapaino.
- Bygrave, W.D. & Hofer, C. W. 1991. *Theorizing about entrepreneurship*. Entrepreneurship Theory and Practice, Vol 16, 13–22.
- Carrier, C. 2005. Pedagogical challenges in entrepreneurship education. Teoksessa P. Kyrö & C. Carrier (toim.) 2005. *The Dynamics of Learning Entrepreneurship in a cross-Cultural University Context*. University of Tampere, Research Center for Vocational and professional Education: Hämeenlinna, 136–158.
- Castells, M. 1997. *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Charmaz, K. 2000. Grounded Theory: Objectivist and Constructivist Methods. Teoksessa N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research*. 2nd edition. CA: Thousand Oaks: Sage, 509–531.
- Charmaz, K. 2005. Grounded Theory in the 21st Century. Applications for Advancing Social Justice Studies. Teoksessa N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (toim.) *The Sage Handbook of Qualitative Research* (3rd ed). Thousand Oaks, CA: Sage, 507–535.
- Cohen, L. & Musson, G. 2000. Entrepreneurial Identities: Reflections from two case Studies. *Organization*. 2000. Vol. 7(31), 31–48.
- Collins, L.A., Smith A.J. & Hannon, P.D. 2006. Applying a Synergistic Learning Approach in Entrepreneurship Education. *Management Learning*, 37(3): 335–354.
- Cope, J. 2005. Toward a Dynamic Learning Perspective of Entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*. 2005, Vol. 29(4), 373–397.
- Cope, J. & Watts, G. 2000. Learning by doing. An exploration of experience, critical incidents and reflection in entrepreneurial learning. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*. Vol 6 (3):104–124.
- Creswell, J. W. 1998. *Qualitative Inquiry and Research Design; Choosing Among Five Traditions*. London: Sage.
- Csikszentmihalyi, M. 2005. *Flow: elämänvirta: tutkimuksia onnesta, siitä kun kaikki sujuu*. Helsinki: Rasalas.
- Csikszentmihalyi, M. 1994. *The Evolving Self. A Psychology for the Third Millennium*. New York: Harper Perennial.
- Czarniawska, B. & Mazza, C. 2003. Consulting as a liminal space. *Human Relations*, 56(3): 267–290.

- Czarniawska, B. 2004. Writing a social science monograph. Teoksessa C. Seale, G. Gobo, J.F. Gubrium & D. Silverman (toim.) 2004. *Qualitative Research Practice*. London: Sage Publications, 561–575.
- Damasio, A. 2000. *Tapahtumisen tunne. Miten tietoisuus syntyy*. Helsinki: Terra Cognita.
- Damasio, A. 2001. *Descartesin virhe. Emootio, järki ja ihmisen aivot*. Helsinki: Terra Cognita.
- Damasio, A. 2003. *Spinozaa etsimässä. Ilo, suru ja tuntevat aivot*. Helsinki: Terra Cognita.
- Deakins, D. & Freel, M. 1998. Entrepreneurial learning and the growth process in SMEs. *The Learning Organization*. Vol 5 (3): 144–155.
- Deaux, K. (1992) Personalizing Identity and Socializing Self. Teoksessa G.B. Breakwell (toim.) *Social Psychology of Identity and the Self Concept*. London: Surrey University Press, 9–33.
- Deaux, K., Dane, F.C. & Wrightsman, L.S. 1993. *Socialpsychology in the 90s*. 6th Edition Books. California: Cole Publication Company
- Delmar, F. 2005. The entrepreneurial process: Emergence and evolution of new firms in the knowledge intensive economy. Teoksessa A. Fayolle, P. Kyrö & J. Uljin (toim.) 2005. *Entrepreneurship Research in Europe: Perspectives and Outcomes*. Cheltenham: Edward Elgar, 55–76.
- Dewey, J. 1938. *Education and experience*. New York: Simon and Schuster.
- Dewey, J. 1951. *Experience and education*. 13th edition. New York: Mac Millan Company.
- Dey, I. 2004. Grounded Theory. Teoksessa C. Seale, G. Gobo, J.F. Gubrium & D. Silverman (toim.) 2004. *Qualitative Research Practice*. London: Sage Publications, 80–93.
- Diensberg, C. 2008. Towards Entrepreneurial Regions: Ten propositions for Successful Entrepreneurship Promotion and Education. Rostock Working Papers on Economic and Human Resource Development. Nr. 29. Rostock: Universität Rostock, HIE-RO, 1–8.
- Down, S. & Warren, L. 2008. Constructing narratives of enterprise: cliché's and entrepreneurial self-identity. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*. Vol. 14(1): 4–23.
- Duboyloy, M. 2004. The transitional space and self-recovery: A psychoanalytical approach to high-potential managers' training. *Human Realties*. Vol. 57(4), 467–496.
- Eriksson-Zetterquist, U. 2002. Gender construction in corporations. Teoksessa B. Czarniawska & H. Höpfl (toim.) 2002. *Casting the other. Production and maintenance of inequality in organizations*. London: Routledge, 88–103.
- Eskola, A. 1982. *Vuorovaikutus, muutos ja merkitys*. Helsinki: KK laakapaino.
- Eteläpelto, A. & Onnismaa, J. (toim) 2006. *Ammatillisuus ja ammatillinen kasvu*. Vantaa: Kansanvalistusseura.
- Eteläpelto, A. & Vähäsantanen, K. 2006. Ammatillinen identiteetti persoonallisena ja sosiaalisena konstruktiona. Teoksessa A. Eteläpelto & J. Onnismaa (toim.) 2006. *Ammatillisuus ja ammatillinen kasvu*. Vantaa: Kansanvalistusseura, 26–45.
- Eteläpelto, A. 2007. Työidentiteetti ja subjektiivinen rakenteiden ja toimijuuden ristiallokossa. Teoksessa A. Eteläpelto, K. Collin & J. Saarinen (toim.) 2007. *Työ, identiteetti ja oppiminen*. Porvoo: WSOY, 90–142.
- Erikson, E.H. 1950. *Childhood and society*. New York: Norton.

- Fadjukoff, P. 2007. *Identity Formation in Adulthood*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Fayolle, A. 2007. *Entrepreneurship and New Venture Creation: The dynamic of Entrepreneurial Process*. UK: Cambridge University Press.
- Fayolle, A. & Gailly, B. 2008. From craft to science. Teaching models and learning processes in entrepreneurship education. *Journal of European Industrial Training*. Vol. 32(7), 569–593.
- Fessas, Y. 2008. The Cost of Ignoring Entrepreneurship Education. Rostock Working Papers on Economic and Human Resource Development. Nr. 29. Rostock: Universität Rostock, HIE-RO, 16–25.
- Fiet, J. O. The Pedagogical side of Entrepreneurship Theory. *Journal of Business Venturing*. Vol. 16, 101–117.
- Florida, R. 2002. *The Rise of the Creative Class*. New York: Basic Books.
- Forgas, J.P. & Smith, C.A. 2007. Affect and Emotion. Teoksessa M. A. Hogg & J. Cooper (toim.) *The Sage Handbook of Social Psychology*. London: Sage Publications, 146–166.
- Gadamer, H-G. 2005. Hermeneutiikka. *Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. Valikoitua ja suomentanut Ismo Nikander. Tampere: Vastapaino.
- Garavan, T.N. & O’Cinneide, B. 1994. Entrepreneurship Education and Training Programmes: A Review and Evaluation. *Journal of European Industrial Training*. Vol 18(8), 3–12.
- Gartner, W.B. 1989. “Who is an entrepreneur? is the wrong question”. *Entrepreneurship Theory & Practice*. Vol 13(4), 47–67.
- Gartner, W.B. 2008. Entrepreneurship – Hop. *Entrepreneurship Theory and Practice*. Vol 32(2), 361–368.
- Gergen, K.J.1985. The social constructionist movement in modern psychology. *American Psychologist*. 40, 266–275.
- Gergen, K. J. 2009. *Relational Being. Beyond self and community*. Oxford: University Press.
- Gibb, A. 2005a. Towards the Entrepreneurial University. Entrepreneurship Education as a lever for change. National Council for Graduate Entrepreneurship. Policy paper. #3. May 22/2005, 1–46.
- Gibb, A. 2005b. The future of entrepreneurship education – Determining the basis for coherent policy and practice. Teoksessa P. Kyrö & C. Carrier. (toim.) 2005. *The Dynamics of Learning Entrepreneurship in a Cross-Cultural University Context*. Hämeenlinna: University of Tampere, Faculty of Education. Research Center for Vocational and Professional Education, 44–62.
- Glaser, B. & Strauss, A.1967. *The discovery of Grounded Theory*. Aldine, Chicago.
- Glaser, B.G. 1992. *Basics of Grounded Theory analysis*. Sociology Press, Mill Valley.
- Glaser, B.G. 1978. *Theoretical sensitivity*. Mill Valley: Sociology Press.
- Golden-Biddle, K. & Locke, K. 1993. Appealing work: an investigation of how Ethnographic texts convince. *Organization Science*, Vol. 4(4), 595–616.
- Habermas, J. 1979. Tieto ja intressi. Teoksessa R. Tuomela & I. Patoluoto (toim.) *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet I*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hall, S. 1999. *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Hare, A. P. 1985. *Social Interaction as Drama. Applications from Conflict Resolution*. London: Sage Publications.
- Harré, R. 1983. *Personal Being*. Oxford: Basil Blackwell.

- Harrison, R.T. & Leitch, C.M. 2005. Entrepreneurial Learning: Researching the Interface Between Learning and the Entrepreneurial Context. *Entrepreneurship Theory and Practice*. 2005, Vol. 29(4), 351–371.
- Hatch, M.J. & Yanow, D. 2008. Methodology by Metaphor: Ways of Seeing in Painting and Research. *Organization Studies*. Vol. 29(01), 23–44.
- Haverinen, L. & Martikainen, M. 1999. *Kotitalouden toiminnan kasvattavan merkityksen tiedostaminen. Kolmen perheen vuorovaikutuksen analyysi*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Heidegger, M. 1979. *Being and Time*. Oxford: Basil Blackwell.
- Helkama, K. & Myllyniemi, R. & Liebkind, K. 2001. *Johdatus sosiaalipsykologiaan*. Helsinki: Edita.
- Heinonen, J. & Vento-Vierikko, I. 2002. *Sisäinen yrittäjyys. Uskalla, muutu, menesty*. Jyväskylä: Gummeruksen Kirjapaino Oy.
- Hetemäki, I. (toim.) 1999. *Filosofian sanakirja*. Juva: WSOY.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2001. *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hoang, H. & Gimeno, J. 2005. *Becoming An Entrepreneur: A Theory of Entrepreneurial Identity*. Working Paper. Fountainebleau: INSEAD.
- Hogg, M.A. 1992. *The social psychology of group cohesiveness: From attraction to social identity*. London: Harvester-Wheatsheaf.
- Hokkanen, S. 2001. *Innovatiivisen oppimisyhteisön profiili*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylä University Press.
- Husserl, J. 1995. *Fenomenologian idea. Viisi luentoa*. Helsinki: Loki-kirjat.
- Huuskonen, V. 1992. *Yrittäjäksi ryhtyminen. Teoreettinen viitekehys ja sen koettelu*. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Sarja A-2: 1992.
- Hytti, U. 2003. *Stories of Entrepreneur: Narrative Construction of Identities*. Akateeminen väitöskirja. Turun kauppakorkeakoulu. Turku.
- Hytti, U. 2005. New meanings for entrepreneurs: from risk-taking heroes to safe-seeking professionals. *Journal of Organizational Change Management*, Vol. 18(6), 594–611.
- Hyönä, J. 2002. Työmuisti ja tekstin ymmärtäminen. Teoksessa P. Niemi & E. Keskinen (toim.) 2002. *Taitavan toiminnan psykologia*. Helsinki: Hakapaino Oy, 2–14.
- Hägg, O. 2005. Skilled Action as A Sign of Mastery. International Symposium on Youth and Work Culture 2005. Finland: Helsinki, May 30–31. 2009. Conference Proceedings.
- Hämäläinen, K. 2008. *Urheilija ja valmentaja urheilun maailmassa. Eetokset, ihanteet ja kasvatus urheilijoiden tarinoissa*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.
- Hänninen, V. 1992. *Toimiva ihminen*. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen julkaisuja A:17. Tampere: Tampereen yliopisto. Jäljennepalvelu.
- Hänninen, V. 2003. *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. 8. painos. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy Juvenes Print.
- Hänninen, S. 2009. Voimaantumisen tarinat subjektiivisuuden vahvistajana. *Aikuiskasvatus 1/2009*, 4–13.
- Ibarra, H. 1999. Provisional Selves: Experimenting with image and identity in professional adaptation. *Administrative Science Quarterly*, 764–791.
- Ibarra, H. 2003. *Working identity. Unconventional Strategies for Reinventing Your Career*. Boston: Harvard Business School Press.

- Ibarra, H. 2005. Identity Transitions: Possible selves, Liminality and the Dynamics of Career Change. INSEAD Working Paper 2004/98/OB.
- Ibarra, H. & Barbulescu, R. 2010. Identity as Narrative: Prevalence, Effectiveness, and Consequences of Narrative Identity Work in Macro WorkRole transitions. *Academy of Management Review*, Vol. 35(1), 135–154.
- Jaari, A. 2004. *Itsetunto, elämänhallinta ja arvot. Korrelatiivinen tutkimus Morris Rosenbergin itsetuntokäsitteen taustasta suomalaisilla työkäisillä*. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto
- Jokinen, J. 2002. *Aikuisopettajan identiteetti. Yksinäisestä sankariopettajasta tiimiytyneeseen yrittäjään*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy Juvenes Print.
- Järnlström, M. 2002. *Opiskelijoiden persoonallisuus ja uraorientaatiot*. Akateeminen väitöskirja. Vaasa: Vaasan Yliopisto.
- Johansson, F. 2004. *The Medici Effect – Breakthrough Insights at the Intersection of Ideas, Concepts and Cultures*. USA: Harvard Business School Press.
- Järvinen, P. & Järvinen, A. 2000. *Tutkimustyön metodeista*. Tampere: Opinpaja.
- Kajanto, A., Kyrö, P. & Saarelainen, M. 2001. Yrittäjyyskoulutuksen mallintaja. *Aikuiskasvatus* 2/2001, 173–175.
- Kakkori, L. 2009. Hermeneutiikka ja fenomenologia. Hermeneuttis-fenomenologisen tutkimusotteen sisäisestä problematiikasta. *Aikuiskasvatus* 4/2009, 273–280.
- Kakkuri-Knuuttila, M-L. (toim.) 2004. *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kanerva, A. & Lehikoinen, K. 2007. Menestyksen jonglöörit. Luovien alojen täydennyskoulutus ja sen arvo. Esiselvitys. IADE Julkaisusarja 1/2007.
- Karvinen, H. 2004. *Kohti kokonaisvaltaista opetuksen kehittämistä. Kuvataide osana eheyttämistä peruskoulun alaluokilla*. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Keltikangas-Järvinen, L. 1998. *Hyvä itsetunto*. Helsinki: WSOY.
- Keltikangas-Järvinen, L. 2009. *Temperamentti – ihmisen yksilöllisyys*. Helsinki: WSOY.
- Keskinen, E. 2002. Taitojen oppiminen ja opettaminen. Teoksessa P. Niemi & E. Keskinen (toim.) 2002. *Taitavan toiminnan psykologia*. Helsinki: Hakapaino Oy, 41–76.
- Kets de Vries, M.F.R. & Korotov, K. 2006. Creating Identity Laboratories to Enable Executive Change and Transformation. INSEAD Working Paper Series 2006/36/EFE.
- Kirzner, I. 1973. *Competition and Entrepreneurship*. Chigago: University of Chicago Press.
- Kirzner, I.M. 1999. Creativity and/or Alertness: A Reconsideration of the Schumpeterian Entrepreneur. *Review of Austrian Economics*, 11:5–17. Kluwer Academic Publishers.
- Kleining, G. & Witt, H. 2001. Discovery as basic methodology of qualitative and quantitative research. Forum: *Qualitative Social Research*, Volume 2(1). Art. 16.
- Koiranen, M. 1993. *Ole yrittäjä. Sisäinen ja ulkoinen yrittäjyys*. Helsinki: TT-Kustannustieto Oy.
- Koiranen, M. 2000. *Juuret ja siivet. Perheyriyksen sukupolvenvaihdos*. Helsinki: Edita Oy.

- Koiranen, M. 2006. Yrittäjyyttä on ollut aina, mutta suosio ja ilmenemismuodot ovat vaihdelleet. Teoksessa P. Juuti (toim.) *Johtaminen eilen, tänään, huomenna*. Helsinki: Otava, 59–70.
- Koiranen, M. & Peltonen, M. 1995. *Yrittäjyyskasvatus*. Valkeakoski: Konetuumat Oy.
- Koiranen, M. & Ruohotie, P. 2001. Yrittäjyyskasvatus: analyyssejä, synteesejä ja sovelluksia. *Aikuiskasvatus 2/01*, 102–111.
- Korhonen, V. 2003. *Oppijana verkossa. Aikuisopiskelijoiden oppimiseen suuntautuminen ja oppimiskokemukset verkkopohjaisessa oppimisympäristössä*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Korotov, K. 2005. *Identity Laboratories*. INSEAD Akateeminen väitöskirja. Fontainebleau: INSEAD.
- Korpelainen, K. 2005. *Kasvun pelivara: Innovatiivisuus, motivaatio ja jaksaminen markkinointiviestintäyrityksissä*. Akateeminen Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Korpelainen, K. & Lampikoski, K. 1997. *Innovatiivisuus – muutosvoima*. Juva: WSOY.
- Korpelainen, K. & Saikkonen, S. 2009. Koulutusorganisaatiot innovaatiojärjestelmän toimijoina. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja 3/2009*, 38–51.
- Koskiahho, B. 1990. *Ohi, läpi ja reunojen yli. Tutkimusenteon peruskysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kyrö, P. 1997. *Yrittäjyyden muodot ja tehtävä ajan murroksissa*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kyrö, P. 2001. Yrittäjyyskasvatuksen pedagogisia lähtökohtia pohtimassa. *Aikuiskasvatus 2/2001*, 92–101.
- Kyrö, P. 2004. *Tutkimusprosessi valintojen polkuna*. Tampereen yliopisto: Ammatikasvatuksen tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Kyrö, P. 2005. Entrepreneurial learning in a cross-cultural context challenges previous learning paradigms. Teoksessa P. Kyrö & C. Carrier (toim.) 2005. *The Dynamics of Learning Entrepreneurship in a cross-Cultural University Context*. University of Tampere, Research Center for Vocational and professional Education: Hämeenlinna, 68–102.
- Kyrö, P. 2006a. The continental and Anglo-American approaches to entrepreneurship education differences and bridges. Teoksessa: A. Fayolle & H. Klandt (toim.) 2006. *International Entrepreneurship Education: Issues and Newness*. Cheltenham: Edgar Elgar Publishing, 98–106.
- Kyrö, P. 2006b. A Framework for Critical Choices in the Research Process. Published in the European Summer University 2006 Conference Proceedings, August 25–30, 2006. Hämeenlinna, Finland.
- Kyrö, P., Hägg, O. & Peltonen, K. 2009. Experiential Explorative Research – An Unexploited Opportunity for Entrepreneurship Education Research. Rent XXIII – Research in Entrepreneurship and Small Business. Hungary, Budapest, November 19–20. 2009. Conference Proceedings.
- Kyrö, P. & Kansikas, J. 2005. Current state of methodology in entrepreneurship research and some expectations for future. Teoksessa A. Fayolle, P. Kyrö & J. Uljin. (toim.) *Entrepreneurship Research in Europe: Perspectives and Outcomes*. Cheltenham, London: Edward Elgar Publishers, 121–149.
- Kyrö, P., Kauppi, T. & Nurminen, M. 2008. Entrepreneurial learning and virtual learning Environment. Teoksessa: P., Van der Sijde, A. Ridder Gerben Blaauw, & C., Diensberg, (toim.) 2008. *Teaching Entrepreneurship. Cases for*

- Education and Training*. Physica-Verlag Heidelberg. A Springer Company, 117–133.
- Kyrö, P., Mylläri, J. & Seikkula-Leino, J. 2008. Kognitiiviset, affektiiviset ja konatiiviset ulottuvuudet ja niihin liittyvät metavalmiudet yrittäjämäisessä oppimisessä. *Liiketaloudellinen Aikakauskirja* 3/2008, 269–296.
- Lagerström, S. & Mitchell, R. 2005. Klerot I. *Taide- ja kulttuurialojen elinkeinorakenteen muutos ja lähitulevaisuuden osaamistarpeet*. Cuporen julkaisuja 9. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissätiö 2005. Helsinki: Yliopistopaino.
- Lahikainen, S. & Lahikainen, A.R. 1998 Dilemmaattisia hoitosuhteita, sosiaalivaltion ambivalensseja. Teoksessa A. R. Lahikainen ja A-M., Pirttilä-Backman (toim.) 1998. *Sosiaalinen vuorovaikutus*. Keuruu: Otavan Kirjapaino, 151–172.
- Léger-Jarniou, C. 2005. Entrepreneurial Learning in French Higher Education. Teoksessa P. Kyrö & C. Carrier. 2005 (toim.). *The Dynamics of Learning Entrepreneurship in Cross-Cultural University Context*. University of Tampere, Research Center for Vocational and Professional Education: Hämeenlinna, 322–354.
- Leskinen, P. 2000. *Yrittäjyyttä etsimässä*. Helsinki: Oy Edita Ab.
- Limón-Luque, M. 2003. The Role of Domain-Specific Knowledge in Intentional Conceptual Change. Teoksessa G.M. Sinatra & P.R. Pintrich (toim.) 2003. *Intentional Conceptual Change*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc, 134–136.
- Linde, C. 1993. *Life Stories: The Creation of Coherence*. Oxford University Press.
- Lindgren, M. & Wåhlin, N. 2001. Identity Construction among Boundary-Crossing Individuals. *Scandinavian Journal of Management*. Vol. 17(3), 357–377.
- Lindgren, M. & Packendorff, J. 2008. Woman, Teacher, Entrepreneur: On Identity Construction in female Entrepreneurs of Swedish Independent Schools. Teoksessa I. Aaltio, P. Kyrö & E. Sundin (toim.) *Women Entrepreneurship and Social Capital. A Dialogue and Construction*. Copenhagen: Copenhagen Business School Press, 193–223.
- Lord, R. G. & Brown, D. J. 2004. *Leadership Process and Follower Self-Identity*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associate Publishers.
- Lord, R. G., Brown, D.J. & Freiberg, S.J. 1999. Understanding the dynamics of leadership: The role of follower self-concepts in the leader / follower leadership. *Organizational Behaviour and Human Decision Processes*, 78, 167–203.
- Luovien alojen liiketoimintaan ja yrittäjyyteen liittyvä koulutus Suomessa 2007. Sisältöalan kehittämisprojekti SILE:n selvityksiä. Uudenmaan TE-keskus. Stratara Group Oy.
- Luovien alojen yrittäjyyden kehittämisstrategia 2015. Kauppa- ja teollisuusministeriön julkaisuja 10/2007.
- Marcia, J. 1966. Development and Validation of Ego-Identity Status. *Journal of Personality and Social psychology*. Vol. 3(5): 551–558.
- Marcia, J. 1980. Identity in adolescence. Teoksessa J. Adelson (toim.) *Handbook of adolescent psychology*, New York: John Wiley & Sons, 159–187.
- Markus, H. & Nurius, P. 1986. Possible Selves. *American Psychologist*. 41, 954–969.
- Markus, H. & Wurf, E. 1987. The dynamic of self-concept: A social psychological perspective. *Annual Review of Psychology*, 299–337.

- Maxwell, J.A. 1996. *Qualitative Research Design. An interactive approach*. London: Sage
- Mayrhofer, W. & Iellatchitch, A. 2005. Rites, right? The value of rites de passage for dealing with today's career transitions. *Career Development International*. Vol. 10(1): 52–66.
- Mead, G.H. 1934. *Mind, Self and Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Melin, K. 2001. *Yrittäjyysintentiot ja niiden taustatekijät Virossa ja Suomessa. Vertailukohteina eräissä ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevat nuoret kummassakin maassa*. Akateeminen väitöskirja. Vaasa: Vaasan Yliopisto.
- Mentkowski, M. & Associates. 2003. *Learning That Lasts. Integrating Learning, Development and Performance in College and Beyond*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Mezirow, J. & Associates. 1998. *Uudistava oppiminen. Kriittinen reflektio aikuis-koulutuksessa*. Helsinki: Miktor.
- Minniti, M. & Bygrave, W. 2001. A dynamic model of entrepreneurial learning. *Entrepreneurship Theory and Practice*. Vol 25 (3): 5–16.
- Niiniluoto, I. 2002. Pragmatismi. Teoksessa I. Niiniluoto E. Saarinen (toim.). 2002. *Nykyajan filosofia*. Helsinki: WSOY, 111–158.
- Nikula, P., Penttilä, A., Kupi, O., Urmas, J. & Kommonen, K. 2009. Sirpaleisuudesta kilpailukyvyyn keskiöön. Asiantuntijoiden näkemysten luovien alojen kansainvälistymisestä. Helsingin kauppakorkeakoulu, Pienyrityskeskus. Helsinki: HSE Print.
- Ofstad, D. 2008. Competency Testing Methods for Education and Training of Entrepreneurs outside Formal Education. Rostock Working Papers on Economic and Human Resource Development. Nr. 29. Rostock: Universität Rostock, HIE-RO, 15–24.
- Patton, M.Q. 2002. *Qualitative Research & Evaluation Methods*. 3. Eds. Thousand Oaks: Sage.
- Pennington, D.C. 2005. *Pienryhmän sosiaalipsykologia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pihkala, J. 2008. *Ammattikorkeakoulutuksen aikaiset yrittäjyysintentioiden muutokset*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Opetusministeriö. Opetusministeriön koulutus- ja tiedepolitiikan julkaisusarja.
- Pittaway, L. & Cope, J. 2007. Simulating entrepreneurial learning: Integrating experiential and collaborative approaches to learning. *Management Learning* 2007, Vol. 38(2), 211–233.
- Politis, D. 2005. The Process of Entrepreneurial Learning: A Conceptual Framework. *Entrepreneurship Theory and Practice*. 2005, Vol. 29(4), 399–424.
- Puccio, G.J. 2002. *Foursight-Your Thinking profile: A tool for innovation*. Evanston, IL: THinc Communications.
- Puolimatka, T. 1999. *Kasvatus ja filosofia*. Rauma: Kirjapaino Oy West Point.
- Puolimatka, T. 2002. *Opetuksen teoria. Konstruktivismista realismiin*. Helsinki: Tammi.
- Puolimatka, T. 2003. Tiedon rakentaminen ja totuus. *Aikuiskasvatus 2/2003*. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen tutkimusseura, 233–235.
- Puolimatka, T. 2004. *Kasvatus, arvot ja tunteet*. Helsinki: Tammi.
- Puolimatka, T. 2005. Tieteenfilosofia. Luentomoniste. Ammattikasvatuksen tutkimus- ja koulutuskeskus. Tampereen yliopisto. 22.10.2005.
- Raatikainen, P. 2004. *Ihmistieteet ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus.

- Rae, D. 2000. Understanding entrepreneurial learning: a question of how? *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, Vol. 6 (3), 145–159.
- Rae, D. 2004a. Practical Theories from Entrepreneurs' Stories: discursive approaches to entrepreneurial learning. *Journal of Business and Enterprise Development*. 2004. Vol. 11(2), 195–202.
- Rae, D. 2004b. Entrepreneurial learning: A Practical Model from the Creative Industries. *Education + Training*. 2004. Vol 46(8/9), 492–500.
- Rae, D. 2005. Entrepreneurial learning: a narrative-based conceptual model. *Journal of Small Business and Enterprise Development*. Vol 12(3), 323–335.
- Rae, D., Carswell, M. 2001. Towards a conceptual understanding of entrepreneurial learning. *Journal of Small Business and Enterprise Development*. Vol. 8 (2), 150–158.
- Rauhala, L. 1993. Eksistentiaalinen fenomenologia hermeneuttisen tieteenfilosofian menetelmänä. Maailmankuvan kokonaisrakenteen erittelyä ihmistä koskevien tieteiden kysymyksissä. Filosofisia kysymyksiä Tampereen yliopistossa. Vol. 41, 110.
- Rauhala, L. 1995. *Tajunnan itsepuolustus*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rauhala, L. 2005. *Ihmiskäsitys ihmistyössä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Remes, L. 2001. Yrittäjyyskasvatus pedagogisessa toimintatehtävässään. *Kasvatus 4/2001*, 368–381.
- Ristimäki, K. 2004. *Yrittäjäksi identifioituminen. Fenomenologishermeneuttinen tutkimus nuorten yrittäjyyteen liittyvän identiteetin kehityksestä*. Akateeminen väitöskirja. Vaasan Yliopisto.
- Ristimäki, K. 2007. Yrittäjyyskasvatuksen osalliset. Teoksessa P. Kyrö, H. Lehtonen & K. Ristimäki (toim.) 2007. *Yrittäjyyskasvatuksen monia suuntia*. Tampere: Tampereen yliopiston Kauppakorkeakoulu, 32–43.
- Ropo, E. & Gustafsson A-M. 2006. Elämäkerrallinen näkökulma ammatilliseen ja persoonalliseen identiteettiin. Teoksessa A. Eteläpelto & J. Onnismaa (toim.) 2006. *Ammatillisuus ja ammatillinen kasvu*. Vantaa: Kansanvalistusseura, 50–74.
- Rorty, R. 1992. 'The pragmatist's process' in Umberto Eco. *Interpretation and Overinterpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 89–108.
- Ruohotie, P. 2000a. *Oppiminen ja ammatillinen kasvu*. Juva: WS Bookwell Oy.
- Ruohotie, P. 2000b. Conative Constructs in Learning. Teoksessa P. Pintrich & P. Ruohotie (toim.) 2000. *Conative Constructs and Self-regulated Learning*. Hämeenlinna: Research Centre for Vocational Education, 1–4.
- Ruohotie, P. 2003. Metakognitiiviset taidot ja ammatillinen kasvu asiantuntijakoulutuksessa. Teoksessa A. Eteläpelto & J. Onnismaa. (toim.) *Ammatillisuus ja ammatillinen kasvu*. Vantaa: Kansanvalistusseura, 106–122.
- Ruohotie, P. 2004a. Minäkäsityksen ja -identiteetin muuttuminen johtamisen tavoitteena. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja 1/2004*. Saarijärvi: Saarijärven Offset Oy.
- Ruohotie, P. 2004b. Kompetenssit Ammattikorkeakouluopetuksen tavoitteena. Teoksessa S. Kolehmainen & R. Kallinen (toim.) *Laatua ammattikorkeakouluopintojen ohjaukseen*. Opel-Laatu-projektin loppuraportti. Hämeenlinna: Hämeen Ammattikorkeakoulu, 88–101.
- Ruohotie, P. 2006. Minäkäsityksen ja -identiteetin muuttuminen johtamisen tavoitteena. Teoksessa P. Juuti (toim.) *Johtaminen eilen, tänään, huomenna*. Helsinki: Otava, 114–128.

- Ruohotie, P. & Koironen, M. 2000. Yrittäjänä kasvaminen. Teoksessa J. Honka, P. Ruohotie, A. Suvanto & L. Mustonen (toim.). *Ammattikasvatuksen haasteet*. Hämeen Ammattikorkeakoulu. Julkaisu D:125. Hämeenlinna: Saarijärven Offset Oy, 32–40.
- Ruohotie, P. & Honka, J. 2003. *Ammatillinen huipputaaminen. Kompetenssitutkimuksen avaama näkökulma huipputaamiseen, sen kehittämiseen ja johtamiseen*. Saarijärvi: Saarijärven offset Oy.
- Schein, E. 1985. *Career Anchors: Discovering Your real values*. San Diego, CA: University Associates Inc.
- Schellenberg, J. A. 1988. *Sosiaalipsykologian klassikoita*. Helsinki: Gaudeamus.
- Schumpeter, J. 1934. *The Theory of Economic Development*. Oxford: Oxford University Press.
- Scott, M.G., Rosa, P. & Klandt, H. 1998. *Educating Entrepreneurs for Wealth Creation*. Aldershot: Ashgate.
- Seale, C. 1999. *The Quality of Qualitative Research*. London: Sage Publications.
- Seale, C. 2004. Generating Grounded Theory. Teoksessa C. Seale (toim.) *Researching Society and Culture*. Second edition. London: Sage Publications, 239–247.
- Shane, S. & Venkataraman, S. 2000. The promise of entrepreneurship as a field of research. *Academy of Management Review*, 25: 217–226.
- Siitonen, J. 1999. *Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua*. Akateeminen väitöskirja. Oulu: Oulu University Press.
- Simmons, O.E. & Gregory, T.A. 2003. Grounded Action: Achieving optimal and sustainable change. *The Grounded Theory Review*, Vol. 4 (1), 87–112.
- Sinatra, G.M. & Pintrich, P.R. 2003. *Intentional Conceptual Change*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Sinatra, G.M. & Pintrich, P.R. 2003. Future Directions for Theory and Research on intentional Conceptual change. Teoksessa G.M. Sinatra & P.R. Pintrich (toim.) 2003. *Intentional Conceptual Change*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc, 430–436.
- Snow, R.E. & Jackson, D.N. 1997. Individual Differences in Conation: Selected Constructs and Measures. CSE Technical Report 447. CRESST / Stanford University.
- Snow, R.E., Corno, L. & Jackson, D.N. 1996. Individual differences in affective and conative functions. Teoksessa D.C. Berliner & R.C. Calfee. (toim.) *Handbook of Educational Psychology*. New York: Simon & Schuster Macmillan, 243–310.
- Stebbins, R.A. 2001. *Exploratory Research in the Social Sciences. Qualitative Research methods* Series 48. London, United Kingdom: Sage Publications.
- Strauss, A. & Corbin, J. 1990. *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and techniques*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
- Strauss, A. & Corbin, J. 1994. Grounded Theory methodology: An Overview. Teoksessa Denzin, N. K. & Lincoln, Y.S. 1995. (Eds.) *Handbook of Qualitative Research*. 2nd Ed. London: Sage Publications, 273–285.
- Strauss, A. & Corbin, J. 1990. *Basics of qualitative research*. Newbury Park: Sage Publications.
- Sutinen, A. 2003. *Kasvatus ja kasvu. George H. Meadin kasvatusajattelu John Deweyn ja Charles S. Peircen filosofian valossa*. Akateeminen väitöskirja. Turku: Painosalama.

- Tapani, A. 2009. *Onko yhteisöllisyydellä väliä? Identiteettiprosessi ja sosiaalinen pääoma epävarmuuden sietämisen merkityksellisinä elementteinä*. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Tiuraniemi, J. 2002. Reflektiivisyys asiantuntijan työssä. Teoksessa P. Niemi & E. Keskinen (toim.) 2002. *Taitavan toiminnan psykologia*. Helsinki: Hakapaino Oy, 165–169.
- Trice, H.M. & Beyer, J.M. 1993. *The cultures of working organizations*. Englewood Cliffs: NJ: Prentice Hall.
- Tuomi, J. & Sarajarvi, A. 2003. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Tuominen, M. & Wihersaari, J. 2006. *Ammattikasvatusfilosofia*. Okka-säätiö.
- Tulving, E. 2002. *Episodic memory: From mind to brain*. Annual Review of Psychology, 53, 1–25.
- Turner, V. 1982. *From Ritual to Theatre: The Human Seriousness of Play*. Chicago: Aldine.
- Turner, V. 2007. *Rituaali, rakenne ja communitas*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Summa.
- Tynjälä, P. 2000. *Oppiminen tiedon rakentamisena. Konstruktivistisen tiedon käsityksen perusteita*. Helsinki: Tammi.
- Töttö, P. 1997. *Pirullisen positivismin paluu. Laadullisen ja määrällisen tarkastelua*. Tampere: Vastapaino.
- Uusikylä, K. & Piirto, J. 1999. *Luovuus: taito löytää, rohkeus toteuttaa*. Jyväskylä: Atena.
- Van Gennep, A. 1960. *The Rites of Passage*. Chicago. University of Chicago.
- Van Knippenberg, D. & Hogg, M.A. 2003. A Social Identity Model of Leadership Effectiveness in Organizations. *Research in Organizational Behavior*. Vol. 25, 243–295.
- Van Knippenberg, D., van Knippenberg, B., Cremer, D. & Hogg, M. 2004. Leadership, self, and identity: A review and research agenda. *The Leadership Quarterly*. Vol. 15: 825–856.
- Van Knippenberg, D., van Knippenberg, B., Cremer, D. & Hogg, M. 2005. Research in Leadership, self, and identity: A sample of the present and the glimpse of the future. *The Leadership Quarterly*. Vol. 16: 495–499.
- Wenger, E. 1998. *Communities of Practice: Learning, meaning and identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vizedom, M. 1976. *Rites and Relationships: Rites of Passage and Contemporary Anthropology*. Sage Research Papers in the Social Sciences. Series Number 90-127. Sage Publications: London.
- Åhman, H. 2003. *Oman mielen johtaminen. Näkemyksiä ja kokemuksia yksilön menestymisestä postmodernissa organisaatiossa*. Akateeminen väitöskirja. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Ylijoki, O-H. 1998. Graduntekijän häpeä ja kunnia. Emootiot identiteettiprojektissa. Teoksessa Lahikainen, A-R. & Pirttilä-Backman, A-M (toim.) 1998. *Sosiaalinen vuorovaikutus*. Helsinki: Otava, 275–286.
- Ylijoki, O-H. 2003. *Akateemiset heimokulttuurit ja noviisien sosialisatio*. 3. painos. Tampere: Vastapaino.
- Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivat. Opetusministeriön julkaisuja 2009:7. Opetusministeriö. Koulutus- ja tiedepoliitikan osasto 2009.
- Young, J. & Sexton, D. 1997. Entrepreneurial learning: a conceptual framework. *Journal of Enterprising Culture*. Vol. 5 (3): 223–248.

Sähköiset lähteet

- James, W. 1890. The Principles of Psychology. Saatavilla osoitteessa <http://psychclassics.yorku.ca/James/Principles/index.htm>. Luettu 22.8.2010
- Koskennurmi-Sivonen, R. 2008. Grounded Theory. Saatavilla osoitteessa <http://www.helsinki.fi> < Luettu 15.10.2008
- Routio, P. 2007. Models in the Research Process. Saatavilla osoitteessa > <http://www2.uiah.fi/projects/metodi/077.htm> < Luettu 11.2.2009
- Survey of Entrepreneurship in Higher Education in Europe. Saatavilla osoitteessa > <http://www.foranet.dk/Publikationer/Rapporter.aspx?lang=en>>Luettu 31.12.2008

Liitteet

Liite 1. Demografiset tekijät / Sukupuoli ja ikä

Sukupuoli	Nainen	Mies	Yht.
Vuosi 2005	16	6	22
%	72,7	27,3	100
Vuosi 2006	13	4	17
%	76,5	23,5	100
Vuosi 2007	12	6	18
%	66,7	33,3	100
Vuosi 2008	16	4	20
%	80	20	100
Yhteensä	57	20	77
%	74,1	25,9	100

Ikä	alle 25	25–34	35–44	45–54	55-	Yht.
Vuosi 2005	1	9	7	4	1	22
%	4,5	31,8	18,2	4,5	4,5	100
Vuosi 2006	0	9	4	3	1	17
%	0,0	52,9	23,5	17,6	5,9	100
Vuosi 2007	0	6	5	7	0	18
%	0,0	33,3	27,8	38,9	0,0	100
Vuosi 2008	0	5	12	2	1	20
%	0,0	25	60	10	5	100
Yhteensä	1	29	28	16	3	77
%	1,3	37,7	36,3	20,8	3,9	100

Liite 2. Demografiset tekijät / Koulutus ja asema työmarkkinoilla

Korkein suoritettu tutkinto	Ei tutkintoa	Kouluaste	Opistoaste	Ammatti-korkeakoulu	Yliopisto	Muu	Yht.
2005	1	1	7	7	3	3	22
%	4,5	4,5	31,8	31,8	13,6	13,6	100
2006	0	0	2	1	14	0	17
%	0,0	0,0	11,8	5,9	82,4	0,0	100
2007	0	2	2	7	5	2	18
%	0,0	11,1	11,1	38,9	27,8	11,1	100
2008	0	1	5	10	4	0	20
%	0,0	5,0	25,0	50,0	20,0	0,0	100
Yhteensä	1	4	16	25	26	5	77
%	1,3	5,2	20,8	32,4	33,8	6,5	100

Asema työmarkkinoilla	Työssä toisen palveluksessa	Työssä yrittäjänä	Muussa koulutuksessa	Työtön	Muu tilanne	Yht.
2005	6	1	0	12	3	22
%	27,3	4,5	0,0	54,5	13,6	100
2006	2	1	0	10	4	17
%	11,8	5,9	0,0	58,8	23,5	100
2007	0,0	0,0	1	14	3	18
%	0,0	0,0	5,6	77,8	16,7	100
2008	2	2	0	13	3	20
%	10,0	10,0	0,0	65,0	15,0	100
Yhteensä	10	4	1	49	13	77
%	13,0	5,2	1,3	63,6	16,9	100